

Науково-ідеологічний центр
імені Дмитра Донцова

Петро ІВАНИШИН

**АГОН,
АБО ПЕРИПЕТІЇ ОДНОГО
ЗАХИСТУ**

Дрогобич
Посвіт
2015

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(протокол № 14 від 15 жовтня 2015 р.)*

УДК 821.161.2.09 «20»

ББК 83.3 (4УКР) 63

I 19

Відповідальний редактор:

кандидат філологічних наук, доцент *Олег Баган*

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор *Любомир Сенік*;

доктор філологічних наук, професор *Ігор Набитович*.

I 19 Іванишин П. Агон, або Перипетії одного захисту:
монографія / Петро Іванишин. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – 270 с.

Нова монографія Петра Іванишина із герменевтичною глибиною та націософською прозорістю розкриває складні питання новітнього українського літературознавства, зокрема полемічного дискурсу. Спираючись на власний досвід захисту докторської дисертації, автор досліджує такі виміри наукового буття, як світоглядні протистояння, етичні норми, коректність та аргументованість суджень, вагомість національної ідентичності, важливість неупередженої метакритики та ін. Водночас читач має змогу простежити еволюцію полемічного мислення автора, а також поглянути під новим кутом зору на різні актуальні теоретико-методологічні та історико-літературні проблеми: неоміфологізму, франкознавства, шевченкознавства, культурного імперіалізму, постмодернізму, кітч, еристики та ін.

Монографія адресована літературознавцям, передусім теоретикам і практикам полемічного дискурсу, а також вчителям-словесникам, студентам, магістрантам, аспірантам, усім, хто цікавиться українською літературою та літературознавством.

ISBN

ISBN

© Іванишин П., 2015

© Посвіт, 2015

Зміст

Конфлікт світоглядів і поколінь
чи наша “культурна війна”? *Тарас Салига* 5

Літературознавство і денаціоналізація,
або Феномен постколоніальної еристики
(замість передмови)..... 12

Розділ I. Агон (хроніка подій на основі відгуків офіційних
та неофіційних опонентів, рецензентів, реципієнтів
реальних та віртуальних про докторське дослідження
П.Іванишина “Національний сенс екзистенціалів
у поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко
(діахронія української літературної герменевтики)”
з авторським коментарем) 25

Розділ II. Генеза, контексти

і перспективи полемічного дискурсу

Грабович як міфотворець (уривок із монографії
“Вульгарний неоміфологізм”) (2000-2001)..... 74

Ігри з Франком: антинаціонально й не по-науковому (2003)..... 101

Фальшування Шевченка як спроба утвердження
політичного міфу (2004) 111

Про науку, етику, лайку і ще дещо (2006-2007)..... 123

Постмодерний неоцинізм, його жерці, раби і жертви (2007) 158

De nihilo nihil: роздум про постмодерн і літературу (2008)..... 164

У сутінках Содому (Деякі роздуми
про феномен гомосексуалізму) (2009) 182

Літературознавство як кітч? (2009) 198

Постмодерні (постструктуральні) запозичення в українському літературознавстві (уривок із монографії “Українське літературознавство постколоніального періоду”) (2012-2013)	219
Еристичний дискурс – ХХІ (уривок із монографії “Українське літературознавство постколоніального періоду”) (2012-2013)	239

КОНФЛІКТ СВИТОГЛЯДІВ І ПОКОЛІНЬ ЧИ НАША «КУЛЬТУРНА ВІЙНА»?

Непересічною подією не тільки для української філологічної науки, а й для значно ширшої спільноти став захист докторської дисертації 22 лютого 2007 року у Львівському національному університеті ім. Івана Франка тридцятиоднolітнього талановитого вченого із Дрогобича Петра Іванишина. Мабуть, не було в Україні філолога-україніста, котрий би так чи інакше не чув або й сам не брав активної участі в обговоренні і дисертації, і самого захисту. Спорадичні дискусії та полеміки, часто «по кутках», щоб без стороннього вуха та ока, інколи й письмові, тривають дотепер. І питань більше, ніж відповідей, оскільки виявляються свіжі факти, зринають нові науково-полемічні та етичні сюжети, змінюють свою позицію і навіть табори деякі із активних учасників, а дехто відходить у вічність, так і не засумнівавшись у своїх брутальних наклепах. А ті, що на спецраді проголосували проти присудження П.Іванишинові наукового ступеня доктора філологічних наук (іх, о диво! – в такій ситуації було тільки двоє) сьогодні, якщо не «кусають собі лікті» за своє комусь догідництво, то, принаймні, всупереч своєму «проти», змушені «кланятись» П.Іванишину як докторові наук, як уже професорові і як (о, парадокс!) членові тієї спецради, на якій «зліі люде» намагались чинити над дисертантом розправу. З'явилося й нове покоління науковців, для котрого певна повчальність зазначеного конфлікту не завжди усвідомлюється.

Так, що це було: спонтанний конфлікт індивідуальних світоглядів і характерів окремих людей, поглиблений поколінневим протистоянням, чи щось набагато потужніше і глибше, щось подібне до того, яке наші класики-вісниківці любили окреслювати терміном «культурна війна»? Часткову відповідь

на це ключове питання покликана дати оця книжка, котру утворює укладене ще у 2008 році хронологічне окреслення за допомогою різних цитувань, різних голосів самої центральної події – агону (змагання, зіткнення, боротьби), за давньогрецьким терміном (у першому розділі), а також полемічний контекст, сформований різночасовими працями П.Іванишина (у розділі другому). Це, з одного боку, дозволяє читачеві відчувати драматизм ситуації, навіть перенестися у залу захисту, простежити історію та логіку полемічного протистояння, а з іншого, об'єктивізує, наскільки це можливо, розуміння порушених проблем, бо дає можливість почути, хоча б фрагментарно, різні сторони.

До цього такий штрих... Йдеться про позицію покійного професора Івана Денисюка, патріарха Львівської філологічної школи, оскільки ця позиція багато що пояснює у зазначеному протистоянні. Однак варто розпочати із більш раннього періоду, періоду колоніального, пори радянської окупації. У той час І.Денисюк був студентом Львівського університету і відзначився морально-героїчним вчинком. Усі, хто знає про той учинок й досі дивуються такій поведінці. Уявімо сьогодні Західну Україну післявоєнних, тобто кінця 40-вих-початку 50-тих років. Галичиною гуляють «яструбки» (окупаційні винищувальні батальйони). Масові депортації у Сибір. Села сплюндровані. Поміж хатами блукають втеклі діти. Пекло..! А ще до цього – московський свавільний теракт над своїм вірним прислужником Галаном як привід для додаткових підстав на радянські екзикуції. О цій порі за неблагонадійність студента філологічного факультету Романа Іваничука, сьогодні класика літератури, відраховують із Львівського університету.

Відбувається, делікатно сказавши, лицемірне судилище. Студенти мусять проголосувати за його виключення. Вчорашній фронтвик І.Денисюк, а тепер однокурсник Р. Іваничука, не голосує. Пробоє покинути «збір благочестивих». На дверях цербери-активісти пнуть його руку вгору з вимогою: «Голосуй: «за»! Він вириває, і як протест: «Не буду! Не можу!». З такими

моральними критеріями І. Денисюк виходив на свій науково-творчий шлях, на власний гостинець розбудови індивідуального «я».

Чи відступав він пізніше від цих принципів? У прикінцевих роках свого життя професор І. Денисюк дав унікальний «відкритий урок» морально-етичної поведінки як повинен поводитись вчений, педагог у брутально «сотворених» екстремальних умовах. Йдеться якраз про «судовий процес захисту докторської дисертації» Петра Іванишина, який може бути корупційним зразком агресивного псевдоакадемічного наступу проти молодого вченого.

«Хтось» із кола дисертантових недругів «сфабрикував» пасквільний відгук, який підписали Тамара Гундорова і Джордж Грабович, а потім цей «Хтось» підступно умовив академіків Івана Дзюбу, Ярослава Яцківа і Михайлину Коцюбинську підписати паскудний та наклепницький у брехливій риторичі «папір» і відповідно спрямувати його у ВАК Міністерство освіти та Львівський національний університет імені Івана Франка, де відбувався захист. У Львові ще знайшлися підписанти «калібру» Ярослава Грицака, Марії Зубрицької та всіляких інших «моголів, моголів»... На жаль, проректор М.Зубрицька залучила до цієї ганебної справи і молодих дослідників Ірину Старовойт, Олену Галету та інших. На бік цієї «важкої артилерії» професор І.Денисюк принципово не пристав, хоч із Михайлиною Коцюбинською в усьому і завжди науково солідаризувався, а Дзюбу буквально обожнював, вважав його лідером і духовним очільником нації.

Під час захисту, що тривав шість годин і швидше був схожий на політичний спектакль, ніж на засідання спецради, при обговоренні професор І.Денисюк сказав: «Такого захисту, як сьогодні, вже давно не було, такого цікавого, такого складного і такого контроверсійного. Це пояснюється складністю і важливістю проблеми, її актуальністю і наявністю різних поглядів на цю проблему. Дехто в оцінках нашого дисертанта шокований і переляканий, що П. Іванишин у свій час виступив проти культу деяких вчених. Як смів він їх критикувати? (...)

Зачитують сфабриковані суцільно негативні відгуки. Та якщо відгук суцільно негативний, отже, відгук упереджений, він не-серйозний. Невже нічого позитивного не можна знайти, навіть критикуючи? Автори самі себе видають. Або ті автори, які вже задалегідь ще до захисту критикують опонентів за їх «елейні» виступи», яких ще не чули, себто професорів Володимира Панченка, Григорія Клочека і Тараса Салигу...»

Денисюків виступ підтримали Ярослав Дашкевич, Ірина Калинець, Ігор Калинець, Сергій Квіт, Володимир Моренець, Анатолій Карась, Марія Матіос, Дмитро Штогрин і теж оформили листа до ВАКу. А окрім них, велика кількість українських учених (філологів, істориків, філософів) різних поколінь, світоглядних переконань та методологічних орієнтирів.

Ці два факти, себто перший – голосувати «за» виключення Р. Іванчука з університету, а другий – голосувати «проти» докторату П.Іванишина лежать в одній площині. Це, якщо хочете, не лише «пролог» та «епілог» морально-етичної, «духовної конституції» І.Денисюка, а й «духовної конституції» кожного справжнього вченого.

До речі, свого часу І.Денисюк теж пережив труднощі із захистом докторської. Те, що йому «не дозволялось» захистити докторську дисертацію, він умів якось «приховувати в собі», наче нічого не відбувається і не «виставляв» це як образу навіть у дружньому йому товаристві. Так він «роззброював» своїх неприятелів, які раділи, що є команда «зверху» Денисюка «не пущать». І все ж, він подолав заборону, став доктором філології. Та від цього його поведінка ніяк не змінювалась. Як і до докторату, так і при докторстві, уже дипломованому, до нього горнулися і студенти, і молоді науковці, що про свої захисти плекали надії. Так творилась і розбудовувалась його школа. Не тільки в Україні, але й за її межами. Скажімо, в Америці науково потужно працює Тамара Скрипка, у Польщі – Андрій Вонторський, в Білорусії – Тетяна Кобржицька, в Українському Вільному Університеті (Німеччина, Мюнхен) – Ярослава Мельник, а в Україні, мабуть, нема університету чи

науково-академічної інституції, де під «зорею» І. Денисюка не величались би його учні-філологи, які своїми працями скрашують нинішню літературознавчу науку. У Києві слід назвати Миколу Жулинського, Олену Гнідан, Лукаша Скупейка, Сидора Кіраля, Володимира Панченка, у Харкові – Юрія Безхутрого, в Кіровограді – Світлану Барабаш, Григорія Ключека, в Івано-Франківську – Романа Голода, Степана Хороба, у Львові – Ларису Бондар, Стефанію Андрусів, Ярослава Гарасима, Святослава Пилипчука, Степана Микуша, в Дрогобичі – Петра Іванишина...

Саме ім'я Петра Іванишина спонукало І.Денисюка, вченого уже в глибоких літах, показати свій молодечий характер, безкомпромісний принцип, на який слабовольна людина не здатна. Що було основним аргументом на думку протестантів захисту дисертації Петра Іванишина «Національний сенс екзистенціалів у поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко (діахронія української літературної герменевтики)», які написали обурливого листа до Голови ВАКу України? На їх погляди – це «зарозумілість автора і неприпустимий в науковому тексті й просто по-людськи непорядний спосіб полеміки», «замість аргументованої наукової дискусії заклики «остаточно позбутись» українофобських тенденцій» (sic! – наче боротьба проти українофобства ще мусить дискутуватись! – Т. С.). До речі, у самій дисертації взагалі не було полемічних пасажів, опоненти молодого вченого її просто не читали. З іншого боку, у суто полемічних додисертаційних студіях П.Іванишина справді було чимало відвертої критики в адресу (вже тоді світлої пам'яті) Соломії Павличко та Мирослава Мариновича, а також полеміки з Євгеном Сверстюком, але професор Денисюк цим не обурювався і категорично відмовився підписувати колективного листа, хоч як його не вмовляли. Вмовляли й Євгена Сверстюка, як такого, з ким П.Іванишин полемізував. У розмові Є.Сверстюка зі мною (він часто бував у Львівському університеті ім. Івана Франка як його випускник, як «*doctor honoris kausa*» і, врешті, як Особистість, з якою студенти орга-

нізували зустрічі) я від нього почув: «...полеміка – це пошук істини. Добре, що вона є. Той, хто на полеміку, якою б вона не була, неупереджено звертає увагу, завжди розуміє на чиему боці правда та з якою метою вона ведеться».

До речі, роботу виконано в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, яку високо атестували академік Микола Жулинський та академік Віталій Дончик (науковий консультант), але їй довелося (о, диво!) захищати у Львівському університеті, тому у «доносі» до ВАКу звучить обурення: «Висловлюємо здивування, що робота була допущена до захисту у Спеціалізованій Вченій раді Львівського університету, що славиться своїми науковими традиціями і школами». Думаю, тому й славиться, що учні із Денисюкової школи навчені не зважати на «доноси» та організовану мітингову гру у «наукову честь». Як з'ясувалося, моральний рівень людей, котрі виступали й виступають за наукову етику, за академічний плюралізм, за свободу інтерпретації, виявився не надто високим.

Я навмисно зупинився на моральному вимірі осмислюваної конфліктної ситуації, оскільки інші аспекти доволі детально представлені в матеріалах книжки. Йдеться насамперед про аспект методологічний, що охоплює ефективні форми і методи полеміки націоцентричного розуму (а справжня наука позанаціональною не буває) із антинаціонально, космополітично налаштованими дослідниками; аспект академічний, що, звертаючи увагу на такі прецеденти, зміцнює й оздоровлює академічну спільноту; аспект світоглядно-культурологічний, що сприяє пожвавленню протидії нігілістичним проявам різних форм культурного імперіалізму.

Усе це видається вельми незайвим у той тривожний і водночас доленосний період, що настав у нашій Україні після Революції гідності 2013-14 років, анексії Криму та триває під час кривавої російсько-української війни на Донбасі. Бо не тільки історія давно минулого, а й сучасності переконливо вчить: програні ідеологічні, світоглядні, культурні війни, призводять до катастрофічних поразок нації у політичній та воєн-

ній сферах. А ці ідеологічні атаки з боку імперських (передусім проросійських) та апатридських (псевдоєвропейських) сил не припиняються. Особливо резонансним і обурливим стало звернення кількох десятків космополітичних дослідників в основному з-поза меж України, спрямованих проти так званих “декомунізаційних” законів, де містилися положення про визнання героїчної боротьби ОУН та УПА. Що промовисто, це антиукраїнське звернення до Президента України з’явилося на сайті все того ж часопису «Критика», заснованого все тим самим Г.Грабовичем. Систематично шельмують автори «Критики» та їх однодумці і героїв Майдану, й інших патріотично налаштованих громадян України. Постійно публікують сепаратистські матеріали, підтримуючи так званих “русинів” Закарпаття... На жаль, культурна війна з українством ведеться не лише російською імперією, і не лише на московських телеекранах...

Підсумовуючи, зазначу, що перед читачем не лише захоплюючий сюжет із постколоніальної еристики, не лише важливі міркування про основоположні проблеми новітнього академічного буття, не лише моральне обличчя сучасних українських учених, а й привід до роздумів над одним із ключових питань нашого існування: чи може існувати українська держава, українська Україна без української не за формою, а за суттю академічної науки?

Тарас Салига

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І ДЕНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, АБО ФЕНОМЕН ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ЕРИСТИКИ (ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ)

Запропонований небайдужому українському читачеві “Агон...” – книжка, що постала на основі аналізу перипетій захисту докторського дослідження “Національний сенс екзистенціалів у поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко (діахронія української літературної герменевтики)”, написаного протягом трирічного докторантського навчання в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України (2003-2006) і захищеного у Львівському національному університеті імені Івана Франка (22 лютого 2007 р.). Більш ефективним сприйняття та тлумачення цієї праці, очевидно, буде, якщо врахувати два її значеннєві аспекти.

Перший аспект полягає в наступному. Сама докторська дисертація, пов’язані з нею публікації, зрештою, захист виявили реальне існування й потужне протистояння в українській постколоніальній науці двох типів свідомості: імперської (ще імпліцитно, приховано імперської – космополітичної) та національної (націозахисної чи націоцентричної). Детальніше цьому аспектові присвячено низку попередніх праць, починаючи від “Вульгарного «неоміфологізму»...”, тому тут лише вкажу на кілька додаткових моментів.

Моменти ці пов’язані із урахуванням інокультурного гносеологічного досвіду. Насамперед ідеться про західну науку, передусім у США, некритичне, квазісакральне сприйняття чи автоматичне засвоєння – інсталювання – деяких концептів якої окремі колеги із більшовицькою коректністю пробують нав’язати іншим. Нав’язати під страхом обструкції та демонізації, шляхом обвинувачення інакомислячих у “маразмі”, “ан-

тинауці”, “нацреалізм”, “фашизм”, “тоталітаризм”, “нативізм”, “ідеологізм”, “советськості”, “патріархальності”, “старосвітськості”, “шизофренії”, “корупції” і т.п., звісно ж за найвищими західними стандартами і щонайвишуканішими термінами. Західна наука тут, очевидно, завинила мало. Набагато більше у плані розпалювання новітніх культурних війн роблять деякі її не зовсім врівноважені представники (часто, за влучним спостереженням Л.Костенко, аутсайдери) та контрольовані групи їх вітчизняних шанувальників.

При цьому, мабуть, варто враховувати й ту перманентну кризу західної культури, про яку вже понад століття пишуть провідні світові філософи та вчені. Навряд чи зменшились кризові явища і в наш час, означений впливом постмодернізму як еманатії політичної ідеології демолібералізму (точніше, повоєнного неолібералізму), що намагається домінувати у світі після закінчення холодної війни. Цікаво про культурну ситуацію у Сполучених Штатах висловлюється у своїй праці “Хто ми? Виклики американській національній ідентичності” (2004) відомий американський політолог, гарвардський професор Семюел Хантінгтон (у дослідженні я повертаюся до думок цього вченого). Вартим уваги є той факт, що у передмові до своєї студії американський дослідник не вважає “антинауковим” чи “нативістичним” заявити про те, що над книжкою він “працював у двох іпостасях – як патріот і як учений”: “...я, хоча й прагнув до неупередженого аналізу фактів, зобов’язаний попередити читача: і підбір матеріалу, і його інтерпретація значною мірою визначались моїм патріотичним бажанням відшукати сенс і добросесність в минулому Америки і в її потенціальному майбутньому”¹. Майбутнє своєї батьківщини вчений бачить суголосно більшості американської публіки (але не її еліти!) в межах **націоналістичного** шляху розвитку (коли “Америка залишається Америкою”), на противагу імперському

¹ Хантінгтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / Пер. с англ. А.Башкирова. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – С.17,18.

(щоб “світ став Америкою”) та приховано імперському, космополітичному (щоб “Америка стала світом”) шляхам².

С.Гантінгтон стривожений занепадом у сучасних США відчуття й усвідомлення національної ідентичності. Він уважно аналізує причини цього явища й одну з основних вбачає у **денаціоналізації** еліт (політичних, академічних, бізнесових, мас-медійних та ін.), що керують країною. Правління цих еліт базується на запереченні ідей американського націоналізму й утвердженні в середовищі так званих “золотих комірців” ідей мультикультуралізму, універсалізму, глобалізму й транснаціоналізму, ворожих національній самобутності. Саме ці ідеї формують “космополітичну ідентичність” у бінаціональних і мультинаціональних людей (“мертвих душ”), для яких домом стає “глобальний ринок”, природним вважається відкидати “лояльність своїй країні і своїм співвітчизникам”, закономірним – заперечення “національного суверенітету”, бажаними – “антипатріотичні настрої”. Усе це, на думку С.Гантінгтона, призводить до “деконструкції Америки”. До речі, ця деконструкція проявляється зокрема в тому, що той, чиї лояльності й ідентичності залишаються суто національними, з меншою ймовірністю підніметься вгору в бізнесі, науці, мас-медіа, ніж той, хто “подолав ці обмеження”. Що націоналізм транснаціоналісти розглядають як “зло”. Що свідомо провокуються “культурні війни”. Що відбувається занепад народовладдя, оскільки “Америка зробилась непередставницькою демократією”, бо думка обраних лідерів не збігається в питаннях національної ідентичності із думкою народу³. Що ж, ситуація на диво нагадує українську. На жаль, і після Зимового Майдану 2013-14 рр. теж.

Варто взяти до уваги й інші вельми цікаві дослідження (далекі від квазінаукових обожнювальних міфів про США та їх науку), наприклад, Джексона Дьюела. В цього автора йдеться про сильну політизацію “інтелектуального клімату” в США,

² Там само. – С.566-572.

³ Там само. – С.39-40, 218-228, 414-428, 506-508.

про те, що саме політичні погляди людини часто є визначальними при влаштуванні на роботу в американських університетах, про “невиправдане вторгнення політичних інтересів в оцінку наукової діяльності”, про “процвітання групівщини” в “навчальних підрозділах”, про “культурні війни”, які “прийшли на зміну антикомунізму як предмет національно-політичної істерії” і замінили собою вивчення літератури, про загальну “кризу” в американському літературознавстві та ін.⁴

Чимало про цю кризу та породжену нею денаціоналізовану частину західної науки також можуть сказати праці такого відомого палестино-американського вченого, як Едвард Саїд. Попри внутрішню суперечливість, породжену дуалістичною свідомістю цього автора, що він сам мав мужність та чесність неодноразово визнавати, Саїд дає добре уявлення про новітню імперську самосвідомість значної частини американської еліти та літературні (ширше – культурні) джерела її формування: “Істотна частина риторики «нового світового порядку», декларованої американським урядом по закінченні холодної війни, риторики запаморочливих самовихвалянь, неприхованого тріумфалізму та загрозливих прокламацій відповідальності, могла бути написана Конрадовим Голройдом: ми – найкращі, ми преречені бути на чолі, ми – за свободу й порядок тощо. Жоден американець не мав імунітету від цієї структури почування. Риторика влади, розгорнута в імперських декораціях, надто легко продукує ілюзію доброзичливості, тому над імпліцитним попередженням, захованим у Конрадових портретах Голройда й Гулда, і досі рідко замислюються”⁵.

На жаль, деяка частина українських інтелектуалів (напевно, таки інтелектуалів, а не інтелігентів), і приклад професора Г.Грабовича та (не)залежних від нього авторів тут найбільш сумний та показовий, у низці своїх праць – студіях, публіцис-

⁴ Дьюел. Дж. Определение литературного: интеллектуальные границы во французских и американских исследованиях литературы // Новое литературное обозрение. – 2004. – № 67 // <http://magazines.russ.ru/nlo/2004/67/du3-pr.html>.

⁵ Саїд Е. Культура й імперіялізм. – К.: Критика, 2007. – С.19.

тиці, есе – виступають типовими культурними імперіалістами постмодерного (неоліберального) зразка. (Неодноразово мав можливість доводити цю думку, як не дивно, досі ніким не спростовану.) Значна частина текстів вказаних авторів дає вагомій підставі ідентифікувати їхній тип мислення саме як імперський, причому навіть не україно-імперський, що якось ще можна було б зрозуміти (але не виправдати), а американо-імперський (схоже, як в радянський час домінував тип мислення російсько-імперський). Ці автори прикро нагадують талановитого англійського письменника Джозефа Конрада в інтерпретації Едварда Саїда, Конрада, в творчості якого змішались імперіалістичні та антиімперіалістичні ідеї, який “міг бачити лише світ, у якому цілковито домінує атлантичний Захід і в якому кожна опозиція Заходові лише зміцнює його аморальну владу”. Такий тип мислення спонукає частину дослідників дивитися на своїх земляків, як дикуватих, нецивілізованих аборигенів, позбавлених самотньої європейської культури, а тому приречених лише запопадливо, по-лакейськи запозичувати усе іноземне: мистецтво, політичні ідеології, систему державного устрою, зрештою, наукові методології тощо. Як бачимо, російські комуністи й націонал-більшовики (євразійці), а також німецькі націонал-соціалісти у своїх сумнівних культуртрегерських інтенціях виявились далеко не одинокі.

Що ж, від часів Конрада мало що змінилося, от тільки можливості поширення імперських ідей та настанов значно розширилися в контексті глобалізації та інформаційного суспільства, з його цілеспрямованими психологічними кампаніями. Про цю незмінність пише й Е.Саїд: “...відтоді настрої у Вашингтоні й серед більшості західних політиків та інтелектуалів не надто змінилися. Те, що Конрад розгледів як приховану в імперіалістичній філантропії марність (а в подібних філантропічних інтенціях містяться ідеї на кшталт «забезпечення демократії у світі»), уряд Сполучених Штатів, намагаючись утілити свої бажання по всій земній кулі, а особливо на Близькому Сході, не може збагнути й досі. Конрад принаймні мав

сміливість побачити те, що жодна з таких схем ніколи не мала успіху, адже вони заганяють своїх авторів у ще глибшу пастку ілюзії всевладдя й оманливого самовдоволення (як у В'єтнамі) і фальсифікують факти вже за самою своєю природою”⁶.

Про оцю лібералістичну імперську зверхність, космополітичну упередженість, неминучу фальсифікацію фактів тощо передусім стосовно національних (домінантно націоцентричних) авторів, очевидно, не варто забувати, діалогізуючи із новітньою інформаційною продукцією. Культурно-історичним імпульсом постання монографії неминуче було й те імпліцитно присутнє в ній постколоніальне протистояння національної ідеї та різноманітних імперських і космополітичних – нових пострадянських та ще старих радянських – ідей. Чесним стосовно читача буде визнати, що автор цієї книжки завжди чітко усвідомлював і усвідомлює свою закоріненість саме в українську культурну традицію та свою духовну відповідальність за її самобутнє тривання. Одним із безпосередніх стимулів для видання “Агону...” саме у такому форматі стало й розпочате у 2014 році із окупацією Криму та низки регіонів Донбасу криваве протистояння українського народу із путінською імперією. На жаль, до ослаблення постколоніальної України в цьому протистоянні призвели не лише ідеї новітнього москвофільства та злочинна система неокolonіальної влади В.Януковича, а й систематичне підривання культурних (духовних) основ української державності з боку прозахідних космополітичних інтелектуалів.

Другий смисловий аспект роботи пов’язаний із власним науковим становленням. Захищена докторська дисертація і базована на ній монографія “Національний спосіб розуміння в поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко”, що побачила світ у 2008 році завдяки інтелектуальній безстрашності директора видавництва “Академвидав” Василя Теремка, – стала підсумковою (певною мірою, етапною) працею зі сфери національно-екзистенціальної аналітики. Схоже, як монографічні

⁶ Там само. – С.20, 21.

літературні портрети “Олег Ольжич – герольд нескореного покоління” (1996) та “Петро Скунць. Силует митця на тлі епохи” (1999) підбивали підсумки студентського періоду освоєння загальної постколоніальної проблематики та націології літератури (1992-1997), як “Поезія Петра Скунця (художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя)” (2003) завершувала певні пошуки у сфері психологічної герменевтики та літературознавчої теорії національної ідентичності (літературознавчої націології) (1997-2001), так само й “Національний спосіб розуміння...” завершив певний етап освоєння онтологічної герменевтики та наукової експлікації й апробації національно-екзистенціальної (націософської) методології інтерпретації (2001-2008). Звичайно ж, ідеться про відносні підсумки, бо окреслені інтелектуальні процеси мають початок, але не кінець: вони настільки фундаментальні, іманентно-глибинні, що супроводжують дослідника все життя.

Для написання цієї праці цінним став досвід створення полемічних (“Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка” (2001), “Аберація християнства, або Культурний імперіалізм у шатах псевдохристології (основні аспекти національно-екзистенціального витлумачення)” (2005)), теоретико-методичних (посібник “Пізнання літературного твору” (2003), [у співавторстві із В.Іванишином]), історико-теоретичних (“Національно-екзистенціальна інтерпретація: основні теоретичні та прагматичні аспекти” (2005), “Печать духу: національно-екзистенціальна Франкіана” (2006), “Критика і метакритика як осмислення літературності” (2012)), методологічно-історіографічних (“Українське літературознавство постколоніального періоду” (2014)), науково-публіцистичних (“Свобода нації: герменевтика політичної та культурної дійсності” (2015)), а також колективної монографії “Націософська інтенціональність та її естетичні вияви в українській літературі ХІХ-ХХ століть” (2014). У них, значною мірою, було апробовано низку теоретико-методологічних ідей та підходів зі сфери класичної, онтологічної та національно-

екзистенціальної (націософської) герменевтики та, супутньо, націоцентричного постколоніалізму, націологічного витлумачення, христологічної інтерпретації, літературної герменевтики тощо. Приємно, що чимало із авторського націоекзистенціального інструментарію – наприклад, поняття націософії, національно-духовної ідентифікації та диференціації (національних емпатії та абстрагування), націоцентризму, національного імперативу, літературної герменевтики (як художньої інтерпретації), христології (як христологічної інтерпретації), іманентної герменевтичної методології та ін. – було сприйнято та творчо розвинуто іншими колегами.

Запропонований текст містить, сподіваюся, достатню кількість автоінтерпретуючої інформації, котра доповнить те, що вже говорилося про захист дисертації, про післязахисні відлуння тощо. Тому структура роботи доволі проста. Перший розділ – це власне вербальний агон автора та його однодумців із опонентами, репрезентований хронікою подій до захисту, під час захисту та після захисту докторської дисертації. Другий розділ репрезентує генезу, контексти і перспективи полемічного дискурсу в авторському трактуванні, через низку деяких основоположних праць еристичного жанру.

У такий спосіб зацікавлений читач, очевидно, зможе скласти власну думку стосовно довколазахисної полемічної кампанії. Йдеться про можливість такої оцінки, котра б не була заручницею виключно глорифікаційних чи суто негативістських відгуків, голобельний тип та кумедна самосуперечливість яких, – робота, мовляв, і “фашистська”, і “масонська”, і “тоталітарна”, і “безбожницька”, і “лжегерменевтична”, і “нацреалістична” тощо, – не завжди впадає у вічі за відсутності більшого числа джерел інформації.

Не можу не висловити глибокої вдячності усім тим людям, що так чи інакше допомогли сформуванню й вивірити той комплекс пізнавальних ідей, які дозволили мені сформуванню власний спосіб наукового мислення, репрезентований у цій праці. Насамперед ідеться про мого батька Василя Іванишина

(1944-2007), основного Вчителя, першого читача всіх праць і найбільш вимогливого мого критика, творця концепції національно-екзистенціальної методології, який завжди залишиться для мене провідним моральним авторитетом. Він, з Божої ласки, ще встиг пережити зі мною шестигодинний захист, але, на превеликий жаль, півроку не дожив до отримання диплому доктора філологічних наук. Проте тішуся, що йому особисто вдалось підсумувати зроблене в дисертації в короткій анотації про сутність дослідження, підготовлений для місцевої преси:

“Суть докторської дисертації Петра Іванишина «Національний сенс екзистенціалів у поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко (діахронія української літературної герменевтики)» наступна. За радянських часів українська наука, зокрема літературознавча, була приречена осмислювати свою літературу, як і національне буття, виключно з антинаукових позицій імперської марксистсько-ленінської методології. З розпадом СРСР і крахом комуністичної системи українська наука ще не встигла стати на власні ноги, як їй почали нав'язувати зовсім іншу світоглядну позицію – космополітичний демолібералізм. І в першому, і в другому випадку світогляд та інтереси самої української нації навіть не передбачалися. Тому перед сучасними українськими науковцями поставили питання: чи мають право українці на власне, національне мислення? де шукати його основи – у чужих пропозиціях чи власних здобутках? наскільки продуктивне національне мислення, геніально виявлене в поезії Т.Шевченка, для інших епох, зокрема для нашого часу? як довести «нехуторянськість», європейський рівень українського національного мислення і його здатність забезпечувати високоннауковий рівень пізнання національних суспільних і художніх реалій?

У численних відгуках на працю молодого науковця й у виступах провідних вчених на захисті його докторської дисертації наголошувалося на наступному. Петро Іванишин виокремив, систематизував і здійснив наукову, логіко-понятійну експлікацію тієї світоглядної системи, яка є в основі поетичної

творчості Кобзаря і яку дослідник окреслив як національно-екзистенціальна методологія. Ця методологія, зорієнтована на три найвищі ідеали – Бог, Україна, Свобода, – витримала іспит часу. Вона у всій повноті і з величезним художнім ефектом використана у творчості українських митців різних епох, передусім Є.Маланюка та Л.Костенко. Ідейні спадкоємці Т.Шевченка творили в якісно інших умовах, але на тих же світоглядних, суто українських національних засадах і стали великими поетами та духовними провідниками народу. Здійснене Петром Іванишином зіставлення ідейно-наукового комплексу цієї методології із найвищими досягненнями європейської літературознавчої думки – зокрема, із герменевтикою М.Гайдеггера та Г.-Г.Гадамера – показало, що українське мислення не тільки нічим не поступається європейському, а ширше – світовому, але й суттєво доповнює переважно людиноцентричне мислення західних вчених проблематикою, що виходить далеко за межі екзистенції індивіда і піднімає нас до висот осмислення націоцентричної проблематики. А звідси й висновок: українська гуманітаристика, оволодіваючи пізнавальним інструментарієм західної науки, може і повинна розвиватися на власному, національному ґрунті. Тільки так і тільки такою вона стане основою українського національного мислення і діяння, відродження і державотворення”.

Я висловлюю глибоку вдячність академікові Віталію Дончику, хресному батькові дисертації, активне, вимогливе, критичне і водночас доброзичливе, шляхетне, людяне наукове консультування якого збагатило мене у сенсі поглиблення справжнього академічного типу мислення. Лише невимовна терплячість і доброта цієї людини допомогли, виполюючи терня теоретичного волапюка, ґрунтовно розширити гносеологічні обрії світогляду, вивірити їх ідеями класичного українського літературознавства, вказати шлях до освоєння можливостей більш кларичного (світлого) інтерпретаційного стилю. Я вдячний директору Інституту літератури академікові Миколі Жулинському за надану можливість навчатися в док-

торантурі Національної академії наук України, за підтримку і розуміння. Висловлюю щиро вдячність усім тим українським ученим та діячам культури (передусім співробітникам відділу історії української літератури ХХ ст. Інституту літератури та кафедри української літератури ім. М.Возняка Львівського університету), які не лише постійно – за найскладніших обставин – підтримували мої наукові починання, а й критичними, присутніми зауваженнями, порадами, спостереженнями на численних обговореннях, радах, звітах, консультаціях, зустрічах тощо так чи інакше допомагали шліфувати концепцію та стиль докторської праці.

Моя глибока вдячність адресується також вельмишановним членам спеціалізованої вченої ради при Львівському національному університеті імені Івана Франка та офіційним опонентам, які висловили не лише вагомі та корисні зауваження, а й мужньо, з воістину олімпійським спокоєм пережили низку мало коректних висловлювань у свою адресу до, під час та після захисту (як, зрештою й інші мої рецензенти, старші й молодші колеги, зокрема і з Львівського, різних Київських, Кіровоградського, Вінницького, Прикарпатського, Черкаського, Дрогобицького університетів, та науковий консультант). Особливу, зразкову витримку, мужність та академічну мудрість виявив завідувач кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського університету професор Тарас Салига. Саме його чітка націоцентрична позиція не дозволила перетворити захист наукової праці на антинаціональний фарс (як це було початково сплановано адептами високих стандартів західної науки, слушно окреслених в сучасній гуманітаристиці “українофобським академічним інтернаціоналом” (С. Квіт)).

Не знаю, як би я впорався із усіма складними обставинами та нюансами бурхливого потоку культурологічного протистояння (котре закономірно триває), якщо б не надійна підтримка моєї родини: мами Світлани, сестри Тетяни, брата Андрія, дружини Мирослави та трьох донечок – Катерини, Галини та Юстини Іванишин, – які, можна сказати, зростали під грім

інформаційних гармат. Окрема вдячність моїм побратимам, минулим та сучасним, із Науково-ідеологічного центру імені Дмитра Донцова (особливо його керівникові Олегу Баганові) та ВО “Тризуб” імені Степана Бандери і передусім провідникові Дмитрові Ярошу, котрі у найважчі миті мого життя завжди були поруч. Усім їм за виняткову й постійну любов, розуміння, підтримку – моя сердечна вдячність.

Можливо, комусь видається, що автор, видаючи цю полемічну книжку, мав би заспокоїти своїх можливих однодумців, послідовників чи учнів. Мовляв, пишу це як пересторогу тим, що бажають в неакадемічний спосіб тиснути на академічне середовище, впроваджувати політичну цензуру, здійснювати переслідування інакомислячих etc: нічого у вас не вийде, а правда завжди переможе лжу. І, зітхнувши з виразом великомученика, мав би додати: вірю в час, коли такого типу некоректні суперечки залишаться у минулому, а ви вільно ширятитимете у своїх незайманих політикою дослідницьких емпіреях... Однак такого заспокоєння не буде. Я надто добре знаю історію різних народів, в тому числі історію розвитку науки, а також дещо пізнав у суспільній психології та політології, а тому переконаний у наступному. Відколи існують нації та їх духовна еліта – національна інтелігенція, відтоді мисляча людина як носій базового національного (націоналістичного) світогляду змушена вести боротьбу із носіями двох інших типів базових суспільних світоглядів, щоправда, антинаціонального типу: імперським та космополітичним. І сенс тут полягає не в суспільній легітимізації чи інституційній перемозі (їх часто може й не бути, бо вороги вельми численні й носіїв національної ідеї опоненти знищують не лише морально чи економічно, а й фізично), а в тому, щоб не ухилятися, не відмовлятися від самої боротьби, від утечі з культурно-історичного шляху буття рідного народу. Щоб не перетворитись в академічного фарисея, перевертня, еклектика чи жертву обставин. Щоб чесно й послідовно відстоювати свою наукову позицію, пам'ятаючи, що лише в такий спосіб, через окремих відповідальних учених,

філософів, письменників та ін. інтелігентів нація має шанс відстояти власну сутність, самобутність та самодостатність у цьому світі. Бо перемога насправді – не так у перемозі над окремим опонентом, як у відвазі й постійній готовності до духовно-світоглядних протистоянь в ім'я національного буття. Хіба не для нас сказано генієм: “Я на сторожі коло їх / Поставлю слово”? Хіба передусім не освічених людей називав німецький філософ “пастирями буття”?

Насамкінець зауважу таке. Усі так чи інакше причетні до справи захисту докторської студії та видання цієї полемічної праці, до уможливлення висловлення автором своїх наукових думок, до актуалізації голосів наших великих письменників, до увиразнення смислів культурної боротьби, на мій погляд, причетні і до чогось значно більшого, того, що чітко увиразнив останній Майдан, анексія Криму та кривава російсько-українська війна на Донбасі. Думаю, усі ці люди причетні до шляхетної справи здобуття Україною свого майбутнього, до реставрації нею власного автентичного образу, до повернення сучасному поколінню земляків справжніх цінностей, справжніх авторитетів, справжньої поезії, до зупинення шляху у бездержавне, неоколоніальне ніщо, до припинення процесу спустошення національного буття, зрештою, до спроби таки “вивернути кермо” і “вирватись із бездоріжжя” (Л.Костенко) новітньої денационалізації. Долучитись до цієї справи, пам'ятаючи, що причетність до доброго завжди робить людину кращою, пропонується і читачам цієї книжки.

Автор

Вересень 2015 р.

АГОН

(хроніка подій на основі відгуків офіційних та неофіційних опонентів, рецензентів, реципієнтів реальних та віртуальних про докторське дослідження П.Іванишина “Національний сенс екзистенціалів у поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко (діахронія української літературної герменевтики)” з авторським коментарем)

Мій захист у Львівському національному університеті імені Івана Франка докторської дисертації (22.02.2007 р.) був не зовсім стандартним і не вичерпувався лише науковою проблематикою. Він оголив чимало перед тим не всіма усвідомлюваних речей, виявив значну кількість підводних течій української постколоніальної гуманітаристики, спонукав до озвучення різноманітних конфліктних ідей. Нижче пропоную зацікавленому читачеві у найхарактерніших рисах, на рівні промовистих уривків із різних письмових та усних виступів, ознайомитись із перипетіями цього захисту.

До захисту

“...дисертаційна робота Іванишина П.В., виконана за консультування доктора філологічних наук, професора, академіка НАН України головного наукового співробітника Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України Дончика В.Г., є змістовним, закінченим науковим дослідженням, має важливе практичне значення для фахівців з історії літератури, учителів-словесників, студентів-філологів. Дисертація відповідає

сучасним вимогам ВАКу до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук і рекомендується до офіційного публічного захисту...”

Із витягу з протоколу засідання відділу української літератури ХХ століття Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАНУ (від 15.06.2006р.), підписаного директором Інституту літератури, завідувачем відділу української літератури ХХ ст., доктором філологічних наук, академіком НАНУ *Миколою Жулинським* та затвердженого заступником директора з наукової роботи, доктором філологічних наук, членом-кореспондентом НАНУ *Миколою Сулимою*^{*}.

“Для декого в тому ж Інституті, серед його начальства (я глибоко в цьому переконаний) ця крипто-національно-екзистенційна, лжегерменевтична антинаука – зовсім нормальна річ, і за інерцією її просування вона цілком закономірно може незабаром стати обличчям нової української «науки»”.

Григорій Грабович. І хвороби, і система. Відповідь головного редактора // Критика. – 2006. – Ч. 11. – С.32.

“...для «хороших хлопців», які, за дивним збігом обставин, виявилися чи редакторами, чи рецензентами, чи офіційними опонентами пана Іванишина, у нього є зовсім інші, елейно-медові слова. (...)

(...) Питання, які Іванишин ставить до спадщини письменників, є фактично не науковими проблемами, а питаннями «на предмет» *ідейної зрілості*, обов’язкової для вступу до політичної партії, і то партії вразно недемократичного, екстремістського спрямування. (...)

(...) Науковий істеблшмент, вочевидь, не вбачає загрози в поширенні праць на кшталт книжки Іванишина й дає таким авторам можливість здобувати найвищі наукові ступені”

^{*} Окремо варто відзначити наявність позитивних відгуків на рукопис дисертації авторства таких відомих докторів наук, визначних українських теоретиків, як Григорій Сивокінь та Микола Кодак.

Андрій Портнов. Партійна організація нашої науки [рец. на монографію: Іванишин П.В. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти): Монографія. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2005. – 308с.] // Критика. – 2007. – Ч. 1-2. – С.27-28.

*Під час захисту**

“Рівно шість років тому академік Іван Дзюба у статті «Метод – це насамперед розуміння» актуалізував надзвичайно важливі у герменевтичному плані думки, які, поруч із схожими висловлюваннями інших відомих українських учених та власними спостереженнями, безпосередньо вплинули на вибір теми дослідження. Зокрема автор пропонує вирішити проблему застарілості “методологічної бази”, відштовхуючись від різноаспектного осмислення власне національно-культурного буття: “Ми ще не маємо цілісної картини національної культури як узагальненого вираження зусиль українського народу, його осягів у світорозумінні, релігії, моралі, художньому мисленні, науці й філософії”. У цьому ракурсі особливо важливим методологічним пунктом є утвердження вченим необхідності узгодження новозасвоєваних західних методологій із специфікою власної національної культури, щоб “уникнути методологічного насильства над органікою культури, щоб іти від неї, від її макрорухів і мікрорухів, а не від готового набору розсудкових лекал і від методологічної догми, хай навіть і загальноновизнаної на сьогодні – адже й вона завтра виявиться неабсолютною й буде подолана” (Слово і Час. – 2001. – №7. – С.4-5, 10).

Озвучені міркування ставлять перед новітньою українською академічною наукою, зокрема перед літературознавцями, у повен зріст питання, вирішити котрі вкрай важко уника-

* Усі уривки подаються за текстами відгуків та офіційною стенограмою захисту, що відбувся 22 лютого 2007 року на спеціалізованій вченій раді у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Авторський стиль, зокрема лексику та правопис, збережено.

ючи національного смислового плану. Йдеться насамперед про необхідність витлумачення літератури як передання, котре, щоб жити, існувати, потребує усе нових засвоєнь і тлумачень. З іншого боку, увиразнюється потреба у перевитлумаченні тих авторів, котрі концептуалізували “цілісну картину національної культури”, оскільки смисловий зміст зафіксованого у їхній творчості для багатьох стає спірним, викликає суперечки, дискусії, полеміки, що оголило, зокрема, й обговорення нової академічної “Історії української літератури” у 12 томах. Усе це вимагає, як стверджують герменевти, досягнення науково коректного, “правильного розуміння”. Ще одним завданням стає вічно актуальна герменевтична спрямованість на ґрунтовне освоєння передусім власної, вітчизняної інтерпретаційної традиції, котра існує не лише в межах “ідейно-наукової іскри”, за спостереженням Л.Білецького, а й, значною мірою, – у художній літературі саме як “художньому мисленні”, котра здатна ту теоретичну іскру надійно обґрунтувати без “методологічного насильства”. Таким чином, ідеться про витлумачення, перевитлумачення та герменевтичну актуалізацію, наприклад, слова Т.Шевченка, котре перебувало “на сторожі” “малих отих рабов німих”, і дух котрого, за вдалою характеристикою Михайлини Коцюбинської, “витає” над українською культурою; слова Є.Маланюка як “стилету”, слова Л.Костенко, що, як і пісня Чураївни, стало “голосом України”. (...)

Цілком усвідомлюю, що здійснена спроба вивчення українських класичних літературних досвідів крізь призму витлумачення в них національного сенсу екзистенціалів є лише одним із можливих шляхів дослідження сутності та діакронії української літературної герменевтики, воно жодним чином не вичерпує її. Повинні б з’явитися інші дослідження цієї важливої проблеми. (...) Як свідчить здійснене дослідження, ми маємо власну інтелектуальну базу, і саме вона вартує бути фундаментом нашого мистецтва слова та науки про нього”.

Із виступу здобувача наукового ступеня *Петра Іванишина*.

“Докторська дисертація Петра Іванишина... нерядова подія в нашому літературознавчому житті. Праця – гостро актуальна і темою і напрямком дослідження, самостійна й самобутня за методологічним підходом, сумлінна й глибока за розв’язанням порушених автором ряду теоретичних і історико-літературних (історіософських) завдань. (...)

Петро Іванишин – повторюю, має незаперечний талант, і саме в герменевтиці і гуманітаристиці, має пристрасть до теоретичних і методологічних проблем, надто до націології, і головне, в основі всіх його наукових інтересів, захоплень і вболівань – українська література, її історія і сучасність. Його на сьогодні ще зовсім короткий літературно-критичний, літературознавчий шлях багато в чому особливий і несхожий на інші, має, як зараз кажуть, ексклюзиви. Хіба це не рідкість: трохи більше двадцяти літ – і кандидат філологічних наук, автор двох серйозних літературних книжок і багатьох публікацій; в 30 – уже шести помітних праць, серед них і солідних монографій, посібників, брошур, численні статті в пресі, розголос у наукових колах, нарешті, у 31 – відомий дослідник, полеміст, пошукувач – з усіма підставами – докторського ступеню. І перші книжки П.Іванишина не мали (чи, скажемо доскіпливіше) майже не мали слідів неофітства, нинішні ж розвідки вповні демонструють за всіма критеріями й параметрами – наукову зрілість дисертанта, його цілковиту “докторську” підготовленість. (...)

Петро Іванишин залучає до діалогу (чи на допомогу) не імена, якими рясніє його робота (у цій нестримності, як і в жазі до “теоретизувань”, тобто передусім теоретичної, а не конкретно-аналітичної історико-літературної роботи, він такий же, як і більшість молодих дисертантів), а концепти, методологічні інструменти. Він розрізняє їх, бачить відмінності, класифікує напрямки й течії. Досить побачити на стор. 6 автореферату отой заширокий перелік спектру дослідницьких (сучасних та й минулих) напрямків – спроба, що може викликати в декого

іронічну посмішку, надто введення за абеткою прізвищ українських учених в поважний світовий ряд. Але ж це, наскільки знаю, робиться уперше, і розрізнено, не огулом, це робиться концептуально, з дотриманням певних класифікаційних критеріїв. І, нарешті, – хтось же мусить колись почати це робити.

Дисертант, відповідно, добре розпізнає в освоєних ним джерелах співзвучне йому, продуктивне і користується з нього, це справді його “діалого-містка” лектура, а не, скажімо, “дороговказ” чи “керівництво до дії”. ...молодий дослідник зумів залишатися плюралістом, не потрапити, за всієї посиленої експлуатації улюблених герменевтів, в рабську залежність від них, бо бачить і рахується з іншими науково спроможними концепціями, бачить і полемізує з неприйнятними для нього і для українського літературознавства поглядів космополітично-ліберального, нігілістичного щодо національної спадщини і традицій, “постмодерного” штибу. (...)

Кажучи про полемічність виступів П.Іванишина, відразу ж зауважу: не обійшлося без прикрих “перехльостів”, особливо в раніших працях; йдеться здебільшого про форму, тактовність вислову. Це накликло на дослідника гнів і обурення опонентів (маю на увазі не “офіційних”), які навіть вдалися до вже, здавалось би, забутих компартійних засобів приниження авторів – “наличкування”, причому деякі сучасні “кваліфікації” набагато вульгарніші від колишніх (постмодерністам усе дозволено). Але, повторюю, ідеться про форму. Я не зустрів жодної статті чи репліки, чи бодай кількох абзаців, де б наукова позиція П.Іванишина розглядалася по суті, наводилися аргументи на заперечення запропонованої ним національно-екзистенціальної методології. Дисертант, фактично, “назвав” (щодо назви завжди сперечаються, це природно) її, розпізнавши, видруквавши, узагальнивши її реальні – сучасні й давніші – вияви в широкому корпусі праць українських літературознавців, для яких національний підхід до художньої творчості є визначальним чи одним із визначальних. А крім того, головний побудник полеміки П.Іванишина – захист Т.Шевченка, інших наших

класиків не лише від штатних масмедійних дискредитаторів всього українського, а й від спроб ніби наукового обґрунтування нав'язуваної сьогодні “деіконізації” і “десакралізації” наших геніїв. Що це за спроби, яка їхня мета і націленість (на вихолощення національної суті Шевченкової творчості) – дисертант і розкриває в багатьох своїх роботах і в дисертації, і в цьому у нього, безумовно, багато прихильників, і тут його полеміка, навіть із “перехльостами”, природна й допустима. (...)

Загалом я менший прихильник праць виструнчених, що нагадують стиснуту пружину, термінологічно-дефініційно параграфованих, як у точних науках, монохромних, “готичних”. Мені подобаються роботи, сказати б, філологічніші, розлогіші, міркувальні, де є місце полемічним списам, але знайдеться місце і для якогось несподіваного відступу вбік, більш особистісного пасажу, на якусь, можливо, й маргінальну тему, де міг би бути, якщо говорити про цю конкретно дисертацію, і вимовний опис, і характеристична біографічна алюзія... Але це, зрештою, смакове...”

Із відгуку наукового консультанта **Віталія Дончика**, доктора філологічних наук, професора, академіка НАНУ, головного наукового співробітника Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України.

“Сталося так, що Петро Іванишин був одним з не багатьох, хто став на захист істинного Шевченка. Вкрай необхідним виявилось вироблення адекватних наукових засад: сучасний фальсифікатор “йшов” на Шевченка, озброївшись новітніми (нібито!) методичними принципами західного літературознавства. Звідси – і наявна у дослідженні велика увага до теоретичних проблем. (...)

Справді вперше в українському літературознавстві з'являється можливість побачити разом із автором дисертації історію нової української літератури як історію націоцентричних герменевтичних ідей, як діахронію української художньої інтерпретації, значеннева сутність якої (на рівні витлумачен-

ня національного буття-у-світі) залишалась практично без змін, про що й зазначається у висновках. Однак більшої переконливості цей висновок може набути після докладнішого з'ясування не лише того спільного, що об'єднує Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко, а й того індивідуального, специфічного, що їх відрізняє, формуючи неповторні творчі досвіди. (...)

...дисертацію П.В.Іванишина можна загалом окреслити як кваліфіковане і ґрунтовне наукове дослідження. Це добре аргументована, відстояна і належно осмислена герменевтична праця про поезію Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко, а також про двоєдину проблематику філософської і поетичної творчості, складеної на рівні діяхронічного прочитання національного сенсу екзистенціалів у цій поезії”.

Із відгуку провідної установи (Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка), підписаного доктором філологічних наук, професором, завідувачем кафедри української літератури та журналістики, ректором КДПУ *Григорієм Ключеком* та доктором філологічних наук, професором, заступником завідувача кафедри української літератури та журналістики *Василем Марком*.

“П.Іванишин уперше обґрунтував, відштовхуючись першочергово від ідей М.Гайдеґера і Г.-Г.Гадамера, та запропонував... методологічну концепцію вітчизняній науці про літературу задля розбудови її герменевтичної традиції. При тому дослідник успішно, наскільки можна судити з автореферату, застосував національно-екзистенційні підходи як метадискурсивну основу для вивчення специфіки насамперед трьох визначальних у рідному письменстві літературних досвідів – Т.Шевченка, Є.Маланюка і Л.Костенко.

Вельми теоретична, аргументована в діяхронно-аналітичних потрактуваннях, дисертація сприяє декодуванню імпліцитності національно-сенсового наповнення цілого ряду художніх значень поезії найбільших наших ліриків і ліро-епіків”.

Із відгуку на автореферат **Володимира Погребенника**, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М.Драгоманова.

“Відразу скажу, що дисертація П.Іванишина – ґрунтовне історико-літературне дослідження з серйозними виходами на теорію літератури. В сучасному українському літературознавстві – це помітне явище.

По-перше. Визнаючи національний сенс екзистенціалів в поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка та Л.Костенко, дисертант значно поглибив, порівняно з існуючим вивчення творчих індивідуальностей згаданих поетів, а досяг таких результатів, застосувавши герменевтику як літературну методологію. По-друге, дисертантові вдалося обґрунтувати універсальність герменевтики як методології вивчення літератури, з національною своєрідністю включно. А це надто важливо в період панування методологічного релятивізму в літературознавстві”.

Із відгуку на автореферат **Наталі Шумило**, доктора філологічних наук, професора, провідного наукового співробітника відділу української літератури ХХ століття Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАНУ.

“Останніми роками дедалі частіше з’являється ім’я Петра Іванишина у солідних журналах та наукових збірниках, на обкладинках монографій (причому, монографій – не мало, не багато, – а вже сім, від 1996 року, загальним обсягом понад 80 д.а. – подиву гідна працелюбність!). І то не є просто швидке “балакуче” перо – з-під нього виходять глибокі виношені думки, влучні спостереження, продумані переконливі узагальнення. (...)

Та чи не найбільше мені імponує намір автора (частково вже здійснений у межах обговорюваної дисертації) працювати далі над подоланням того перекося, який сформувався останніми часами у нашому літературознавстві, а саме – тенденції протиставляти українську літературу ХХ століття їй же таки,

але твореній у ХІХ столітті – як нібито недосконалій і чи не неповноцінній”.

Із відгуку на автореферат *Лариси Мороз*, доктора філологічних наук, професора, провідного наукового співробітника відділу української літератури ХХ століття Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАНУ.

“Творчість класиків української літератури – Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко – формує націоцентричний стрижень вітчизняної історіософії. Кожен із цих ”розкиданих” у часі та просторі поетів із перспективи власного історичного моменту зумів концептуально витлумачити феномен української нації у просвітку її екзистенції. То ж задекларована самою темою докторської дисертації П.В.Іванишина спроба об’єднати розрізнені екзистенціали в єдиний діахронічний ланцюг, поза сумнівом, є актуальною, оскільки пропонує цілісний, історично зумовлений варіант герменевтичного тлумачення онтології буття українського народу. (...)

Складність роботи полягає у тому, що, окрім загальнотеоретичних та історико-літературних досліджень, спеціальних наукових розвідок, присвячених творчості кожного із трьох авторів, дисертант повинен бути обізнаним із масивом праць з української та світової філософії та історіософії. До честі автора, його ерудованість не викликає сумніву...”

Із відгуку на автореферат *Володимира Матвіїшина*, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри світової літератури Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

“Дисертаційне дослідження П.Іванишина присвячене напрочуд актуальній проблемі – українській літературній герменевтиці (на матеріалі дослідження сенсу екзистенціалів у поезії трьох чільних представників, а саме Т.Шевченка, Є.Маланюка і Л.Костенко). Робота має виразний пошуковий характер і неприховане прагнення сформувавши новий методологічний

взірець інтерпретації, ба навіть змоделювати перспективу національного буття – на підставі літературної герменевтичної традиції”.

Із відгуку на автореферат *Ганни Давидової-Білої*, доктора філологічних наук, професора кафедри української літератури і фольклористики Донецького національного університету.

“Науковий доробок п. Петра Іванишина проявився в українському літературознавстві останніх років помітно, потужно, іноді контроверсійно. Пропоноване дисертаційне дослідження стало ґрунтовним узагальненням і виграненням усього досі зробленого.

Робота вирізняється безсумнівною актуальністю у контексті нагальної потреби вироблення методології нової академічної “Історії української літератури”. Автор системно й розлого пропонує іманентно українську методологічну модель витлумачення художньої (і не тільки) дійсності. Він чітко окреслює основоположну проблему постсоветської України – необхідність усвідомлення національного чинника у плані відновлення і набуття власної національної ідентичності, дає гідну, аргументовану відповідь цьому екзистенційному виклику”.

Із відгуку на автореферат *Василя Пахаренка*, кандидата філологічних наук, професора кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету.

“...дисертаційна робота П.Іванишина – своєрідний підсумок становлення українського літературознавства періоду незалежності нашої держави. З одного боку, вона відображає завершальний етап наукового освоєння здобутків західноєвропейських та світових літературознавчих шкіл та напрямів, часто заборонених у підрадянській Україні, а з другого – перехід до формування національних основоположних підстав вітчизняної науки про літературу, розв’язання проблем, пов’язаних з національною самобутністю нашого письменства”.

Із відгуку на автореферат **Олексія Вертія**, кандидата філологічних наук, доцента Сумського державного педагогічного університету ім.С.А.Макаренка

“...очевидно, автореферативні рамки не дозволили дисертантові вповні витлумачити усі власні твердження і судження, а саме третій розділ більше ніж інші структурні частини створив інтригу і підсилив інтерес до повного дисертаційного тексту, проте це треба тлумачити лише як добрий бік рецензованої праці. Автор цілеспрямовано і послідовно намагається окреслити зазначені питання, що переконливо доводить автореферат. Висновки містять властивий для Петра Васильовича Іванишина – простий, систематизований, чіткий, послідовний і переконливий – виклад результатів дисертації”.

Із відгуку на автореферат **Романа Крохмального**, кандидата філологічних наук, доцента кафедри української літератури ім. акад. М.Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.

“Дисертація Іванишина Петра Васильовича є, без сумніву, актуальним і потрібним дослідженням, оскільки автор простежує діахронію літературної герменевтики в аспекті виявлення національно-екзистенційних особливостей художньої традиції як одну з важливіших літературних тенденцій, усвідомлення якої уможливорює нові параметри осмислення розвитку національної літератури. Робота привертає увагу добре продуманою теоретичною частиною, адже вперше в українській герменевтичній традиції діахронно виявлено в межах художніх досвідів герменевтичний тезаурус – перед-структуру розуміння, який може становити методологію гуманітарного науково-філософського аналізу”.

Із відгуку на автореферат **Бориса Бунчука**, доктора філологічних наук, професора, декана філологічного факультету та **Любові Васулик**, кандидата філологічних наук, доцента кафедри української літе-

ратури та журналістики Чернівецького національного університету ім.Ю.Федьковича.

“Дисертація П.В.Іванишина ставить важливі питання, які в певній мірі виходять за межі чистого літературознавства і зачіпають проблемні ситуації співвідношення філософсько-методологічної свідомості з предметним полем національних екзистенціалів в художній творчості. (...)”

П.В.Іванишин пропонує власну модель взаємин філософії і літературознавства. Він, замість чіткого розподілення функцій між загальною методологією та специфічними методологічними запитами конкретних наук, тобто іншої предметної сфери, будує особливу дисципліну цієї сфери, яка виявляється аналогом чи дублікатом певних філософських напрямів. (...)”

...всупереч тому, що герменевтика виникла в сфері філософії і як філософія, що розвивається фахівцями як особливий тип філософування, П.В.Іванишин оголошує герменевтику філософічною наукою...

В такому розумінні герменевтика співпадає за сенсом з літературною герменевтикою, а це потребує відповіді, хто з фахівців філософів може взяти на себе відповідальність за визнання такого надто дивного підходу, коли конкретно наукова дисципліна, розглядається як дублікат філософських напрямів? Адже на цьому шляху створюється простір для дилетантських інновацій. За вказаною логікою можна “уперше” ввести в науку, скажімо, юридичну, чи політичну герменевтику, або літературну антропологію, чи літературну аксіологію. Погодитись з таким підходом неможливо.

Ми не можемо схвалити і надмірне, неадекватне вживання філософського жаргону, як це робить дисертант, бо переобтяження тексту спеціальною термінологією затемнює смислове поле дослідження. Неясно також, що розуміє дисертант під терміном “художня інтерпретація”... Некоректним, з нашого погляду, є надання Богові національної ідентичності. Адже дисертант вважає, що в українській

класичній традиції “Бог зображається передусім, як український Господь” (стор. 17)”.

Із відгуку на автореферат **Сергія Кримського**, доктора філософських наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України, провідного наукового співробітника Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАНУ.

“Оскільки я не літературознавець, не вважаю коректним висловлюватися щодо літературознавчих положень даного дослідження; торкнувся лише сенсу застосованих (та сконструйованих) у дисертації філософських понять, й передусім чільного, вочевидь, для всього дослідження поняття “національний сенс екзистенціалів” (винесеного у назву роботи).

Саме некритичне сполучання у даному понятті концептуальних протилежностей “національного” та “екзистенції” змусило мене відізватися на автореферат п. Іванишина. (...)

(...) Невже дисертант, який має схвальну схильність звертатися до надбань сучасної філософської думки, який посиляється на В.Дільтея, М.Гайдегера, Г.Гадамера, П.Рікера та інших видатних мислителів, не усвідомлює, що будь-які всезагальні визначення людини (соціальні, культурні, національні, статеві, загалом кажучи “родові”) є протилежністю людині в її “власно-життєвій”, екзистенційній визначеності? (...)

(...) Сполучання ж “національно-екзистенціального” і, головне, теоретично не обгрунтоване і не прояснене використання подібного поняття, лише творить незрозумілого, химеричного і цілковито нежиттєздатного концептуального кентавра.

(...) ...як передсуди будь-якого гатунку, які автор весь час воліє називати виключно “перед-судженнями”, можуть стати “методологією філософсько-наукового гуманітарного аналізу”, залишається тайною. Можна погодитись з дисертантом хіба в тому, що від такої “наукової” методології матимемо такі ж “наукові” результати. От тільки чи захочуть представники “філософсько-наукового аналізу” їй слідувати?”

Із відгуку на автореферат *Сергія Пролеєва*, доктора філософських наук, старшого наукового співробітника відділу філософії культури, етики і естетики Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАНУ.

“Чи пропонує нам дослідження п. Петра Іванишина нове розуміння сенсів поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко? Дозвольте висловити у цьому сумнів: бо ж вряд-чи знайдемо сьогодні науковця, котрий заперечуватиме, що такі об’ємні символи як “Україна”, “свобода”, “Бог” становили й становлять домінуючу поетичних світів названих (та й інших) поетів, актуалізуються для читача, котрий занурюється в їхні тексти. (...)”

Вузькість інтерпретації, котру зустрічаємо в роботі, на пряму залежить від методологічного інструментарію, що його використовує п. Петро Іванишин... (...) ...наперед покладена національна ідеологема ніколи й не дасть знайти в поезіях класиків інші образи чи сенси, окрім тих, які пасують її консервативній врівноваженості (з автореферату не зрозуміло, чи береться інтерпретувати дисертант, наприклад, Маланюковий образ України-бранки). Відтак, запропонований нам проект національної герменевтики приречений на обмеженість сенсу і вестиме хіба до курйозних висновків на кшталт того, що “...протагоністи та позитивні персонажі Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко існують (перебувають) у світі по-українськи – різними українськими способами” (с.14).

...на нашу думку накладені обмеження насправді перетворюють герменевтичний метод у наперед зашорене повторювання тавтологічних аксіом, що руйнує його інтерпретаційну свободу й унеможлиблює будь-які дискусії довкола результатів такого читання. Будь-який “імператив”, котрий обмежує інтерпретацію, насправді є диктатом, якому критик чи літературознавець мали б коритися, ризикуючи, в іншому випадку, бути ототожненими з неістинністю та оголошеними злом. Тут можна висловити лише радість з приводу того, що ми не живемо в часи панування будь-якої з імперій, котра подібний “молот” могла б

використати як інструмент виявлення та знищення невірних. В ліберальних умовах погляду на способи та методи інтерпретації подібне обмеження сенсів у поезії класиків призведе до занепаду зацікавлення їхньою творчістю, а також і до усвідомлення неплідності заявленої методології, котра може бути хіба насаджувана згори в окремо взятих навчальних закладах України”.

Із відгуку на автореферат *Ростислава Семківа*, кандидата філологічних наук, доцента кафедри філології Національного університету “Києво-Могилянська академія”.

“Абсолютно схоластично виглядає формулювання теоретико-методологічної бази дисертації, яку складають, вочевидь, усі відомі дисертантові філософські та літературознавчі підходи до інтерпретації тексту: тут і різновиди герменевтики, і компаративізм, і структурна семіотика, і постколоніалізм, націоналізм, естопсихологія, феноменологія, платонізм, аристотелізм і т.д., і т.д. Пригадаймо висловлювання Антуана Компаньйона про те, що теорія літератури подає нам урок релятивізму, але не плюралізму (на якому якраз застановлюється автор дисертації): різні відповіді можливі, але не всі відразу. Виникає резонне запитання: як можна в межах однієї роботи коректно застосувати усі названі підходи? (...)

(...) Загалом складається враження, що автор дисертації уже досяг своєї полемічної мети в опублікованих монографіях, а захист дисертації стає для П.Іванишина фактично легітимацією його позиції в українській гуманітаристиці”.

Із відгуку на автореферат *Ігоря Пануші*, кандидата філологічних наук, докторанта кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

“Щоб довести свою точку зору, дисертант використовує квазінаукову термінологію, («метакритичні роботи», «мегаобрази», «екзистенціали») ... (...)

Як в найгідотніші сталінсько-щербицькі часи, Іванишин пропонує для захисту примітивний ідеологічний дискурс, нічого спільного з наукою не маючий, як наукообразний дисертаційний текст. Іванишин демонструє советських часів логіку, неприпустимий рівень полеміки і примітивне мислення, що вони, на мою думку, ніяк не задовольняють вимогам до докторської дисертації, тим більше, тим більш високим критеріям якості Львівського університета”.

Із відгуку на автореферат *Йоханана Петровського-Штерна*, професора історичного факультету Північно-західного університету (Іллінойс, США).

“Заголовок дисертації: «Національний сенс екзистенціалів у поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко (діахронія української літературної герменевтики)» видається поганим перекладом чи радше калькою з якоїсь іноземної мови. (...) ... літературознавчоподібний жаргон п. Іванишина цілком саморобний, оскільки автор ніде не виявляє знання жодної мови, окрім української та російської.

Оскільки п. Іванишин ніде не пояснює, що таке «національний сенс» та «екзистенціали», дозволимо собі припустити, що «Національний сенс екзистенціалів» можна без великої втрати «сенсу» перекласти як «Національні мотиви в поезії Шевченка, Маланюка та Костенко.» Що ж, така тема заслуговує дослідження, але може бути висловлена без бундючних фраз. (...)

Важливіше питання: для чого автору витворювати такий жаргон, які ж наукові його відкриття щодо творчості Шевченка, Маланюка та Костенко вимагають такого рівня термінологічних складнощів? Чи не можна було б ці відкриття висловити дещо природніше, перекласти на рідну українську мову для ширшого кола читачів? (...)

(...) Головне його досягнення: це так званий тезаурус так званих екзистенціалів. (...) Такою методологією користувався товарищ Жданов, хоч список його «екзистенціалів» був дещо іншим.

(...) І не сподівайтесь від дисертанта ґрунтовного осягнення доробків хоч одного із обраних ним авторів – адже він заповзвся зруба творити синтез і рецепти для подальших тлумачень! Не сподівайтесь від нього також знання національних процесів...

(...) Автореферат є заплутаним голослів'ям, в якому п. Іванишин намагається рядом герменевтичних штампів прикрити своє поверхове і вибіркоче знання української літератури і своє довільне притягнення окремих творів трьох шанованих поетів для роздмухування примітивної, вторинної і бездоказової тези. (...)

Продукт п. Іванишина не витримує... порівняння. Соромно, що це ненаукове, беззмістовне і бундючне творіння з'яється у 21-му столітті під егідою Львівського університету. Адже ж ця так звана дисертація не тільки не сприяє творчому вивченню української літератури, а нав'язує їй ще один комплекс неповноцінності, намагається загнати українське літературознавство в інтелектуальний тупик і саморобне гетто. Від таких підходів і методів слід відмежуватися”.

Із відгуку на автореферат **Тараса Кознарського**, професора україністики Університету Торонто (Канада)*.

“До публічного виступу в справі дисертації Петра Іванишина, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук нас спонукали кілька причин: захист стандартів наукових досліджень й поваги до наукових ступенів; оборона честі наших колег – визнаних в Україні і за її межами інтелектуалів; усвідомлення відповідальності перед студентською молоддю і науковим середовищем.

(...) Ознайомлення з монографічними публікаціями П. Іванишина, наведеними в авторефераті його дисертації як

* Хоча відгуки професорів Петровського-Штерна та Кознарського і не були оформлені згідно із вимогами ВАК України, а тому їх можна було б і не враховувати на захисті, учений секретар спеціалізованої вченої ради Ярослав Гарасим все ж таки толерантно зачитав їх висновкові положення.

такі, що містять виклад її основних положень, засвідчує фахову безпорадність їхнього автора (неспроможність чітко визначити, у чому полягає пізнавальна суть і наукова новизна пропонованої так званої “національно-екзистенціальної інтерпретації”, незнання підставової наукової літератури з проблем постколоніалізму і герменевтики). (...)

... мітингові, антинаукові випадки П.Іванишина доповнюють очевидну методологічну й аналітичну безпорадність власних висновків. Твердження автореферату дисертації, ніби авторові вдалося “вперше в українському літературознавстві визначити літературну герменевтику як практику і теорію інтерпретації буття” (с. 23) не підкріплене жодними науково верифікованими тезами, а є лише стилістичною еквілібристикою. Жонглювання словами і термінами (“діахронне витлумачення”, “національно-екзистенціальний тип тезаурус”, “органічні українській герменевтичній традиції гносеологічні концепти”) лише приховує брак особистого внеску П.Іванишина до науки.

Вважаємо запропонований Іванишиним спосіб писати і вести полеміку геть далеким від правил наукової дискусії, натомість неабияк близьким до стилістики політичного доносу, що, на наше переконання, є загрозливою практикою, якою годі легковажити. Висловлюємо здивування, що робота виконана на такому рівні була допущена до захисту у Спеціалізованій Вченій раді Львівського університету, що славиться своїми науковими традиціями і школами. Наголошуємо на небезпечній підміні автором засад і вимог науковості голосною псевдопатріотичною риторикою на межі з відвертим радикалізмом та ксенофобією. Звертаємо увагу на деморалізаційний вплив, що його може мати для наукового середовища й особливо молоді, здобуття високого наукового ступеня доктора наук людиною, яка нехтує засади наукової етики, фаховості й відповідальності вченого”.

Із листа “До Голови Вищої атестаційної комісії України та Голови Спеціалізованої Вченої ради Львівського національного університету

імені Івана Франка з приводу дисертації Петра Васильовича Іванишина «Науковий* сенс екзистенціалів у поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко (діахронія української літературної герменевтики)»...» (23 січня 2007р.), підписаного** *Іваном Дзюбою, Ярославом Яцківим, Григорієм Грабовичем, Тамарою Гундоровою, Марією Зубрицькою, Ярославом Грицаком, Михайлиною Коцюбинською****.

“Дисертація П.В.Іванишина привертає увагу з багатьох поглядів. Передусім – постановкою проблеми. (...)»

(...) Його Вергілієм виступає М.Гайдеггер, чії праці за кількістю позицій у списку використаних джерел займають безсумнівне перше місце, випереджаючи праці самого П.Іванишина (друге місце) та Г.Гадамера (третє місце). Методологічний ключ дисертації – онтологічна герменевтика; водночас, дисертант користується й можливостями інших методологічних підходів, що добре, адже це завжди сприяє об’ємності бачення предмета дослідження. (...)»

(...) Йому близький Дмитро Донцов, і це ще один Вергілій Іванишина, тільки “незримий”, якщо порівнювати його з багатьох разів цитованим М.Гайдеггером. У кожному разі, донцов-

* Цікава деталь: доброзичливі автор(-и) цього допису так квапились, що не змогли не тільки належно вичитати текст листа (він містить 19 помилок та опісок, хоч умістився на одній сторінці), а й хибно назвали дисертацію “Науковий сенс екзистенціалів...” замість “Національний...”. Це, а також сам текст, дозволяють сумніватися у продуманості й аргументованості низки підписів.

** У другому варіанті листа (а був і такий) були вправлені деякі помилки і додався ще один підпис – Андрія Портнова, кандидата історичних наук, одного з постійних авторів “Критики”.

*** Якщо б шановні підписанти потрудилися виступити із подібним текстом на захисті і дали мені, небезпечному еретикові, можливість захищатися, згідно норм наукового диспуту, то, очевидно, я мав би деяке право запитати їх словами Івана Дзюби, зверненими до вкрай вельмишановної президії правління Спілки письменників України 2 березня 1972р. (обговорювався трактат “Інтернаціоналізм чи русифікація?”): “Ви краще скажіть: у моїй праці правда чи неправда? Що ви чіпляєтеся за слова. Якщо ви доведете, що там по суті брехня і фальсифікація, я не буду заперечувати” (Цит. за: Жулинський М. “У мене свій світ, своя позиція” // Феномен Івана Дзюби: Матеріали круглого столу, 17 листоп. 2006 р. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – С.27.). Тодішні вельмишановні критики не змогли відповісти молодому авторові, але і його, й працю таки засудили...

ські ідеї раз-у-раз проступають в інтерпретаціях дисертанта. “Вісниківський” ідеал, сформований під впливом Донцова, – це те, що в дисертації трактується як продовження шевченківського націоналізму. (...)

(...) П.В.Іванишину дорогі ті художні досвіди, які просякнуті націотворчим духом, виразним національним імперативом, – і це, звісно, його право. Але чи не виникає в такому разі небезпека штучного “відсікання” інших досвідів як “нігілістичних” і “деструктивних” на тій лишень підставі, що вони – *інші*? (...) Валерій Шевчук в інтерв’ю “Газеті по-українськи” нещодавно... висловився: в українській літературі з’являються твори, ворожі до національних вартостей, власне антиукраїнські. І назвав при цьому імена Юрія Андруховича, Оксани Забужко, Олександра Ірванця, Джорджа Грабовича, Соломії Павличко, Богдана Сушинського.

Як кому, а мені особисто подібні протиставлення не видаються продуктивними. З’являються вони, звісно, не на порожньому місці і відбивають факт реального існування різних, навіть полярних, цінностей у літературному середовищі, проте “мілітарна” термінологія в дискусіях означає нетерпимість і демонструє бажання сторін монополізувати істину. (...)

...полемічний дискурс дисертанта мимоволі спонукає до полеміки й такого специфічного читача, яким є офіційний опонент. Вважаю це позитивною рисою дослідження. Тим паче, що в основній частині наукового завдання... висновки П.В.Іванишина видаються переконливими. Мої ж застереження стосуються деяких методологічних засад дослідження.

Рано чи пізно подібна праця мала з’явитися в українському літературознавстві – з усіма своїми “максимами” й навіть крайнощами. Добре, що написав її молодий ерудований дослідник, озброєний модерними методиками аналізу, які він прагнув зіперти на українську інтерпретаційну традицію, спонукаючи Гайдеггера й Донцова подати один одному руки.

Один із наріжних каменів концепції П.В.Іванишина – теза про шевченківський «трикутник» *Бог – Україна – свобода*. Він

називає його «трикутником боротьби», на противагу гайдегерівському «чотирикутнику» миру, маючи на увазі, що йдеться про головні екзистенціали трьох українських поетів. З цим важко не погодитися, як і з більшістю спостережень, зроблених у ході порівняльно-герменевтичного аналізу структури екзистенціалів, таких, зокрема, як розуміння, туга, радість, жах, турбота, доля, батьківщина, Бог, мистецтво, держава тощо. Щоразу дисертант дає можливість пересвідчитися в автентично національному типі тут-буття, вітвореного митцями».

Із відгуку офіційного опонента **Володимира Панченка**, доктора філологічних наук, професора кафедри філології Національного університету «Києво-Могилянська академія».

«Не пам'ятаю, та, мабуть, ніхто із присутніх не пригадує жодного захисту дисертації, щоб офіційних опонентів ще за місяць до їх виступів, тобто ще не знаючи, якими ці виступи будуть, а їх авторів уже номінували в пресі «хорошими хлопцями», котрі з вдячністю за «елейно-медові слова» в їх адресу, як у даному випадку, наче з боку автора дисертаційного дослідження, взяли за «процедуру захисту» докторської дисертації Петра Іванишина. Таку «поведінку» часопису «Критика» (число 1-2 (№ 111-112) за січень-лютий 2007 року), в якому вміщено статтю Андрія Портнова «Партійна організація нашої науки» як рецензію на монографію Петра Іванишина «Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні і прагматичні аспекти)» (Дрогобич, 2005) вважаю вкрай некоректною і, більше того, упередженою як до офіційних опонентів, так і самого автора дисертації. Не заперечую, а, навпаки, стверджую, що автор названої статті мав і має право оцінювати монографію Петра Іванишина за своїми власними вимогами та критеріями, але не мав жодних підстав, кажучи його словами, «творити партійну організацію» із «хороших хлопців», які офіційно Президією ВАК України та Міністерством освіти України визнані докторами наук та професорами Національних університетів «Києво-Мо-

гилянська академія”, Львівського національного університету імені Івана Франка і Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. (...)

(...) ...необхідність такої інтерпретації, як не дивно, посилюється пострадянським періодом літературознавчого процесу. Саме в умовах державної незалежності з'явився цілий ряд українофобських псевдолітературознавчих опусів, які самі собою вимагають заперечень, як такі. Що спрямовані на руйнування націосвідомості і світогляду особи, на підрив української культури та її фальсифікацію.

(...) Тому гостро актуальною, на наш погляд, є потреба такого типу наукових праць, які б на сучасному теоретичному рівні, за допомогою найновіших досягнень у сфері літературознавчої методології, але, базуючись на літературних фактах (ретельному прочитанні досліджуваних творів), – виявили б тип, характер і форми національної значенневої спрямованості класичного та новітнього українського письменства. Такий підхід дозволяє не лише виявити питомі художні ідеї того чи іншого автора, а й надійно обґрунтувати теоретико-методологічні пошуки, раціонально окресливши їх безмежжя суттєвими вимогами національної літературної культури. (...)

На мою думку, дисертаційне дослідження стало б науково насиченішим, різноаспектнішим, якщо хочете, “ерудованішим”, якщо б автор у відповідних місцях праці екскурсивно утворював своєрідний “фон” до національних екзистенціалів Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко. Маю на гадці принагідне залучення творів П.Куліша, І.Франка, Лесі Українки, В.Симоненка, М.Вінграновського, В.Стуса, якими можна було б поглиблювати загальне неперервне річище обраної теми. (...)

...в роботі П.В.Іванишина твори українських класиків не служать ілюстрацією для тих чи інших філософських положень онтологічних герменевтів, навпаки, він дає можливість висловитися самій поезії, що дозволяє справді вперше в українській науці побачити іманентний розвиток українського літературно-герменевтичного мислення... (...)

Одним із прикладів майстерного використання інокультурного досвіду, для виявлення присутніх ідей досліджуваної творчості, може бути компаративний епізод у першому підрозділі другого розділу, де вдало пояснюється велич вчинку Гонти із поеми “Гайдамаки” (саме як вчинку провідника – персоніфікацію “українського архетипного ідеалу козацької лицарської присутності” (с. 113)) через порівняння із історичними образами Горація, Брута, Валерія і Манлія в античних авторів. Однак тут, як видається, можна було б поглибити аргументацію через докладніше використання біблійного та літературного контекстів образу дітовбивства. (...)

До недоліків та помилок доречно також віднести наявність незначної кількості описок та русизмів, використання часом надто великих, а тому непрозорих, синтаксичних конструкцій, що утворюють великі абзаци (як на с. 117)... (...)

Загалом дисертацію П.В.Іванишина слід визнати як самостійне, новаторське, фахове і ґрунтовне літературознавче дослідження, промовисто актуальне на сучасному етапі розвитку української науки про літературу”.

Із відгуку офіційного опонента *Тараса Салиги*, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української літератури ім. акад. М.Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.

“...дисертаційна праця П.В.Іванишина... є актуальним дослідженням, тому що саме в творчості цих поетів формувалась національна специфіка загальнолюдських цінностей, що на сучасному етапі розвитку літературознавчої думки потребують свого, говорячи словами Барта, переписання і новітнього переосмислення. Потреба часу детермінується постколоніальним дискурсом, у рамках якого особливо усвідомлюється небезпека комплексу національної меншовартості, що залишився у спадок від попередніх гранднаративів, які руйнували культуру і менталітет українця. (...)

...потреба концептуально виваженої літературознавчої теорії та методики, яка б підкреслювала національну ідентичність української літератури, зараз є особливо актуальна, а дисертація П.В.Іванишина вносить конкретну і вагому лепту для її розв'язання. (...)

...складається враження, що П.В.Іванишин не завжди послідовний у своїх судженнях, оскільки не керується тими контраргументами, що пропонуються екзистенціалізмом стосовно проблематики загального характеру. Зокрема, такий філософ, як Н.Абаньяно, відзначав, що екзистенція людини характеризується тим, що людина є сама для себе проблемою свого буття, відповідно, буття людині не дано в жодній формі, навіть у формі процесу чи становлення. Звідси, проблема буття людини – це проблема її завдань, її щастя, тобто, її долі. Тому видається незрозумілим висновок дисертанта на основі аналізу екзистенціалів, що “художній літературний твір має націєтворчий смисловий потенціал, оскільки так чи інакше творить істину національного буття”. До того ж П.В.Іванишин наводить перелік поезій українських авторів, у тексті яких означена думка знаходить підтвердження. Проте, на наш погляд, такі міркування є не до кінця аргументованими, оскільки екзистенціали можуть свідчити тільки про “моє” буття, але ніяк не про буття нації. Відповідно, якщо зважити на твердження про те, екзистенція виводить до розуміння сенсу буття, то йдеться, передусім, про буття конкретної людини, а не нації загалом. (...)

В історико-літературних позиціях своєї праці дисертант виявляє методологічну ґрунтовність суджень та добору фактичного матеріалу. Такий виважений підхід дав йому підставу означити національний сенс екзистенціалів у поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко”.

Із відгуку офіційного опонента *Миколи Ткачука*, доктора філологічних наук, професора, звідувача кафедри історії української літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

“Такого захисту, як сьогодні, вже давно не було, такого цікавого, такого складного і такого контroversійного. Це пояснюється складністю і важливістю проблеми, її актуальністю і наявністю різних поглядів на цю проблему.

Дехто в оцінках нашого дисертанта зупинився на його науковому старті, на періоді молодечого максималізму і не побачив його еволюції. Він був шокований і переляканий, як наш дисертант у свій час виступив проти культу деяких вчених. Як смів він критикувати? (...)

...маємо, з одного боку, дуже високі оцінки, а з другого – суцільно негативні. Якщо відгук суцільно негативний, отже, відгук упереджений, він несерйозний. Невже нічого позитивного не можна знайти, навіть критикуючи?

Дехто був шокований тим, що творчі авторитети критували його, що він зарозумілий, мовляв, і що в нього є така фраза, що “треба позбутися фальсифікату”. Виходить: “Хай живуть фальсифікати”. То серйозний відгук? Автори самі себе видають. Або ті автори, які вже заздалегідь критикують опонентів за їх “елейний” виступ. (...)

...аналогія між Павличко і Петром Іванишиним дуже близька. Обоє вони взялися за нову проблему. І всіх питань не вирішили. Якщо в сучасному полі розглядати, що там, які думки вірні, які невірні в Павличко, але їй присудили докторську ступінь і правильно зробили, бо вона започаткувала новий напрям. Трагічна загибель перервала критику її, а ця критика почалася вже за її життя. (...)

Не можна йти таким шляхом, як колись до мене прийшов один чоловік на іспит і каже: “Поставте двійку моїй жінці, бо я з нею посварився”. Мені здається, що якраз Грабович не повинен виступати, перекреслювати ту роботу, оскільки він із ним полемізував.

Щодо особи Грабовича, то він дійсно зарекомендував себе як блискучий літературознавець, особливо я був у свій час захоплений його... полемікою із Чижевським. Були дуже слушні

зауваження відносно процесу, виступив проти неповноти літератури і т.д. На жаль, професор Грабович потім зосередився на питаннях патології, що не належить до літературознавства. Не всі послідовники професора Грабовича пішли по такому шляху, але деякі пішли. Це епігони, які нічого не думали.

Як би там не було, захист був у нас дуже критичним, дуже суворим. Питання були дуже тяжкі...

Якось забувають саму дисертацію. Часом таке враження, що не читали дисертацію. Я прочитав автореферат. Там немає ніякої полеміки, там цілком науково поставлено питання. Там оці категорії застосовані по-новому до літературознавства, переломлені через проблему національної ідеї, знайшли вираз у понятійному, категоріальному апараті, вони систематизовані, вони висвітлені по-науковому, а не по-публіцистичному. Тим більше, це питання, над яким будуть ще працювати і повинні працювати. (...)

...Взагалі рідко наші докторанти ставлять такі теоретичні, філософські проблеми. Вони ще не позбулися якоїсь когнітивної описовості навіть на рівні докторських дисертацій, але вони захищаються дуже легко, бо вони не є цікавими і тому не викликають дискусій”.

Із виступу у дискусії *Івана Денисюка*, доктора філологічних наук, професора, директора Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.

“Тепер термінологія. Ось бачите, я хотіла Вам допомогти на початку. Я поставила питання, які Гайдеггер праці літературні, оскільки Сергій Кримський, справді поважна фігура в нашій філософській науці, і Сергій Пролєєв Вам чітко зауважили, що є якесь відмежування – є філософія і є література. І Вам так легко було місток поставити, бо сьогодні дискутують про два види – література як філософія і філософія як література. В українській екзистенції це так очевидно, що наша філософія була літературою, то чому Ви не використали цього і методологічно не обгрунтували? Мені дивно.

...Перепрошую, попри всю увагу до Вашої візії христології, цитую Ваше речення: “Очевидно, максима ця явно походить від одного із основних наказів християнських: не чини іншому того, чого не бажаєш...”. Християнство має заповіді, а не накази. В християнстві нема насильства, нема диктату, нема волюнтаризму, є добровільне начало”.

Із виступу у дискусії *Марії Зубрицької*, кандидата філологічних наук, доцента, проректора Львівського національного університету імені Івана Франка.

“Уже на самісінькому початку дисертації, де йдеться про теоретико-методологічну базу, спостережено цілковиту безпорадність дисертанта вивчати поезію Шевченка, Маланюка, Костенко “крізь призму виявлення сутнісних рис та діахронії української літературної герменевтики”. Виявляється, Іванишин збирається витлумачувати національний сенс в модусі людського існування без Григорія Сковороди – найбільшого, за словами Чижевського, українського герменевта. Замість Григорія Сковороди в Іванишина мало не на кожній сторінці цитати з німецьких філософів Гайдеггера і Гадамера. Воно зрозуміло: “німець скаже ви могли”, далі за текстом.

Теоретико-методологічна база дисертації Іванишина вражає кількістю імен. Невідомо тільки, чи вони з’явилися, як пише Дончик, науковий консультант Іванишина в одній із своїх статей, “від великого знання чи від незнання, від нерозбірливого засвоєння, від моди така різновекторна, але несумісна, взаємозаперечна в своїх складових методологій. Замість єдиної правильної – какофонія різного”. Радше те друге, третє і четверте.

Як же інакше, як не одвертим цинізмом і профанацією назвати, залучені “до предмету дослідження досягнення філософії національної ідеї та ідеології націоналізму”. Якщо Жан-Жак Руссо через крапку з комою сусідить із Степаном Бандерою. Одвертий космополіт Жан-Жак Руссо, покинувши Францію,

насолоджувався любовними утіхами на березі Женевського озера в Швейцарії. І в'язень фашистських концтаборів, мученик за волю України Степан Бандера – антиподи інших дій і в моралі, і в політичному осмисленні долі своєї Вітчизни. Ганебно спекулювати цим великим ім'ям. І щоб завершити із теоретико-методологічною базою, а точніше какофонією різного, зазначу, що есеїзм – це стильова домінанта, або жанр, і аж ніяк не методологія. Коли Іванишин цього не знає, то нехай подивиться у будь-який сучасний підручник із теорії літератури. (...)

(...) Часами видається, що Іванишин насміхається з читача свого опусу, випробовує на міцність: чи повірить реципієнт черговій абракадабрі автора дисертації? Деякі, як видно з виступів опонентів на дисертацію, повірив.

Усе те, що написав Іванишин в своїй докторській дисертації, а це, кажучи мовою українського літературознавства, про тяглість традицій в українській літературі, про продовження Маланюком та Ліною Костенко націоналістичних мотивів Тараса Шевченка, давним-давно відомо і не тільки в українському літературознавстві. (...) Не знає цих публікацій Петро Іванишин. Він стратив купу часу, щоб доказати, що сонце встає на сході, а Дніпро впадає в Чорне море. Правда, висловив ці очевидні істини наукоподібною риторикою у стилі героя одного французького роману.

Втім, не можна відмовити Іванишинові і у відкриттях справді глобальних, які хоч і не здатні перевернути світ, проте християнську ойкумену підважують капітально. Заплутавшись у чотирикутниках, трикутниках, християнських сутностях, екзистенціях та есенціях, Іванишин видає на сторінці 389 дисертації такий пасаж: “Таким чином, Бог постає як третій фундаментальний екзистенціал-експлікат, що конститує основою структуру національного сенсу екзистенції літературної присутності”. Більшої ахінеї годі придумати! Бог не може бути ні третім, ні екзистенціалом, ні експлікатором. До такого не додумувалися навіть вожді войовничого атеїзму, і можна тіль-

ки дивуватися, як... прийняли до захисту дисертацію з відвертим масонським підтекстом. (...)

Іванишину хочеться бачити Україну екзистенціалом-експлікатором. Мені, а я сподіваюся, що і більшості з вас, хочеться, щоб вона залишалася Україною, ясною, залізною державою, матір'ю для усіх нас сущих, щоб Бог залишався Богом, а нашу з вами свободу, за яку боролися Шевченко, Маланюк, Стус, Сверстюк і Костенко, ніхто не впирав у прокрустові ложа жодних експлікатів”.

Із виступу у дискусії *Євгена Пшеничного*, кандидата філологічних наук, доцента, завідувача кафедри теорії та історії української літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

“Тут не аналізуються якісь проблеми поетики, проблеми поетикальності, суто локальні художні засоби. Автор виводить роботу в ширший простір космоонтології і людинознавства загалом.

Взагалі, я, насамперед, хочу зняти одне протиставлення, про те, що є екзистенціалізм як проблема особистості і екзистенціалізм як національний екзистенціал – це різні речі. Чому? Я хотів би саме цю позицію з'ясувати. Чистої свідомості немає взагалі. (...)

Що ця робота виявляє? Вона виявляє, я би сказав, заангажованість народу у своє буття. Мамардашвілі казав, що буття, життя передбачає поширення. Власне, Іванишин поняттями цих екзистенціалів цю проблему певним чином передбачає. Що є показовим? Він виокремлює оці спільні екзистенціали від Шевченка, до Маланюка і до Ліни Костенко. Звичайно, було би більш переконливо і більш ґрунтовніше, коли б він взяв більше, ніж ці три поети. Але він взяв так, як є. І що це дало? В цих показових постатях він виокремлює оці тексти. Він бачить, що в текстах цих поетів ці національні екзистенціали проявляються так чи інакше. Але це є спільне,

що їх єднає. Цей шевченківський трикутник, хочемо ми чи не хочемо, а він після Шевченка домінує над нами. Ми не можемо його уникнути”.

Із виступу у дискусії **Тараса Пастуха**, кандидата філологічних наук, доцента, докторанта кафедри української літератури ім. акад. М.Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.

“...я відстоюю право автора дисертації мати свою концепцію. І він її вибудовує. Ви ж не заперечуєте його концепцію? Робота концептуальна, може, саме тому, що вона так дуже... як говорить Іван Овксентійович, з тим максималізмом продовжує, проводить у життя впевнено на сторінках цієї роботи свою думку, свої тези і т.д.”

Із виступу у дискусії **Любомира Сеніка**, доктора філологічних наук, професора, директора Інституту літературознавчих студій Львівського національного університету імені Івана Франка.

“Мені здається, що найкращим тестом на евристичний потенціал цієї роботи став би її переклад будь-якою мовою, чи слов'янською, чи романо-германською. Також я запропоную авторові такий нехитрий експеримент – увявити собі, що симетрична робота з подібною аргументацією написана, скажімо, Вашим російським або польським колегою. Можу заручитися, що Ви були б першим її опонентом.

Справа в тому, що Ваше концептуальне намагання схрестити постколоніалізм із етноцентризмом є досить невдячною справою саме через те, що хоча Ви не раз цитуєте авторів, які пишуть, представляючи цей постколоніальний напрям студій, однак жоден з них не є представником так званого етноцентризму. І взагалі я думаю, що дискусія про етноцентризм, у тому числі і в зв'язку з Гайдеггером, має дуже неприємний шлейф, пов'язаний з націонал-соціалізмом, і це не можна забувати”.

Із виступу у дискусії **Ірини Старовойт**, кандидата філологічних наук, доцента кафедри теорії літератури та компаративістики Львівського національного університету імені Івана Франка.

“Що мені дає підстави говорити про те, що пан Петро Іванишин заслуговує такі присудження ступеня доктора філологічних наук, то те, що він багато зробив. Тут є концепція його. Хай не у всьому вона бездоганна, така важлива, але є концепція. Є своєрідна постановка навіть теми, проблеми. Не все підряд, а трьох він вибирає письменників, можна було б інших. Але все ж таки, з його погляду, це так і це він робить добре”.

Із виступу у дискусії **Богдана Мельничука**, доктора філологічних наук, професора кафедри української літератури та журналістики Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.

“...Петро Іванишин запропонував цікаву методологічну концепцію, яка слугує розбудові герменевтичної традиції в українському літературознавстві – власне, національну методологічну концепцію. (...)

(...) Не торкатися авторитетів – це не та традиція, якої слід дотримуватися. Чомусь такої бойні не було при публікаціях, які принижували нашу честь і гідність, коли принижувалися такі авторитети, як Шевченко (в деяких публікаціях), Іван Франко, Леся Українка. Такої бурі не було, тихенько шепотіли в пресі. Сьогодні – бурхливо. Я думаю тому, що дійсно прийшов літературознавець, який здатен сполошити, розворушити цю науку. Чомусь всі мовчать, коли виходять праці про Франка, вихолощені, безнаціональні. Всі мовчать. Це нормально. Так може бути, космополітичне – може бути. Національне – не може бути”.

Із виступу у дискусії **Лариси Йолкіної**, кандидата філологічних наук, доцента, докторанта Київського національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова.

*Після захисту**

“Мусимо тепер писати про ці негаразди у зв’язку з новим доволі цікавим казусом: нещодавнім захистом у Львівському університеті докторської дисертації пана Петра Іванишина. (...)

...постає суспільне замовлення на «національно-екзистенціальний» підхід до нашої культури взагалі й до літературознавства зокрема. (...)

...не зайве пунктирно описати загальний контур цього явища. Знаменує воно... передусім нову гібридну, советсько-націоналістичну ідеологізацію науки (конкретно – літературознавства), нацреалізм замість старого соцреалізму, який тепер має сповідувати монополістичний принцип «українського підходу до української тематики», і що важливіше, дефініювати, що саме є отим «українським підходом» (бо все інше є «фальсифікацією» і навіть «україновбивством»). Це екстремістське зазіхання на монополістичність правоти й патріотизму, підігрівання – на шістнадцятому році незалежності – добре знаного принципу партійності не може не бентежити... (...) Тут прикметна саме оця синергія агресивного нацреалізму (чи пак нац-екзистенціалізму) та офіційної, передусім інститутської «криші»; одне без другого мало патентне. Просуваючи свого борця, його істеблішментові спонсори захищаються перед викликом сучасної науки (того-таки екзистенціалізму і тої ж герменевтики – але вже без усяких «національних», а насправді криптосовєтських доважків і перекручень) і ради цього заплющують очі на й на його пересмикування ідей та пустомельство, й на елементарне нерозуміння літературознавчої проблематики. А заклик до поновного ідеологізування на-

* Здавалася б, навіщо неофіційним опонентам піднімати знову галас довкола докторської, захист якої уже відбувся? Однак резон був. Таким чином створювався начебто “громадський” тиск на експертну раду ВАКу, яка мала розглядати цю дисертацію у Києві і вирішувати питання про підтвердження присудження докторського ступеня.

уки взагалі не турбує: навпаки, як можна без ідеології? Певно, спонсорам з інституту й катедри все це – й ідеологія, й бутафорія – видається наукою”.

[Григорій Грабович]. Фабрикування науки: Григорій Грабович, Тамара Гундорова, Марк Гольберг, Сергій Пролеєв, Йоханан Петровський-Штерн, Степан Захаркін, Тарас Кознарський // Критика. – 2007. – Ч. 4. – С.14.

“Голові Вищої атестаційної комісії України професору Мачуліну Володимирі Федоровичу

Зветаюся до Вас як український науковець, якому небайдужа доля української гуманітарної науки. (...)

...П.В.Іванишин успішно захистив дисертацію у Львівському національному університеті і, очевидно, скоро може стати доктором філологічних наук. Зауважу лише, що відгукки таких відомих на сьогодні філософів, як С.Б.Кримський та С.В.Пролеєв, здається, не були повністю зачитані, хоча дисертація Іванишина фактично виконана на перетині філософії та літературознавства. (...)

(...) Мене як члена експертної ради ВАК особливо хвилює те, що дисертації Іванишина демонструє деякі тенденції, які сьогодні намітилися в гуманітарних дисциплінах, зокрема в літературознавстві, і які ведуть до розмивань меж між наукою та ідеологією. (...)

(...) Під прикриттям літературної герменевтики насправді маємо не що інше, як стиль «літературного фашизму» – саме так називається сьогодні критика такого типу в західному літературознавстві. (...)

(...) ...дисертаційна робота Іванишина – це фактично не так філологічне дослідження, яке має сосунок до української літератури. А швидше квазіфілософське. (...)

...дисертація набуває квазисакрального змісту на що вказують і основні «екзистенціали», які виділяє Іванишин: Бог,

Батьківщина, Свобода. Ці «екзистенціяли» нагадують політичні гасла. (...)

(...) ...що таке екзистенціалістичний метод у літературознавстві, ніхто, мабуть, не скаже, бо його просто не існує... (...)

Зауважу, що робота П.І.Іванишина зовсім не бездарна, у ній є цікаві спостереження і міркування. Вражає, однак, головний патос та вульгарний ідеологізм роботи. (...)

(...) Поява... робіт типу Іванишина, на моє переконання, шкодить розвитку літературної герменевтики... (...)

14 березня 2007 року”.

[Із чергового листа Голові ВАКу *Тамари Гундорової*, доктора філологічних наук, члена-кореспондента НАН України, заступника голови експертної ради ВАК з літературознавства]. Фабрикування науки... – С.15-16.

“...автореферат П.Іванишина, як і його численні публікації, просякнуто ксенофобією, есенціалізмом і примордіалізмом... Автор не лише серйозно вважає, буцімто існують (чи можуть існувати) якісь «іманентні (власне притаманні) українській літературній культурі методологічні модулі витлумачення художньої (і не тільки) дійсності»... він має необережність закладати подібні ненаукові уявлення в підвалини дисертації та обґрунтовувати за їх допомогою її актуальність. (...)

(...) ...П.Іванишин цілком у дусі ленінської теорії відображення розглядає творчість «великих поетів» як відображення «істини національного/українського буття».

Далеким від наукового дискурсу є постійне звертання П.Іванишина до ненаукових метафор сумнівної пізнавальної цінності й з обмеженими інструментальними можливостями: «національна людина», «український тип», «людина шевченківського зразка», «козацька людина», «український світ» «національні речі» і ще багато в такому дусі. (...)

Переконаний, що науково некоректна, неоригінальна, внутрішньо суперечлива дисертація П.Іванишина не відпові-

дає вимогам ВАК України до докторських дисертацій, а її автор не заслуговує на присудження йому ступеня доктора філологічних наук”.

[**Степан Захаркін**, кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка]. Фабрикування науки... – С.18-19.

“Голові Вищої атестаційної комісії України
професору Мачуліну Володимирі Федоровичу

Ми, представники української науки та культури, звертаємося до Вас у зв’язку із ситуацією, що склалася довкола захисту докторської дисертації Іванишина Петра Васильовича...

Як Вам, напевно, відомо, проти тридцятидворічного дисертанта, молодого, але вже відомого українського вченого, автора восьми наукових книжок (з них – шести монографій) та багатьох статей, були організовані численні публічні виступи (десять – лише за півроку), передусім у газеті “Критика” (2006, Ч.11; 2007, Ч. 1-2, 4). У цих дописах номінативно, часто у формі грубих випадів та образ заперечується будь-яка наукова вартість дисертації П.В.Іванишина. Вважаємо, що маємо справу не з науковою дискусією, а голобельною кампанією, організованою невеликим колом осіб, близьких або залежних від головного редактора газети “Критика” американського професора Григорія Грабовича.

Ми вважаємо, що у такий спосіб Г.Грабович прагне помститися молодому вченому за полемічну монографію “Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка” (2001), в якій була піддана критиці монографія Г.Грабовича “Поет як міфотворець”. Науковість книжки та справедливість спостережень П.Іванишина підтверджують позитивні рецензії знаних українських вчених Г.Клочака, Л.Сеника, К.Фролової, О.Вертія, Т.Скрипки та ін. Вартує уваги факт, що сам професор Г.Грабович не здобувся на жодну відповідь цій критичній монографії.

Особливо вражає, що у полеміці із П.Іванишиним група науковців (між якими – члени експертної ради ВАК з літературознавства) вдалася до неприпустимої у науковому діалозі стилістики, відвертої лайки, некоректних висловлювань. Зокрема, промовистими є такі до- і післязахисні характеристики особи дисертанта та дисертації: “негідник”, “лжегерменевтична антинаука”, “пересмикування ідей та пустомельство” (Г.Грабович), “стиль «літературного фашизму»”, “автореферат є текстом ідеологічним і публіцистичним” (Т.Гундорова), “вроджена oligophrenia”, “рагуль” (О.Бойченко), “вуличний хуліган”, “автореферат... просякнуто ксенофобією” (С.Захаркін), “примітивний ідеологічний дискурс, що не має нічого спільного з наукою” (Й.Петровський-Штерн), “беззмистовне і бундючне творіння” (Т.Кознарський) та ін. (...)

При цьому акцентуємо, що неофіційні опоненти, оголошуючи ненауковою дисертацію П.Іванишина, не тільки заперечують публічний захист дисертації, а й зовсім не беруть до уваги інших, позитивних відгуків та оцінок дисертації з боку знаних науковців – професорів Б.Бунчука, Г.Давидової-Білої, І.Денисюка, Г.Клочечка, В.Марка, В.Матвіїшина, Б.Мельничука, Л.Мороз, В.Панченка, В.Пахаренка, В.Погребенника, Т.Салиги, Л.Сеника, М.Ткачука, Н.Шумило та ін. Крім того, підважуючи вартість не читаної ними дисертації і виносячи судження, за їхніми ж словами, лише на основі автореферату, самі критики (частина з яких узагалі не є фахівцями у галузі філології) демонструють непослідовність, термінологічну некоректність та ідеологічну упередженість. Прикладом цього може бути безапеляційне заперечення (як “квазінаукових”) цілої низки давно апробованих у гуманітаристиці термінів і понять: “метакритичні роботи”, “екзистенціал” (Й.Петровський-Штерн), “мегаобраз” (А.Портнов, Й.Петровський-Штерн), “національна екзистенція” (С.Пролеєв), “український світ”, “національна людина” (С.Захаркін) та ін.

На нашу думку, така упереджено-ідеологічна і, по-суті, цькувальна кампанія є загрозливим симптомом морального

стану української науки. Ми вважаємо, що наукова громадськість і ВАК як інституція не повинні допустити, щоб на угоду амбіціям окремих осіб і об'єднаних корпоративними інтересами груп нехтувалися засади інтелектуального плюралізму, щоб переслідування інакомислячого знову ставало в науці нормою, щоб нівелювалося значення публічного захисту наукових дисертацій.

27 травня 2007р.”

Із листа Голові ВАКУ, підписаного *Ярославом Дашкевичем, Ігорем Калинцем, Іриною Калинець, Іваном Денисюком, Анатолієм Карасем, Сергієм Квітом, Володимиром Моренцем, Марією Матіос, Дмитром Штогрином*.

“Попри... «іміджевий», артистичний тип поп-критики, складається і її ідеологічний, сказати б, неототалітарний різновид. Один із чільних представників останнього Петро Іванишин трактує таку «методологію» як *«систему регуляторних принципів мислення» (sic!)* не лише для гуманітаріїв, але і для всіх громадян^{***}. Відтак маємо пряму риторику протиставлення «істинного» і «ворожого»: «Все, що йде на користь нації і не суперечить християнству – добро, все те, що шкодить нації і християнству – зло», – читаємо в авторефераті докторської дисертації П.Іванишина. Питання, чи має такий дискурс достичність до академічного літературознавства, здається, зайве.

Ще один різновид поп-критики – активне вибудовування іміджу «суперзірки» (наприклад, як для Ніли Зборовської):

^{*} Окремо варто згадати тих численних колег, які теж письмово висловили згоду з думками, артикульованими у зазначеному листі: О.Багана, О.Вертія, М.Зимомрю, Л.Йолкіну, І.Ліпницьку, І.Павлюка, В.Погребенника, Б.Пристая, Я.Радевича-Винницького та ін.

^{**} Ще один приклад академічної уважності та стилістичної ретельності неофіційних опонентів: у моїх працях усюди послідовно вживається класичний філософсько-герменевтичний термін «регулятивних» (стосовно методологічних ідей чи принципів). Дрібниця? Авжеж. Але промовиста та ще й із sic-ом...

^{***} Шкода, що шановна плюралістична, толерантна і вкрай істинолюбна авторка не навела джерела, в якому знайшла кумедне спостереження, що стосується «всіх громадян».

численні саморекламні інтерв'ю з використанням провокаційних ходів (скажімо, імітація мало не лесбійської закоханости в «мою Соломію») створюють дещо знахарський образ критика-психоаналітика, який проводить сеанси й аналізує «підсвідоме» офіційних осіб (аж до Ющенка і Тимошенко). Подібно до Іванишина, Зборовська вибудовує свій текст на ствердженні *національного*, однак, на відміну від герменевтики та іманентности, до яких апелює дрогобицький критик, Ніла звертається до фрейдівського біологізму”.

Тамара Гундорова. Поп-критика: імідж та ідеологія // Книжник-review. – 2007. – № 6. – С. 23.

“Спочатку в мене був намір, навівши цитати, не вказувати, що це найсвіжіші сучасні тексти, – хай би читач сам визначив, зокрема, й те, чи не нагадують вони йому деякі сумнопомні статті 30-40-літньої давності, особливо отими застережливими, «але», та й роздратованістю, з якими тут мовиться про національне. (...)

Отож: «ігнорує контакти між народами», розглядає українську літературу «ізолювано», заклики «а la Донцов», «не враховує загальнолюдські цінності» (раніше казали – «інтернаціональні») – як це недалеко відбігає від стилістики колишніх часів.

Та найбільша, як побачимо далі, близькість текстів із колишніх, тоталітарних часів, і нинішніх, «плюралістичних» – в безапеляційності, «єдиноправильності», «ярликуванні», нетерпимості до думки іншого, коли не заперечують, а викривають, не дискутують, а засуджують, не доводять, а виносять вирок, не полемізують, а борються (як) з ворогом. Реанімація такої «еристики» сьогодні – це, звичайно, дивовижа, а, з огляду на час і на «фігурантів» подальшої розмови, – то дивовижа стократ, якщо взагалі не скандал. (...)

...де взятися тим науковим аргументам, тому розглядів дисертаційної праці по суті, якщо жоден з учасників викри-

вальної кампанії, організованої редактором «Критики», самої дисертації не читав. (...) У колишні часи... ходив такий не позбавлений моторошної правди жарт: «Я роботу не читав, але різко ї засуджую». (...)

(...) Багато... написано Грабовичем «на розвиток» Шевченкової теми..., кинуті анальфабетам нові гіпотези й професорсько-прокурорські присуди (напр., «Велесовій книзі», «Слову о полку Ігоревім», Франку-каменяру та й усій українській літературі, «що майже два століття існує як сурогат політичного або принаймні громадського діяння», підпорядкованого «громаді, народу, нації та історії» тощо). Тобто витворюється широкомасштабний десакралізаторський «дискурс» – і жодного справді об'єктивного, розважливого, глибокого розгляду-аналізу сьогоднішніх складних процесів, явищ, постатей в літературознавстві й літературі. І не дивина: не це входить в завдання десакралізаторів і десакралізації, цієї, за словами Ліни Костенко, химерної антиукраїнської моди, завезеної «амбітними аутсайдерами західної науки». (...)

У безпосередню полеміку з Г.Грабовичем вступив 2001 року дрогобицький аспірант Петро Іванишин, присвятивши їй цілу книжку. Суть явища, на яке звертав увагу молодий дослідник, означена вже в самому заголовку монографії: «Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка». П.Іванишин у полеміці був різкий, нерідко емоції вихлюпувались через край (та їх можна й зрозуміти: йшлося ж бо про викривлення, вульгаризацію українського генія!), але, крім пристрасті, там були й необхідні наукові докази й аргументи, висловлені, що цікаво й важливо, з позицій самої міфологічної теорії.

Г.Грабович не став на захист своїх інтерпретацій, не доводив їх адекватність чи не фальшованість, і відповів молодому науковцеві аж зараз. І ми бачили, у який вишуканий «західний» спосіб.

Узагалі розмах критики Г.Грабовича вражає, важко сказати, чого не торкнулося його розпечене перо: Академія, її гу-

манітарні «інституції» (чим завинили перед редактором «Критики», наприклад, етнологи, мистецтвознавці, лінгвісти?), Інститут літератури ім. Т.Шевченка – тут «цілковитий колапс», реформи в НАНУ – «маразм», «Історія української літератури ХХ ст.», видана, і «Історія» в 12 томах, не видана, але вже наперед розкритикована гнівним професором, Шевченківська енциклопедія, яка створюється, шкільні підручники, вся система викладання літератури у вузах і в школі і т.ін., і т.ін. Конструктивні пропозиції від Грабовича теж рішучі й оригінальні: підручники погані – то краще припинити викладання літератури в школі. Проект історії літератури не подобається критикові – то краще взагалі не писати історій.

Зрештою, кожен має право на критику, на своє розуміння, свій підхід, свої пропозиції. Тим більше, відомий і популярний серед своїх прихильників і прихильниць Г.Грабович. Та й таке: може, його улюблена модель «несамовитий Вісаріон»? Гадаю, ніхто б і не зазіхав на це право Г.Грабовича, якби...

Якби не згадувані вище його й однодумців войовничі десакаралізаторські зусилля, які переростають уже в антинаціональну (за своєю метою і суттю, безумовно ж, ідеологічну) тенденцію. (...) Десакаралізація в ім'я чого? Щоб Кобзаря, Каменяра, «співачку досвітніх вогнів» подати як міфотворця чи й гомосексуаліста, масона, лесбіянку? Чим це відрізняється від фальсифікації і дискримінації?

І чи не найголовніше, в зв'язку з цим. Перегук, унісон, а то й змикання антиукраїнського масмедійного й антинаціонального десакаралізаторського наукового дискурсів. Упродовж усіх років незалежності, надто в останнє десятиліття, на наших очах перманентно роздмухується ніколи не приструнчувана, а часто й підтримувана владою кампанія з дискредитування всього українського. Культура, література, мова, державність, ментальність українського народу, його світочі, борці, філософи кривотлумачаться, подаються фальсифіковано й принижуються. Газетні папарацці залюбки цитують учених-десакаралізаторів, вміщуючи їхні портрети на підтвердження реальності

джерела своєї компромат-інформації. «Нове» шевченкознавство змикається із шевченкофобією. Високий посадовець дає інтерв'ю авторові низькопасквілянтської книжки про поета, і вони разом осуджують «вузький етнічний», «національний підхід». (...)

Бувають мимовільні збіги, випадкові, не по духу, унісони. Тільки це – з усього видно – не той випадок. Нетерпимість до національного мислення, космополітична зверхність щодо нього, цілком погоджуюся із Петром Іванишином (автором, зокрема, і гострих статей про «культурний імперіалізм»), так чи інакше шлюбляться з неоколоніальними тенденціями, демоліберальною ідеологією, чужими, за своєю суттю, національно-культурним цінностям і вимірам, в нашому випадку – відкрито чи імпліцитно антиукраїнськими”.

Віталій Дончик. Так хто ж реанімує ідеологізацію? // Літературна Україна. – 2007. – 14 червня.

“– Від вас певною мірою залежить, чи отримають українські науковці грант для дослідницької роботи в Сплучених Штатах. А в літературознавців радянської школи отримати такий грант шансів нема.

– Певне, що так! Якби надійшла аплікація на дослідження в Америці, від котрогось із них, я б поставився до того дуже критично. Вони, здебільшого, не знають англійської мови, і, що важливіше, вони не знають мови сучасної науки. Але жоден із моїх гнівних критиків не подавав ніяких заявок на грант. (...)

– І саме тому ви і ваші колеги, які поділяють ваш науковий світогляд, так різко сприйняли докторську дисертацію дрогобицького дослідника Петра Іванишина? І витратили половину числа газети «Критика» на гостру критику цієї роботи? Невже це дослідження настільки гірше за все, що робиться в Україні?

– По-перше. Не половину числа, а декілька шпальт, бо треба було подати до громадського відома ці критичні відгуки,

які були проігноровані на захисті тої праці*. І дійсно, це дослідження однозначно гірше, ніж середня українська докторська дисертація. Автор цього дослідження не тільки безграмотно послуговується філософськими поняттями, яких не розуміє, а й пропонує фальшиву теорію, коли українських митців можуть досліджувати лише українці по крові**. Це не наука, а особливо – нездорова ідеологія. Тоді чи мають право українці досліджувати Шекспіра? Певне, що мають, якщо добре вивчать англійську мову часів Шекспіра, історичний контекст.

– Та й місце Шекспіра в сучасному світі...

– І це також. А тут із боку цього пана і кричуща ненауковість, і назадницька ідеологія. Але я подекуди згоден із вами, трохи шкода цієї важкої артилерії. Стільки серйозних науковців писали про несерйозне дослідження. Але так сталося тому, що та робота претендує на наукову. Якби праця Іванишина просто вийшла книгою, як такий собі «роман-есе», то була б одна справа, – і це, до речі, бачимо в останній книзі Оксани Забужко про Лесю Українку. Вона також доволі далека від науки”.

Гарвардський професор [Інтерв'ю *Євгенії Кононенко* із *Григорієм Грабовичем*] // Україна молода. – 2007. – № 124. – 13 липня.

“Згадую, з якою цікавістю заходився я читати газету «Критика», щойно з'явилась вона на газетному ринку. Та скоро той інтерес почав згасати. Гладкопис американської ліберальщини достатньо викривив навіть таку цікаву літературну постать, як Микола Рябчук. Статті різних авторів понуро єдналися одна з одною на ґрунті доктринальної вузькості, менторських напучувань і стилістичної безбарвності. (...)

* Як доводить стенограма, жоден із надісланих відгуків не був проігнорований чи замовчаний на захисті. Відгуки М.Гольберга чи С.Захаркіна чомусь не були надіслані на спецраду, тому їх і не могли зачитати.

** Навдивовижу цікаве судження, прямо споріднене із расизмом, однак вельмишановний правдомовний професор, мабуть, із вродженої скромності та лібералістичної вихованості чомусь не вказав, із якого розділу “лжегерменевтичної” докторської праці він його вичитав. Може, ще відкриє цю величезну таємницю?

(...) Облудність фразеології, до якої вдаються Грабович і К°, виявляє непевність позиції, брак вагової аргументації, що замінюються роздратуванням і лайкою. Нерівноцінна заміна, що й казати! (...)

...В.Дончик поглянув у корінь, оголив руйнівну, анігіляторську сутність дій, спонук, інтенцій пана Грабовича. Ні, не по дорозі нам з паном заморським професором!

Хоч і як це парадоксально, але не дуже далеко пан Грабович відкотився від пана Бузини. Тільки інший костюмчик напинає. От і потрібно допомогти йому скинути ті маскувальні шати, аби переконатися (й переконати): «Та король же голий!..»».

Володимир Брюгген. Та король же голий! // Літературна Україна. – 2007. – 30 серпня.

“Уже після надрукування статті в „Літературній Україні” (2007, 14 червня) газета „Україна молода”... опублікувала інтерв'ю Г. Грабовича (УМ. – 2007. – 13 лип.)...”

Знову те ж протиставлення себе всьому українському літературознавству, нібито суціль «традиційному» й «радянському». Знову ж жодного позитивного прикладу і жодного «достойного» для Грабовича полемічного приводу в сучасному літературному процесі, який би спонукав його виступити хоч раз у ролі звичайного паритетного дискусанта, а не в ролі навчителя... (...)

...Докторська дисертація П.Іванишина, твердить професор, пропонує «...фальшиву теорію, коли українських митців можуть досліджувати *лише українці по крові*» (тут і далі курсив мій – В.Д.) Он аж куди! Он аж до якого витонченого прийому (зовсім не соромлячись того, що його українофобська колона давно вже перетворила на обшмульганий штамп) вдається п.Грабович.

Будь-який учений після такого звинувачення зобов'язаний навести приклади чи хоча б одну, чи хай навіть половину ци-

тати, чи переказати її і зазначити сторінку – є безліч способів для виявлення наукової об'єктивності й етики. Західний вчений Грабович вважає, що йому мають усі вірити на слово. Каже він у тій же «УМ», що дослідження П.Іванишина «однозначно гірше, ніж середня українська докторська дисертація», вірте, що всі докторські дисертації він вивчив і визначив «середній рівень», вірте, що прочитав дисертацію і П.Іванишина, хоча це й не так. Каже, що постмодернізм – культурне явище, яке «треба вивчати, а не критикувати», вірте, що можливе справді наукове вивчення, дослідження такого складного феномену, як український постмодернізм, за умови його винятково «некритичного» осмислення. Каже, що П.Іванишин визнає право на дослідження «тільки українців по крові», вірте Грабовичу й не шукайте якихось підтверджень у тексті. Тим більше, що ви їх там і не знайдете.

Каже Г.Грабович, що сучасне українське літературознавство, зокрема те, що робить акцент на конкретно-індивідуальному й конкретно-національному, а не абстрактно-космополітичному підході у вивченні, наприклад, десакралізованої ним української класики – це «советсько-націоналістичний дискурс», – вірте й не читайте тих численних, справді цікавих, справді розвідувальних праць молодших і середніх, і старших колег, які (праці) що-що, а відчутно піднесли над «радянською наукою», з її приписами й табу.

Дивна річ, чим більше слухаєш Г.Грабовича про «советсько-націоналістичне» літературознавство, де вже сам терміногібрид мимохіть зраджує його автора, тим більше відчуваєш, що головне його неприйняття – саме «націоналістичне», а не «советське» – тут ритуальне, для годиться. Знову й знову сентенції Г.Грабовича так тісно зближаються і близько перегукуються з цілком певними політичними реаліями, з постійно нав'язуваними нам ідеологами антиукраїнства політичними (аж ніяк не науковими) тезами, найперша з яких – послідовне поневаження ідеологами антиукраїнства поняття етнічний (нерідко додається – «вузько»).

Як приховати українофобам свої наміри, суть, заангажованість? І далі кривотлумачити чи зверхньо ігнорувати національне, націоналізм, ідентичність, патріотизм – сьогодні вже не проходить. А ось обливати брудом, паплюжити українську культуру, її світочів, українську ментальність і духовність і звинувачувати українців, які виступають на захист цього, у – «(вузько)етнічному підході» – по крові – такого «наукового» тлумачення й оцінки речей нині маємо скрізь і доволі. Особливо дратує наших «воріженьків» етнічний патріотизм. Цікаво: коли росіяни, євреї, поляки, литовці, грузини, всі інші розглядають, досліджують, оцінюють, захищають, пишаються явищами своєї історії, культури, мистецтва, сучасного життя, вони дотримуються якого підходу, яких мірок – національних, етнічних (російських, єврейських etc.) чи глобальних і космічних? У них який – етнічний, «по крові», чи глобальний і космічний, географічний та ін. патріотизм?

Григорія Грабовича немає потреби захищати, радше захищатися слід від його «про» і «contra», від його неутримної, огульної, бездоказової критики сьогоднішнього українського суцільно, як йому ввижається, «совєтсько-націоналістичного» літературознавства. Ніхто, натомість, не критикує (навіпаки, високо цінують і хвалять) його ґрунтовні, об'єктивні праці з історії української літератури: ніхто не заносить поки що Г.Грабовича до числа антиукраїнськи налаштованих репрезентантів широко розгалуженого умовно українського медіаринку. Але те, що виникають у головного редактора «Критики» Г.Грабовича оті перегуки, збіги, унісони, про які йшлося вище і від яких він жодного разу не спробував відмежуватися, і, навіпаки, спрямовує свої удари по національно-патріотичних, етнозахисних зусиллях української наукової і літературної думки – це прикро. Більш, ніж прикро”.

Віталій Дончик. То хто ж реанімує ідеологізацію? // Українознавство. – 2007. – № 4. – С.228-233.

Коли дисертація була захищена і з'явилися усі ці цікаві виступи у пресі, я вирішив просто підготувати дослідження до друку і не полемізувати: навіщо, мовляв, доводити уже доведене? Навіть написану відповідь своїм ще дозахисним критикам, після її вельми плюралістичного відхилення “Критикою”, вирішив не давати у “Слово і Час”. Однак обставини захисту і післязахисні малонаукові і навряд чи справедливі, але зате виразно політичні обвинувачення спонукали мене до написання статті “Захист після захисту” (Літературна Україна. – 2007. – 21 червня).

У цій статті я спробував не лише дати відповідь на деякі зауваження своїх неофіційних опонентів, а й намагався окреслити глибші причини появи критично-голобельних дописів. У цьому випадку не гріх дещо із сказаного, доповнивши, повторити. Думаю, *перша причина* до банальності очевидна. Йдеться, вважаю, про звичайнісіньку помсту мені особисто як людині, котра ще в аспірантурі написала полемічну монографію “Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка” (2001). Ця книжка, попри недоліки, разом з іншими роботами різних авторів спричинилась до пожвавлення саме наукової дискусії довкола тих праць Г.Грабовича, які можна назвати “десакралізаторськими” (за Л.Костенко). Оскільки жодної наукової відповіді цій праці гарвардський професор та його інтелектуальне оточення дати й досі не змогли (за сім років!), усе це спричинилося до деканонізації самого пана Грабовича. Тут я і вбачаю коріння образи розбронзованого американського автора. А що вона виявилась для його амбіцій надто болючою, – німб єдиноправильного й непомильного дослідника злетів із священної професорської тонзури на диво швидко, – то й “плюралістична” помста мала бути не просто велика, а й, майже як за Гоголем, – “страшна”, на фахове знищення. Щоб кожен наступний критик-еретик це знав і боявся.

До речі, в одній зі своїх статей* академік Іван Дзюба, захищаючи (правда, від кого і від чого?) професора Грабовича, вод-

* Дзюба І. Григорій Грабович: pro і kontra // Літературна Україна. – 2007. – 1 листопада.

ночас висловив значну кількість слушних зауважень йому та його не зовсім незаангажованому оточенню, які, як на мій погляд, явно переважають своєю аргументованістю відзначення професорських заслуг (наявність останніх ніхто й не заперечував). Тут і редагування “багато в чому контroversійної і не без виявів сектантства” газети “Критика”, й “особливості полемічної манери викладу Грабовича, за якими нерідко відчувається зверхнє ставлення до опонента чи оспорюваного автора”, й інколи позбавлення його полеміки “достатньої об’єктивної підстави”, і низка положень, що призвели до “схематизації та певного збіднення” вивчення Шевченка (нехить до “історичних та соціальних вимірів Шевченкової творчості”, “замороженість” соціального чуття, “припущення про «гомосексуальну орієнтацію»” Шевченка, припущення “банальність якого ані крихти не додає до розуміння великого поета”) тощо. Дуже слушні спостереження, які, хоча й не вичерпують парадигми десакралізаторської деструктивності у мисленні Г.Грабовича, однак спонукають до пошукової діяльності у сенсі виявлення інспіруючої її ідеології, як мовляв Макс Вебер, до виявлення справжніх, а не уявних цінностей, присутніх у його публіцистичних виступах та не завжди наукових (хоча, безумовно, є і такі) дослідженнях. Як можна зауважити вище, більшість критиків гарвардського професора зосереджувались не так на особі заокеанського дослідника, як на стратегічних моделях його творчості. При цьому фахові полемічні оцінки (інколи достатньо гострі, але справедливі) неоднозначної творчої діяльності Г.Грабовича таких відомих учених та письменників, як С.Андрусів, Ю.Барабаш, Б.Бойчук, І.Денисюк, В.Дончик, Г.Клочек, Л.Костенко, Т.Мейзерська, Дж.Мейс, М.Наєнко, Т.Салига, Л.Сеник, І.Фізер, К.Фролова, Вал.Шевчук та ін., важко окреслити як “ідеологічні” спроби “порахунків” чи “поверхові осудження”.

Друга причина, як на мене, важливіша і пов’язана вона з намаганнями нав’язати українському пострадянському літературознавству закони і принципи неокolonіального дис-

курсу та відповідної йому політичної цензури. Сучасні дослідники вже писали про засилля в сучасній гуманітаристиці “демократичного нігілізму” (той самий І.Дзюба) – своєрідного вияву прозахідного, переважно проамериканського (хоча є й проросійського) зразка, культурного імперіалізму, живильним ґрунтом якого виступає космополітичне середовище. Ініціатори неоколоніалістичних процесів не гребують фальшуванням української художньої та наукової спадщини (приклади Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, О.Кобилянської, Л.Костенко та ін. є найбільш показовими), компрометацією (а не науковою полемікою, не об’єктивним аналізом) відомих українських учених та академічних інституцій (передусім Національної академії наук), політичними доносами, тиском на впливових учених, різними формами підкупу та залякування особливо молодих дослідників тощо.

З цими процесами змушений пов’язувати і згадані сенсаційні виступи “Критики”. Раніше нашу літературу й науку намагалися перетворити у “коліщатко і гвинтик загальнопролетарської справи” (Ленін), тепер же професор Грабович та його однодумці, здається, прагнуть перетворити їх у “коліщатко і гвинтик” нігілістичної справи лібералістичної денационалізації української культури. Про цей процес свідчить чимало переконливих фактів (не лише захист докторської), на які не варто заплющувати очі. Чи може український інтелігент бути байдужим до нього? Мабуть, денационалізації таки варто протистояти.

2008р.

ГРАБОВИЧ ЯК МІФОТВОРЕЦЬ¹

Як і кожний політичний міфотворець, Григорій Грабович старанно приховує власну ідеологічну тенденцію. Навпаки, він апелює до наукової об'єктивності, відкидаючи “традиційні” полярні інтерпретації Кобзаря: націоналістичну (Шевченко як “національний пророк”) і марксистсько-радянську (Шевченко як “революціонер” і “соціал-демократ”)². Однак, маючи сумний досвід “обгрунтування” американським дослідником власної “новаторської” методологічної бази, впродовж мета-критичної екзегези звертатимемося до герменевтичного методу перевірки істинності припущень дослідника.

Як зазначає Умберто Еко, цей метод походить ще від святого Августина і полягає в тому, що “кожну інтерпретацію певного фрагмента тексту можна прийняти, якщо вона знаходить підтвердження в іншому фрагменті, і треба її відкинути, якщо інший фрагмент суперечить їй”³. Цей принцип доречно застосовувати щодо будь-яких витлумачень художньої спадщини Тараса Шевченка, зокрема його поезії, розглядаючи цю спадщину як макротекст (особливо в тих випадках, коли дослідники ілюструють власні припущення цитатами Кобзаря). Оскільки “неоміфологізм” ототожнює літературну творчість із міфом, значить міфічні атрибути повинні проявлятися у кожному художньому творі письменника.

Розглянемо **основні** структурні елементи Грабовичевого міфу: *дуалізм, антираціоналізм, антиісторизм, тотальне*

¹ Уривок із монографії: Іванишин П. В. Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка. – Дрогобич: ВФ „Відродження”, 2001. – С.64-88.

² Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. – К.: Часопис “Критика”, 1998. – С. 145.

³ Еко У. Надінтерпретація текстів // Еко У. Маятник Фуко... – С.663.

заперечення “суспільної структури” і утвердження “ідеальної спільноти”, фемінізм, богоборство, антиреволюційність і антидержавність, зрештою, універсалізм (космополітизм) у “Кобзарі».

Тезою про “**дуалізм**” Г.Грабович започатковує міфологізацію Т.Шевченка. Ідеться про, мовляв, внутрішню розірваність Шевченка, його поділеність на дві “різні особистості” (25-26). Перша особистість – “притосована” – “репрезентована російською прозою, “Щоденником”, листами”. Саме ця “раціональна” особистість “навіть гнівно протестуючи проти несправедливості соціального устрою (лише? – П.І.), проти невимовної туги кріпацтва (тільки?? – П.І.).., все-таки усвідомлює себе часткою імперської реальності (??? – П.І.) і так чи інакше послуговується *цивілізованими, прогресивними цінностями даного суспільства* (курсив наш – П.І.)” (26).

Друга особистість – “непритосована” – представлена в основному поезією (26). Цій особистості притаманне виключно “емоційне сприйняття навколишньої дійсності, яка внаслідок цього цілком або майже цілком поляризується на сакральну й профанну, священну й житейську” (27). “Непритосована” “емоційна” особистість “відмовляється приймати правду й мудрість цього світу” (27), вона “не керується канонами “реалізму” (27) і активізує “колективну підсвідомість” (28). На відміну від першої особистості, яка резонує з імперським “космополітичним середовищем”, друга резонує з “українським світом” (28). Так обґрунтовується поява “колективного, міфологічного пласту... поезії” Шевченка (28), основа її “символічного коду” (28).

У психології окреслена Грабовичем психічна “розірваність” називається шизофренією. Шевченко як шизофренік – це справді неабияке “відкриття” американського вченого. Іншим “відкриттям” є те, що Шевченко, мовляв, “послуговувався” “цивілізованими, прогресивними цінностями” “космополітичного середовища” царської Росії. Жаль, шановний професор не наводить бодай найменшого доказу такого “послуговування”

і тому ми дозволимо собі йому не повірити. Та й якось важко уявити собі Шевченка, який катує кріпаків, винищує кавказькі, сибірські, середньоазіатські та інші народи, холуйствує при дворі тощо. А саме такими “прогресивними цінностями” відзначалась шовіністична імперська Московщина. Тільки царські блюдолизи XIX ст. і Грабович (разом із російськими шовіністами) у XX ст. визначили окреслені явища як “цінності”.

Насправді Шевченкова творча особистість характеризується дивовижною цілісністю. Власне, **романтичну цілісність** його творчості (а саме романтизмом, а не “міфологічністю” значною мірою зумовлена і характерна для Шевченка експресивність, і поляризація дійсності та ін. моменти) відзначало чимало літературознавців, серед яких П.Филипович, М.Зеров, Д.Чижевський, М.Наєнко⁴. Хоча, звичайно, має рацію Євген Маланюк, коли пише, що не можна генія “убгати в шухляду якогось “ізму”⁵.

Феномен російськомовної прози у Т.Шевченка має зовсім іншу природу, ніж у, скажімо, М.Гоголя. І цей феномен набагато краще від Грабовича пояснює, наприклад, академік Сергій Єфремов: “...в генезі російських повістей Шевченка, в поясненнях, чому він писав їх, не звертано досі уваги саме на... психічний стан Шевченка на другому засланні. Безпросвітна неволя, одноманітне животіння вбили були в ньому до самого себе віру..., загасили іскру натхнення. (...) ...російські оті повісті й були для нього лиш сурогатом, скажу так, творчості, кватиркою, через яку він випускав хоч трохи того задушливого повітря, що згрудилось біля поета й нагнітом важким лежало на його духовій істоті. Тому то він так легко прохолов до своїх російських творів і, по невдалих спробах примостити їх до котрогось із тодішніх журналів, не подбав про те навіть, щоб позбирати їх од численних довірених”⁶.

⁴ Наєнко М.К. Романтичний епос: Ефект романтизму і українська література. – К.: ВЦ «Просвіта», 2000. – С.93.

⁵ Маланюк Є. Ранній Шевченко // Маланюк Є. Книга спостережень. – К.: Атіка, 1995. – С.32.

⁶ Єфремов С. Спадщина кобзаря Дармограя // Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 14 т. – Т.ХІІІ... – С.87-88.

Безглуздзність і необгрунованість “роздвоєння” Кобзаря на “пристосовану” і “непристосовану” особистості помічає навіть О.Забужко, критикуючи концепції К.Чуковського і Г.Грабовича та характеризуючи Шевченка як першого цілісного **національного інтелігента**: “На індивідуальному рівні таке роздвоєння – що дається взанки негайно, тільки-но індивід покидає замкнений етнокультурний мікрокосм патріархального селе... й інтегрується в соціальні структури неіманентного йому “зовнішнього” світу., – виступає як **драма екзистенційного вибору**... Власне в горнилі цієї драми відбувалося становлення нашої національної інтелігенції в ХІХ столітті, як у підросійській, так і в галицькій... Україні, – відбувалося за моделлю, вперше заданою (і здійсненою!) Шевченком: тільки його можемо з повної підставою вважати першим **національним інтелігентом**, отже таким, що виразно усвідомлює репрезентативність своєї діяльності щодо окремої і самодостаньої національної спільності”⁷.

Виразна емоційність Шевченка м’яко переростає у ствердження тотального “іраціоналізму” поета, його **“антираціоналізму”**. Заперечуючи очевидні апеляції Т.Шевченка до Архімеда і Галілея, інших вчених мужів (ті ж Коллар, Шафарик, Ганка та ін.), зрештою, *надінтерпретуючи* промовисте очікування ліричним героєм “апостола правди і науки” (“І день іде, і ніч іде...”), Грабович, апологізуючи власну тезу про “міфологічне мислення” поета, пише: “Шевченко прагнув не науки чи навчання і, звичайно, не розуму чи раціоналізму, а істинного знання й мудрості, які приходять з тотальним і повним просвітництвом “золотого віку” (165). При цьому Архімед і Галілей “характеризуються не як учені..., а як “святіє предотечі”(165).

З іншого боку, очевидним є потужний іраціональний пласт в поезії Кобзаря, однак експлікувати його доречніше, мабуть, виходячи із *романтичного*, а не “міфологічного” світогляду поета: “...на думку романтиків розум – лише одна зі здат-

⁷ Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Абрис, 1997. – С.42.

ностей людського духу, та й то не найвища, неповна, недостатня для пізнання дійсності”⁸. Звідси ж особлива увага до інтуїтивного пізнання. Хоча і раціоналістичний, й ірраціоналістичний типи творчості (чи аполонійське і діонісійське начала, висловлюючись у термінології Фрадріха Ніцше) обидва притаманні поезії Шевченка. Посилене акцентування на котромусь з них, на нашу думку, швидше збіднює, ніж збагачує інтерпретацію.

Дуже дивним (якщо не враховувати логіки “неоміфологізму”) видається вперте (див. стор.: 36-37, 42-49, 51-52, 55-61, 142) *заперечення* Грабовичем “історіософічності” поезії Т.Шевченка чи наявності в ній “історичних поглядів” (36): “Про поетові “історичні погляди” чи про “історіософію” не можна говорити саме тому, що всі різноманітні деталі, сцени, постаті, посилення тощо... насправді становлять складові частини коду, символічної системи, котра послідовно й радикально визначає функціонування кожного згаданого елемента” (36). Більше того, “ментальна настроєність поета на майбутнє, певність у виробленні власного цілісного уявлення про нього засвідчує не раціональну чи історичну, а міфологічну думку”, оскільки в основі історичного світогляду Шевченка лежить “символічна система, код” (58).

Навіть для людини побіжно ознайомленій із поезією Т.Шевченка, написаною на історичну тематику (“Тарасова ніч”, “Гайдамаки”, “Невольник”, “Думи мої”, “Розрита могила”, “Сон”, “Великий льох”, “Неофіти”, “Єретик” та ін.), очевидно буде не лише присутність авторських *історичних поглядів*, а й виразна тенденція до активного і глибокого осмислення минулого – власне *історіософії*. Оскільки “першим завданням поетове”, як зазначає Євген Маланюк, було “зв’язати розірвані в “малоросійській” дійсності доби української історії”⁹.

Говорячи про “медитації чи роздуми про історію” в поезії Шевченка (42), про поетове “трактування історії” (44), про

⁸ Чижевський Д.І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Тернопіль: МПП «Президент», за участю ТОВ «Феміна», 1994. – С.356.

⁹ Маланюк Є. Три літа // Маланюк Є. Книга спостережень... – С.38.

“зображення минулого” згідно з “уявою та вищим розумінням поета” (44), про “створення... нового ставлення до минулого” (55), зрештою, про “переосмислення” цього минулого Шевченком (55), американський дослідник висловлюється саме про “історичні погляди” та “історіософію” Кобзаря і водночас заперечує власний абсурдний засновок. Бо як створити художній твір-медитацію чи роздум про минуле, по-новому трактуючи це минуле, без “історичних поглядів” та “історіософії”?

Не виправдовує утвердження цього *антиісторизму* й апеляція гарвардського професора до “символічного коду”, який начебто лежить в основі “міфологічної” (а не історичної) “думки” поета, що й пояснює брак “збалансованого, багатогранного аналізу” в його історичних віршах (55). Оминаючи той загальновідомий факт, що художній твір це не історіографічне дослідження і тому в принципі не може бути понауковому “збалансованим” і “багатограним”, зосередимося на іншому. І “символічний код”, і специфіка історичного аналізу в поезіях Т.Шевченка експлікується знову-таки нечерез “міфологічну думку” (чи мислення) поета, а через особливості *романтичного моделювання художньої дійсності*: “...втрачаючи на широті малюнку.., романтична поема та романтична поезія взагалі значно перевещує інші напрямки “глибиною” змісту. Бо для романтика все має **подвійне значення**, всякі події (а **найбільше історичні**, життя природи та **життя народу**) мають **значення символічне** (курсив наш. – П.І.)”¹⁰.

В основі *Грабовичевого міфу* і водночас “в серці поетової міфологічної думки” лежить “опозиція ідеальної спільності й суспільної структури” (98). Дослідник використовує поняття вперше сформульовані англійським етнологом Віктором Тернером у 1969 р. (98). В.Тернер розглядає суспільство як “рухливу систему, що включає й суспільну структуру й ідеальну спільність як окремо, так і в різних пропорціях” (99). Власне, “ідеальні спільності” (comunitas) – це антиструктури, які пере-

¹⁰ Чижевський Д.І. Історія української літератури... – С.412.

бувають у протистоянні до “сусіпльних структур” – нормованого та інституціоналізованого суспільства¹¹.

Як зразки безструктурних *comunitas* англійський вчений видяляє три типи соціального стану: 1) *лімінальний* (“пороговий”) – стан перебування між різними соціальними статусами (н.: студентська молодь), 2) *маргінальний* – групи, що перебувають “на узбіччі” соціальних структур (н.: злочинці, пенсіонери, армія) і 3) *пригнічений* – групи, що перебувають під гнітом усього соціуму (н.: кастові чи етнічні домішки, соціальні низи)¹².

На нашу думку, представлена В.Тернером концепція сусіпльної моделі аж ніяк не є вершинним досягненням етнології чи соціології і тому вимагає ґрунтовнішої інтерпретації, ніж та, яку їй дають Г.Грабович чи інші сучасні дослідники. Але проблема в іншому. Саме виходячи з цієї концепції, американський “інженер”-міфолог “вичаклює” чимало справді міфічних елементів Шевченкової поезії.

Передусім ідеться про *антидержавну* настанову поета. Ця настанова впливає з того, що в поезії Шевченка, мовляв, будь-яка “сусіпльна структура та ієрархія, по суті, постає царством зла” (108). (Влада стає “найзагальнішою прикметою” “сусіпльної стрктури” (125).) При цьому поетом навіть не обговорюється можливість “позитивного ієрархічного суспільства” (175). Більше того, “бачення майбутнього” у Кобзаря “передбачає очищення суспільства від сусіпльних структур та ієрархій... як від чогось абсолютно лихого й антигуманного” (173). Наведені при цьому приклади – “Сон”, “Кавказ”, “Єретик”, “І Архімед, і Галілей...” тощо – свідчать про абсолютно інше.

У цих творах очевидною є *антицарська* концепція Т.Шевченка (цар як символ окупації: і національної, і соціальної, і духовної), котра поєднується із викриттям та засу-

¹¹ Див.: Попович М. Міфологія в сусіпльній свідомості посткомуністичної України // Дух і Літера. – 1998. – № 3-4. – С.58.

¹² Там само.

дженням **національного поневолення**, що призводить і до **моральної деградації**. Власне про це йдеться навіть в такій начебто “позанаціональній” поезії “Г Архімед, і Галіллеї”:

А люде виростуть. Умрутъ

Ще незачатиє царята...

А на оновленій землі

Врага не буде, супостата,

А буде син, і буде мати,

І будуть люде на землі.

(II, 289)

Якщо прийняти вкрай спрощене, просто примітивне, витлумачення поняття “суспільна структура” Грабовичем і вважати, що Шевченко був проти будь-якої “суспільної структури”, “ієрархії”, “влади” то незрозумілими виявляться багато речей. Наприклад, чому поет очікував “Вашингтона / З новим і праведним законом” (“Юродивий”; II, 230). Чи Вашингтон, на думку Грабовича, не є представником “зла” – “влади” “суспільної структури” з її “законами, правилами й апаратом насильства”(174)? Зрештою, як тоді експлікувати фундаментальну **формулу національної держави**, даної у “Посланії”: “В своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля” (I, 250)?

Ще Іван Франко вказував на те, що Шевченко поставив “великі болючі політичні та суспільно-політичні питання про нашу національну самостійність, про можливість добитися нам повного права в своїй хаті і повної національної єдності”¹³. А Є.Маланюк, відзначаючи певну духовну еволюцію Кобзаря, пише: “Так соціально-кріпацька, сказати б, “класова” свідомість Шевченка, зумовлена його походженням, переісточується, в міру духового його росту, в свідомість вищу і ширшу, в свідомість національно-державну”¹⁴.

Тому не лише недоречним і невиправданим, а й, зрештою, шкідливим видається намагання Грабовича подати Шевченка

¹³ Франко І. На роковини Т.Шевченка // Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 14 т. – Т.ХІІІ... – С.25.

¹⁴ Маланюк Є. Три літа... – С.38.

як якогось позанаціонального **антитрадиціоналіста**. До абсурду доходить. Дослідник доводить, що у Шевченка “структурована система козацтва в процесі його історії показана як водночас нерозумна і деструктивна” (135) (як характерний приклад – Богдан Хмельницький). А перед тим сам же ж вказує на цілий ряд *позитивних* образів козацьких ватажків, “показаних досить прихильно” (131), але представників козацької “суспільної структури”: Полуботок, Дорошенко, Чечель, Гордієнко, Головатий тощо (131). Питається: навіщо така самосуперечлива уніфікація керівників козацтва? Така самосуперечливість і плутанина – характерні приклади “наукового” дискурсу Грабовича.

З іншого боку, до “суспільної структури” у поета начебто належить і українське “селянське середовище”, особливо “селянська сім’я” (125). Сім’я, мовляв, “нерідко стає знаряддям насильства, а батьки – безжальними виконавцями суспільного осуду” (“Катерина”, “Тополя”, “Мар’яна-черниця” та ін.) (125). Таке “спостереження” неабияк надихнуло американського “інженера” на грандіозне міфотворення. Виявляється: “саме по собі суспільство є не нейтральною організацією.., а величезною несправедливістю” (127) – раз, суспільство “негуманне через свою структурованість” (127) – два, правда, це суспільство “можна гуманізувати, тільки надавши його життю моральних законів” (127) – три. При цьому “гнобителями” (чи не основними) на Україні виявляється є та “більшість, що сповідує стандартні цінності” (126). Тобто Шевченко не так нападає на окупантів (царів, панів, холуїв, псевдохристиян тощо) як на матерів, і батьків, і, загалі, всіх українців, які сповідують українські, тобто “стандартні”, цінності.

Цікаво було б знати, на якій підставі ототожнюються імперсько-окупаційна російська та підневільна українсько-селянська системи як рівноцінні “гнобительські” “суспільні структури”? Чому Грабович вважає українські цінності чимось протилежним до “моральних законів”? Які є докази цього? Де це стверджується Шевченком? Якщо Шевченко так “викривав”

“несправедливих” і “негуманних” українців, то з позиції яких вартостей він це робив? Де докази відчуження поета від українських цінностей і утвердження якихось “позаукраїнських”?

Це саме на основі життя тих “гнобителів”-селян Кобзар створить унікальний у світовій літературі (за своєю формально-змістовою досконалістю) образ самодостатнього національного буття – “Садок вишневий коло хати”. Це тим “негуманним” “безжальним виконавцям” присвячує своє “Посланіє”, водночас даючи визначення поняття “нація”, – “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні, і не в Україні моє дружнє посланіє”. І чомусь саме за те недосконале українське суспільство, за ту “величезну несправедливість” глибоко усвідомлює і відчуває власну відповідальність, яка стала законом для громадської діяльності кожного справжнього українця:

*Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.*

(“Мені однаково, чи буду...”; II, 8)

Грабович не обгрунтовує своїх тверджень, які руйнують численними дослідниками доведену істину про Шевченка як про поета питомо національного, творчість якого “наскрізь національна, українська”¹⁵. Цілком в дусі міфотворчості американський професор просто нагнітає, сторінка за сторінкою, різні антинаукові елементи, щоб підтверти хоча б кількісно (оскільки якісно це зробити в принципі не можливо) власні безглузді тези.

На думку Грабовича, “зміст Шевченкової поезії свідчить про її прями зв’язки з ідеальною спільністю” (100), що дивним чином зумовлює “популізм і навіть анархізм” (183) поета. Залишимо цю категоричну і маловиправдану оцінку на сумлінні дослідника і постараємося з’ясувати, чому у Шевченка екс-

¹⁵ Чижевський Д.І. Історія української літератури... – С.413.

клюдивно “**відроджується тільки ідеальна спільність** (видялення наше – П.І.), а не суспільна структура” (114). Однак чіткого пояснення, що таке “ідеальна спільність” в досліджуваному поетичному дискурсі і чому саме її, а не ту ж обожнювану романтиками національну державу, “відроджує” Кобзар у Грабовича знайти годі. Поняття “антиструктури” (comunitas) передворюється у гарвардського “інженера”, слідом за поняттям “міф”, на термінологічний фантом, який гносеологічній інтерпретації не підлягає.

Ось декілька прикладів. “Ідеальна спільність” – “вільне, рівноправне суспільство, позбавлене структурних ознак” (116) – у Грабовича (і начебто у Шев-ченка) витлумачується: як така, що “найкраще вітілюється в образі нації як спільного дому” (102), як “могутня сила, що може призвести до кривавої розправи”(102-103), як “псевдоісторичний, або, ще точніше, райський стан буття” (103), що характеризується “радикальним егалітаризмом” (109), як щось протилежне “народним, селянським моральним уявленням” (116), її “храм” – це козацька могила, “священна гробниця” (130), а ще з нею часо пов’язані козаки як “втілення глибинної правди про колишнє ідеальне – вільне, рівне, гармонійне – існування України” (141) тощо.

По-перше, досі не описано в науці (починаючи від “Держави” Платона) “суспільства, позбавленого структурних ознак”, тому така “дефініція” “антиструктури” ні емпірично, ні спекулятивно не обгрунтована. По-друге, не важко помітити **самосуперечність** представлених ознак “ідеальної спільності”, водночас національної і антинародної, псевдоісторичної і пов’язаної із реальним козацьким минулим України, гармонійної і бунтарської тощо. Саме таке розмите поняття заміняє в інтерпретації Грабовича **суспільний ідеал Кобзаря**, який сам він визначив дуже просто: **це Україна без окупантів:**

Поховайте та вставляйте,

Кайдани порвіте

І вражою злою кров’ю

Волю окропіте.

*І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.*

(“Як умру, то поховайте...”; I,268)

Однак Грабович старається уникати експлікації Шевченкової творчості із національного боку. Так, наприклад, обгрунтовуючи виразну “ідею маргінальності” (100) у Кобзаря, американський дослідник наводить цілий каталог “маргінальних” персонажів – байстрюків, неодружених матерів, сиріт, жебраків, бродяг, сліпих кобзарів, слуг, злочинців, засуджених, спокушених і звалтованих дівчат, калік, навіть малих дітей і бідняків (100) – і при цьому зазначає: “Все це виїмково промовистий перелік знедолених і безсилих, **представників загальнолюдського страждання** (виділення наше – П.І.), ідеальної спільності у найчистішому вигляді” (101).

Дуже прикро, що за усіма цими постатями шановний професор так і не побачив **представників українського страждання**, а мабуть про це розходилося Шевченкові, митецьким кредо якого виражено в “Подражанні 11 псалму”:

*Воскресну нині! Ради їх,
Людей закованих моїх,
Убогих, нищих... Возвеличу
Малих отих рабов німих!
Я на сторожі коло їх
Поставлю слово.*

(II, 237)

Чи схильний до відчитування “глибинних структур” дослідник із Гарварду і тут вбачатиме (примітивно-поверхово, антигерменевтично) лише безвідносний до національної ситуації переспів біблійного (чи навіть “загальнолюдського”) мотиву? І ще одне. Якщо усі перераховані маргінальні персонажі мають не національний, а “загальнолюдський” характер, то чому між них не знайшлося місця для ширшого представлення позитивних образів росіян (окрім декабристів)? Чи росіяни,

на думку Грабовича, не належать до “людської” спільноти? Чи, може, серед них не було байстрюків, сиріт, злочинців..?

Усі вищенаведені тлумачення в корені заперечують ту голослівну і абсолютно неіманетну Шевченковій поезії тезу, до якої підводить Грабович, щодо, начебто, відсутності у ній програми **будування власної національної держави**.

На думку американського міфотворця Шевченко не є “національним пророком з вираженим національним, тобто націоналістичним, баченням відродженої української держви” (154), наукове обґрунтування “національно-державницької традиції” у Кобзаря Д.Донцовим, С.Смаль-Стоцьким, О.Лотоцьким “призводить до серйозного спотворення й збіднення загального розуміння” змісту поезії (155), “...твердження, ніби Шевченко вболівав за національну державу, ніби йому було властиве так зване державництво, – в корені помилкове” (155) (а як бути з формулою національної держави як “хати”?), “Структура і влада, “закон і порядок”, держава і гетьмани як її втілення постіно висвітлювалися поетом як сили ворожі й чужі” (155) (а як бути з тими позитивно змальованими гетьманами, ідеалізованим образом Гетьманщини взагалі?), Шевченко “заперечує... морально-екзистенціальну цінність” “національної держави” (156) (де? коли? чому?), Шевченко проповідує “золотий вік”, тобто “радикальний антидержавний популізм і навіть анархізм” (156) (де докази?), сама поезія Кобзаря “є зовсім не політичною” (158), увага поезії Шевченка “зосереджена не на політичних, соціалістичних чи націоналістичних програмах, а на **народній етиці** та культурі, на болісній унікальності **всього українського**, на “сакральному смислі” **минулого** (курсив наш. – П.І.)” (158-159) (а як же бути із “універсальністю” поезії Шевченка, засудженням народних “стандартних цінностей”, відсутністю в ній “історичних поглядів” та “історіософії”?) тощо.

Як бачимо, *концепція Грабовича не піддається логічному пізнанню. Вона просто розсипається на безліч самосуперечливих уламків*. Найчастіше єдиними елементами, котрі сяк-так

поєднують в єдину цю гримучу суміш письмових знаків стає: 1) необґрунтована ідея Шевченка як “міфотворця” і 2) зброшуровані у типографії сторінки книги.

Характерно, що постульовану Грабовичем пов’язаність поезії Шевченка із *нативістичним* рухом (причому нативізм тлумачиться за Р.Лінтоном, як “всяка свідомо, організована спроба якоїсь частини суспільства відродити чи увічнити деякі вибрані аспекти власної культури” (157); цікаво, які “вибрані аспекти” української культури, на думку Грабовича, бажав відродити Т.Шевченко?) критикує навіть О.Забужко: “Маємо тут справу не просто з нативістичним інстинктом “свого” й “чужого”.., – а з цілком послідовною й конструктивною світоглядною настановою на розмежування: із зачатковою програмою розбудови національної культури як духовного кореляту спільноти” (44).

Усі інші основні елементи Грабовичевого міфу так чи інакше пов’язані із опозицією чи конфліктом “суспільної структури” та “ідеальної спільноти”. Це стосується і **“опозиції” між реальним (чоловічим) та ідеальним (материнським) порядком** у “Кобзарі” (92). Шевченко начебто моделює свій “ідеал справедливого ладу” на “материнському праві” (92). При цьому “базова опозиція” “між чоловічим і жіночим світами” вирішується шляхом “виключення дорослої чоловічої постаті” (177), батька як втілення “принципів авторитарності й примусу” (177). Наприклад: “Як показують... ті вірші, в яких показана ідилічна картина України (серед них найбільш вражаюче у вірші “Садок вишневий коло хати...”), постать чоловіка, батька відсутня” (177).

Виявлення цієї штучної “опозиції” в органіно-цілісному українському світі не підтверджують приклади. Так, скажімо, в елегії (а не ідилії!) “Садок вишневий коло хати...” сам початок спростовує “глибоке” спостереження “уважного” дослідника : “Садок вишневий коло хати, / Хрущі над вишнями гудуть. / Плугатарі з плугами йдуть...” (II, 11). Чи плугатарі, на думку Грабовича, це не чоловіки і не батьки? І що робити із ві-

ршем “Мені однаково, чи буду...”, де натомість “відсутньою” є постать матері: “І не пом’яне батько з сином, / Не скаже синові: – Молись, / Молися, сину, за Україну / Його замучили колись” (I, 8). З іншого боку, як бути із “авторитарністю і примусом” батька, коли взяти, скажімо, такий уривок із “Катерини”: коло батька –

*...стара мати
Сидить на ослоні,
За сльозами ледве-ледве
Вимовляє доні:
“Що весілля, доню моя?
А де ж твоя пара?
Де світилки з друженьками,
Старости, бояре?
В Московщині, доню моя!
Іди ж їх шукати,
Та не кажи добрим людям,
Що є в тебе мати.
Проклятий час-годинонька,
Що ти народилась!
Якби знала, до схід сонця
Була б утопила...”*

(I, 33)

Саме від безмежно люблячої матері донька вперше вислуховує присуд, батько лише підтверджує його. Батьки виступають єдиним, недиференційованим уособленням правічної національної моралі, без якої не буде українського буття. Тим самим руйнується Грабовичів міф про два антагоністичні “порядки” в межах українського світу.

Міфічний елемент **“богоборчості”** Кобзаря (майже як у радянській критиці) американський дослідник постулює через виділення ще однієї бінарної опозиції. На цей раз Шевченко начебто послідовно протиставляє Бога Отця, як вершини влади у “суспільній структурі” (“вища влада і закон”, за яким “ідуть боги цього світу – царі, королі, аристократи, потім – їхні

лакеї та клевети”) (125), і Бога Сина – Христа, – який “покликаний діяти, коли цього не хоче Батько”, і який “втілює ідеальну спільність як мучеництво на найвищому рівні” (125). При цьому поет, мовляв, виступає проти Бога Отця і возвеличує Бога Сина (113).

“Богоборство” Шевченка, як, зрештою, і більшість окреслених елементів Грабовичевого міфу, є глибоко контроверсійним і тому його доцільно розглядати ширше, ґрунтовніше і передусім окремо. Однак і тут є два моменти, без врахування яких витлумачення цих контрапунктів загрожує трансформуватися у надінтерпретацію.

По-перше, окреслена “опозиція” не підтверджується фактами. І було б дивно, якби підтвердилася, оскільки християнство, мусимо наголосити цю катехітичну істину спеціально для американських “інженерів”, це монотейстична релігія і Бог тут єдиний, просто існують три Його іпостасі: Бог Отець, Бог Син і Бог Дух Святий. Це прекрасно знав Шевченко і тому, коли він глорифікує чи, навпаки, “критикує”, то **не виділяє окремо якусь Божественну іпостась**. Як, наприклад, це спостерігаємо у “Кавказі”, де поєднано обидва моменти:

*Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений?
І нам даси жити!
Ми віруєм твоїй силі
І слову живому.
Встане правда! встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки.*

(I, 246)

Кого тут критикується? Кого глорифікується? Христа? Бога Отця?

По-друге, мабуть, доцільно врахувати, що у випадку Шевченка ми маємо справу не із запеклим лібералом-нігілістом чи безбожником-марксистом. Шевченко – не атеїст. Ми-

кола Євшан доречно з цього приводу цитує слова самого поета після визволення з неволі: “Тепер і тільки тепер я увірував у слово: люблячи караю вас. Тепер тільки молюся і дякую йому за безконечну любов до мене за зіслану пробу. Вона очистила, ісцілила моє бідне, хворе серце. (...) **Я тепер чую себе, коли не совершенним, то по крайній мірі бездоганним християнином** (курсив наш. – П.І.)”¹⁶.

З іншого боку, більшість “богоборчих” рядків Кобзаря варто інтерпретувати, прислухаючись до думки Юрія Бойка. Останній пише, що окреслені рядки “не можна розуміти інакше, як крайньої межі заперечення церкви сучасної йому, московської, якої він не хотів і не міг прийняти ні в чому”¹⁷ (у тому ж “Кавказі” чи у “Світе ясний! Світе тихий!..”). Врахування таких моментів гадаємо допоможе майбутнім дослідникам “богоборчості” Шевченка уникнути побудови таких примітивних конструктів, які спостерігаємо у міфологічному дискурсі Г.Грабовича.

Говорячи про “**антиреволюційність**” Шевченка, гарвардський професор виходить із “паралельного існування” у “Кобзарі” “двох протилежних поглядів на майбутнє – активного... (нібито революційного) і всепрощенського, провіденціального...” (152). (При цьому в “активному” моменті чомусь акцентується увага на “карі й святій помсті” і абсолютно відкидається революційність (150).) Але згодом цей “дуалізм” американський “інженер”, мабуть, не звиклий до багатовимірних конструкцій, спрощує, редукуючи “два погляди” до одного, начебто основного для Шевченка: “Як письменник, глибоко по’язаний з історією і культурою свого народу, Шевченко цілком усвідомлював **нереальність революційної альтернативи** (видялення наше – П.І.)” (167). І при цьому дослідник посилається на поезію “Ой чого ти почорніло...”.

¹⁶ Євшан М. Тарас Шевченко // Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика. – К.: Основи, 1998. – С.104.

¹⁷ Бойко Ю. Шевченко і релігія // Бойко Ю. Вибране: У 3 т. – Мюнхен, 1971. – Т.1. – С.104.

Але таке надінтерпретативне посилення позбавлене сенсу. Саме у названій поезії протиставляються (і це вельми характерно для Шевченка) два типи людей. Перший тип – це **борці** – “славні запорожці”, від крові яких, пролітої “за вольною волю”, за “вашу волю”, і почорніло поле “круг містечка Берестечка”. І другий тип – це **покірні** – сучасники поета, котрі не усвідомлюють прямої залежності своєї свободи від активного спротиву і через те позбавлені майбутнього, “волі”: “Я знов буду зеленіти, / А ви вже ніколи / Не вернетесь на волю, / Будете орати / Мене стиха та орючи / Долю проклинати” (II, 135). Тим самим актуалізується ідея саме “революційної альтернативи”, котра, як бачимо, органічно впливає з “історії та культури свого народу”.

Грабович солідаризується із Ю.Шерехом, який доводить, що в останні роки (і особливо в 1860-му) Шевченко “відкрито заперече застосування сокири” (тобто заколоту і помсти) (151). А національний конфлікт, мовляв, вирішується у поета “шляхом класичної міфологічної медіації” в межах “пасивної революції”; тобто “ідеальна спільність буде встановлена самим Богом” (167).

Але і тут факти суперечать дослідницькому лукавству, породженому політико-ідеологічною тенденцією. По-перше, саме у поезіях 1860-го року спостерігаємо прямі, *експліцитні революційні мотиви*: у “Світе ясний! Світе тихий!...” (“Не добито! Стрепенися! / Та над нами просвітіся!, / Просвітіся!.. Будем, брате, / З баграниць онучі дроти, / Люльки з кадил закуряти, / Явленними піч топити...” (II, 286)), у “І Архімед, і Галілей...” (“...Буде бите / Царями сіяєє жито! / А люде виростуть. Умруть / Ще незачагіє царята...” (II, 289)), зрештою, у “Хоча лежачого й не б'ють...” (“...А люде тихо / Без всякого лихого лиха / Царя до ката поведуть” (II, 297)). Ми вже не говоримо про ті імпліцитні, підтекстові (не надто приховані) апеляції до активного спротиву в “Молитві” та її варванті (“Царів, кровавих шинкарів...”), у “І тут, і всюди – скрізь погано...” чи у “О люди! люди небораки!...”. І це свідчить аж ніяк не на користь теорії “пасивної революції” у Кобзаря.

З іншого боку, не є таким вже однозначним є момент “заперечення... сокири”, котрий спостерігаємо єдиний раз (і вже навіть через це, мабуть, не варто генералізувати “антисокирність”, тобто “антиреволюційність” Шевченка) у візії “Бували війни й військовії свари...”: “...і без сокири / Аж зареве та загуде, / Козак безверхий упаде, / Розтрощить трон, порве портфіру, / Роздавить вашого кумира, / Людській шашелі.” (II, 304). На думку Євгена Маланюка у даному творі Шевченкові розходилося про власне протиставлення всеросійського, загальноімперського революційного руху і руху національно-визвольного, власне українського: “Це Шевченко виразно натякає саме на тих добролюбових і чернишевських, що “всеросійсько” закликали “К топору зовіте Русь” і чиїм товариством і “впливами” советські писарі нині компромітують Шевченка”¹⁸. А в “образі старого дуба” “сконцентрована вся органічна і убійча для матеріалістичних смертотворців і смертопоклонників” ідеалістична філософія Шевченка¹⁹.

Окрім цих основних, є й інші, менш важливі елементи, однак і вони дозволяють охарактеризувати сутність Грабовичевого міфу. Кілька прикладів.

Передусім ідеться про перманентне, безоглядне ототожнення ліричного героя “Крбзаря” й автора (Шевченка), що, звичайно, є антинауковим. У літературознавстві прийнято розрізняти адресанта (автора) та його персонажів. Таку помилку часто допускають дилетанти, коли, аналізуючи той чи інший вірш, ідентифікують літературних персонажів, передусім ліричних героїв, і письменників, які ці персонажі створили. Те саме й у гарвардського професора, який заявляє, що у вірші “Чернець” “тричі повторене “не вернеться” заперечується актом волі поета (не ліричного героя – П.І.): “А я, брате, таки буду сподіватись” (72). Або: у вірші “Причинна” “поет просить Бога” (82). Чи: у ряді поезій “поет викликає духів мертвих”

¹⁸ Маланюк Є. До справжнього Шевченка // Маланюк Є. Книга спостережень... – С. 55-56.

¹⁹ Там само. – С.56.

(141). Так поступово стирається межа між уявним поетичним світом і реальним Шевченком. Логіка міфу, на жаль, сильніша від наукових норм.

Зазначена Грабовичем (та й не тільки ним) *емоційність* Шевченка є свідченням не стільки міфологічної “іраціональності” скільки *ліричності* поетичного дискурсу Кобзаря. Як писав російський вчений Михайло Бахтін: “Лірика – це бачення і слухання себе зсередини емоційними очима і в емоційному голосі іншого: я чую себе в іншому, з іншим і для інших”²⁰. Саме ця ліричність, а не здатність до “шаманства”, дозволяє помітити особливу пов’язаність ліричного героя і автора: в ліриці “герою майже нема чого протиставити автору; автор наче пронизує його всього наскрізь, залишаючи йому, в найбільшій глибині його, лише потенційну можливість самостояння”²¹. Однак зловживати цією пов’язаністю (аж до повного їх ототожнення) ніяк не можна. Хоча ліричний герой, як зазначає Бахтін, є образом автора “особливого типу, відмінний від інших образів твору” але, тим не менше, «це образ, і він має автора, який створив його»²².

Якщо більшість вищенаведених міфічних тез Грабовича більш-менш прикрита машкарою псевдонаукової софістики, то наступні безапеляційні твердження, котрі теж породжені якоюсь хворобливою антинаціональною тенденцією, можна охарактеризувати як апофеоз безглуздості. Їхня невмотивованість стає зрозумілою навіть без зайвих коментарів.

Наприклад, Грабович чомусь вважає “квазімістичним” глибоку *національність Кобзаря*: “...традиційна концепція стверджує, що Шевченко національний або “народний” поет не просто тому, що його поезія містить величезну кількість народних тем, тропів, визначень і підтекстів, а й тому, що вона глибоко й точно співзвучна з почуттями і сподіваннями по-

²⁰ Бахтін М.М. Пространственная форма героя // Бахтін М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С.157.

²¹ Там само. – С.154..

²² Бахтін М. Проблема тексту в лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках // Антологія світової літературно-критичної думки... – С.319.

етового народу” (66). Американський дослідник категорично заперечує те, що “Шевченко свідомо й інтуїтивно говорить від імені народу” і що “його поезія за формою і змістом – це колективний голос народу” (67). Цікаво, від чийого імені (якщо не від імені народу) пише поет наступні рядки? –

За що ж боролись ми з ляхами?

За що ж ми різались з ордами?

За що скородили списками

Московські ребра??

(“Чигирине, Чигирине...”; I, 171)

Наступне. **Пейзажі і місцевості** у Т.Шевченка – це, на думку Грабовича, передусім символи, які “не означають певних фізичних реальностей”, бо передусім “вказують на приналежність зображуваного світу до світу козаків” (73). Більше того, “у Шевченковому міфі Україна зовсім не місце, територія чи країна, вона – стан буття... – форма ідеального існування” (77). Але чомусь поезія Шевченка переконує не в абстрактно-ідеальному, а в **реальному**, хоча й окупованому, існуванні України як “місця, території і країни” з конкретними “фізичними реальностями” і проблемами:

І виріс я на чужині,

І сивію в чужому краї:

То одинокому мені

Здається – кращого немає

Нічого в Бога, як Дніпро

Та наша славная країна...

.....

І не в однім отім селі,

А скрізь на славній Україні

Людей у ярма запрягли

Пани лукаві... Гинуть! Гинуть!

У ярмах лицарські сини...

(“І виріс я на чужині...”; II, 111)

І ще таке. За переконанням американського “інженера”-міфотворця, максима “В своїй хаті своя й правда, / І сила, і

воля” “спрямована... до дворян” і “ніяк не тотожна націоналізмові” (157). Достатньо глянути на назву твору, звідки взята цитата, – “І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє”, – щоб переконатися у тому, що адресатом Шевченка було не лише дворянство, а ціла нація чи, принаймні, увесь народ. Крім того, якщо врахувати, що зацитовані рядки є формулою національної держави, то зв’язок із націоналізмом теж стане очевидним: “Український визвольний рух... це багатогранний процес внутрішньо-духовного й політичного переродження нації... за власний зміст, самотність і свобідний розвиток у всіх царинах життя, за національно-державну самостійність”²³ (С.Бандера).

Іншими квазінауковими елементами Грабовичевого міфу, що виходять за межі не лише літературознавства, а й здорового глузду, є наступні твердження: ”десекуалізація стосунків” у поезії Шевченка як ознака міфу (178), особлива увага до інцесту (87-88), апелювання Шевченка лише до “верхів” (167), неможливість гармонії чоловіка і жінки (78), “нечистість” синів Гонти у “Тайдамаках” (85), “викриття” у “Посланій” “панів-шанувальників німецького ідеалізму” (134), перекручення Христового вчення козаками (136-137), козаки як демонічні “живі мерці” (139-140), “прищеплення” Кобзарем майбутнім поколінням фатальної “спадщини міфологічного мислення”, звідси – “блокування раціональних видів мислення” у майбутньому (185) тощо.

Усі ці безглузді, пересмикування фактів, нехтування літературознавчими законами, тенденційні і вибірккові цитування, зрештою, пряма неправда потрібні Грабовичеві для утвердження **центрального, “ядерного”** в термінології Ю.Лотмана, **елементу** власного політичного міфу. *Ідеться про тезу, точніше, аксіому, під яку, зрештою, і творився образ “Шевченка-міфотворця”*: Кобзар – **універсаліст-космополіт**.

²³ Бандера С. За правильне розуміння визвольного-революційного процесу // Бандера С. Перспективи Української Революції. – Дрогобич: ВФ «Відродження», 1998. – С.349-354.

Згідно з уже згадуваним нами ідеологічно-пропагандивним “правилом оркестровки”, Грабович протягом усієї книги *нагромаджує риторичні судження* (переважно голослівні) щодо універсалістського характеру Шевченкової творчості. Наприклад: культурна “**космополітична**” традиція відбита у повістях Шевченка (37); характерні риси Кобзарєвої прози – це її “раціональність, загальний історизм і **позанаціональне зацікавлення**” (41); “маргінальні” образи у поезії Шевченка – це “представники **загальнолюдських** страждань” (101); опозиція “ідеальною спільності” і “суспільнох структури” “має не просто національний (Україна – Росія), а **універсальний** характер” (111); кобзар – “найголовніший представник **загальної людськості**” (117); “ідеальна спільність” у Шевченка “набирає **універсальних** масштабів” (174); “ідеальна спільність майбутнього” – як “рівень нового людського ладу, чистого і простого” – “означає... свободу, рівність і **загальнолюдську** мораль” (177) (курсив наш. – П.І.) та ін.

Таке послідовне приписування “універсальності”, “позанаціональності”, “загальнолюдськості”, “космополітизму” та інших **демоліберальних** вартостей Кобзарєві неминуче підводить до прочитання Т.Шевченка як **універсаліста космополітичного зразка**, що й увиразнюється у наступних твердженнях. Мовляв, “незважаючи на силу власного зв’язку з народом, Шевченко просувається від нативістичної й етноцентричної настанови до універсальних істин” (168). Звідси, “міфічна мисль” Шевченка – “глибинна, позачасова й універсальна” (188). Тому Грабович ніяк не може позбутися мрії, що “Шевченко перестане бути іконою, пророком і стане “тільки” одним з великих поетів людства” (193).

Наведені цитати переконливо свідчать про те, що американських професор чомусь не розрізняє **політичну універсальність** і **літературну анагогічність**. Безумовно творчість Шевченка – вершинне досягнення у людській культурі, але причина **понаднаціонального** значення цієї суто **національної** літератури полягає не в запереченні Шевченком національних

вартостей і утвердженні натомість якихось міфічних “загальнолюдських”, а, мабуть, в тому, що **розкриття смислу національного буття** призводить і до розуміння тих “вічних, незмінних якостей.., які несе людству, світовій культурі певний твір на всі часи”²⁴. Саме про це пише, **знімаючи штучну суперечність між національним і людським**, і Максим Рильський: Шевченко “народний поет тому, що висловлює всі найкращі думи, поривання й жадання свого народу, – отже, і всього людства”²⁵. Саме такою є природа справжнього мистецтва, взагалі культури, яка, за Євгеном Маланюком, “завше органічна, завше виростає з національної суті, підіймаючись потім до вселюдських висот”²⁶.

До таких висновків спонукають і ті нечисленні спроби Грабовича обґрунтувати **універсалістську “безнаціональність”** Шевченка. Візьмемо лише один найхарактерніший приклад. В “останні роки після заслання”, мовляв, відбувся перехід поезії Шевченка “від здебільшого етноцентричних до універсальних вимірів реальності” (159). Щоб погодитись із цим треба, **поперше, викинути** (за відомим ідеологічним принципом – “тим гірше для факту”) з того періоду виразно “етноцентричні” твори (візьмемо роки 1857–1861):

“Юродивого” (“Не сотні вас, а мільйони / Полян, дулебів і древлян / Гаврилич гнув во время оно” (II, 230)), “Сон” (“На панщині пшеницю жала..”), “Я не нездужаю, нівроку..” (“...А щоб збудить / Хиренну волю, треба миром, / Громадою обух сталить, / Та добре вигострить сокиру, / Та й заходиться вже будить” (II, 236)), “Марку Вовчку”, “Ой по горі роман цвіте...”, “Сестрі”, “Якби-то ти, Богдане п’яний...”, “Во Іудеї во дни они...” (“Ми серцем голі догола! / Раби з кокардою на лобі! / Лакеї в золотій оздобі... / Онуча, сміття з помела / Єго величства. Та й годі” (II, 249)), “Осію. Главу XIV” (“...Вкраїно! / Мій

²⁴ Краснова Л. До проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору. – Дрогобич, 1997. – С.12.

²⁵ Рильський М. Поетика Шевченка // Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 14 т. – Т.ХІІІ... – С.192.

²⁶ Маланюк Є. Репліка // Маланюк Є. Книга спостережень... – С.62.

любий краю неповинний! / За що тебе Господь кара, / Карає тяжко?..” (II, 268)), “Подражаніє Сербському”, “Плач Ярославни”, “З передсвіта до вечора...”, “Над Дніпровою сагою...”, “Тече вода з-під явора...” Якось-то йдучи уночі...” (“– Якби то, – думаю, – якби / Не похилилися раби... (...) / Була б сестра! і був би брат! (II, 303)), “Бували війни й військовії свари...”, “Чи не покинуть нам, небого...” тощо.

А *по-друге*, “**не побачити**” українського “етноцентричного” підтексту в на-ступних поезіях: “Неофіти”, “Подражаніє 11 псалму”, “Ісаія. Глава 35”, “Марія”, “Подражаніє Іезекіїлю”, “Молитва”, “Колись-то ще, во время оно...”, “Тим неситим очам...”, “І Архімед, і Галілей...”, “Саул” та ін.

Більше того, із зазначеною “космополітичною” тенденцією *полемізує* і ряд висловлювань самого Грабовича. Наприклад: “...історичний феномен Шевченка... ґрунтується на культурній готовності відповідної аудиторії та **здатності письменника резонувати в лад з її колективним досвідом, емоціями та сподіваннями**” (18); поезія Т.Шевченка “**захоплює найсокровенніше осердя українського національного досвіду**” (19); “...Шевченко має ознаки пророка, який часто **говорить до свого народу** від імені й глосом Бога” (182) (курсив наш. – П.І.) тощо. Якось мало пов’язуються ці висловлювання із постульованим міфічним образом **Кобзаря-універсаліста, “загальнолюда”**. (Водночас на основі цього доречно виділити ще один основний метод “неоміфологізму” – **еклектизм**.)

Грабович стверджує, що “прочитання Шевченкового поетичного слова можна розділити на “**світське**” (аналітичне, наукове, історичне тощо) і “**сектантське**” (курсив наш. – П.І.) (яке виключає ідеологічні, метафізичні, відкрито ірраціональні та культові тлумачення)” (183). На жаль, робота американського професора належить саме до “**сектантських**” надінтерпретацій.

Гарвардський дослідник тішиться, що “основне поняття міфічного мислення, міфу як парадигми ніколи не заперечувалося в тому сенсі, що воно якось знижує правдивість,

вагомість Шевченка, його слова” (191). Важко поділяти таку впевненість, оскільки само поняття “міф”, як ми вже зазначали, достаньою мірою не експліковане, науково не верифіковане. До того ж у своїх спекулятивних викладах дослідник часто оперує терміном “міф”, розробленим зокрема в етнології К.Леві-строса, як феномену *архаїчного, примітивного суспільства*. А ототожнювати “Кобзар” із примітивним міфом – це явне приниження, “зниження правдивості, вагомості Шевченка, його слова”.

Однак ще більше підстав для звинувачення у примітивізації дає розгорнутий Грабовичем міф про Кобзаря, в якому його послідовно охарактеризовано як: *“шизофреніка”, “шамана”, “ангархіста”, “популіста”, “антиреволюціонера”, “фемініста”, “богоборця”* і, найголовніше, – *“космополіта”*.

Загалом, Грабовичева концепція “Шевченка як міфотворця” видається не просто дивною, а й самосуперчливою, якщо розглядати її як наукову розвідку. Однак все стає на свої місця, якщо врахуємо, що *перед нами політичний міф, єдиним справжнім призначенням якого є не інтерпретація, а фальсифікація Шевченка, представлення його в дусі демоліберальної ідеології як універсаліста-космополіта*.

Дивує інше. Як могла частина українських і неукраїнських вчених сприйняти цю явну ідеологічну фальшивку за наукову роботу? Більше того – активно глорифікувати її? Як-от М.Демкович-Добрянський: “Книжка Грабовича є оригінальна, наукова, відкриває в Шевченка такі елементи його геніяльної індивідуальності, на які шевченкознавці досі не звернули уваги” (205). Чи Дж.А.Барнстед: “Постать [Шевченка], яка постає із цього елегантного, вдумливого і широкообгрунтованого дослідження є набагато більш складна й інтригуюча, ніж звичайні советські або еміграційні ікони” (205). Чому Р.Багрій-Пікулик вважає книгу американського професора “цінним вкладом у шевченкознавство” (205), Л.Рудницький характеризує її як “перелом, що може оживити сучасне шевченкознавство і надати йому нові напрями на майбутні роки” (205), а Ю.Луцький

вказує, що це “вагома книжка, яка може стати дороговказом в шевченкознавстві” (206).

Важко пояснити усі ці висловлювання лише некомпетенцією критиків. З іншого боку, робота гарвардського професора справді особлива: до нього так відверто фальсифікувати Шевченка відважувались лише радянські дослідники. Свою експлікацію і верифікацію місця Грабовичевої праці в сучасній культурі дамо пізніше (у шостому розділі).

2000-2001 рр.

ІГРИ З ФРАНКОМ: АНТИНАЦІОНАЛЬНО Й НЕ ПО-НАУКОВОМУ¹

*Грицак Я. Ігри з кочергою: всерйоз і по-українськи // Критика.
– 2003. – Ч. 63-64 (січень-лютий). – С.21-25.*

Надзвичайно велике значення для людини, що творить культуру, має мотивація написання нею того чи іншого твору. Згадаймо хоча б Шевченкове “Для кого я пишу? Для чого?”, і відразу зрозуміємо, наскільки це важливо для творчої особистості – усвідомлювати глибинний сенс власної творчості.

Не є винятком і сфера творчості наукової, зокрема гуманітарної. І тут попереднє усвідомлення автором призначення своєї діяльності стає невід’ємною ознакою глибокої, по-справжньому наукової праці. Найчастіше в історії різних культур основним сенсом гуманітарної (філософської, історичної, літературознавчої тощо) творчості так чи інакше було вивчення та утвердження власної національно-культурної ідентичності, духовності. Промовистим прикладом тут може служити висловлювання відомого німецького вченого і письменника XIX ст. Якоба Грімма, котрий так пояснював основну причину написання своєї “Німецької міфології”: “Мені хотілося возвеличити вітчизну, тому що я усвідомив, що її мова, її право, її давність надто мало цінуються”².

¹ Перша публікація: Іванишин П. Ігри з Франком: антинаціонально й не по-науковому // Дзвін. – 2003. – № 5-6. – С.145-148. Ця робота постала з ініціативи небайдужих до слави Каменяря вчених – декана філологічного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка професора Тараса Салиги та ректора Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка професора Валерія Скотного (прим. автора).

² Гримм Я. Німецькая мифология // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв. Трактаты, статьи, эссе. – М.: Издательство Московского университета, 1987. – С.71.

Особливо важливими такі міркування видаються тоді, коли той чи інший учений береться осмислювати творчість людей, що стали духовними дороговказами для свого народу. В історії української культури Нового часу такі дороговкази репрезентовані передусім іменами літераторів-націотворців: Г.Сковороди, Т.Шевченка, Лесі Українки, Д.Донцова, Є.Маланюка, Л.Костенко, В.Стуса та багатьох інших. У цій когорті національних класиків завжди стояло і стоятиме значуще ім'я Каменяра – Івана Франка.

Кожне нове прочитання класиків-націотворців є надзвичайно важливе для будь-якого народу, бо саме ці люди змогли виразити вічно актуальні національні цінності, котрі допомагають зберігати і продовжувати в часі національне буття. Особливо таке прочитання видається важливим для нації, котра, як українська, ще й досі не має власної національної держави, а тому постійно і зусебіч відчуває власну політичну, культурну, економічну чи екологічну незахищеність. У такому випадку твори класиків стають рятувальним колом для деморалізованого народу, бо дають немеркнучі національно-ідейні орієнтири, і дозволяють кожному новому поколінню недонищених – “замучених, розбитих” (І.Франко) – різними окупантами та “своїми” “добрягами” (Т.Шевченко) українців відновлювати власне національне ество, формувати національні свідомість та світогляд, упевнено боротись за природне і ключове для кожного народу право бути господарем своєї долі на своїй власній землі.

У процесі культурного спілкування із класичною спадщиною велику роль відіграють вчені-фахівці, котрі завжди допомагали і допомагають землякам та зацікавленим чужинцям здійснювати таке прочитання, наповнити його глибинним духовним змістом, дати змогу ввійти в унікальні простори національної самості, щоб збагатити свій внутрішній світ. Якщо йдеться про сферу художньо-літературної класики, то тут найбільш професійною буде, звичайно, допомога вченого-філолога, літературознавця, однак й інші гуманітарії (як-от філософи, соціологи, психологи, історики тощо) можуть не раз допомогти відкрити цікаві грані творчої особистості, виходячи із своєї наукової галузі.

На щось подібне сподівався, коли в останньому числі газети “Критика” (січень-лютий 2003 р.) спостеріг есе “Ігри з кочергою: всерйоз і по-українськи” доктора історичних наук, директора Інституту історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка Ярослава Грицака. Сподівався, що саме цей цікавий і динамічний автор, не зважаючи на ліберально-постмодерну тенденційність та часту суперечливість часопису “Критика”, таки зміг опублікувати працю (бо ж член редколегії!), в якій з новітніх позицій і по-есеїстичному доступно висвітлював би багатогранний феномен І.Франка в історичному контексті (як історичної постаті), вияскравлював би роль Каменяра як нехай не завжди однолінійного, але завжди цілеспрямованого творця і реставратора національної свідомості рідного народу.

Сподівався ще й з таких двох причин. По-перше, шановний автор в одній із рецензій самоокреслив себе як “історика”, що “зайнятий дослідженням модерного українського націотворення” (“Дилеми українського націотворення..”). А Франко і проблеми новітнього націотворення – це, погодьмося, надзвичайно перспективна й актуальна тема для всієї української гуманітаристики. По-друге, Я.Грицак працює в університеті імені Івана Франка. А це для українського інтелігента велика честь, але й велика відповідальність. Міра відповідальності і внутрішня готовність бути на висоті дослідницького завдання особливо зростає тоді, коли трапляється нагода повести мову про самого Каменяра. Тут уже, знаю по собі, стараєшся з усіх сил і, може, тому не завжди наважуєшся писати, якщо є якісь внутрішні сумніви. Про Франка – або по-науковому якісно, або ніяк.

Однак усі ці сподівання щезли, немовби приснилися, після уважного прочитання названого есе. Жанр рецензії виключає можливість повноцінного (переконливого) теоретико-методологічного аналізу контроверсійних (суперечливих) аспектів даної праці, тому наважуся висловити лише декілька зауважень, що стосуються світоглядної позиції (методологічної бази і системи цінностей) автора, котра породжує саме такі авторські ви-

сновки. Скористаємось у цьому зв'язку настановою відомого німецького вченого (історика і соціолога) початку ХХ ст. Макса Вебера, котрий стверджував, що “правдивий сенс дискусії ціннісного характеру полягає в тому, щоб зрозуміти, що насправді має на увазі мій опонент., тобто справжні, а не уявні цінності обох сторін, і тим самим визначити власне ставлення до цих цінностей”³.

Висновки Ярослава Грицака неважко помітити, але, як на мій погляд, дуже важко з більшістю з них погодитися. Проблема тут саме в отих “справжніх”, а не “уявних” цінностях, котрих дотримується львівський історик, формулюючи свої судження.

Насамперед дивує постійна антинаціональна налаштованість мислення шановного автора. Це помітно навіть на рівні назви, котра в кількох словах містить квінтесенцію цілого есе: “Ігри з кочергою: всерйоз і по-українськи”. Сенс цього висловлювання недвозначний: раз “по-українськи”, значить несерйозно. І логічний висновок: щоб було “всерйоз”, треба не по-українськи. Звичайно, за останні дві сотні років нікого в Україні не здивуєш політичним міфом про меншовартісність українця. Але чому цей україножерський міф утверджує високоповажний український історик?

Тут подвійна логічна помилка. Якщо Я.Грицак вважає себе **українським** істориком (а таки вважає, бо говорить про “нас, українських інтелігентів” (с.24)), отже, пише “по-українськи”, то назвою заперечує будь-яку пізнавальну цінність цього есе. (Навіщо в такому випадку було його писати?) Якщо ж він пише “всерйоз”, тобто не як український інтелігент, то яке право має вважати себе **українським** істориком? Іронічний постмодерний заголовок праці зіграв із есеїстом злий жарт: він або неукраїнський історик, який чомусь пише українською мовою від імені українських вчених, або український не історик, який раптом взявся з'ясовувати складні наукові питання новітньої української культури.

³ Вебер М. Сенс “свободи від оцінок” у соціальних науках // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К.:Основи,1998. – С.268.

А питання, зрештою, зводяться до наступного: що робити сучасним українським “інтелектуалам”? Куди, так би мовити, розвиватися? Наприкінці роботи отримуємо чітку, майже як у радянські часи, і, як у ті ж часи, на жаль, антинаціональну настанову: найперше треба “вивільнитися від націобудівничого обов’язку”, бо, мовляв, сучасній “українській державі ніхто, крім самих українців, не загрожує” (с.25). І тому: “Важливо.., щоби вони (“українські інтелектуали”. – П.І.) перестали страшити себе і світ своїми напівлітературними-напівполітологічними маривами. І, подібно до Вітгенштайна та Попера, пристрасно заходилися шукати великих відповідей на великі питання. З ко-чергою. І всерйоз” (с.25).

Не знаю, ким треба бути більше, українцем, інтелектуалом чи доктором історичних наук, щоб так зневажати те, що є однією із сутнісних ознак справжнього інтелігента – “націобудівничий обов’язок”, бачити як реальність те, чого ще нема (справді “мариво”) – “українську державу” і закликати всіх (!) інтелектуалів (як комуністи “на битву за урожай”) “пристрасно заходитися шукати” відповідей на теоретичні питання ліберальної філософії. Логічним продовженням цього заклику могла б стати ще й пропозиція штрафувати чи давати догани за незнання проблем філософії аналітичної.

Але це сумний жарт. Бо висмоктана істориком з ідеології постмодернізму настанова не має нічого спільного з жорсткими і жорстокими реаліями українського псевдонаціонального державного буття, в яких доводиться жити і діяти всім українцям, не зважаючи на освіту та суспільне становище. Про це пише і сам автор: “Контекст останніх десяти років багато що змінив – але водночас виопукив драматичність української ситуації. Бо тепер українська культура мала б дорівнювати статусу державної та провідної – а насправді залишається культурою меншости у своїй країні. Не секрет, що цікаве і вартісне в українській науці та культурі стається здебільшого не за підтримки, а всупереч власній державі” (с.24). Це абсолютно вірно. І, до речі, дуже чітко вказує на те, наскільки та “власна” держава є “українською”.

Однак для автора ці спостереження (і наукові, й українські) чомусь не стали основною підставою для розмірковувань над долею новітніх українських інтелектуалів, не в національній сфері побутують для нього “великі питання”, на котрі треба шукати “великі відповіді”. Через сторінку він ці слушні спостереження просто забуває...

Для того, щоб українські вчені, боронь Боже, не збочили на манівці, шукаючи “великих відповідей на великі питання”, шановний автор пропонує їм два маяки-орієнтири. Перший – *позитивний* – представлений двома відомими ліберальними філософами ХХ ст. Людвігом Вітгенштейном та Карлом Попером, які, як пише Я.Грицак, були “центральноевропейськими євреями”, “вихрестами, глибоко засимільованими в австрійсько-німецьку культуру” (с.21). Вони отримали міжнародне визнання, бо, мовляв, творили в контексті культурного середовища “засимільованих” австрійських євреїв – “змаргіналізованих творців віденського модернізму”, які були позбавлені сильної національної ідентичності” і “вивільнені... від тяжкої ноші “будування нації”” (с.22).

Негативний орієнтир, як це не парадоксально звучить із вуст українського (!) вченого, уособлює наш Іван Франко. Який, виявляється, хоча й “був цікавим, але все-таки периферійним автором”. Далі думка конкретизується: “Поза сферою “домашнього вжитку” Франко не залишив тривалого і виразного сліду ані в світовій, ані навіть у центральноевропейській культурі” (с.23). Але згодом Я.Грицак сумнівається (підважуючи, тим самим, його класичність) навіть у значенні та актуальності Камєняра в межах української культури – “для домашнього вжитку”: “Проблема з Франковими писаннями, однак, та сама, що й з німецьким поетом Клапштоком, героєм відомого прислів’я: хто не знає тепер Клапштока – але хто його читає? Кожен із нас читав Франка у школі – але скільки з нас бере у руки Франка із власної волі?” (с.25).

Відразу ж хочу попросити вибачення у шановного автора. Належу до тих невимираючих диваків, котрі “беруть Франка в

руки із власної волі”. І негеніального “Лиса Микиту”, і неглибоко-нефілософського “Мойсея”, і нечарівне “Зів’яле листя”, і неромантичного “Захара Беркута”, і нефілологічного “Бориса Граба”, і небойового “Не пора, не пора...”, і незахоплюючу “Коли ще звірі говорили”, і нежиттєстверджуючу “Святовечірню казку”, і неактуальні “Поза межами можливого” чи “Лист до галицької молодезі”... Усього того, що не існує для есеїста, але хвилює і цікавить мене у духовному всесвіті Каменяра не просто як літературознавця, а передусім як українця, й не перерахуєш. Тому я все-таки вдячний дослідникові бодай за те, що він окреслив Франкові твори як “писання”, а міг би назвати їх і “писаниною” або ще якимось дошкульніше чи “прикольніше”. Не назвав. Спасибі.

Приклад Франка, який помер “самотньо, у муках і недоглянутості” (с.24), який не написав багатьох “геніальних поезій” (с.25), повинен відстрашити можливих українських послідовників Каменяра, послідовників, заангажованих національними проблемами. Львівському історикові йдеться про те, щоб українська інтелігенція чимшвидше позбулася своєї “особливої націотворчої функції”. Сама ця функція є доволі сумнівним “благословенням”, бо “дає відчуття особливої, ні з чим не зрівняної героїчної місії”, але досить виразним “прокляттям”, бо “накладає на неї (інтелігенцію. – П.І.) такі інтелектуальні обмеження, з яких годі вирватися” (с.24). Вихід лише один: **“Щоб досягнути справжніх інтелектуальних висот, треба подолати силу національного тяжіння** (курсив наш. – П.І.) – приклад віденських засимільованих євреїв це показує” (с.24).

Власне зацитовані вище судження, дозволяють поставити під сумнів не лише національну ідентичність автора, а й наукову вартість його есе.

Наприклад, навряд чи можна погодись із авторським окресленням Вітгенштейна і Попера як “засимільованих в австро-німецьку культуру” євреїв. Якщо “засимільовані в”, то вже не євреї, а австрійці чи німці, а якщо євреї, то не асимільовані в якусь іншу культуру. Насправді йдеться, швидше за все, не про “засимільований”, а про маргінальний тип особистості, котрий

немов зависає між різними національно-культурними ідентичностями. Саме такого типу творці, творці-маргінали, і займаються найчастіше космополітичними проблемами й у філософії, і в політиці, і в історії, і в художній творчості тощо.

Заперечувати теоретичну вартість таких проблем немає підстав, але ще більше немає підстав оголошувати їх вершинними досягненнями людської думки (“великими відповідями” чи “великими питаннями”) і протиставляти проблемам національним. Це більш як некоректно з наукової точки зору. Доречно у цьому зв’язку зацитувати видатного французького філософа (єврейку за походженням) середини ХХ ст. Сімону Вейль, котра у своїй ґрунтовній (хоча й незавершеній) праці “Укорінення” не лише викриває шкідливість космополітичних демоліберальних ідей, але й навіть вимагає карати тих, що намагаються “заперечити обов’язок щодо батьківщини”. Французький мислитель стверджує, що “честь настільки пов’язана з виконанням обов’язку, а зовнішній примус настільки суперечить честі, що тим, хто бажає, треба дати дозвіл ухилитися від такого обов’язку. **Їх потрібно позбавити національності** (курсив наш. – П.І.), а крім того, їх треба виселяти з довічною забороною повернутися в країну або ж постійно принижувати, затавровувати як таких, хто втратив честь”⁴. Як тут не перефразувати Пантелеймона Куліша: “Інтелектуале без чуття, без честі, без поваги...”

Тепер щодо міфу “периферійності” та неактуальності творів Франка. Це теж антинаукові судження, бо вони не враховують визначального (основного) контексту для будь-якої творчості (принаймні, так стверджує філософська герменевтика М.Гайдеґера та Г.-Г.Гадамера, екзистенціалізм М.Бердяєва чи М. де Унамуно, семіотика Ю.Лотмана чи У.Еко тощо) – національно-культурного. З точки зору української культури, Іван Франко – один із центральних, фундаментальних, а тому завжди класично-актуальних українських авторів. А раз так, то має відпо-

⁴ Вейль С. Укорінення. Пролог до декларації обов’язків щодо людини // Вейль С. Укорінення. Лист до клірика. – К.: “Д.Л.”, 1998. – С. 126, 130.

відне “світове” та “центральноєвропейське” значення, бо лише національні явища, за мудрим висновком російського філософа Миколи Бердяєва, досягають міжнародного (універсального) сенсу⁵. І лише з точки зору ненауковців-дилетантів, маргіналів, місцевих україножерів чи агресивних щодо української традиції чужинців Каменяря – “периферійний” і несучасний.

Тому, щоб “досягнути справжніх інтелектуальних висот”, треба, мабуть, не долати “силу національного тяжіння”, а відчувати її. Тільки це дозволяє не імітувати творчу діяльність (хоч би й наукову), а її здійснювати.

До речі, ще одне зауваження щодо світової вагомості “непериферійних” “великих питань” маргінальних австрійських мислителів і “периферійної” творчості українського Каменяря. Як на практиці виглядає “пристрасне шукання” ліберальних “відповідей” на ліберальні “питання” фікційної “мовної спіралі” Л.Вітгенштейна чи захисту демократичного “відкритого суспільства” К.Попера, добре показує розпочата США та їх маріонетками бандитська війна в Іраці. А ефективно протиставитися будь-якому імперському свавіллю, у тому числі й американському, тому, що кілька останніх років за допомогою бомб та ракет розкидає демократично-ліберальні “загальнолюдські” цінності по цілому світу (винищуючи при нагоді жінок та дітей яко найнебезпечніших “світових терористів”), таки можна і треба. І при цьому гріх не використати потужний антиколоніальний та націостверджувальний потенціал творчості Івана Франка, творчості, яка за мінімальної державної підтримки і популяризації отримала б, я в цьому впевнений, широке міжнародне чи то б пак “світове” визнання. І Дрогобич та Україну тоді б, напевно, знали не лише завдяки популяризованому Польщею та Ізраїлем Бруно Шульцу.

Наприкінці цього полемічного розмислу наважуся дати читачеві пораду, як самостійно відрізнити національно значущі наукові розвідки від політичних наукоподібних фальшивок. Наважуся тому, що навчився її в Івана Франка. А він у статті

⁵ Див.: Бердяєв Н. Національність і людство // Сучасність. – 1993. – № 1. – С.154-157.

“Поза межами можливого” висловився так, що це висловлювання можна сміливо застосовувати як абсолютно істинний критерій для оцінки будь-якої людської діяльності, навіть есе чи книг пана Ярослава Грицака: “Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє відчуження від рідної нації”⁶.

Зрозуміло, що подвійно образливо, після цього есе, було б називати його автора “українським науковцем”. Шкода, бо талановитих людей в Україні не так вже й багато, і кожен доктор наук мав би передусім сам себе розглядати як золотий інтелектуальний запас нації. На жаль, так не стається. Антиукраїнські імперські ідеологічні стереотипи (у даному випадку – демоліберальні “вселюдські”, “інтернаціональні ідеали”) не дозволили авторові не лише усвідомити своє місце в контексті української культури, але й, що значно гірше, спонукали до відвертого антинаукового фальшування національної дійсності.

Усім тим, котрі хотіли чи ще захочуть, з різних причин, розпочати денационалізуючи ігри з українськими класиками і, зокрема, з Іваном Франком, радимо запам’ятати наступне. Скільки б не з’являлося інтелектуальних карликів, що раз у раз заради свого звеличення намагатимуться принизити І.Франка, нічого в них не вийде. Бо вони – завжди залишаться антиукраїнськими злобними карликами, а Він – українським велетнем у царстві духу.

Березень 2003 р.

⁶ Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.45. – С.284.

ФАЛЬШУВАННЯ Т.ШЕВЧЕНКА ЯК СПРОБА УТВЕРДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО МІФУ¹

Протягом останніх років з'явився цілий ряд публікацій, присвячених моїй монографії “Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка” (Дрогобич, 2001). Я вдячний як тим, що відверто висловили солідарність із думками, заявленими у книзі (К.Флоровій, О.Вертію, С.Гречанюку, Г.Клочеку, Л.Сенику та ін.), так і тим, що рішуче засудили ті думки та, принагідно, їх автора. Вдячний, бо означені публікації, загалом, вийшли за межі обговорення книжки і дозволили громаді простежити різні, навіть антагоністичні, підходи до вирішення двох тісно пов'язаних між собою та архіважливих для автора цих рядків культурологічних проблем: захист і утвердження української ідентичності та розвиток українського літературознавства (ширше – культури) саме як українського і саме як літературознавства. Бажаючи унеможливити перекручення суджень автора, водночас прагнучи увиразнити предмет дискусій та полемік для ширшого кола читачів, подаємо у цій статті короткий виклад деяких найконцептуальніших аспектів монографії.

Незадовго до смерті Тарас Шевченко написав поезію, значення якої для осмислення його творчості видається фундаментальним. Ідеться про медитацію “Не нарікаю я на Бога...” і, зокрема, наступні рядки, що є особливо актуальними в сучасності:

...Орю
Свій переліг – убогу ниву!
Та сію слово. Добрі жнива
Колись-то будуть.

¹ Перша публікація: Іванишин П. Фальшування Т.Шевченка як спроба утвердження політичного міфу // Літературна Україна. – 2004. – 1 липня.

Пізнати феномен Шевченкового слова намагалися всі без винятку генерації українців. Але не всім в Україні вдавалось (і вдається) чітко усвідомити окреслену поетом пряму залежність “волі ясної”, “веселих жнив” від його “хімерного доброго слова”. Як наслідок – убого-безнадійний стан української політики, культури, економіки, екології тощо.

Здавалося б, у незалежній Україні процес вивчення творчості Кобзаря (як і втілення в життя його політичних заповітів) мав би, по-перше, набути систематичного і глибинного характеру, а по-друге, виходити передусім з української перспективи і експлікувати феномен Шевченка-націотворця. На жаль, досі цього не сталося. Натомість маємо інше. Ще не встиг стертися з пам’яті українців облудний імперський стереотип Шевченка – “революційного демократа”, “кріпака”, “атеїста” й “інтернаціоналіста”, як у суспільній свідомості сучасного покоління динамічно утверджується інший **фальшивий образ**: Шевченка як “міфотворця”, “загальнолюда”, “космополіта” та под.

Власне, останній стереотип активно популяризує така новітня течія у вітчизняному літературознавстві, як “**неоміфологізм**”. Масове захоплення цією теоретичною системою (аж до появи примітивно-абсурдних ескапад недожурналіста О.Бузини), поширення у масовій свідомості сучасних українців різноманітних вигадок про поета тощо зумовили потребу у науковому вивченні цієї інтерпретаційної методології на прикладі монографій Григорія Грабовича “Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка” (1991, 1998) і Оксани Забужко “Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу” (1997). Так у 2000 році постало дослідження “Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка”, опубліковане наступного року.

Аналіз обох праць переконливо засвідчив підставову відмінність між літературознавчою міфокритикою та роботами “неоміфологістів”. Цілком очевидно, що на прикладі студій Г.Грабовича та О.Забужко ми маємо справу із ненауковими до-

слідженнями, характерною рисою котрих є постійна голослива тенденційність та догматичність суджень, що характерним є, швидше, для демагогічної публіцистики, ніж для наукових розвідок.

Виявлені на першому етапі дослідження нюанси робіт “неоміфологістів” (вражаюча невідповідність поняття “міф” природі художньої творчості Т.Шевченка; відсутність чіткої наукової верифікації терміна “міф”; практична відсутність наукової методологічної бази обох праць тощо) дозволили зробити попередній висновок про ненауковий характер цих “шевченкознавчих” студій. Закономірно постало питання: з чим же ми маємо справу у випадку “неоміфологізму”? Якщо це не літературознавство, то що це?

Подальше вивчення виявило очевидну типологічну схожість висловлювальних моделей “неоміфологістів” із висловлювальними моделями політичної пропаганди, характерні правила яких (стосовно практики націонал-соціалізму) окреслив Ж.Доменак. Дивним чином інваріанти цих правил значною мірою структурують і есеїстично-сумбурний стиль Грабовича, й есеїстично-герметичний стиль Забужко. Звідси доречно було зробити висновок про не науковий, а передусім політико-ідеологічний характер “неоміфологізму”.

При цьому важливим було виявити, що і Г.Грабович, і О.Забужко творять *політичний міф* про Кобзаря, виступаючи власне як міфотворці. А політичний міф, як відомо, є вторинною семіологічною системою, призначення якої фальшувати (чи “деформувати” в термінології Р.Барта) дійсність в інтересах тієї чи іншої імперської ідеології.

Термінологічна плутанина притаманна тим дослідникам, які говорять про “націоналістичні” чи “національні” міфи. Важко назвати міфами (байдуже, чи традиційними, чи політичними) прагнення “недержавних” народів до державного самоутвердження, пробудження національної свідомості в процесі національних відроджень впродовж усього XIX ст. у німців, чехів, поляків, італійців, українців, ірландців, фінів

тощо, історіософське обґрунтування національної самобутності та ін.

Такий переважно “культурний опір імперському космополітизмові або його колоніальному варіантові” (Е.Сміт) – віра у свою державу, свій Сіон євреїв, у походження від давніх еллінів сучасних греків, бачення романтиками Єдиної Італії чи Об’єднаної Німеччини тощо – доцільніше, на нашу думку, називати не міфом, а **візією** (з англ. *vision* – *проникнення, передбачення, видіння, мрія*) чи **політичною візією**. Якщо політичний міф завжди антинаціональний, то національна візія має націостверджувальний характер. Міф – інтернаціонально-універсалістичний, візія – суто національна. Міф часто призводить до загибелі імперій, що його породжують (нацистська Німеччина (Третій Рейх) чи радянська Росія (СРСР)); візія, навпаки, допомагає державно утвердити рідну націю (Ірландія, Фінляндія, Ізраїль, Індія, Польща, Словенія, Хорватія тощо).

Роботи Г.Грабовича і О.Забужко дуже далекі від політичної візії, натомість надзвичайно споріднені із феноменом універсалістського міфу. Кожен із цих дослідників витворює власний міф про Т.Шевченка, утверджуючи цілий ряд науково необґрунтованих, фальшивих ідей. У Грабовича це – дуалізм, антираціоналізм, антиісторизм, тотальне заперечення “суспільної структури” і утвердження “ідеальної спільноти”, богоборство, антиреволюційність і антидержавність, зрештою, універсалізм (космополітизм) у “Кобзарі”.

Більшість основних елементів міфу американського професора використані Забужко для конструювання власного міфу Шевченка. Якщо вичленувати і зіставити основні елементи (міфема і неміфема) Забужківської концепції, то отримаємо вкрай суперечливу (еклектичну) систему. З одного боку, Шевченко перший національний інтелігент, християнин (причому ворог візантійства), екзистенціаліст, національний пророк, борець за Україну, ворог Малоросії, зрештою, націотворець, а з іншого, – “міфотворець”, “шаман-християнин”, “упир”, “заложний мрець”, “не національний” “панетист”, “деполітиза-

тор”, “антиреволюціонер” і передусім – “універсаліст”-“загальнолюдь”.

Загалом, концепції обох учених видаються не просто дивними, а й самосуперчливими, якщо розглядати їх як наукові розвідки. Однак усе стає на свої місця, якщо врахуємо, що перед нами політичні міфи, єдиним справжнім призначенням яких є не інтерпретація, а фальсифікація Шевченка, представлення його в душі демоліберальної ідеології як універсаліста-космополіта.

У чому ж полягає основна небезпека такого ліберального фальшування Т.Шевченка? Які, звідси, можливі перспективи шевченкознавства?

Навіть поверхневий огляд сучасної культурно-політичної ситуації спонукає висувати наступне. Постколоніальна Україна перетворилася на поле битви двох антиукраїнських ідеологічних систем (російського та західного імперіалізмів), які змагаються між собою за право наново її колонізувати. На думку Едварда Саїда, колонізувати – “означає передусім ідентифікувати і, звичайно, реалізувати свої інтереси... комерційні, комунікаційні, релігійні, військові, культурні”.

Імперіалізм (колоніалізм) розглядають як “сукупність заходів, якими колонізатор перебирає і реалізовує владу над колонізованим, примушуючи його діяти згідно з рішенням і в інтересах не своїх, а колонізатора”, саме тому він має різні форми. Найчастіше говорять про політичну або економічну, однак форма “культурного імперіалізму” є не менш нищівна для держави і нації. Під культурним імперіалізмом (колоніалізмом) А.Грамші, наприклад, розумів “комплекс культурних заходів (культурних настанов, ідеологій, практик, а також риторичних стратегій), у будь-яких видах популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади – гегемонії”. При цьому одним з найхарактерніших прийомів культурного імперіалізму, за Марком Павлишиним, є “створення опозицій”: універсальне/місцеве, загальнолюдьське/партикулярне, зокрема – етнографічне, модерне/відстале

та ін., причому “перший термін кожної пари оцінюється позитивно і є атрибутом метрополії, а другий, що негативно оцінюється, належить колонії”.

Неважко помітити, що цей прийом активно використовується у “неоміфологізмі”. І саме за “першим терміном” витворених ним бінарних опозицій (“універсальність”, “загальнолюдськість”, “панетичність” тощо Шевченка) легко ідентифікувати ту “метрополію”, в інтересах якої Грабович, Забужко та їм подібні інтелектуали і провадять свою **культурно-імперіалістичну**, денаціоналізуючу діяльність. Ідеться у цьому випадку не про російський (його пропагандою в Україні займаються переважно реваншистські, так звані “ліві”, комуноїдні сили та частина демолібералів), а про **західний, демоліберальний імперіалізм**.

Якщо мета російського імперіалізму (що рідко коли приховувалась) – витворити, поширити і зберегти гігантську (царську, комуністичну чи “демократичну”) євразійську імперію, то західний імперіалізм мріє про створення всесвітньої імперії, де панували б певні олігархічні групи, але завжди приховує свої наміри за характерними для нього ліберальними міфологемами: “загальнолюдські цінності”, “права людини”, “громадянське суспільство”, “ринкова економіка”, “глобальна культура”, “демократія” (яка чомусь відверто нагадує космополітичну охлократію (приховану олігархію) і абсолютно не має нічого спільного із справжнім **національним народоправством**) тощо.

Ентоні Сміт характеризує майбутню “глобальну” (ще “космополітичну” і “постмодерну”) культуру демолібералів як всуціль “еклектичну”. “Лукавий і пустий, новий космополітизм, – зазначає англійський мислитель, – більше переймається засобами й переформулюванням дилем вартостей у технічні проблеми з чисто технологічними розв’язками”.

Постмодерна ерзац-культура через свою програмову не(анти-)національність (“загальнолюдськість”) є імперсько-політичним міфом, витвором чисто функціональним і тому

нежиттєвим, неприродним, онтологічно не виправданим. За таку “універсальну”, “глобальну” культуру агітують “неоміфологісти”.

Ентоні Сміт не випадково характеризує універсальну ерзац-культуру як “*постмодерну*”. Саме постмодернізм у другій половині ХХ ст. став “фетишизацією лібералізму” (С.Квіт), а російський дослідник Ілья Ільїн окреслив його як “науковий міф”. В основі цієї філософської нігілістичної системи, навіть псевдоестетичної теорії, лежить ідея деструкції (часто у вигляді “деконструктивізму” Ж.Дерріди) – “руйнування всіх і будь-яких рамок, перегородок, кордонів” (Ж.-Ф.Ліотар).

Характерно, що сучасні дослідники схильні розглядати культурні сурогати Заходу і колишнього СРСР як споріднені явища, що відрізняються лише політико-ідеологічною формою. Обидва (і це яскраво видно на прикладі постмодерну та соцреалізму) “виступали й виступають творцями однієї і тієї ж надпромислової доби, мали та й мають... спільний радикал – відчуження, причому в його аж найвищому абсолютному вираженні: те, яке засвідчує їхню обопільну належність до постмодерної дійсності” (М.Ігнатенко). Схожість на підставі антинаціональної сутності обох ідеологій очевидна. Їх денационалізуючу квінтесенцію можна було б виразити словами вже зрадянізованого П.Тичини: “У нас одна турбація: традицій підрізація – колективізація”.

Чому власне Т.Шевченка обрали постмодерні апологети правд з “чужого поля” головним об’єктом для “неоміфологічної” (і не тільки) фальсифікації? Відповідь, на нашу думку, слід шукати через інтерпретацію, по-перше, того значення, яке відіграє культура для існування кожної нації, а по-друге, того місця, яке займає Кобзар в українській культурі, національному бутті взагалі.

Витлумачення першого моменту очевидне: без власної культури не може вільно існувати ні нація, ні держава. Тим більше ця аксіома є актуальною для націй, котрі щойно вивалилися з лобет одного імперіалізму і котрі самі бажають бути

господарями своєї долі на своїй власній землі, а не потрапити в “обійми” іншого імперіаліста, хай і дуже “демократичного”. Геніальна українська письменниця Ліна Костенко, пишучи про наслідки російсько-радянської окупації, відзначає брак “державницької теорії” саме в плані культурологічному: потрібна “концептуалізація підвалин, на яких має стояти держава. Наріжним каменем таких підвалин у цивілізованих народів завжди була книга, культура”.

Ідеться, отже, про сформування національно-духовного (культурного) імунітету, який би ефективно захищав від культурного імперіалізму – шкідливих інокультурних впливів – свою націю (переважно цим займається **національна держава**, якої в Україні поки що нема). Цей культурний імунітет, безумовно, повинен формуватися на основі тих іманентних, сутнісних, “ядерних” елементів, навколо яких розбудована певна Космо-Психо-Логічна (Г.Гачев) система – національне буття. **Для новітніх українців такими фундаментальними культурологічними елементами, без котрих вони обов’язково втратять власну національну ідентичність, безумовно, були, є і будуть – Т.Шевченко і християнство.**

На відміну від багатьох українських інтелектуалів, це прекрасно усвідомлюють культурні (точніше, культурологічні) імперіалісти. Бо “українцям можна відібрати все, але доки вони пам’ятають Святе Письмо і “Кобзар” – українська нація незнищенна, бо незнищенний наш націоналізм, в основі якого – ці дві святі книги” (В.Іванишин).

Саме культурним імперіалізмом (у випадку “неоміфологістів” – західного, ліберального (постмодерністського) зразка) пояснюється ситуація сучасного політичного міфотворення, коли, за словами Ліни Костенко, “наші пігмеї намагаються повалити наших велетнів”: “Ще один контрапункт незалежності: нав’язлива ідея, завезена нам амбітними аутсайдерами західної науки – десакралізація. І не кого іншого, а неодмінно Шевченка”. Звичайно ж Шевченка, бо **досить культурологічно знищити, “десакралізувати” (через фальсифікацію) Ко-**

бзаря – і розсиплеться уся система національного буття. Населення неоколонії залишиться, а от українці зникнуть.

Як науково досліджувати Т.Шевченка, щоб, з одного боку, уникнути ідеологічного спрощення, а з іншого – не скотитися до прямої політичної фальсифікації (постмодерного чи марксистського типу)? Мабуть, доцільно в цьому випадку звернутися до художньої творчості Кобзаря, виходити із її субстанціональної сутності, передусім з того, що **Шевченко – національний геній.**

“Генія трудно убити в стисло окреслені рами. Геній прямує до найповнішого розкриття своєї особистості, до створення власного “космосу” – непереможно і всебічно,” – писав Євген Маланюк і зазначав наступне: “...розуміння творчості Шевченка і висвітлення його особистості можливі лише за національного підходу до національного генія”.

Які ж підстави вивчення Кобзаря є не запозиченими, а притаманними Шевченкові? Де шукати його власні критерії? Відповідь, на нашу думку, така: **у філософії національної ідеї, у національно-екзистенціальній методології, зрештою, в українському націоналізмі.** І це не є націоналістичною вигадкою. Про це пише навіть О.Забужко: “...саме в лоні Шевченкового міфа (читай – в лоні Шевченкової художньої творчості – П.І.) відбулося зародження того, що можемо з повним правом визначити як **українську національну ідею** (курсив наш. – П.І.)”. На прикладі Т.Шевченка стикаємося із класичним випадком того, що С.Дюрінг окреслив як “культурний націоналізм”. Е.Сміт у цьому зв’язку говорить про “культурні матриці націоналізму”, розглядаючи націоналізм як “форму культури”, котра “витворює” націю і національну ідентичність.

Творчість Шевченка доцільно розглядати саме як **націоналістичну**, яка моделюється на основі **національної ідеї** і може бути витлумачена із залученням різних герменевтичних методологій (в дусі животворного для науки методологічного плюралізму), але обов’язково вивіреніх (для уникнення спрощень, перекирвань і фальсифікацій) із питомо Шев-

ченківською **національно-екзистенціальною методологією**, методологією мислення в категоріях захисту, розвитку та відтворення нації.

До речі, досі жоден із демоліберальних критиків ще не довів шкідливості філософії та політики націоналізму для існування української нації, обмежуючись голослівним паплюженням. (Так, скажімо, Г.Грабович називає націоналізм “примітивною ідеологією”).

У контексті національно-екзистенціальної методології продуктивним видається звернення до поняття **візії**. Значною мірою саме опертя на візійну, духовно-ідеальну, “свою” Україну (не “Малоросію”) і дало можливість Шевченкові блискуче викрити численні антиукраїнські політичні міфи того часу: як суто імперські (фальшивість (антихристиянськість) московського православ`я, цивілізаторську “благотворність” імперських війн (як у “Кавказі”), Україна – як “споконвічна частка” російської імперії та ін.), так і похідні від імперських – малоросійські: некритичне сприйняття правд з “чужого поля” (“сучасних вогнів”), дегуманізуюче і денаціоналізуюче холуйство (“раби з кокардою на лобі”), примітивне розуміння історії рідного народу (лише як “поема вольного народа”) та ін.

Мабуть, мав рацію Юрій Бойко, який свого часу писав: “Щоб розуміти Шевченка, треба розуміти Україну. А цього, на жаль, ще немає”. Цю ж проблему спостерігаємо і в сучасних постмодерних надінтерпретаціях (особливо у “неоміфологічних”) Шевченка та інших класиків української літератури. Часто не усвідомлюють, що, **інтерпретуючи Шевченка, мають справу не просто з письменником, а справді із фундаментальним елементом національного буття**. Одного разу “Кобзар” вже був пронадінтерпретований з позицій соціалліберальної імперської доктрини (Драгомановим та його послідовниками), і “жнива” видались на славу: після програшу Визвольних Змагань 1917-1920 рр. десятки мільйонів українців було фізично винищено (голодоморами, розстрілами, концтаборами і тюрмами тощо), а ще більше винищено ду-

ховно, перетворено російсько-радянським режимом у російськомовних денационалізованих манкуртів.

Покласти край тотальній фальсифікації українських письменників у сучасності (та й не лише письменників), на нашу думку, може допомогти власне **наукова інтерпретація**, оперта на фундаменті національно-екзистенціальної методології Т.Шевченка. Саме в душі цієї теоретичної системи сформулював свій знаменитий націоцентричний методологічний принцип Іван Франко, який доцільно використовувати як критерій для аналізу будь-яких наукових (і не лише наукових) праць, людської діяльності взагалі: “Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє відчуження від рідної нації”.

Мабуть, недаремно два капітальні мислителі нашого часу Мартін Гайдеггер і Габріель Марсель, інтерпретуючи творчість австрійського письменника Райнера-Марії Рільке, звертались до одного і того самого уривка з його листа до В. фон Гулевича (напочатку ХХ ст.), в якому той змальовує загрозу національному буттю: “Ще для наших дідів “дім”, “криниця”, добре знайома їм вежа, та й навіть їх власний одяг, їх плащ, були чимось безконечно більшим, безконечно ріднішим; майже кожна річ була посудиною, в якій вони знаходили людське і в яку докладали людського. А тепер насуваються з Америки порожні, байдужі речі, псевдоречі, *життєві муляжі*. Американський дім, в американському розумінні, американське яблуко чи тамтешня виноградна лоза не мають *нічого* спільного з тим домом, овочем, виноградом, що увійшли у сподівання і роздуми наших предків...”.

На жаль, схожу макабричну ситуацію в плані систематичної різнорівневої нівеляції українського буття, передусім у сферах культури, спостерігаємо і в незалежній Україні наприкінці ХХ та на початку ХХІ ст. І тут справа не лише у батие-

вій навалі неукраїнських понять та символів в українську носферу. Проблема в іншому: **ці поняття та символи часто мають виразну або приховану антинаціональну імперську сутність, утверджуючи або російські, або західні (переважно американські) політичні міфи.** Саме з таким прозахідним політичним демоліберальним міфом ми маємо справу й у випадку **постмодернізму** з усіма його різновидами (в українській науці): **деконструктивізмом, неофемінізмом та “неоміфологізмом”.**

Саме оці вищеназвані **псевдонаукові** сурогати (теж “псевдоречі”, “життєві муляжі”) руйнують питомо національні, традиційні, націотворчі та націозахисні українські поняття, в яких наші предки і попередники “знаходили людське” і в які “докладали людського”. “Неоміфологічні” “дослідження” Т.Шевченка, започатковані Г.Грабовичем та О.Забужко, є фундаментальним підтвердженням цієї сумної закономірності.

Питання, зрештою, перед українською науковою громадою, українською інтелігенцією взагалі, поставлене традиційно гостро: або – або. Якщо сьогодні ми, радісно усміхаючись чи ніяково опускаючи очі, сприймемо сфальшованого постмодерністами Кобзаря (а з ним і значну частину національної класики), вшануємо “неоміфологічні” антинаукові вигадки (міфодні стереотипи), то вже завтра, очевидно, повторимо долю американських індіанців, австралійських аборигенів чи сибірських автохтонів. **Бо без Шевченка, національної культури взагалі, немає і в принципі не може бути повноцінного незалежного українського буття, тим більше суверенної української держави.** Тож думаймо і дбаймо про те і про тих, що “увійшли у сподівання і роздуми наших предків”, уже тепер. Науковим дослідженням – так, політичним фальсифікаціям – ні!

2004 р.

ПРО НАУКУ, ЕТИКУ, ЛАЙКУ І ШЕ ДЕЩО¹

*Наша аж до границь безхарактерності пону-
нута толеранція хиб та слабостей наших ближ-
ніх, навіть тоді, коли вони зі сфери приватних
відносин переходять у сферу товариської та гро-
мадської діяльності, мусить уступити місце живі-
шому моральному почуттю і енергійнішій реакції
проти усякої моральної гнилизни, що грозила б
розпаношитися в наших товариських відносинах.*

Іван Франко

Якось у 1917 році, відповідаючи на “відозви” д. Баленка, Микола Зеров (до речі, замордований через двадцять років комуністичними універсалістами, які мислили, на жаль, лише “загальнолюдськими” категоріями в інтерпретації Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна) написав невеличку репліку “Лайка – не відповідь”, у котрій був змушений промовляти опонентіві “елементарні азбучні істини”, головною серед яких стала наступна: “Лайка доказової сили має небагато: аргумент з неї поганий. Та і «літературному його таланту» слави од неї не прибуде”². Чомусь саме це висловлювання із багатющої української еристичної традиції згадалося, коли прочитав у газеті “Критика” три матеріали: відкритий лист професора Марка Гольберга “Задавлені хвороби української гуманістики” (2006, Ч. 11, с.30-32), відповідь на нього головного редактора “Критики” професора Григорія Грабовича “І хвороби, і система” (2006, Ч. 11, с.32) та рецензію Андрія Портнова на свою останню монографію (“Національно-екзистенціальна інтерпретація

¹ Перша публікація: Іванишин П. Про науку, етику, лайку і ще дещо / Петро Іванишин // Визвольний шлях. – 2007. – Кн. 5. – С. 29-55.

² Зеров М. Українське письменство / Упоряд. М.Сулима; Післям. М.Москаленка. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – С.195.

(основні теоретичні та прагматичні аспекти)”, Дрогобич, 2005) під назвою “Партійна організація нашої науки” (2007, Ч.1-2, с.27-28). Думки, висловлені в цих текстах, прямо зачіпають мою многогрішну особу. Але сісти за клавіатуру примусило зовсім не це (Петро Іванишин, звичайно ж, не “видатний представник української науки”, не “залужений громадський діяч” і навіть не гарвардський професор, щоб бути поза межами критичної оцінки!), а декілька актуальних проблем наукового, етичного та загальнонаціонального масштабу, котрі порушують автори. Своє стисле бачення (котре сподіваюсь розвинути в інших статтях та книжках) цих та супровідних проблем і важуся запропонувати шановному інтелегентному читачеві в межах кількох критичних епізодів.

Насамперед хотів би розчарувати деяких наших колег (передусім із рідного Дрогобича): я не буду відповідати на зауваження професора Марка Гольберга. І зовсім не тому, що нема про що вести розмову. Причина в іншому. Я вважаю принципово неетичним сперечатися із тим, кого протягом більше семи років вважав, нехай, як виявилось, помилково, своїм старшим колегою по роботі, добрим приятелем і в чомусь одностумцем (хоч і не такого типу, як світлої пам’яті друг і побратим мого батька Мартен Давидович Феллер, з яким ми розумілися із півслова; з Марком Яковичем могли і публічно дискутувати).

Стосовно допису “кандидата історичних наук” та “відповідального редактора часопису «Україна Модерна»” Андрія Портнова, то тут сенс неможливості ведення критичного діалогу буде зовсім іншим. Насамперед, сумно виразною постає позанаукова, політична (власне, з позицій “партійної організації нашої науки”) мотивація написання рецензії: 1) книжка, мовляв, “не викликала жодної реакції”, 2) “її видано під егідою високоповажної академічної установи” і 3) “інколи просто не можна мовчати” (с.27). Котра з цих причин є літературознавчою? Котра свідчить про те, що авторові йдеться про наукову оцінку саме літературознавчої монографії? По-друге, мабуть,

було б не зовсім доречним відповідати на оформлену під рецензію лайку (“більшовицька стилістика”, “брудний наклеп”, “безвідповідальність”, “донос”, “підлабузництво” тощо) людини, котра не лише не є хоча б мінімальним фахівцем у галузі науки про літературу, а ще й чомусь хизується цією нефаховістю. “Коли говорити не мітинговими штампами, а науковою мовою”, то неупереджений рецензент-професіонал (апологет “чесного наукового з’ясування”) міг би знайти (задля “науки”, “критики” і “тактовности”) принаймні одну (хоч би й єдину!) позитивну рису критикованої праці. Чому шановному “науковцю й просто інтелігенту” забули дозволити знайти такий дріб’язок, що входить до джентльменського набору кожного об’єктивного рецензента, навіть члена, вочевидь, політичної партії виразно демократичного, неекстремістського спрямування? Вельмишановний рецензент міг би помітити, для прикладу, що окремі висловлювання того самого, за А.Портновим, “поганого” Г.Грабовича у монографії (на с.23) характеризуються саме як “національно-екзистенціальні”, тобто, в термінології рецензента, як “хороші”; що оголошення “демолібералізму” неіснуючою “химерою”³ (с.27) не зовсім виправдане, а питання на зразок – “Що таке “мегаобраз”? Який науковий сенс... має це поняття?” і под. (с.27) – унеможливають “засадниче й принципове розмежування науки й відповідальності” чи “відмежування науки від її профанації” (с.28) якраз у свідомості критика, котрий береться оцінювати літературознавчі праці не вважаючи за потрібне освоїти літературознавчу терміно-

³ Відважусь зумисне для деяких редакторів та кандидатів історичних наук, котрі, звичайно ж, не можуть служити прикладом “цілковитого суспільного і внутрішньокорпоративного деградування сенсу наукових ступенів і звань” (с.28), пригадати, що термін “демолібералізм” побутує переважно у трьох значеннях: як синонім ідеології лібералізму (чи ліберальної демократії) взагалі (у цьому сенсі його найчастіше вживаю і я); як різновид лібералізму межі ХІХ-ХХ ст., базованого на ідеях Міла і Токвіля; як синонім “постмодерністичного лібералізму” (А.Макаров). Цю лексему можна зустріти не лише у класичних роботах теоретиків українського націоналізму (наприклад, Дмитра Мирона (Орлика)), а й у сучасних громадських діячів та дослідників, наприклад, Адама Міхніка чи Мілана Петровіча.

логію⁴; що, зрештою, навряд чи є ознакою бодай “мінімальної культури й тактовности” ще до захисту іронічно оголошувати “офіційних опонентів пана Іванишина” “хорошими хлопцями” (с.27), двоє з яких у рецензованій монографії взагалі жодним чином не згадуються, та ін.

Виходячи із сказаного вище, я не бачу можливим вести із шановним рецензентом суперечку (до речі, постійним автором “Критики”, котрий добре репрезентує гносеологічний рівень та тип ідеології, що назагал панує в цій газеті, видатна політична коректність якої стала особливо помітною після зміни відповідального редактора), – ми перебуваємо не просто в різних “вагових” категоріях, ми, здається, перебуваємо на різних етичних та наукових планетах, – але вважаю за потрібне *поставити собі самому* кілька питань і зробити декілька супровідних спостережень, оскільки, читаючи “Критику” та інші схожого типу часописи, неспроможний пояснити великої кількості речей.

Чому, наприклад, вельмишановна газета “Критика” (у 6 числі за 2006 рік) устами своїх авторів (передусім вельмишановного професора Г.Грабовича) розглядає голосування в Національній Академії наук за Віталія Дончика (“негідної... кандидатури”), як вияв “сталінської моделі”, як навіть аморальне, цілком погоджуючись у цьому з анонімним автором винятково прикметного доносу в дусі “універсальних, глобальних” “цінностей й критеріїв науки” (Г.Грабович) під назвою “Правди не здолати. Дончик ховає Дончика”? (Між іншим, ця клята “совкова” Академія присвоювала академічні звання й іншим ученим, між якими були й постійні автори “Критики”, і близькі друзі професора Г.Грабовича, але тоді гнівних, обурливих публікацій та політичних доносів у послідовній “Критиці” щось не пригадую. Чи переочив?)

⁴ Не буду посилатись на власні праці, наголошу тільки, що йдеться про класифікацію образів за масштабом уявлювання (мікро-, макро- та мегаобрази), про які М.Епштейн, наприклад, говорить як про “образи-атоми” та “образи-Всесвіти”. Див. також у межах інтернет-ресурсів: http://litevvar.narod.ru/teoriyL/vid_iskusstva.html, http://zhurnal.lib.ru/d/direktorskij_w/2.shtml та ін.

У чому може полягати сумнів щодо присвоєння звання академіка відомому українському вченому, знаному досліднику літературного процесу другої половини ХХ ст., талановитому редакторові-упорядникові багатьох важливих видань, вдумливому критикові, багаторічному головному редакторові єдиного академічного літературознавчого журналу “Слово і Час” (в якому якраз ще в радянський період вперше в нашій науці було реабілітовано чимало заборонених комуністами імен, а також вперше впроваджувались новітні методології інтерпретації), блискучому публіцистові, активному громадському та політичному діячеві загальнонаціонального масштабу, неперевершеному стилістові, просто надзвичайно мудрій, мужній, добрій Людині, чиє ім’я для багатьох є уособленням, окрім усього перерахованого, ще й високого морального авторитету? (Цілком справедливо, до речі, вважаю, рекомендацію В.Дончику як одному з корифеїв української науки дала і Вчена рада нашого Дрогобицького педуніверситету.) Невже хтось може сумніватися, що за нього не подали б свій голос інші авторитетні й інтелігентні вчені, – скажімо, і Микола Ільницький, і Дмитро Наливайко, і Тамара Гундорова, – якби були юридично уповноважені це зробити? (Один тільки Господь Бог знає, скільки разів я, мов маленький батяруватий школяр, вислухав продуманої, принципової, присутньої критики від свого наукового консультанта – Віталія Григоровича Дончика, однак завжди (!) ця критика базувалась на фактах і жодного (!) разу вона навіть близько не була догматичною чи не толерантною і не містила бажання образити чи принизити особистість критикованого. Віталій Григорович й умисна некоректність – речі, котрі в принципі не поєднуються. З іншого боку, як пояснити декому, що повага до зробленого в науці, наприклад, С.Павличко не виключає можливості справедливої оцінки зробленого й П.Іванишиним, навіть якщо ти не у всьому із сказаним погоджуєшся? Може, це і є справжня наукова толерантність? До речі, єдину критичну згадку про цю справді талановиту дослідницю у “Національно-екзистенці-

альній інтерпретації” відповідальний редактор мудро і наполегливо радив зняти, – слід було б, напевно, або подати об’їму авторів без будь-яких характеристик, або розширити ці характеристики, коротко розрізвивши їх, – однак я необачно наважився її залишити, надто покладаючись на ту апробацію, яку ця думка уже пройшла у поважній редколегії “Франкознавчих студій”, очолюваній доцентом Є.Пшеничним⁵, а також на ті критичні судження, котрі прозвучали у різнотипних роботах знаних фахівців: С.Андрусів, Н.Зборовської, Г.Клочека, Л.Мірошниченко, Я.Поліщука, І.Фізера, Вал.Шевчука та ін.)

Чому в рецензії вельмишановного А.Портнова з’являється теза про “ярликування” і “таврування” у монографії П.Іванишина Г.Грабовича, М.Мариновича, М.Поповича, Т.Гундорової, Я.Грицака? Невже тільки для Франції минулого століття справедливими є слова відомого філософа Сімони Вейль: “Стає страшно читати, коли раптом усвідомити кількість і безмежність брехні, яка безсоромно розсипана у книгах найвишуканіших авторів”⁶. Якби шановний рецензент завдав собі труда підкріпити своє спостереження фактами, то виявилось б кілька цікавих речей. По-перше, *ніде* у монографії П.Іванишин не критикує М.Поповича (їдеться лише про критику цього філософа О.Козулею) і лише раз не погоджується із оцінкою І.Франка у Т.Гундорової (невже і це вже стало аморальним?), щоправда, без будь-яких означень стосовно особи авторки. (Але до перекручень своїх думок не звикати. Наприклад, ще з часів виходу “Вульгарного “неоміфологізму” віднаходять критику у ньому Михайлини Коцюбинської, якої там нема і не могло бути – надто поважаю та ціную творчість цієї дослідниці. Думка ж про “безпорадність” стосується певних положень О.Забужко⁷.)

⁵ Див.: Іванишин П. Художня герменевтика Івана Франка: пролегомени до христологічної інтерпретації (на матеріалі “Святовечірньої казки”) // Франкознавчі студії / Ред. кол. Є.Пшеничний (голов. ред.), А.Войтюк, В.Винницький та ін. – Дрогобич: Вимір, 2002. – Випуск другий. – С.207.

⁶ Вейль С. Укорінення. Пролог до Декларації обов’язків щодо людини // Вейль С. Укорінення. Лист до клірика. – К.: “Д.Л.”, 1998. – С.32.

⁷ Іванишин П. Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2001. – С.40.

По-друге, чи розрізняє шановний критик наукові судження і політичні наліпки (або, у вишуканій, зовсім не русифікованій термінології рецензії, “ярлики”)? Чи можна назвати “ярликом” висловлювання, котрі підтверджуються десятиаркушними науковими (!) монографіями? Тоді як для політичної наліпки достатньо полум’яного бажання принизити, спаплюжити чи, наприклад, підставити політичного опонента (чи просто “мислячого інако” (П.Скунць)). І не треба жодних наукових доказів (спитайте в головного редактора “Критики” та його однодумців. Прикладом може бути уривок есе, в якому, мабуть, за найвищими етичними стандартами західної “гуманістичної науки” (с.32) професор Г.Грабович в одному примітковому реченні проводить монументальне дослідження новаторської й резонансної монографії відомого українського вченого С.Андрусів: “*Стефанія Андрусів у претензійному дослідженні Модус національної ідентичности: Львівський текст 30-их років ХХ ст. – Львів, 2000*, де старосвітсько-націоналістичний патос заховано за маскою, оздобленою термінами «текст», «код», «міт» і навіть «національний космо-психо-логос», не може згадати жодного українського тексту цього періоду, який насправді тематизував би місто як таке...”. Цей глибокодумний, масштабний і аргументований аналіз дозволяє авторові уже на наступній сторінці в межах основного тексту між іншим украї морально заявити, звісно ж, без неприпустимих для наукового дискурсу наліпок: “... (й імітація чи пак інерція цього (політично-риторично-патетичного. – П.І.) стилю ще довго потім проявлятимуться й у ключі еміграційної ретроспекції.., й у модусі крипто-постмодерністської студії пані Андрусів)”⁸.

Добрим зразком наукової інтерпретації, в результаті якої з’являються оцінки, які декому (наприклад, прихильникам “високих стандартів” методологічного монізму чи політичної цензури) можуть видатися аморальними наліпками, можуть бути праці відомих постколоніальних учених. Наприклад, у роботах Едварда Саїда, Еви Томпсон чи Мирослава Шкандрія пе-

⁸ Грабович Г. Тексти і маски. – К.: Критика, 2005. – С.173, 174.

реконливо виявляються **імперські** елементи (пор. із *критикою імперських стереотипів* у текстах низки українських авторів у моїх студіях) творчості широко знаних письменників, заслужених політиків чи безумовно видатних представників науки: Данте, Шекспіра, Сервантеса, Байрона, В.Скота, Б.Дизраелі, Р.Шатобріана, Г.Флобера, Р.Кіплінга, лорда Кромера, Джиба; О.Пушкіна, М.Лермонтова, Л.Толстого, О.Солженіцина, В.Шкловського, Д.Ліхачова та ін.

Часто в усному мовленні чув уже висловлені шановним А.Портновим зауваження. Але й досі не розумію їх мотивів. Чому фальшування (або, за Л.Костенко, “десакралізація”) українських класиків чи, наприклад, українського націоналізму й УПА, котре справді нагадує паплюження, незрідка називається “діалогізмом, вільним обміном думками, правом на власну думку”, а от *наукова критика* авторів тих мало переконливих суджень та оцінок відразу отримує наліпки “брудного наклепу”, “профанації” чи “нетактовности”? Чому, наприклад, мало обґрунтоване окреслення професором Грабовичем Т.Шевченка гомосексуалістом чи міфотворцем (“міф” якого, як на біду, ще й “залишав сумнівну соціально-політичну спадщину”⁹) – це велика мораль і висока наука, а виявлення міфотворчої суті роботи Г.Грабовича – це вже задоволено-хвороблива “аморальність” і “нахабство”? Чому часто критики (і тут ідеться не лише про рецензента), відсилаючи як аргумент до авторитету (“видатні представники”, “заслужені діячі”), забувають фундаментальний *критичний принцип* Івана Франка,

⁹ Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка. – К.: Часопис «Критика», 1998. – С.185. На цій самій сторінці читаємо про “ще більш сумнівну, навіть потенціально фатальну” “спадщину міфологічного мислення, прищеплену Шевченком до душ майбутніх поколінь поетових співвітчизників”, котра небезпечно блокувала “раціональні види мислення”. Важко не помітити **дивовижну суголосність** думок професора, наприклад, із “шевченкознавчими” розмірковуваннями О.Бузини, котрий із озлобленням пише про “шевченковский миф”, що начебто зумовив (на те Кобзар “настоящий вурдалак” і “полуграмотный дикарь”) усі постколоніальні нещастя – аж до відсунення України “на задворки Європи” (Бузина О.О. Вурдалак Тарас Шевченко: *Интеллектуальный триллер*. – К.: “Прометей”, 2000. – С.9, 11-12, 30).

котрий спонукає кожного молодого українця дивитися не на статус, а на національно-громадянську сутність діяльності тієї чи іншої особистості: “Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим чи іншим випадком були поставлені «на чоло народу», стали послами, професорами, головами товариств і т.і., мусить уступити місце живій, критичній праці думок і готовності – все і всюди подати й свій голос у загальній справі, виконувати діяльно, на власне ризико, але з повною свідомістю своє горожанське право”¹⁰? Невже аморальним є слухатися порад Каменяра? Чи Франко вже не авторитет?

Чому праці П.Іванишина чи, наприклад (в інших роботах та інших авторів), Сергія Квіта вважаються “ідеологізацією” чи “партійністю тексту”, а от роботи Григорія Грабовича та (не)залежних від нього авторів – ні? (Хоч на протилежну думку мали б нас наштовхнути різнотипні роботи С.Гречанюка, Я.Дашкевича, І.Денисюка, В.Дончика, І.Калинець, С.Караванського, Г.Клочка, Л.Костенко, М.Наєнка, Т.Салиги, Л.Сеника, К.Фролової, Вал.Шевчука, О.Хоменка та ін.) З іншого боку, уважне витлумачення може виявити на методологічному рівні *ідеологічно-філософське* (світоглядне, в тому числі й політичне) коріння будь-якого дискурсу (гуманітарного теж), якщо згадати роботи І.Франка, М.Вебера, К.Г.Честертон, М.Гайдеггера, М.Фуко, Г.-Г.Гадамера, Е.Фромма, Е.Саїда, Ф.Фукуями, М.Кольгауера чи, наприклад, сучасного польського філософа Лешека Колаковського: “Ми маємо право проголошувати і захищати ідеї толерантності й критицизму, проте не сміємо наполягати на тому, ніби вони «нейтральні», тобто вільні від нормативних засновків”¹¹. Не випадково відомий американський учений Кліфорд Гірц вдало обґрунтовує пов’язаність ідеології (як “культурної системи”) та науки¹², а

¹⁰ Франко І. Одвертий лист до гал[ицької] української молодіжі // Франко І. Збір. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1980. – Т.45. – С.406. Надалі том і сторінку із цього видання вказую в тексті в дужках.

¹¹ Колаковський Л. У пошуках варвара // Критика. – 2001. – Ч. 9. – С.13.

¹² Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2001. – С.227-273.

чимало філологічних журналів, як-от російське “Новое литературное обозрение”, багато місця відводять вивченню питання “ідеології літератури”. Інша річ, історичний досвід доводить, і це, можливо, кандидату історичних наук годилося би враховувати, що деякі ідеологічні системи – марксизм, (демо)лібералізм, націонал-соціалізм тощо – мають виразно імперську природу, продукуючи у гносеологічній сфері науковоподібні політичні міфи¹³.

Чому? Чому? Чому?..

Дивні питання, на котрі сам відповісти не в змозі.

Тому всю відповідальність за появу рецензії покладаю на тих наших колег, моральний рівень котрих, виявився, на жаль, не вищим від рівня інтелектуально-наукового. І дуже шкода, бо це могла бути справді перша наукова (чи принаймні, науковоподібна) рецензія на котрусь із моїх праць, вміщена на шпальтах “Критики”. Не сталося. З іншого боку, мушу розчарувати ініціаторів допису: *політичний донос, якраз із морального погляду, принижує передусім донощика* (яким виступає, на мій погляд, аж ніяк не Андрій Портнов, котрий, як і кожен заручник, заслуговує не на осуд, а, швидше, на наше щире співчуття). Як казала героїня фільму “Тараж” Е.Рязанова: “Ви ж не мене – себе принизили”.

Наступний момент стосується апології. У листі вельмишановного професора М.Гольберга помітним є тип дискурсу, котрий потребує всебічної підтримки та розвитку. Йдеться про ту частину допису, де з наведенням аргументів (посилання на видані праці, цитати, власний досвід викладача тощо) критикується нігілістична (якраз базована на “принципі непримиренности до інакомислячих”, “догматизмі”, “нетолерантності”) позиція головного редактора “Критики”, котрий

¹³ Щодо лібералізму, то до такого висновку підштовхують не лише класичні та новітні твори цієї філософської течії та політичної доктрини, не лише численні праці українських авторів упродовж XIX-XX століть, а й зарубіжні інтерпретатори: Р.Барт, М.Бердяєв, Л.Блуа, С.Вейль, М.Гайдеггер, С.Гантінгтон, Ж.К.Гюїсманс, О.Кошен, Ш.Морра, Ф.Ніцше, Х.Ортега-і-Гасет, Ш.Пері, Е.Саїд, Ф.Фанон, М.Фуко, Н.Хомський, Е.Чарґаф та ін.

“надто песимістично охарактеризував стан української гуманістики”, зокрема “висвітлив історію Інституту літератури дещо однобічно” та не зовсім об’єктивно окреслив ситуацію “науки у вищій школі” (с.31). Тут, щоправда, варто зробити декілька доповнень.

Справедливо захищаючи Інститут літератури НАН України як “авторитетну установу” і перераховуючи “позитивні моменти” у ньому, як приклади тих, що “продуктивно працюють”, професор заслужено згадує добірне коло дослідників старшого й середнього покоління: Д.Наливайка, Т.Денисову, Т.Гундорову, М.Коцюбинську, М.Сулиму, покійного О.Мишанича. Варто додати, що не менш “продуктивно” в Інституті працюють М.Бондар, Г.Бурлака, С.Гальченко, В.Дончик, М.Жулинський, Д.Затонський, Н.Зборовська, О.Камінчук, М.Кодак, А.Кравченко, Н.Лисенко, А.Матющенко, Р.Мовчан, Л.Мороз, Г.Нога, І.Павлюк, М.Павлюк, Ю.Пелешенко, Г.Сиваченко, Г.Сивокінь, Л.Скупейко, В.Смілянська, Е.Соловей, Д.Стус, Л.Тарнашинська, Р.Харчук, Н.Чамата, Н.Шумило та багато інших.

Варто дещо увиразнити також і тип критики “поглядів” опонента. Статті професора Г.Грабовича, на жаль, не пропонують продуктивних шляхів реформування Академії, котре ефективно й масштабно можна було б здійснити лише на основі продуманої національно зорієнтованої культурно-освітньої політики у повноцінній *національній державі* (а не проросійській чи прозахідній неокolonії). Тому “аргументом” в американського дослідника найчастіше стає згадувана Зеровим лайка – огульні (за принципом: “всіх панів до ’дної ями!”) паплюження науковців старшого покоління (як суцільних маразматичних “совків”) та НАНУ в цілому: “...наука має такий стосунок до академії, тобто НАНУ (чи навпаки, НАНУ до науки – знову нагадую, що йдеться передусім про гуманітарну науку), як реформи мають до маразму (і навпаки)”¹⁴. (Наскільки продуманішою, інтелігентнішою

¹⁴ Грабович Г. Наука Академія Реформи Маразм // Критика. – 2006. – Ч.6. – С.4.

і виваженішою, а водночас (о жах!) зовсім *проукраїнською*, національно-екзистенціальною¹⁵, виглядає супроти космополітичного проекту вельмишановного Г.Грабовича позиція щодо “розвитку української філології” іншого діаспорного вченого І.Фізера: “...йдеться тут про створення державою такої діаної і такої пандеї, тобто такої інтелектуальної парадигми й такої системи освіти, які б максимально враховували інтелектуальні, етнопсихологічні, моральні й утилітарні аспекти української нації. У такому контексті гуманітарної політики, і тільки в такому, українська філологія матиме можливість росту і функціонування”¹⁶. До слова, думки професора І.Фізера перегукуються із тим розуміння суті освітянських реформ, котрі спостерігаємо передусім у мислителів-націоналістів різних народів. Наприклад, у статтях видатного діяча сіоністського руху Володимира Жаботинського: “...тепер центром усієї системи виховання єврейської молоді повинен стати національний елемент, бо слід вижити дух самопрезирства і відродити дух самосвідомості.

Ось реформа, необхідна нині: треба перевернути душу викладання, здійснити революцію в самому принципі системи”¹⁷. Перефразовуючи В.Жаботинського, варто ствердити, навіть під загрозою бути звинуваченим у “кричущому ізоляціонізмі та ксенофобії” (с.32): “заглиблення в національні цінності” українства “повинно стати головним, основним, домінуючим елементом”¹⁸ українського виховання, української освіти взагалі. Думки ці суголосні й ідеям Б.Грінченка,

¹⁵ Наважусь пригадати ще раз одне з найзагальніших формулювань: **національно-екзистенціальна методологія** належить до тих ідейно-наукових основ світогляду чи систем регулятивних принципів мислення, котрі спонукають дослідника до осмислення явищ та закономірностей дійсності (в тому числі наукової чи художньої) з позицій національного імперативу, тобто в категоріях захисту, утвердження і розвитку нації.

¹⁶ Фізер І. Зустрічі чи зіткнення української філології із західними методологічними стратегіями // Слово і Час. – 2006. – № 4. – С.8.

¹⁷ Жаботинский В.(З.) О национальном воспитании // Жаботинский В.(З.) Избранное. – Иерусалим: Гешарим,5752, Санкт-Петербург: Роспринт,1992. – С.27.

¹⁸ Там само. – С.40.

який виступав проти денационалізації українців у російських “науці” та “школі” і “глибоку рацію” якого відзначала С.Павличко¹⁹.

Своє бачення цієї проблеми я частково мав можливість викласти в інших працях, зокрема, коли з позицій, за професором Г.Грабовичем, “крипто-національно-екзистенційної, лжегерменевтичної антинауки” (с.32) намагався осмислювати творчість учених старшого покоління.

Логіка міркувань була приблизно такою. На адресу радянського літературознавства лунає чимало критики. У більшості випадків вона справедлива і водночас корисна, адже сприяє подоланню імперських (“марксистсько-ленінських”) стереотипів псевдонаукового мислення. Однак трапляються висловлювання, надмірний негативістичний радикалізм котрих має мало об’єктивний характер. Ідеться, наприклад, про *тотальне* заперечення будь-якої значущості праць, написаних у колоніальний період; звідси й мимовільне, а іноді свідоме знецінення наукового статусу людей, які нині становлять, без перебільшення, золотий інтелектуальний фонд нації²⁰. При цьому варто зазначити, що такі критики під “новими методологіями” чомусь розуміють в основному постструктуральні методи пізнання (псевдонеоміфологізм, неофемінізм, деконструктивізм, геївсько-лесбійські студії та ін.). Інші, раніше не знані стратегії витлумачення, ними згадуються мало і фактично не популяризуються. Наче на Заході, окрім постструктуралізму як генеральної методології постмодернізму, нічого вартісного не існує. А як же бути із феноменологією, новою критикою, класичною та онтологічною герменевтикою, неотомізмом, семіотикою, архетипною критикою, екзистенціалізмом, постколоніалізмом тощо? То ж непомітно утверджується у вітчизняній науці інший імперський, псевдонауковий, виразно політично-моністичний, із чіткою антинаціональною настановою спосіб

¹⁹ Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2000. – С.236-237.

²⁰ Не відкидаю при цьому вагу й тих діаспорних вчених, котрі дотримуються засад наукового дискурсу (як-от Ю.Барабаш чи І.Фізер).

інтерпретації, щоправда, не комуністично-інтернаціонального, а ліберально-космополітичного (переважно у формі постмодерного “десакралізаторського”) типу.

Справді, радянська методологія спонукала не до вивчення, а до фальсифікації дійсності в інтересах комуністичної партії Радянського Союзу. Однак невинувато, мабуть, генералізувати висновки. Очевидно, аналізуючи українське радянське літературознавство, як і українську радянську літературу, варто було б застосовувати не політичний принцип безапеляційної неґації (на зразок євангельських книжників та фарисеїв: “Що доброго може бути з Назарету?”), а вдатися до скрупульозного наукового вивчення у різних герменевтичних, зокрема культурно-історичних (бо ж не завжди в колоніях радянської імперії була навіть можливість якогось національно-духовного “цвітіння”, художнього чи наукового²¹), контекстах із обов’язковим використанням методу ретельного прочитання кожного твору. Щоб чітко відрізнити переконаних маргіналів-сервілістів від явних чи прихованих нонконформістів. Щоб зрозуміти авторський задум: марксистсько-ленінська риторика для нього – постійний органічний спосіб висловлювання, тимчасове захоплення чи маскування власної наукової позиції? Щоб побачити картину тогочасного непростого наукового буття у всіх відтінках. *І основним критерієм тут, очевидно, могла б стати наявність чи відсутність* (наскільки це було можливо в той чи інший період існування імперії, із усіма проміжними варіантами) *в автора національно-екзистенціального прагнення зберегти загрожену тоталітарним окупаційним режимом українську наукову культуру, через вихід* (бодай на крок, на півкроку!) *за межі нормативно-дозволеного у сфері літературознавства*²². Безпосередньою підставою для таких міркувань стають, зокрема, републікації низки наукових праць, написаних українськими вченими ще в підколоніальний час.

²¹ Згадаймо періодизацію творчості (як “цвітіння”) Максима Рильського.

²² Здається, саме таку методологічну настанову спостерігаємо в “Історії українського літературознавства” (Київ, 2001) М.Наєнка.

Серед видань, що є “солідним внеском у науку” (с.31), професор М.Гольберг справедливо згадає збірники наукових праць “Франкознавчі студії” та “Славістика”. Згадаємо ще один дрогобицький збірник “Райнер Марія Рільке й Україна” (відповідальний редактор та упорядник доцент Леся Кравченко), два випуски якого вийшли на кафедрі світової літератури.

Закидаючи “Критиці” брак уваги до науки у вищій школі (с.31), професор слушно називає як “знакову” і “фундаментальну” монографію Валерія Корнійчука, але тут доречно додати, що тільки в одному Львівському університеті за останній час з’явилися й інші фундаментальні та знакові роботи. Наприклад, тритомник праць патріарха українського літературознавства професора Івана Денисюка, дві монографії Ярослави Мельник, монографія Романа Голода, упорядковано Тарасом Салигою потужний том художніх творів, публіцистики, щоденників та листів Євгена Маланюка (“Повернення”) та ін. А скільки важливих праць вийшло в інших наукових центрах, зокрема й у нашому Дрогобичі (згадаю лише про тритомник Івана Франка, редакторами-упорядниками якого стали професор Михайло Шалата, професор Зенон Гузар, доцент Олег Баган)? На жаль, такі і подібні публікації професор Гольберг воліє не помічати.

Хотілося б підтримати позицію Марка Яковича щодо захисту академіків. Професор так пише про огидний, поінфантильному примітивний трюк “Критики” у запозиченому (?) стилі “совкового доносу” (с.32), висловлюючись у термінології вельмишановного Г.Грабовича: “Ви зіставляєте те, що писали Віталій Дончик і Валерій Солдатенко в сімдесяти роки, з тим, що вони пишуть тепер. Я не збираюся виправдовувати цих авторів. Але хто з нас без гріха? Звичайно, якщо був гріх, потрібна покута, покаяння. У тому й біда, що дехто про це забуває” (с.31). Згодом вельмишановний професор М.Гольберг слушно пише про “політичну кон’юнктуру” і критикує “кар’єристів”. Додамо, що якраз академік Віталій Дончик належить до тих справді не надто численних у нашій постко-

лоніальній культурі людей, котрі мали мудрість і мужність публічно визнати минулі прорахунки. Жаль, що надзвичайно толерантна та об'єктивна, мабуть, не “уражена багатьма системними... пороками” (Г.Грабович) і вже зовсім політично незаангажована “Критика”, не спромоглася відшукати у цитованій нею ж праці наступні рядки ще з 1991 року (!): “...на жаль, маю в своєму доробку праці, які хоча й писалися, як правило, не з власної ініціативи, а окремі з них взагалі були наслідком попередньо застосованих щодо мене, молодого критика, “адміністративно-партійних” заходів, – все ж залишаться в творчій біографії їхнього автора не інакше як пошуки компромісів за рахунок принципів”²³. І вже зовсім переочили чомусь відважні анонімні пошуковувачі компромату вистраждані, людяні рядки з “Автопортрету” (2001р.): “...книжки «Правду не здолати», як і статей, видрукуваних із неї, та подібних, я не тільки давно зрікся, викреслив із свого доробку (це найпростіше!), а й розцінюю їх як серйозний хибний крок у моєму житті, відступ від наукової істини... (...) В моєму сьгоднішньому глибокому пошануванні не тільки відомих колег-дослідників, з якими підтримую щирі й теплі взаємини, а й ветеранів-бійців УПА, ОУНівців, усіх українців-емігрантів, назавжди відданих Україні, – і щира покута, і прикрий сором за колишні писання”²⁴. Здається, ця етична позиція – справжнього вченого і справжнього чоловіка – більш ніж зрозуміла, по-християнськи чітка і приваблива. (Тут якийсь парадокс: часто ті, що в радянський час були якщо й конформістами, то лише вимушеними, справді зазнали різючих світоглядних змін, пройшли феноменальну духовну еволюцію і стали надійним фактором культуро-, націо- та державотворення в сучасній Україні. І навпаки.) Чого не можу собі уявити зовсім, так це, наприклад, не те щоб каюття чи покути, а елементарного визнання помилок шановним професором Г.Грабовичем та представниками його “школи”.

²³ Дончик В.Г. Спроба 1992 (передмова до невиданого “Вибраного”) // Дончик В.Г. 3 потоку літ і літпотоку. – К.: ВД “Стилос”, 2003. – С.16-17.

²⁴ Дончик В.Г. Автопортрет (традиційна анкета журналу “Слово і Час”) // Дончик В.Г. 3 потоку літ і літпотоку. – К.: ВД “Стилос”, 2003. – С.517, 520.

Невже нарешті маємо єдиного “нормального” і непомильного українського вченого, без еволюцій, без недоліків? (До речі, у тому, що саме вони “найкращі” і “найрозумніші”, були кумедно переконані і всі мавпочки-бандерлоги у “Книгах джунглів” Редьярда Кіплінга: самі ж про це і казали.)

І таке. Чи усвідомив головний редактор “Критики”, що типовий політичний донос на академіка Віталія Дончика (як попередньо й на інших відомих учених) надійно поховав його часопис як “інтелектуальний”, “незалежний”, зрештою, “український”, оголивши (уже вкотре!) не вельми привабливу політико-ідеологічну сутність та не надто високий етичний рівень. До речі, рівень навряд чи близький до “плюралізму як фундаментальної суспільної цінності”, що його, за словами М.Зубрицької, намагалась утверджувати покійна С.Павличко²⁵. Про одну з останніх “капостей” оглядачів “Критики”, яких “жодним робом не обходить... розвиток українського літературознавства”, добре уявлення дає професор Леонід Ушкалов у статті “Дещо про гуманізм Тараса Шевченка. Відкритий лист до головного редактора газети “Критика” проф. Григорія Грабовича”²⁶.

Що можна сказати про “Відповідь головного редактора” на допис професора Марка Гольберга? Нічого втішного, бо відповіді, власне, нема. Є три колонки по-дитячому ображеного саможаління (“комусь серед нас «таки присолили»”), є гнівно-ритуальне поливання брудом академічної (тобто “наської”) науки за брак ліберального “стандарту якості” і є доволі успішне урізноманітнення кишенькового термінологічного словника “нормального” кишенькового літературознавства²⁷ вельми коректними науковими лексемами, які повністю і ви-

²⁵ Зубрицька М. Модерність світосприйняття: літературно-теоретичні дослідження Соломії Павличко // Павличко С. Теорія літератури / Передм. Марії Зубрицької. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – С.17.

²⁶ Літературна Україна. – 2006. – 14 грудня.

²⁷ Валерій Шевчук, до речі, ще у 2001 році, очевидно, не безпідставно охарактеризував такого типу вчених представниками “політично-авантюрного” літературознавства.

черпно характеризують, можливо, не так мою творчість, як науковий та моральний рівень їхнього автора: “негідник”, “елементарне неуцтво і поза”, “погромники західних цінностей” і “демолібералізму”, “крипто-національно-екзистенційна, лжегерменевтична антинаука”, “націонал-екзистенціаліст” (с.32). (За останнє кумедне визначення дякую окремо.)

І отут нарешті випадає нагода безпосередньо пополемізувати із деякими думками вельмишановного професора Г.Грабовича у двох моментах.

Момент перший. 2006 року у мене було маленьке свято, своєрідний ювілей. Рівно п'ять років тому в Дрогобичі виїшла згадувана вище полемічна монографія “Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка”, гносеологічну вартість якої визнала наукова громада не лише України, а й, якщо зважати на відгук у США²⁸, то й зарубіжжя. Особливу вагу цьому маленькому ювілеєві надало те, що ні надзвичайно розумний і талановитий полеміст професор Г.Грабович, ані (не)залежні від нього потужні інтелектуали-однодумці так і не спромоглися на бодай одну (!) малесеньку наукову відповідь ідеям, висловленим у невеликій (звісно ж, із багатьма недоліками!) праці аспіранта. Щоправда, віддамо належне завзяттю опонентів, ніколи не бракувало інсинуацій, погроз, підліткової брутальної лайки. Але ж, знову дозволю собі нагади мудру думку Миколи Зерова, “лайка – не аргумент”.

Проте цей успіх стосується не лише моєї книжки. Я думаю, її в останню чергу. Насамперед ця маленька перемога стосується всіх тих українських учених, які в міру власних сил і можливостей не лише провадили академічну наукову діяльність (за вкрай несприятливих політико-економічних умов), а й, усвідомлюючи виклики й загрози українській культурі в постколоніальний період, як могли виявляли спротив різноманітним імперським, десаκραлізаторським, антинауковим ідеям.

Можу лише тішитись, що в працях моїх старших колег знаходжу – передовсім на типологічному рівні – спорідненість ба-

²⁸ Див., наприклад: Віра. – 2003. – Ч.1. – С.28.

гатях важливих для розвитку українського шевченкознавства, літературознавства взагалі суджень з питань, які прагнув формулювати і я. Йдеться, наприклад, про фундаментальність у літературному мисленні Т.Шевченка національного імперативу (ще як “акціонального імперативу” чи “максим національного буття”), про котрий оригінально й глибоко сказав Юрій Барабаш як про “імператив України”, водночас ґрунтовно покритикувавши і “неоміфологічні” ідеї Г.Грабовича²⁹. Не могу не сказати про концептуальну статтю Дмитра Наливайка “Шевченко, романтизм, націоналізм”, у котрій докладно з’ясовано романтичний характер націоналізму та національної ідеї Т.Шевченка, окреслено націотворчий характер його міфологізму і в сутнісних рисах покритиковано антиісторичну концепцію Г.Грабовича³⁰. Порівняйте із моєю думкою про те, що наукові критерії оцінки творчості Т.Шевченка варто шукати насамперед у філософії національної ідеї та українському націоналізмі. Як виважений глибокий теоретик висловлюється й Іван Фізер, коли пише про невивіреність терміну “міф” у монографії Г.Грабовича як “концептуальну суперечність”, з котрої “впливають усі... похідні суперечності”³¹. У своєму дослідженні мені теж доводилось відзначати суттєві методологічні недоліки, зокрема, “відсутність чіткої наукової верифікації терміна «міф»”, котрі зумовлюють контрверсійність суджень. До речі, чому вельмишановний професор Г.Грабович, котрий полюбляє провокувати різноманітні дискусії, обурюючись, чому йому не відповідають, сам таки не відповів на наукові й коректні зауваження цих (та й інших) поважних своїх колег, якщо вже зверхньо проігнорував роботу “негідника” й запеклого “нативіста” П.Іванишина?

²⁹ Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма. – К.: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2004. – 181 с.

³⁰ Наливайко Д. Шевченко, романтизм, націоналізм // Слово і Час. – 2006. – № 3. – С.3-21.

³¹ Фізер І. Зустрічі чи зіткнення української філології із західними методологічними стратегіями... – С.6. До речі, у тій самій роботі дослідник авторитетно вказує на схожий методологічний прорахунок у книзі О.Забужко: “У ній така ж, коли не більше, суміш авторського та колективного міфу, взята в Юнга, Еліаде та Дені де Ружмона”.

Особливо актуальною, успішною і важливою видається шевченкознавча творчість академіка Івана Дзюби, котра особливо активізувалася в наш час. Окрім капітального тому “Тарас Шевченко” (К.,2005), згадаю цілеспрямовану й докладну критику бульварної шевченкофобії, особливо ж її політично-імперської, україножерської сутності: “Набагато ефективнішою стає експансія економічна, інформативна, культурна. Щоб нація втратила свою життєздатність, дуже важливо дискредитувати основні опорні конструкції її національного самоусвідомлення. І тут, звичайно, Шевченка ніяк не обійти. Це найзагальніший політичний проект. Воюючи з Шевченком, воюють з Україною, хоч і приховують це з різною мірою вправності”³². Дуже точно! Цього чомусь і не хоче бачити професор Грабович. Тому мені й доводилось писати в книжці “Вульгратий “неоміфологізм”: “...досить культурологічно знищити, “десакралізувати” (через фальсифікацію) Кобзаря – і розсиплеться уся система національного буття. Населення неокolonії залишиться, а от українці зникнуть” (с.113).

Момент другий стосується якраз сутності того, що ховається за шевченкофобією та українофобією, зумовлюючи їх існування, і що І.Дзюба називає “культурною експансією”, а автор цієї статті, слідом за Е.Смітом та іншими вченими, “культурним імперіалізмом”. Власне, йдеться про сутність значної (хоч, безумовно, не всієї!) частини наукової спадщини Г.Грабовича, про оті постійно наголошувані ним “західні цінності” (або те, що під ними розуміє в душі чи то “постмодерністського буржуазного лібералізму”, чи то “філософського лібералізму”, використовуючи термінологію Річарда Рорті).

Я вже мав можливість довести (хоч дивно, досі ніким не спростовану) думку про те, що вельмишановний професор Г.Грабович та його однодумці в багатьох своїх працях виступають у світоглядно-методологічному (та й практичному) плані типовими *культурними імперіалістами постмодерного*

³² Дзюба І. Шевченкофобія в сучасній Україні. – К.: Видавничий дім “Кієво-Могилянська академія”, 2006. – С.55.

(неоліберального) зразка. (Не випадково Г.Грабович характеризує себе як *постструктураліста*, на що вказала свого часу С.Павличко, посилаючись на інтерв'ю вельмишановного професора в “Літературній Україні” ще у 1987 році³³.) Однак настав час подивитися на цю проблему з перспективи батьківщини дослідника – Сполучених Штатів Америки, тобто з позицій не української, а американської складової ідентичності гарвардського професора. Пошлемося у цьому плані на фундаментальне політологічно-націологічне дослідження іншого гарвардського професора, всесвітньо відомого політолога й геополітика Семюела Філіпса Гантінгтона “Хто ми? Виклики американській національній ідентичності”³⁴ (2004) (в інших роботах ми згадували схожі ідеї в Е.Саїда, Н.Хомського (Чомського), Б.Андерсона, Е.Сміта, С.Дюрінга та ін.). Причому у передмові до своєї праці американський дослідник висловлюється цілком у дусі “наського” нативізму, як висловилися б вітчизняні десакралізатори, тобто “крипто-національно-екзистенційно”: “Над цією книжкою я працював у двох іпостасях – як патріот і як учений. Як патріот, я глибоко стурбований єдністю і силою країни й суспільства, заснованого на свободі, рівності, законі й повазі до прав особистості. Як учений, я вважаю еволюцію американської національної ідентичності предметом, що заслуговує найприскіпливішої уваги і найретельнішого вивчення. (...) ...я, хоча й прагнув до неупередженого аналізу фактів, зобов'язаний попередити читача: і підбір матеріалу, і його інтерпретація значною мірою визначались моїм патріотичним бажанням відшукати сенс і добродієність в минулому Америки і в її потенціальному майбутньому” (с.17-18). При цьому, майбутнє це бачить суголосно більшості американської публіки в межах **націоналістичного** шляху

³³ Павличко С. Про дослідження Джорджа Грабовича // Павличко С. Теорія літератури / Передм. Марії Зубрицької. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – С.445.

³⁴ Хантінгтон С. Кто мы?: Вызовы американской национальной идентичности / Пер. с англ. А.Башкирова. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзит-книга», 2004. – 635с. (Далі сторінку з цього видання вказую у тексті в дужках.)

розвитку (коли “Америка залишається Америкою”), на противагу імперському (щоб “світ став Америкою”) та приховано імперському, космополітичному (щоб “Америка стала світом”) шляхам (с.566-572). (Якби С.Гантінгтон, перш ніж писати “мітинговими штампами”, ознайомився б із неодноманітною “схемою” пана Портнова, йому б стала зрозуміла вся глибина підступності власної “стратегії прикриття відвертої нефаховості патріотичними фразами” (с.28). Густо почервонів би й ще один “імітатор науки” англійський філософ та письменник Г.К.Честертон, котрий писав: “Я приймаю світ не як оптиміст, а як патріот”³⁵.)

Стривожений занепадом у сучасних США відчуття й усвідомлення національної ідентичності, С.Гантінгтон розглядає причини цього явища і одну з основних вбачає у **денаціоналізації** тих еліт (політичних, академічних, бізнесових, мас-медійних та ін.), що керують країною. Правління цих еліт базується на запереченні ідей американського “націоналізму” й утвердженні в середовищі так званих “золотих комірців” ідей мультикультуралізму, універсалізму, глобалізму і транснаціоналізму, ворожих національній самобутності. Саме ці ідеї формують “космополітичну ідентичність” у бінаціональних і мультинаціональних людей (“мертвих душ”), для яких домом стає “глобальний ринок”, природним вважається відкидати “лояльність своїй країні і своїм співвітчизникам”, закономірним – заперечення “національного суверенітету”, бажаними – “антипатріотичні настрої”. Усе це, на думку С.Гантінгтона, призводить до “деконструкції Америки”. До речі, ця деконструкція проявляється зокрема в тому, що той, чий лояльності й ідентичності залишаються суто національними, з меншою ймовірністю підніметься “вгору” в бізнесі, науці, мас-медія, ніж той, хто “подолав ці обмеження”. Що націоналізм транснаціоналісти розглядають як “зло”. Що свідомо провокуються “культурні війни”. Що відбувається занепад народоладдя, оскільки “Америка зробилась непередстав-

³⁵ Честертон Г.К. Прапор всесвіту // Філософська і соціологічна думка. – 1990. – № 1. – С.57.

ницькою демократією”, бо думка обраних лідерів не збігається в питаннях національної ідентичності із думкою народу (с.39-40, 218-228, 414-428, 506-508).

Візьмемо до уваги й інші вельми цікаві й об’єктивні дослідження (а не квазінаукові обожнювальні міфи про США та їх науку), наприклад, Джексона Дьюела, де йдеться про сильну *політизацію* “інтелектуального клімату” в США, про те, що саме політичні погляди людини часто є визначальними при влаштуванні на роботу в американських університетах, про “невиправдане вторгнення політичних інтересів в оцінку наукової діяльності”, про “процвітання групівщини” в “навчальних підрозділах”, про “культурні війни”, які “прийшли на зміну антикомунізму як предмет національно-політичної істерії” і замінили собою вивчення літератури, про загальну “кризу” в американському літературознавстві та ін.³⁶

Усе сказане (включно з попередніми аналізами) дає вагомі підстави помітити кардинальну відмінність між американським гарвардським професором американського походження (С.Гантінгтоном) і американським гарвардським професором українського походження (Г.Грабовичем). Хто з них є американським націоналістом і вболіває за американську ідентичність, уособлюючи академічну меншість (віддану американській громаді) у США, а хто є американським універсалістом-транснаціоналом і вболіває за космополітичну ідентичність, уособлюючи академічну більшість (денаціоналізований істеблїшмент) у США, – здогадатись неважко. (Якщо ж Г.Грабович таки американський патріот чи націоналіст, то звідки, наприклад, у його текстах такі дивні почуття, котрі нагадують переляк та ненависть, щодо своїх побратимів – українських націоналістів – та українського націоналізму? Хай шановний професор дотримується не такої, а іншої, чи й протилежної думки, але чому він забороняє нам обирати свою позицію?)

³⁶ Дьюел. Дж. Определение литературного: интеллектуальные границы во французских и американских исследованиях литературы” // Новое литературное обозрение. – 2004. – № 67 // <http://magazines.russ.ru/nlo/2004/67/du3-pr.html>.

Це спостереження про *світоглядні* основи значної частини творчості американського вченого з великим ступенем імовірності ставить багато що на свої місця, дозволяє гіпотетично розглянути домінуючий тип мислення вельмишановного професора як яскраво маргінальний (тип мислення “імперської людини” (Є.Маланюк) із активною націленістю на знекорінення інших, про що писала, наприклад, С.Вейль) і, очевидно, потребує глибшого дослідження. Йдеться про дослідження, можливо, не лише космополітичної, а й імперської складової його многоликого універсалістського світогляду, в душі відчутного переконання у “перевазі Америки та універсальності американських цінностей”, і віри, що “призначення США – переробляти світ у відповідності з американськими цінностями” (С.Гантінгтон). Наприклад, помітною є свята (із небезпечним відтінком фанатизму) переконаність вельмишановного Г.Грабовича у тому, що в американських університетах вчать літературознавства, а от в українських – лише уривієня: “Зате не було на моїх курсах місця для уривієня – бо університет був університетом, і література не бачилася в якихось суспільних чи націотврчих функціях...”³⁷. Що ж, прикро, але професор Грабович чомусь забув, для прикладу, позицію улюбленого ним випускника Гарварду та Сорбонни, американо-англійського модерніста Т.С.Еліота (схоже виражену й багатьма іншими загальновідомими авторами з різних країн), котрий у “Соціальному призначенні поезії” стверджував: якщо поезія “не дає насолоди і не впливає на життя, це просто не поезія” або: “під найбільш широким розумінням соціального призначення поезії я маю на увазі... її здатність впливати... на мову й характер сприйняття цілого народу”³⁸. Не знати також, в якому з примітивних українських університетів набрався наступного уривієня й американський професор Е.Саїд: “...мої студії орієнталізму переконали мене., що суспільство та літературну культуру слід вивчати лише у парі”³⁹.

³⁷ Грабович Г. Тексти і маски... – С.15.

³⁸ Еліот Т.С. Назначение поэзии. – К.: AirLand, 1996. – С.184, 189.

³⁹ Саїд Е.Д. Орієнталізм / Пер. з англ. В.Шовкун. – К.:Основи,2001. – С.44.

Загалом же, випереджаючи поглиблене методологічне дослідження типу наукового мислення американського вченого, дещо можна помітити вже тепер. Усвідомлено чи ні, але в Україні професор Г.Грабович поводить себе як типовий американський ліберал-мультикультураліст. (Що ж, спостереження О.Ірванця та Л.Рудницького про “перейнятих духом секуляризму, снобізмом і культурною зухвалістю” “ліберальних критиків” слушне не лише стосовно середини ХХ ст.⁴⁰) Бо питаємо себе, чи може космополіт (або й відвертий імперіаліст) в Америці не бути таким в Україні? Чи може деконструктор Америки (пересотворювач її чи то “на світ”, чи на “метрополію всесвітньої імперії”) не бути деконструктором України (насамперед її культури, прикладом чого може бути не лише боротьба із класиками та їхніми ідеями, не лише не цілком наукова “нешадна і надто зухвала критика” (І.Фізер) академічних видань⁴¹, а й одне з провідних толерантних і зовсім нетоталітарних гасел шановного професора: “Треба припинити викладати українську літературу в школі. Взагалі!”⁴²)? Чи може представник владної еліти у США, затишно почуватися на других ролях в Україні? Чи не звідси й отой “праведний” гнів, і наступ на Академію⁴³, і прагнення конче “очолити” процес люстрації у сфері освіти, і провокування антинаціональних (деканонізаторських, базованих на постмодерному “децентруванні”) “культурних війн” в українській культурі, котра імітує американські “війни за канон” (М.Гронас) у 80-90-х рр. ХХ ст., й утвердження традиції новітньої американської псевдодемократії, і перманентна боротьба з українським націоналізмом, і ще багато чого? Все ж націостверджувальне (як-от слушне висловлювання про “націотворчий дискурс” у ХІХ ст. чи, хай і

⁴⁰ Іранець О., Рудницький Л. “Ось я і повернувся...” // Толкін Дж.Р.Р. Володар перстенів / Перекл. з англ. Олена Фешовець. – Львів: Астролябія, 2006. – С.1077.

⁴¹ Фізер І. Про історію в літературі та історію літератури // Слово і Час. – 2004. – № 10. – С.7.

⁴² Дзеркало тижня. – 2006. – № 33. – 2-8 вересня.

⁴³ Цікаво міг би виглядати наступний експеримент: чи ослабла б або, принаймні, стала дещо об’єктивнішою критика НАНУ, якщо б професору Г.Грабовичу присвоїли звання хоча б почесного академіка?

обережна, але критика призвідців голодомору) опиняється на рівні другорядних, маргінальних, системоутворювальних ідей чи, можливо, “пози” (або маски) “ріднесенької хлестаковщини” (с.32).

Не зручно розчаровувати тих, хто парадоксальним чином сакралізує й канонізує послідовного каноноборця (canonbaster-a) ще за життя, створюючи типовий культ особи гарвардського дослідника в межах забронзовілих “святих” та “мучеників” постмодерного іконостасика, і для кого професор Г.Грабович є “нормальним” (взірцевим?) чи “найкращим” українським ученим, однак їхні думки, м’яко кажучи, не бездискусійні. Тому навряд чи варто вважати виявом “советизму”, “неподобства” чи “системною” “хворобою нашої науки” (с.32), численні критичні висловлювання про сутність значної частини творчої діяльності вельмишановного професора, котрого цілком можна віднести до тих, кого Ліна Костенко характеризує як ініціаторів “десакралізації” й “амбітних аутсайдерів західної науки”⁴⁴, які, розвинемо цю думку услід за професором Іваном Денисюком, призвели до появи “необільшовизму” у середовищі “наших постмодерністів”⁴⁵. Наприклад, ідеться про Г.Грабовича як “негативно налаштованого до Т.Шевченка літературознавця”, представника “літературознавчого фарисейства”⁴⁶ й автора “творів ворожих до національних вартостей, власне антиукраїнських”⁴⁷ (Вал.Шевчук), як “не вільного од заангажованості” “вільного науковця”⁴⁸, творця “деіконізаторських” більшовицько-ідеологічних концепцій, який недалеко відбігає від “розгнужданої... українофобської раті”, що систематично

⁴⁴ Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. – К.: Видавничий дім “KM Academia”, 1999. – С.23.

⁴⁵ Денисюк І. Кілька міркувань щодо концепції нової української літератури // Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти): 36. – К.: Фенікс, 2005. – С.118.

⁴⁶ Шевчук В.О. “Personae verbum” (Слово іпостасне): Розмисел. – К.: Твім інтер, 2001 – С.31, 71, 253.

⁴⁷ Газета по-українськи. – 2007. – 12 січня.

⁴⁸ Дончик В.Г. Про історію літератури, якої досі не було // Дончик В.Г. З потоку літ і літ потоку. – К.: ВД «Стилос», 2003. – С.498.

здіймає “хвилі дискредитації всього українського... і найперше – Шевченка”⁴⁹ (В.Дончик), як “по-американськи вишколеного естета й екстреміста в літературознавстві”⁵⁰ (Т.Салига), як дослідника, котрий “запекло бореться проти національної традиції в ім’я космополітичної модерності”⁵¹ (Н.Зборовська), як творця “підступних фальсифікацій Шевченка”⁵² (Г.Клочек), як автора “багатьох спірних”, “принципово неправильних” суджень про Т.Шевченка⁵³ (Л.Сеник), як “міфотворця”⁵⁴ (К.Фролова), як автора “спотворень... творчості Т.Шевченка”⁵⁵ (О.Вертій) та ін.

Тому, мабуть, не треба дивуватися з того, що сумно констатував ще чотири роки тому український поет і дослідник з діаспори Богдан Бойчук: “...на відміну від Мілоша та Бараньчика, Грабович нічогосінько не зробив для популяризації та піднесення на Заході престижу української літератури, з яким так дуже носиться”⁵⁶. (Після цього не зовсім правомірною з уст вельмишановного професора звучить погроза з’ясувати, “як теперішня українська гуманістична наука виглядає у світі” (с.32).) Не варто дивуватися із більш як стриманої ювілейної (на 60-річчя) статті покійного професора Джеймса Мейса, де творчість Г.Грабовича окреслено саме як суперечливу (“праці Грабовича суперечливі”), із промовистим нагадуванням про один прикрий інцидент (ініціювання розколу в Американ-

⁴⁹ Дончик В.Г. Спільний знаменник – тринадцять. – К.: Ліга-Інформ, 2004. – С.377.

⁵⁰ Салига Т.Ю. Шевченко і ми (до 187-річчя від дня народження Шевченка і 140-річчя з дня його смерті) // Салига Т.Ю. Вокатив (Літературно-публіцистичні статті). – Львів, 2002. – С.18-19.

⁵¹ Зборовська Н. Моя Леся Українка / Есей. – Тернопіль: Джура, 2002. – С.19.

⁵² Клочек Г. Проблема Григорія Грабовича: момент істини // Дзеркало тижня. – 2003. – 1 листопада. – С.17.

⁵³ Сеник Л. Тарас Шевченко і його творчість у світлі постмодернізму // Посвята: Літературно-мистецький збірник / За ред. Р.Лубківського. – Львів: Світ, 2003. – С.284.

⁵⁴ Фролова К. Це не наука, панове! // Літературна Україна. – 2004. – 26 лютого.

⁵⁵ Вертій О. А що далі? // Літературна Україна. – 2004. – 26 лютого.

⁵⁶ Бойчук Б. Про літературну історіософію та бешкетування в літературі // Критика. – 2002. – Ч.6. – С.32.

ській асоціації українців) та ще кілька цікавих фактів, серед яких наступний: виявляється, від часу створення, Г.Грабович залишається “першим і поки що єдиним професором” “кафедри ім. Дмитра Чижевського у Гарвардському університеті”⁵⁷. (Цікаво, чи так само розвинутим мав би виглядати й Інститут літератури після реформування його вельмишановним професором? Невже у корумпованій, совковій Україні створити всього за десятиліття потужні газету й видавництво легше, ніж у демократичних США розширити (бодай до двох професорів!) україністичну кафедру за тридцять років?) Слід би замислитись і над тим, що пише професор Іван Фізер, з приводу несприйняття шановним Г.Грабовичем нової академічної історії літератури: “Чи справді на Заході все так, як проф. Грабович твердить? Навряд”⁵⁸. В іншому місці, солідаризуючись із позитивним відзначенням у С.Андрусів внеску Г.Грабовича в методологічне оновлення українського літературознавства, І.Фізер водночас солідаризується з нею і в тому, що гарвардський дослідник привніс “релікти східної нетолерантності й нетерпимості”, “манери згущення, демонізації рис супротивника й поділу наукового світу на «ми-вони»”, а тому додає: “Долучаюсь до цього і скажу, що такої участі філологів із діаспори українська літературна наука не потребує”⁵⁹.

Таким чином, боротьба вельмишановного Г.Грабовича за так зване “нормальне” чи “наукове” літературознавство видається насправді різновидом чергової культурної війни: *типовою політичною боротьбою за літературознавство неоколоніальне* (денаціоналізоване, космополітичне, малозахідне, маріонеткове, а отже, неохуторянське). (Отакі приблизно “західні цінності” й “стандарт якості” в науці. Між іншим, усе сказане виявляє ще одну, на перший погляд, парадоксальну закономірність, котрій варто присвятити окрему роботу і котра стверджує міжнародну об’єднувальну силу націоналізму

⁵⁷ День. – 2003. – 11 жовтня.

⁵⁸ Фізер І. Про історію в літературі та історію літератури... – С.8.

⁵⁹ Фізер І. Зустрічі чи зіткнення української філології із західними методологічними стратегіями... – С.9.

і міжнародну роз'єднувальну силу космополітизму.) До речі, добрим зразком тверезого й дорослого (значною мірою позбавленого містечкового універсалізму чи хуторянського обожнення) погляду на “західні цінності” та західних вчених може бути полеміка Миколи Рябчука із “відверто наклепницькою й фахово несумлінною, хоч і загорненою начебто у квазіакадемічні шати” українофобською статтею Джефрі Бердса, яка “фактично утверджує і без того поширені на Заході подвійні стандарти”. Український автор робить, між іншим, наступне іронічне спостереження, котре можна застосувати до багатьох “моралізаторів” як із Заходу, так і зі Сходу: “Як на мене, сам факт, що уродженець і громадянин Канади Джон-Пол Химка воліє дбати про мораль українців, а не співвітчизників-канадців чи, ширше, про моральний та інтелектуальний рівень північноамериканської академічної спільноти, яка толерує і навіть винагороджує публікації в дусі Бердса, видається мені повсякчас показовим”⁶⁰. Без інфантильних ілюзій висловлюється з приводу статті Бердса й Семен Глузман: “Сьогодні я знаю правду, гірку правду про те, що імітаторам і фальсифікаторам солодко жити не тільки в Україні. Вони є і в США”⁶¹.

Тільки не варто казати, що ми не були готові до такого типу західних чи східних гостей. Наші класики неодноразово про них нас попереджали (чи не тому їх так уперто принижують, фальшують і деконструють?). Наведу відому культурно-націоналістичну максиму (національний імператив) лише Івана Франка зі статті “Поза межами можливого”, котрий (дозволю собі таке припущення), пошанувавши і безумовно високий ступінь, і безумовно українське походження, й еkleктичну спадщину із виявом справді високого наукового таланту гарвардського професора, відзначив би і суттєві недоліки в ній, бо не побачив би там головного: “Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над

⁶⁰ Рябчук М. Мильна опера на немильну тему // Критика. – 2006. – Ч.12. – С.2, 6.

⁶¹ Глузман С. Рефлексії про очевидне // Критика. – 2006. – Ч.12. – С.7.

другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими “вселюдськими” фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації”⁶². На моє глибоке переконання, *аморальною, антинауковою й імперською (явною чи прихованою) є якраз та наукова (та й будь-яка інша культурна) творчість, котра змушує людину (передусім дослідника) мислити і писати нігілістично – всупереч національному імперативу вітчизняної герменевтичної традиції (“духово” відчужуватись “від рідної нації”), готуючи для свого народу нове чи славлячи старе колоніальне ярмо (“змагання до пакування одної нації над другою”).*

І останнє. Раніше я вважав, що вся відповідальність за негативну налаштованість до питомо національного лежить цілком і повністю на самому професорові Г.Грабовичеві. Такий, мовляв, у чоловіка характер. Однак тепер, у світлі дослідження С.Гантінгтона, схильний розглядати вельмишановного професора (оту іншу його іпостась, *Грабовича як науковця*, за С.Андрусів) більше як жертву *Грабовича-політика* (насамперед космополіта), як “спустошену” (за М.Гайдеггером) “мертву душу”, сформовану передусім на засадах антипатріотичної академічної більшості, що утвердилась у США з середини ХХ століття, уразивши американську гуманітаристику справді “системними... пороками”. Ще можна було б засумніватися у переважно політичній заангажованості позиції професора Г.Грабовича, якщо б у його критичних висловлюваннях було присутнє зауваження того *позитивного*, що є в сучасній академічній українській гуманітаристиці, і того, що є *хибного* (“порочного”) в гуманітаристиці американській. Але, на жаль, такі думки важко, якщо й не неможливо, знайти. Звідси набагато привабливіше виглядає погляд відомого критика російських академічних інституцій Міхаїла Ямпольського: “...я хочу зауважити, що зовсім не вважаю американську систему ідеальною. Оскільки я працюю в ній, то добре ознайомлений

⁶² Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.45. – С.284.

із її недоліками і навіть пороками, переважно пов'язаними із низьким престижем культури в американському суспільстві і карикатурною стилізацією знання... Я знаю ціну дешевій моді і політичній коректності”⁶³.

Загалом професор Г.Грабович чимось нагадує тип того безвольного, конформістського радянського індивіда, котрий не зумів протиставитись антинаціональній системі і про котрий сам вельмишановний професор із зневажливою іронією в душі чи то “демократичного нігілізму” (І.Дзюба), чи то постмодерного “марксизму навпаки” (Я.Поліщук) пише: “...учимо діточок, що такий і такий письменник або діяч, може, і не геній, і Сталіна вихваляв (за що й дістав Шевченківську премію), але зате дуже любив Україну, то ми його за це також дуже любимо і поважаємо” (с.32.). (А хто наважиться сказати, що шановний Г.Грабович по-своєму не любить Україну?) В Радянському Союзі природна для кожної нормальної людини національна свідомість вихолощувалась за допомогою ідей інтернаціоналістичного марксизму-ленінізму, в Сполучених Штатах вона деформувалась і деформується за допомогою космополітичного лібералізму (універсалізму у “лівому” та “правому” варіантах). Комуністичний “совок” і ліберальний “мультикультурал”⁶⁴, однаково агресивні супроти національної ідентичності та національного світогляду, хворі схожими духовними хворобами, котрі потребують негайного національно-культурного лікування. Хочеться сподіватись, що вельмишановному професо-

⁶³ Ямпольский М. Личные заметки о научной институции // Новое литературное обозрение. – 2001. – № 50 // <http://magazines.russ.ru/nlo/2001/50/iamp-pr.html>.

⁶⁴ Показово, що газета “Критика” яко “вільний дискусійний форум” постійно і з неабиякою гординою наголошує на власній (“склад... редколегії” та “список постійних авторів”) моністичній платформі ліберальної “ідеології та аксіології”, – “від поміркованої лівиці до класичної ліберальної демократії та різноманітних відмін націонал-лібералізму” (Критика. – 2006. – Ч.12. – С.29), – і при цьому, на жаль, не усвідомлює шкоди національному буттю не так критикованої нею ж “ідеологізації”, як імперської (а значить, спустошувальної, нігілістичної, поневолювальної, колонізаційної тощо) суті канонізованих ліберальних доктрин, канонізованих, до речі, за типом радянським більшовицьким зразком. Що ж, дійсно, позірні “крайнощі” в площині імперіалізму таки “сходяться”.

рові Г.Грабовичеві вистачить мудрості та мужності подолати власні “не тільки біду чи пак хворобу”, а й “пороки” і пройти цей нелегкий шлях самореформування, – від еклектичного національного маргінала до духовно здорового українця (чи хоча б американця), – як пройшли його свого часу тисячі наших колег (на жаль, не всі і з доволі різним ступенем успішності) старшого покоління в Україні.

Яка ж генеральна мета публікацій у “Критиці”? Цілком можливо, з боку професора Марка Гольберга, наприклад, ішлося про бажання подолати “задавнені хвороби української гуманістики”, започаткувати продуктивну дискусію на наболілі теми. Однак кумедна спроба рецензії в А.Портнова та особливо насичена лайкою замість аргументів відповідь професора Г.Грабовича створює такий контекст розмови, що дозволяє пропустити й інше пояснення.

Не секрет, що провчившись три роки в Інституті літератури НАН України, я підготував до захисту і, хоч як це дивно для порочного “рогуля”⁶⁵ та “олігофрена” (О.Бойченко), захистив докторську дисертацію. Отож бо й воно. Чи не йшлося шановним Г.Грабовичу та А.Портнову, чиї публікації з’явилися безпосередньо перед захистом, скажімо, про елементарне доносописання, чимало ідей котрого зовсім випадково виявились суголосними чи тотожними тим ідеям, що прозвучали на захисті з боку низки неофіційних опонентів, значна частина котрих, знову-таки за дивовижним збігом обставин, виявилась так чи інакше пов’язаною із інтелектуальним колом, центрованим професором Г.Грабовичем та його толерантним часописом? Чи не повинні були газетні дописи створити ілюзію того, що в незабутні радянські часи називалось “общественним мненієм”? Наукові трудящі маси (“оті хороші, не патологічні пристосуванці й невігласи” (с.32)), мовляв, різко засуджують особу і творчість “оцього націонал-екзистенціаліста”, винахідника “лжегерменевтичної

⁶⁵ До речі, дотепно деконструє українофобське поняття “рогуль” Віктор Неборак, підсумовуючи: “Висновок? Нью-Йорк – місто всесвітніх рогулів” (Неборак В. Повернення в Леополіс. – Львів: Класика, 1998. – С.148.)

антинауки”. Чи не повинна була ця доволі сумнівна і зовсім не підкріплена науковими фактами ідея стати головним фактором зовнішнього тиску на спецраду по захистах і навіть – у недалекому майбутньому – стимулом для когось із членів експертної ради ВАКу, щоб висловити певний сумнів і в науковій вартості дисертації? Йдеться про сумнів, який, наприклад, із наївною безпосередністю озвучує пан А.Портнов, демаскуючи власні (чи таки замовників?) науково-етичні інтенції та даючи об’єктивну – виключно з позицій “стандартів наукового письма” – оцінку не читаної ним дисертації: “Науковий істеблшмент, вочевидь, не вбчає загрози в поширенні праць на кшталт книжки Іванишина й дає таким авторам можливість здобувати найвищі наукові ступені” (с.28). Чи не повинна була у такий спосіб здійснитися чиясь омріяна велична помста, котра мала б налякати кожного із тих наступних “хлопчаків”, які б наважились помітити, що черговий космополітичний король-десакралізатор – таки голий? Дуже не хотілося б у це вірити, хоча на які тільки вчинки не може штовхнути людину вроджена інтелігентність (чи то пак, інтелектуалізм), толерантність, гуманність та інші цінності “громадянського суспільства”? І чого ще чекати від такої “елементарної солідарності науковців” (с.32)?⁶⁶

⁶⁶ Чекати довелось не довго. Коли писалася ця стаття, виявились факти, котрі, на жаль, тільки підтвердили висловлені припущення. З’явилось два політичні доноси на дисертацію до ВАКу – колективний та персональний від вельмишановної Тамари Гундорової, з’явилась у “Критиці” (2007, Ч.3) стаття професора Г.Грабовича, котра не так захищає Шевченка від гуманізму, як знову нецікаво й стереотипно паплюжить Академію й академіків (зокрема, відділ шевченкознавства Інституту літератури), з’явились промовисті публікації Т.Гундорової (в “Україні молодій” (16.02.2007) та “Книжник-Ревю” (2007, №6)), котрі дублюють прикрі некоректні випадки проти “патріархальних” і “роздвоєних” українських класиків, підозріння інакомислячих колег у “дилетантизмі”, “ідеологізмі”, “тоталітаризмі”, “лесбійській закоханості” тощо та приниження рідної для пані Тамари Академії. Слід, мабуть, очікувати й на наступні ідеологічні філіппіки від американського професора та його “незашорених, розкутих, незаангажованих” однодумців, спрямованих проти усього, що не відповідає денационалізованам уявленням про науку. Нехай кваліфікований читач сам вирішить, чи ця кампанія (6 письмових виступів лише за півроку) стосується лише персонально П.Іванишина, Національної Академії наук, чи, можливо, української гуманітарної науки в цілому.

Мені видається, що спроба запровадити в Україні замість офіційної комуно-радянської неофіційну ліберально-космополітичну цензуру, на зразок того упередженого ставлення до всього національно-патріотичного, що існує, за С.Гантінгтоном, з боку денаціоналізованої елітної більшості у США, навряд чи є доброю думкою. Логічне продовження цього процесу призведе до того, що науковці, які посміють підважувати “найкращість”, “нормальність” чи єдиноправильність нігілістичних (передусім апатридських) ідей того чи іншого дослідника, закінчуватимуть свої “нативістичні” дні на плюралістичному багатті із “високих” “західних цінностей”. Раніше їх поглинали більшовицькі тюрми та концтабори, побудовані на не менш “високих” цінностях “пролетарських”.

Насамкінець хочу подякувати “Критиці”, котра, регулярно публікуючи вишукано доброзичливі, дарма що переважно анонімні, відгуки на мою скромну наукову діяльність, постійно примушує тримати полемічний меч гоштрим. Полеміка, як відомо, це різновид війни. А справжня війна (хай і словесна) завжди була для мене, за словами Жерара Мере, передусім національно-визвольною війною – обороною й утвердженням української ідентичності (національного “що ми?”), українського суверенітету (“своєї хати”), зрештою, української герменевтики (“мудрості своєї”) (за Т.Шевченком). Коли змагаються між собою **національна** та **антинаціональна** ідеї (а що саме вони, на жаль, а не просто різні наукові концепції чи методології, про це читайте детальніше в інших роботах), вибір нормальної людини, тим більше науковця мав би бути однозначно пронаціональним, бо ж і сама наука, мабуть, не космополітичний конструкт, а органічна частинка тієї чи іншої культури, котра, як відомо, безнаціональною⁶⁷ не

⁶⁷ Пор., наприклад, у Поля Рікера: культура – “комплекс цінностей”, що конституують народ як народ (Рікер П. Історія та істина / Пер. з фр. В.Й.Шовкуна. – К.: Видавничий дім “KM Academia”, Університетське видавництво “Пульсари”, 2001. – С.300-301).

буває⁶⁸. Добре про це пише Віталій Дончик, котрий, на відміну від багатьох, помічає ту фундаментальну закономірність, що наш народ, “здобувши волю, й досі загрожений”, що “опинилися в ординській облозі... наша мова, культура, історія, духовність”, і цю ситуацію внутрішньої окупації підсумовує наступним чином: “Від нас хочуть єдиного, а по суті все: щоб ми не були господарями на своїй землі, не були свідомою себе нацією зі всіма її визначальними прикметами, пріоритетами – як і всі нації в Європі”⁶⁹. Коли усвідомлення цієї реальності стане міцнішим і ширшим, тоді, вірю, нас чекає перемога й у перманентній антиколоніальній війні в контексті того, що Юрій Липа називав “боем за українську літературу”, Євген Маланюк “війною духа”, Ентоні Сміт та інші західні вчені “культурними війнами”.

P.S. Оскільки є деякі підстави не довіряти журналістській етиці газети “Критика”, залишаю за собою право у разі неопублікування цього матеріалу у найближчому числі “Критики”, опублікувати його у будь-якому іншому часописі.

2006 - 2007рр.

⁶⁸ Між іншим, О.Забужко слушно вказує на те, про що сама часто забуває в пізніших працях: “Нами цілком забуто, що в широкому спектрі функцій культури не останнє місце посідає етнозахисна – функція слугувати засобом виживання свого суб’єкта...” (Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. – К.:Наукова думка,1992. – С.64.)

⁶⁹ Дончик В.Г. “А ми ще є” (“Берестечко” Ліни Костенко) // Дончик В.Г. З потоку літ і літпотоку. – К.: ВД “Стилос”, 2003. – С.402-403.

ПОСТМОДЕРНИЙ НЕОЦИНІЗМ, ЙОГО ЖЕРЦІ, РАБИ І ЖЕРТВИ¹

Гряде неоцинізм. Я в ньому не існую.

Ліна Костенко

На початку 90-х років минулого століття чимало відомих людей застерігали супроти новітнього чортополоху “антикультури”, котрий пишно зріс під шум боротьби з російським колоніальним режимом. На жаль, антикультура з усіма своїми різновидами – антирелігією, антиполітикою, антимицтвом, антинаукою, антимораллю тощо – міцно вкорінилася в українській постімперській дійсності, наслідуючи гірші зразки минулого радянського та новітнього демоліберального, глобалізованого світу і часто переважаючи власне культурні галузі. Типовим прикладом цього може бути не лише переважно байдужа до насущних українських питань політика “держави Україна”, а й псевдонаукова діяльність низки гуманітаріїв, діяльність, котру Ліна Костенко окреслила як “десакралізація” (“Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала”). Інший український класик-шістдесятник Валерій Шевчук характеризує творчість цих людей науки як “політичне антиукраїнське літературознавство” й зазначає наступне: “Ударів найбільше падає на Т.Шевченка, тут управляється Дж.Грабовіч, О.Забужко, якийсь герострат О.Бузина (на вульгарному рівні), Б.Сушинський та ін. Побивається М.Коцюбинський й український модернізм ([у дослідженнях] С.Павличко), Леся Українка, О.Кобилянська, І.Франко тощо – тобто йде активне знеславлення головних світочів українства. То що це, погляди? Та ж ні, **цілком політична акція** (курсив наш. – Авт.), і складається враження, що це чітко

¹ Перша публікація: Іванишин П. В. Постмодерний неоцинізм, його жерці, раби і жертви // День. – 2008. – 11 січня.

спрограмована кампанія, духовна війна проти України” (“Фемінізм – патологія ослабленого суспільства”). Додамо, війна, базована передусім на західних цінностях ліберальної демократії, передусім деструктивних ідеях постмодернізму.

Не став винятком у цьому антикультурному процесі й такий різновид культури та мистецтва, як художня література. Якщо культура, на думку більшості філософів, це комплекс національно-духовних цінностей, то, відповідно, антикультура – це комплекс цінностей антинаціональних, антидуховних. Якщо культура творить людину (як національну особистість), культивуючи людяність, то антикультура людину вбиває, нівелюючи категорію людяного. Це, на жаль, прямо стосується більшої частини новітньої письмової продукції, котра урочисто проголошує себе “сучасною українською літературою”, однак насправді, як видається, є її протилежністю. Головним новітнім методом створення цієї так званої літератури став запозичений із Заходу постмодернізм. Той постмодернізм, який об’єктивні дослідники вже давно охарактеризували як політичну настанову у сфері культури, як фетишизацію лібералізму (С.Квіт). Складовими постмодерної творчості – епохи “неоцинізму”, за Л.Костенко, – стають імітація, гіпертрофована цитаність, постійна іронія (але переважно чомусь лише над традиційними вартостями), руйнування етичних, естетичних, релігійних тощо норм, вульгарність, агресивність, попса, блатняк, необмежений егоїзм, запрограмований еkleктизм, утвердження релятивізму, оспівування німфоманії, сексуальних патологій, порнографії, насильства, наркоманії та ін. Усе це витворює, за влучним висловом молодого критика Дмитра Дроздовського, “антиестетику пристосуванства” чи “антилітературу українського постмодерну”, міцно базовану на утвердженні обездуховлюючих, денаціоналізуючих, космополітичних цінностей західного лібералізму. Колоніальну літературу схожого антинаціонального типу, хоча із іншим ідеологічним знаком, утверджувала у сфері красного письменства комуністична партія СРСР за допомогою іншого політичного методу – соцреалізму.

Яскравим прикладом постмодерної творчості може бути письмо Юрія Андруховича, до речі, одного із основних представників групи інтелектуалів, підтримуваних та фінансованих згадуваним вище гарвардським професором-десакралізатором Г.Грабовичем. Саме з цим автором доволі часто відбуваються зустрічі, зокрема в українських університетах. Загалом творчість Ю.Андруховича далеко не однозначна. Починав він ще у 80-х, активно експериментуючи у модерних й авангардних стилях, протиставляючись у такий спосіб московській колоніальній естетиці. На той час це мало якість, якщо не літературне, то принаймні політичне чи моральне виправдання, і частина цієї творчості (переважно поезія та армійська проза) зберегла художню вартість і досі. У наші дні інколи натрапляємо на окремі цікаві публіцистичні статті та есе цього безумовно талановитого автора, в яких він опонує російському колоніалізму та його спадщині, критикує окремі глобалізаційні процеси, доволі своєрідно й нечасто, але намагається промовляти на захист української ідентичності. Дуже шкода, що таких статей та есе обмаль і чомусь не про них ідеться на зустрічах із громадськістю. Натомість домінують у спадщині Андруховича поетичні та прозові тексти виразно постмодерного спрямування. Ними й тішить місцеву публіку автор.

Особливо цікавим та промовистим (“коронним номером” імпрез) стає текст під назвою “Bad company” (тобто “Погана компанія”), в якому представлено новітнє шляхетне бачення української класичної літератури, де Тарас Шевченко (у тексті дружньо – “Тарас”) охарактеризований як “пияк і шланг”, Григорій Сковорода (“Грицько”) – як “педераст”, Іван Котляревський (“Іван”) – як “бонвіван, франкмасон, фармазон”, Пантелеймон Куліш (“Панько”) – як “графоман”, Марко Вовчок (“Марко”) – як “гермафродит”, Панас Мирний (“Панас”) – як “мудодзвін”, Борис Грінченко (“Борис”) – як “буквоїд”, Іван Франко (“Якович”) – як “атеїст кінчений”, Леся Українка та Ольга Кобилянська (“Лесяка і Олька”) – як “лесбіянки” та ін. Можна тільки подивуватися, що шановний автор, розігрівши такими текстами глядачів, чо-

мусь вирішує обійтися без ширших цитат з котрогось із своїх п'яти романів. Наприклад, з останнього під назвою “Таємниця” (2007) (справжня таємниця, чому ці подані у вигляді інтерв'ю мемуари названо романом, але то для кандидата філологічних наук, яким за сумісництвом є шановний Андрухович, не надто важливо) можна було б зацитувати уривки, де не завжди нігілістичну думку чи часті порнографічні описи виражають понад півтори сотні матів (чомусь переважно російських) та вульгаризмів. Колись, ще у вісімдесятих, згадується у тій самій “Таємниці”, непоступливий щодо режиму автор зняв за порадою редакторів драстичну для атеїстичного вуха лексему “янгол”, готуючи до друку збірку віршів. Складається враження, що тепер нонконформістська спрямованість автора дещо змінюється: замість вилучати нормативні слова, він вставляє не зовсім нормативні, щоправда, не відомо чи то за наказом на диво вихованих українолюбивих редакторів, чи то за покликом власної “центрально-східно-європейської” совісті.

Типово антиукраїнські й атимистецькі (за Вал.Шевчуком) випадки пана Андруховича, наприклад, супроти українських класиків (західних він рідко наважується зачіпати, переважно хвалить), добре охарактеризував відомий український поет та дослідник Богдан Бойчук. Він зазначив, зокрема, що зацитований вище “Bad company” є звичайною “публіцистикою в стовпчик” (“Верлібру там нема, бо верлібр – це поезія”), змістом якої стає “нецікаве й нудне стягання класиків під ноги”. Автор такої письмової продукції, на думку Б.Бойчука, закономірно перетворюється в “духовного гермафродита” (“Троїсті музики (Жадан – Карпа – Андрухович”). Антилітературну сутність більшої частини творчості Андруховича не рятує той факт, що її активно перекладають і популяризують (переважно ліберальні космополітичні інтелектуали) на Заході. Як слушно з цього приводу спостеріг відомий австрійський дослідник Ервін Шарграф (Чарграф), “чим бездарніший поет, тим легше його перекласти іншими мовами”. До речі, як відзначають фахівці, адекватно перекладати Шевченка надзвичайно складно.

Характерно, що серед присутніх на зустрічах викладачів чимало трапляється й фахівців-літературознавців та студентів-філологів, однак не завжди їм вдається активно проявити наукову критичну свідомість. А це, мабуть, не так вже й складно у дотепний і швидкий спосіб, через низку нескладних запитань змусити вельмишановного гостя виявити не лише свою літературну обмеженість та егоїзм, а й типово постмодерну невихованість та політичну заангажованість. (У Дрогобичі це вдалося зробити одному професорові-філологу, щоправда, лінгвісту.) Виявити, мабуть, те, що академік І.Дзюба назвав “демократичним нігілізмом”, професор І.Денисюк “необільшовизмом”, а Вал.Шевчук “антиукраїнством” – “ворожістю до національних вартостей”.

Загалом піарні статті, інтерв'ю та зустрічі провідних постмодерністів спонукають не лише до розмірковувань, а й до низки запитань.

Питання перше. Звичайно, не кожному дано зробити мудре спостереження, яке здійснив свого часу Микола Бердяєв, помітивши, що творчість може бути відповіддю як на поклик Бога, так і на поклик сатани. Тобто, далеко не все те, що називає себе літературою є такою насправді, і далеко не кожен україномовний літератор є справжнім українським письменником. Але чому цього не можуть помітити організатори зустрічей? Чому вони, часто будучи філологами за фахом, не спроможні відзначити і суперечливі, антидуховні, а тому антимистецькі елементи творчості Ю.Андруховича та його однодумців?

Питання друге. По всій Україні відбуваються політичні, мистецькі, наукові, літературні тощо акції, які, на жаль, інколи нагадують антиукраїнські провокації. Чи є доброю ідеєю ініціювати або підтримувати такого типу провокації? Зокрема ініціювати зустрічі із авторами, антимистецька творчість яких просякнута антилюдяними, антикультурними, антинаціональними ідеями, що явно розпалюють міжнаціональну та міжрелігійну ворожнечу, принижуючи національну гідність українців? Чи варто це робити в українських університетах, тобто у закладах, які, за слухним міркуванням російського філософа Івана Ільї-

на, повинні бути “школою національної інтелігентності”? До речі, не треба прикриватися тут демократичним плюралізмом. Навряд чи в котромусь з університетів демократичного Ізраїлю вітали б зустріч з автором, який змішує з болотом Мойсея, Теодора Герцля чи, скажімо, Бруно Шульца. Не думаємо, що зустріч, на якій би паплюжились імена Адама Міцкевича чи Юліуша Словацького, викликала б ентузіазм і в якомусь із вузів демократичної євросоюзної Польщі. Свободу думки і свободу антиукраїнської діяльності, очевидно, не варто ототожнювати.

Питання третє. Що вартує проголошуваний патріотизм, показна українськість, звання “український інтелігент” людей, які одного разу сидять поважно на якійсь святковій імпрезі, присвяченій, наприклад, Т.Шевченкові чи І.Франкові, і гаряче вшановують цих класиків, а в інший день не менш гаряче й захоплено вшановують людей, котрі цих самих класиків, бавлячись, знищують? Як відрізнити національну принциповість від фарисейства “патентованих патріотів” (І.Франко)?

Що ж, досвід переконує, що постмодернізм як новітній ліберальний божок, кумир антикультури має своїх плеканих жерців (літераторів-практиків і творців-теоретиків), які його оберігають, популяризують, підгодовують, а він віддячує їм тим самим: щедрими коштами транснаціональних меценатів. Має він і своїх рабів, які жерцям усіяко служать та догоджають, не сміючи мати власну, незалежну думку про свого бога, завчено-зачаровано повторюють нігілістичні мантри. Має він і своїх жертв (передусім молодь), котрі позбуваються духовності, шукаючи літератури там, де її нема, і з вільних людей перетворюються на мертві душі, на денационалізованих маргіналів, на пахолків космополітизму, на тих, що, за Т.Шевченком, “по німецькому показу” “матір забувають”. Але постмодерн не може мати нівелюючий вплив на нормальну людину зі сформованою національною ідентичністю, яка точно знає, що антикультура – це протилежність культури, що кумир – не Бог і що будь-які ідоли рано чи пізно падають.

Грудень 2007р.

DE NIHILO NIHIL: РОЗДУМ ПРО ПОСТМОДЕРН І ЛІТЕРАТУРУ¹

Ю. Андрухович, О. Забужко, С. Жадан, І. Карпа, Л. Дереш та десятки інших менш розкручених імен сучасної літературної України у тій чи іншій мірі оприявнюють своєю творчою діяльністю явище постмодернізму. Хочеш не хочеш, воно вимагає від пізнавальної свідомості, якщо не нового пояснення, то принаймні узагальнення уже витлумаченого. Тим більше, ще Ф. Ніцше застерігав, що сила й окремої людини, й цілої нації прямо залежить від сповідуваних ними естетичних ідеалів.

Глибше і переконливіше спробувати досягнути такі складні явища, як постмодернізм, очевидно, варто у більш масштабних дослідженнях. Тут наважуся лише висловити деякі міркування, базовані на власному досвіді (уже понад десятилітньому) осмислення цього кризового феномена, та досвіді інших дослідників. Звичайно ж, не нав'язуючи ці міркування іншим як остаточну істину.

На мою думку, кореневих причин появи та утвердження постмодернізму у другій половині ХХ століття, як і будь-якого іншого кризового явища доби “катастрофічного обвалу культурних цінностей” (Ж. Рюс), чимало. Такі речі не з’являються спонтанно. Відзначу найосновніші. Насамперед це причини *ідеологічні*. Маю на увазі ідеологію і як суспільну свідомість (чи світоглядну систему), і як власне політичну ідеологію. Йдеться про виникнення агресивних антинаціональних та

¹ Перша публікація: Іванишин П., Дончик В., Дроздовський Д. Боротьба нового і старого чи витіснення національного? ([круглий стіл:] Постмодернізм – український варіант сьогодні й завтра) // Слово і час. – 2008. – № 6. – С. 16 – 35; Іванишин П. Заручники нігілізму та творці буття: роздуми про постмодерн і літературу // Українська література в загальноосвітній школі. – 2012. – № 6-7. – С. 6-11.

антилюдяних імперських ідеологій новітнього (власне, новочасового), типу у XVIII – XIX ст., які швидко поборили у Європі класичний (монархічний) консерватизм та вступили у зтяжний ідейний конфлікт із оновленим, значною мірою завдяки філософії та мистецтву Романтизму, націоналізмом різних народів. Маю на увазі такі утопічні, “доктринерські”, за окресленням Івана Франка, ідеології, як просвітницький (класичний) лібералізм та сучасний неолібералізм, марксизм (соціал-демократизм, комунізм, соціалізм, анархізм, більшовизм, маоїзм та ін.), псевдотрадиціоналізм (до якого частково можна віднести італійський фашизм, а повною мірою – націонал-соціалізм у Німеччині, сучасний націонал-більшовизм у Росії та інші расистські доктрини) і їхні незчисленні мутації. Як би не відрізнялися і не взаємопоборювалися ці новітні світогляди між собою, все ж основним спільним культурно-політичним завданням вони мали знищення або принаймні суттєве обмеження ролі національної ідентичності як чогось шкідливого чи вторинного в житті суспільства та індивіда. За дивним збігом обставин, усі ці ідеології нехтують або заперечують націю, національну культуру та національну державу, обіцяючи їхнє швидке зникнення, або суттєво применшують їхнє значення. Ці ж ідеології продукують різні *культурні імперіалізми*, апелюючи до різноманітних “універсальних”, “глобальних”, “наднаціональних” цінностей (“загальнолюдських”, “інтернаціоналістичних”, “расових”, “класових” тощо), покликаних девальвувати цінності органічні, культурні.

Іншим типом причин стали причини *духовно-релігійні*. Замість допомогти позбутися елементів фарисейства та цивілізовано унеможливити використання авторитету Церкви, передусім католицької, з імперською метою, у Новочасову добу інтелектуали і владоможці розпочали тотальну секуляризацію. При чому, як твердять фахівці, наприклад, Огюстен Кошен стосовно Франції, відбувалось це не без впливу різноманітних ліберальних гуртків і масонських лож. Десакралізація не обмежилася відокремленням Церкви від держави і швидко проявила

свою справжню спрямованість на дехристиянізацію та дерелігієзацію суспільства (“роздушити гадину!”, “Бог помер”, “релігія – опіум для народу”), позбавляючи тим самим європейські культури надважливого й органічного їх елементу. А, як відомо, людина не може не вірити, тому, якщо вона не вірить у Бога, вона, за мудрим спостереженням Г.К.Честертона, вірить у що завгодно (наприклад, у Леніна, Гітлера, алхімію, прогрес чи постмодернізм). Звідси таке сумне засилля аж до сучасності різноманітних псевдохристиянських, псевдоорієнтальних і просто атеїстичних чи сатанинських сект, які усе частіше називають тоталітарними. Слушно твердитиме Мартін Гайдеггер: “Час ночі світу є убогий час, оскільки він все убожіє. Він вже став таким вбогим, що неспроможний з’ясувати брак Бога як брак”. Мода на атеїзм у середовищі європейської інтелігенції XIX-XX ст. була, як бачиться, зовсім не випадкова.

Не можна оминати увагою і *психологічних* причин. Йдеться про появу та помітну діяльність уже у кінці XIX – в середині XX ст. національних маргіналів (передусім мешканців європейських імперіальних держав). Особливо, за Сімоною Вейль, отих активніших з них, які завжди намагаються маргіналізувати інших (діяльність потурнаків, малоросів, хрунів чи москвофілів в українській історії є доброю ілюстрацією). Це знекорінені, денаціоналізовані, розірвані між кількома культурами, позбавлені цілісної національної ідентичності люди, але які прагнули, в душі сатанинської гордині, “безмежного самоутвердження” (Д.Белл). Знищення європейцями власних національних архетипів, священних символів призвело, на думку Карла-Густава Юнга до психічного спустошення, до пошуку фальшивих шляхів порятунку: “Ми дозволили впасти побудованому нашими батьками дому, а тепер намагаємося залізити у східні палаци, про які наші предки не мали щонайменшого уявлення. (...) ...вакуум заповнюється найабсурднішими політичними і соціальними ідеями, відмінною ознакою яких є духовна спустошеність”. Не випадково, мабуть, цей самий автор відзначав “збіг спрямованості інтересів” у кубістів, аб-

стракціоністів, сюрреалістів із пацієнтами, хворими на неврози, шизофренію, параною. Маргіналізація як патологія духу не могла не каталізувати й хвороби душі.

Четвертою групою причин можна назвати **онтологічно-гносеологічні**. Йдеться про прискорений розвиток у добу Модерну (з XV ст.) спустошувального калькуляційного, крамарського (“розрахункового”, за М.Гайдеггером) мислення, яке почалося ще в античності. При цьому відбувається у всіх сферах, передусім філософській, занепад мислення буттєво-історичного (“осмислювального розмірковування”), мислення пастирського й утвердження мислення технократичного, покликано не оберігати, а панувати над буттям, визискувати і знищувати його. Усе це (і вище перераховані причини теж) – кризові прояви загальної тенденції нігілізму (спустошення, буттєпокинутості) – **створило надзвичайно сприятливі умови для виникнення різноманітних форм нівеляції людини і нації, перетворення їх у рабів і жертв дегуманізуючих доктрин**.

В основному ці причини – “довгий процес секуляризації і дегуманізації” (Д.Фоккема) – призвели до можливості переважання у національно-духовній (культурній) сфері різних народів Євроатлантики антикультурних (антидуховних, антилюдських, антинаціональних тощо) систем цінностей упродовж XX ст. Виразно нігілістичні елементи – імперіалізм, атеїзм, матеріалізм, космополітизм, секуляризований гуманізм, антитрадиціоналізм, расизм, сексуальна революція тощо – призвели до виродження і втоми європейських культур. Це прямо проявилось в естетиці та мистецтві. Помітним став світовий процес девальвації національного буття в космополітичному – антилітературному – модернізмі (не варто забувати про модернізм національний, літературний, що був і є надзвичайно цікавим та різноманітним²: М. де Унамуно, російські символісти, акмеїсти, К.Гамсун, Т.С.Еліот, Г.Д’Анунціо, Г.К.Честертон,

² Переконливо окреслили цей тип модернізму, наприклад, В.Моренець та Н.Шумило.

Р.Р.Толкін, К.С.Люїс, Г.Маркес, В.Голдінг, О.Пас, К.Дойл, Г.Бель; Леся Українка, частково І.Франко, В.Стефаник, молодомузівці, вісниківці, М.Хвильовий, В.Підмогильний, В.Стус, Вал.Шевчук та ін.) та авангардизмі кінця XIX – поч. XX ст. (футуризмі, сюрреалізмі, дадаїзмі та ін.), який кумедно проголосив естетичним об'єктом усе, що існує в якості естетичного об'єкта і виповів епатажну війну на повне знищення традиції: аж до відмови від образу, від мовних знаків у літературі, від звуків у музиці тощо.

Не маловажливим став факт тотального повоєнного (після 1945 р.) домінування на Заході однієї з новітніх імперських ідеологій – західної “ліберальної демократії”. (До речі, цікава річ: майже усі фахівці схильні вважати новітню “демократичну” наддержаву США імперією, однак пов'язати її колоніалістичну політику із офіційною ідеологією – лібералізмом – спроможні далеко не всі.) Поруч із новаторством (і часто під його виглядом) замість мистецтва утверджується антимистецтво (незрідка в еkleктичних формах, через поєднання з мистецькими елементами елементів немистецьких). З другої половини XX ст. на зміну модернізму приходить постмодернізм, який в Україні утверджується із здобуттям незалежності. Однак джерела постмодернізму віднаходять саме у деяких творах модерну: творчість Малларме, “Уліс” і “Поминки за Фіннеганом” Дж.Джойса, “Чарівна гора” і “Доктор Фаустус” Т.Манна, “Майстер і Маргарита” М.Булгакова та ін. (за Р.Бартом, Ж.Деррідою, В.Рудневим).

Якщо космополітичний модернізм намагався знайти виправдання своєї позанаціональності, антибуттєвості переважно в естетизмі, часто у приховуванні своєї політичної позиції, то постмодернізм, передусім його теоретики-постструктуралісти (Ж.Батай, Ж.Ф.Ліотар, Р.Барт, Ж.Дерріда, М.Фуко та ін.), якщо уважно вчитатися у їхні тексти, загалом не схильний приховувати свою політичну заангажованість. Її легко помітити у тезах “нігілістичної метафізики постструктуралізму” (Ілья Ільїн) про “війну цілому”, про “активізацію розбрату”,

про “смерть автора”, про “жах тоталітаризму”, про “фашизм мови”, про “гноїння ідей”, про диктатуру “фалічної культури”, про “відсутність центру” тощо. Це й дозволило окреслити постмодернізм як “фетишизацію лібералізму” (С.Квіт). Інші дослідники помічають байдужість постмодерністів до справжніх проблем реального життя: “Вимоги землі, виживання раси, культурне відродження – усе вимагає розуміння і відповідей на самі концепції та структури, які академіки постструктуралізму з’ясовують у мовних іграх, і мало хто з них знає про політичну боротьбу реальних людей поза тими дискурсивними межами” (Г.Бгабга).

Постмодернізм дуже різноманітний, але свою сутність проявляє у змішуванні не змішаного (в естетичному еkleктизмі та моральному релятивізмі): високого і низького стилів, мистецьких і позамистецьких елементів, модерністичних, авангардних, реалістичних та ін. напрямів та ідей тощо. Не випадково іншими його фундаментальними принципами стають елементи, що найкраще показують його паразитарний, імітаторський, антимистецький, політичний характер: загальне змішання і насміхання над усім (тотальний іронізм), тотальна цитатність, відмова від істини, замість твору – пастиш (уривки з інших творів), загальна деконструкція (ніщо не вважається святим) (за В.Рудневим); поезія постмодерну – це “гетероглосна конвергенція ідеологій, дисциплін та голосів” у душі застережень Т.Адорно про політичний естетичний об’єкт (Д.Кліпінгер); з часів Просвітництва і, очевидно, соцреалізму не відчувався у літературі так сильно елемент дидактичної спрямованості, причому антилюдяної (за І.Пльїним). (Однак насправді далеко не все піддається постмодерному децентруванню чи деконструюванню...) Як наслідок, ***отримуємо письмо, яке на рівні форми, естетики переважно нагадує художній твір (художня мова, образи), але на рівні значення, інтенції (змісту і сенсу) завжди спрямоване у бездуховність, нігілізм, спустошення.*** Його добре описав свого часу австрійський мистецтвознавець Г.Зедльмайр і з ним важко не погодитися: “Нічне, тривожне, хворобливе, неповноцінне,

гниюче, огидне, спотворене, грубе, непристойне, перекручене, механічне і машинне – усі ці реєстри, атрибути й аспекти нелюдського оволодівають людиною та її найближчим світом, її природою і всіма її уявленнями. Вони ведуть людину до розпаду, перетворюють її на автомат, химеру, голу маску, труп, примару, на блощицеподібну комаху, виставляють її на показ грубою, жорстокою, вульгарною, непристойною, монстром, машиноподібною істотою”.

Звичайно, не все те, що називається постмодернізмом на Заході є ним у нашому сенсі. Широко знані У.Еко, Х.Л.Борхес, Дж.Фаулз, навіть В.Пелевін чи М.Павич та ін. багато в чому (у низці творів) далекі від українського постмодернізму. Часто вони, як Борхес, самосуперечливі, а декого, як-от того ж Фаулза, взагалі важко віднести до постмодерністів, при всій повазі до визначень колег-літературознавців. У їх творчості багато такого, що спонукає до окреслень “постмодерна література” чи, можливо, “неомодернізм”, який частково використовує постмодерну манеру письма, хоча на рівні світогляду достатньо далекий від постмодернізму (про умовність терміну “постмодернізм” добре пише У.Еко в “Нотатках на полях «Імені троянди»”). Вони переважно не принижуються до блатняка, попси, матюків, патологічного сексу, збочень та інших проявів неоавангардизму, чим насичені тексти в українських авторів, які не створюють, а імітують цю літературу. Хоча, звичайно, і світовий постмодерн (більшою чи меншою мірою: Е.Ворхол, А.Роб-Грійс, С.Беккет, Х.Мураками, Є.Радов та ін.)³ – типowo політико-ідеологічний феномен, природний наслідок мистецького звиродніння, можливо, наслідок існування державозахисеної літератури, яку, з одного боку, звели лише до естетизму і відучили від націотворчої суспільної функції (ще у космополітичному модернізмі та авангардизмі), а з іншого, – зробили винною за злочини гітлеризму (Адорно, Стейнер), і змусили політично ангажуватися у космополітичний неолібералізм, який, мовляв, єдиний рятує від усіх проявів “тоталітаризму”.

³ Персоналії переважно наведені за Доуве Фоккемою.

Ця явно виражена чи прихована політична ангажованість означає – деконструювати національні вартості гедонізмом, неоцинізмом, іронією, гіперцитатністю тощо. (Хоча самі по собі ці елементи – навіть вульгаризми чи еротика – можуть мати і художнє застосування [наприклад, це бачимо у співомовках С.Руданського, деяких поезіях Т.Шевченка, “Пригодах бравого вояка Швейка” Я.Гашека чи “Імені троянди” У.Еко], їх перетворює в засоби антимистецтва деструктивна мета, інтенція твору: висміюється, пародіюється, деконструюється те духовнотворче, що не повинно б бути осміяним і підноситься те, що вартує осуду.) Так ще раз присутньо в Україні актуалізувала-ся антилітература – “свинорила спрямованість вниз, в порох, у болото” (Є.Маланюк).

З іншого боку, космополітизація мистецтва – це також і комуністичний, інтернаціональний соцреалізм, закорінений у зазначені вище культурно-історичні тенденції кінця ХІХ ст. Сумно відома тріада вимог до літератури як до “коліщатка і гвинтика загальнопролетарської справи” (В.Ленін): література повинна бути “національна за формою, соціалістична за змістом, інтернаціональна за духом”. Як наслідок – суттєве руйнування національної ідентичності, національної людини, націй у СРСР, хоча, безумовно, були і цілі творчі досвіди, й окремі твори, які свідомо виходили за межі соцреалізму, творячи літературу опору. Але загалом на цей сприятливий ґрунт, на цю поруйновану імперським комуністичним режимом ідентичність, на цю часто розщеплену або й розтрошену колоніальну свідомість наприкінці існування радянської імперії упали і плідно проросли зерна антикультури, антимистецтва, антилітератури. “Що їм лишилось у цьому бедламі? / Тільки бедлам цей перекичати”, – напише Ліна Костенко про “вчаділих в хаосі потерчат” – збаламучену антикультурою молодь початку 1990-х. Спочатку вони (як-от бубабісти) намагались боротися з марксистсько-ленінським нігілізмом (драконом), але чомусь нігілістичними засобами (літературний шлях боротьби романтиків, народників, неокласиків, вісниківців, шістдесятників чи

дисидентів їх не задовольняв). А потім самі стали апостолами нового нігілізму (слугами іншого дракона) – запозиченого із Заходу постмодерного неоцинізму.

Усе це разом – і причини, і наслідки знищення культурних (духовнотворчих, людських, буттєвооберігальних) парадигм (“забування матері”, як висловився б Тарас Шевченко) й утвердження парадигм антикультурних (антидуховних, антилюдських, буттєвоспустошувальних) (“катівських” і “рабських” у Т.Шевченка). Бо людина – це насамперед культурна людина (людина духу), нелюд – істота позбавлена культури.

Важливо враховувати також наступне. Значною мірою каталізатором утвердження постмодернізму в українському постколоніальному суспільстві були не лише впливи тотального заперечення радянської літератури (боротьба із соціалістичним реалізмом), не лише автоматичне запозичення усього західного (аж до масового поклоніння), а й сприятливі щодо зміцнення цих явищ політичні процеси. Не варто забувати, що національну революцію наприкінці 80-х – на початку 90-х років тодішніми політичними вождями було не доведено до кінця і підмінено боротьбою за часткове – за демократію. У результаті ми й досі не здобули ні національної держави, ні власне демократії як українського народовладдя, лише, маймо мужність бути відвертими, неокolonіальне утворення із священною назвою Україна (“державу іржаву” (П.Скунць)) та космополітичну олігархію, прикриту демагогічними гаслами та псевдodemократичними інституціями, які, як усе частіше стверджують самі “творителі”, чомусь “не працюють”. Постмодерністи тому й утвердилися, що часто видавали і видають свій проект за справжню літературу доби демократії (“як на Заході”, “як у Європі” тощо). Спочатку їм багато хто вірив...

Усі ці думки, течії, порухи і почування так чи інакше відбиті в сучасній літературі, яку варто осмислювати глибше й уважніше, ніж це переважно трапляється.

Одним із суттєвих недоліків сучасного літературного процесу, про що написано вже чимало, є брак фахової літературної

критики, а отже, й критиків. На жаль, належу до цього важливого літературознавчого племені лише епізодично, а тому важко окреслити сучасний літературний процес із достатньою мірою аргументованості. Спробую поміркувати як історик та теоретик літератури, як зацікавлений читач, що намагається слідувати за сучасним літературним життям і принагідно бере в ньому участь.

Що тут впадає в око і є, більшою чи меншою мірою, очевидним? По-перше, те, що далеко не вся сучасна література є постмодерною. Постмодерну антілітературу творить переважно середнє і молодше покоління, часто взаємоозлоблене, на диво нетворче (хоч і плодюче) та по-вульгарному одноманітне. Воно матюкливе і галасливе, у нього вкладаються достатньо великі гроші, його підтримують місцеві повпреди постмодернізму (зокрема і через різні видання, найбільш політично заангажованим, хоча й найменш успішним, з яких можна вважати газету “Критика”) і впливові космополітичні середовища на Заході (от мовляв, які у вас є молодці, як вони гарно схоплюють справжні “загальнолюдські” ідеї), тому ці демоліберальні “потерчата” більш помітні у ЗМІ.

По-друге, варто відзначити і паралельні течії у літературному процесі. Вони різноманітні, але різноманітні у художньо-літературному сенсі. Ці течії не надто голосні не тому, що їх нема, а тому, що не їх рекламують, піарять зацікавлені у цьому видавці, критики, журналісти, науковці тощо. І цю літературу творять люди не лише старшого покоління (Вал.Шевчук, Л.Костенко, П.Загребельний, Б.Стельмах, Ю.Щербак, покійний П.Скунць та ін.), а й середнього і молодшого (В.Герасим’юк, В.Слапчук, В.Медвідь, Є.Пашковський, Н.Зборовська, Л.Кононович, ранній О.Ульяненко, О.Пахльовська, М.Матіос, Л.Голота, І.Павлюк, сестри Тельнюк, П.Вольвач, Б.Томенчук та ін.). Ця постколоніальна українська література під тиском постмодерної навали і безгрошів’я переживає певну кризу. Але вона є. Вона різна, поєднує різні літературні методи й стилі творчості: романтизм і неоромантизм, необароко, реа-

лізм і неореалізм, інші класичні та модерні напрямки, інколи захоплюється окремими неоавангардними чи постмодерними елементами, але в цілому тримається в культурних межах мистецтва слова. Думаю, вона має шанс пережити кризу і може вже у найближчому майбутньому стати добрим ґрунтом, якщо не для появи геніїв масштабу Т.Шевченка чи Л.Костенко, то принаймні духовних борців зразка І.Франка, Є.Маланюка, В.Симоненка, В.Стуса тощо.

Усе це виводить на міркування про певні перспективи літератури як мистецтва слова, зокрема українського.

Звичайно ж, і розуміння художньої літератури, і форми її існування у різних національних культурах та у різні часи могло видозмінюватися, але її сутність загалом залишалась незмінною (чи йдеться про фольклор європейських, африканських, азіатських чи американських народів, чи про давньоіндійську, давньокитайську чи давньоєгипетську поезію, чи про новіші різновиди літератури від Античності до Модерну). Найбільш просте і чітке, цілком базове уявлення про сутність літератури дає культурологічне розуміння, яке, за бажанням, можна доповнити іншими поясненнями.

Що слід враховувати, зустрічаючись зі сферою культури? Передусім те, що вона, на думку більшості фахівців (наприклад, таких авторитетних як В.Дільтей, М.Вебер чи П.Рікер) є системою духовних цінностей, якими один народ відрізняється від іншого. Отже, культура – це сутнісно національний феномен, вона формує різні типи національних людей і суспільств і основним її призначенням є створення (культивування) духовності – *духовнотворчість*. Культура складається з низки галузей – побутової культури, філософської, релігійної, наукової, мистецької, політичної, економічної та ін., які кожна по-своєму прирощує національні духовні цінності. Мистецтво – це галузь культури, яка культивує духовність за допомогою образної дійсності, і своїм чином ділиться на низку галузей. Однією з цих мистецьких галузей і є художня література, яка створює образну (ширше – естетичну) дійсність за допомогою

людської мови (слова). **Оскільки література є елементом мистецтва, мистецтво – елементом культури, а безнаціональної культури досі не виявили, то й усі культурні елементи є сутнісно національними.** Більше того, дослідники і мислителі різних народів давно помітили, що з усіх галузей мистецтва, саме література володіє найпотужнішими, найефективнішими можливостями людино- і націотворення.

Шкода, що ці елементарні речі не завжди враховуються під час викладання літератури у середній школі та літературознавчих дисциплін у вузах. Можливо, звідси й ті клопоти під час спілкування з творами й спробами самотійної оцінки читачами оточуючої письмової продукції: не всі (навіть із числа фахівців!) спроможні відрізнити художній твір від маскультурної підробки (кітч) чи “елітарного” антилітературного продукту.

Очевидно, якщо сучасні людські спільноти захочуть і далі залишитися людськими – їм доведеться культивувати, плекати, оберігати галузі національних культур, а, отже, і мистецтво, і художню літературу. Оптимальні процеси розвитку національно-духовних систем (культур) покликані забезпечувати національні держави, щоб, наприклад, література не залежала від катастрофічних поза літературних чинників, проякі так добре свідчить історія української літератури: окупацій, репресій, мовних заборон, політичної цензури, розстрілів, колоніального тиску тощо. Антикультурні війни потрібні тим “глобалізаторам” та “універсалістам”, яким потрібні не нації, а “мультикультуральні”, знекорінені, суперечливі суспільства (вічно розсварені, залежні від доброї волі господаря, від його “хліба і видовищ”), не національні державиви, а неокolonії, яких легко визискувати, і в яких легко скидати вину на недолугих маріонеткових правителів із узалежнених місцевих “лідерів”, не люди, а раби, слухняні і готові до виконання будь-яких наказів, будь-яких переміщень, будь-яких забаганок своїх панів.

Література протистоїть усім цим політичним, антилюдяним та антинаціональним проектам найефективніше з усіх ви-

дів мистецтва, бо формує свідомість *вільної людини*. Чи не тому її й намагаються знищити у сучасному світі, прикриваючись теоріями про начебто застарілість, неефективність, проґрашність мистецтва слова у порівняння з кіно, комп'ютерними технологіями, телебаченням тощо. Як бачиться, у таких висловлюваннях більше політичної міфології, ніж доведених фактів. Здається, ми маємо справу із міфами, які є імперськими за своєю суттю, міфами придумані псевдоінтелектуальними служками транснаціональних баронів, які вже не вперше лякають міщанську свідомість сенсаційними новинами про різні “смерті” – автора, держави, нації, людини, історії та ін. Мудро зазначає з цього приводу Саймон Дюрінг: “що ж як не культура захищає від культурного, економічного і військового вторгнення імперіалізму?” й утверджує поняття сучасної австралійської літератури як “двійника націоналізму”.

Варто додати, що такий захист вдається здійснювати літературі через сформування нею у свідомості людини та суспільства національно-духовного (культурного) імунітету, який робить невразливим до проявів антикультури, бо вчить їх виявляти і розуміти їхню деструктивність. Ось як, для прикладу, розмірковує герой повісті начебто постмодерного англійського автора Джона Фаулза “Вежа із чорного дерева” Девід Вільямс, англійський художник-абстракціоніст і мистецький критик, який раптом усвідомлює сутність сучасного мистецтва (що підтекстово стосується не лише малярства, а й музики, літератури, кіно...): “Розуміється, надуживання модою, офіційно заохочуваний відхід від канонів, поверхнева свобода сучасного мистецтва могли збити з пантелику кого завгодно; але ж усе це впливало із глибоченної розгубленості, далеко захованого, але так і не заглухлого до кінця усвідомлення справжньої несвободи. (...) Якщо неможна жити власним мистецтвом, значить, треба навчити інших травестувати основні його принципи; треба робити вигляд, що геніальність у мистецтві досягається раптом, за одну ніч, у результаті експерименту і різноманітних хитрувань, а не роками впертої, самотньої, нескінченної праці;

що досягнення випадкового і швидкого успіху – немов витягнення кролика із циліндра – може виправдати злісний блуд, в який потрапляють тисячі простаків; що бездонна вигрібна яма, в якій вовтузиться художнє виховання, нескінченне ускладнення всієї невіршальної шаради зовсім не є справжньою основою мистецтва. (...)

(...) Все, що він зараз відчував, було огидне відчуття біди, відчай, розчарування у своєму мистецтві. Кастрати. Тріумф євнухів. (...) Втеча від природи, від реальності потворно змінила взаємостосунки між митцем і його глядачами; сьогодні ти пишеш, щоб продемонструвати інтелект, заради втілення теорій. Не заради людей, і – що найгірше – не заради себе самого. Розуміється, це давало певні дивіденди, з точки зору моди і матеріальної вигоди; але різка відмова від зображення людського тіла, від природних фізичних сприйнять, насправді викликала до життя хибну спіраль, вирву, яка веде у ніщо, у небуття; тепер і митець і критик-мистецтвознавець сходились лише в одному: тільки вони існують насправді, тільки вони мають значення. Прекрасний пам'ятник для всіх, хто плювати хотів...

Ховаєшся за ідеєю «відкритості», терпимості до сучасних підходів і течій; забуваєш про неймовірно зросле прискорення розвитку, зміну сприйнять, про те, як швидко авангард перетворюється в art rompieg [звичайне мистецтво] – мистецтво войовничої банальності. І справа не в ньому одному, не в тих абстракціях, які створював він сам; провина лежала на всьому ланцюзі післявоєнних художніх течій: абстрактний експресіонізм, неопримітивізм, оп-арт і поп-арт, концептуалізм, фотореалізм... Але ось так позбутися коренів, обертатись здалека від землі у мертвотному холоді космічного простору – такого Брак не міг мати на увазі. Вони, немов лемінги, підкоряючись самовбивчому інстинктові, йшли один за одним у пошуках Lebensraum [життєвого простору], серед льодів арктичного океану, у бездонній темряві ночі, сліпі о всього, окрім власних ілюзій”.

“Вежа із чорного дерева” є свідченням того, яким неточним (чи зумисне тенденційним?) може бути віднесення того чи іншого письменника до того чи іншого стилю. Навряд чи міркування Девіда Вільямса хоч чимось постмодерні. Думаю, прочитання цієї повісті, як і низки інших художніх творів на естетичну тематику українських та зарубіжних авторів (згадаймо хоча б образ “муз постмодерну”, як “ворон звалищ приміських” у Л.Костенко), може більше і краще сказати про природу сучасного мистецтва, і то не лише образотворчого, ніж тисячі досліджень, особливо досліджень глорифікаційних, написаних жерцями, рабами чи численними жертвами ідола антикультури.

Звичайно, література може змінювати свою форму, іти природним для себе новаторським шляхом оновлення традицій, але при цьому вона ніколи не перестає бути “джерелом звершено-історичного тут-буття народу” (М.Гайдеггер). Бо була цим жерелом тисячі років, відколи існує людина. До речі, на думку низки філософів, лінгвістів і герменевтів, навіть першомовою людства була саме поезія.

Доля української літератури в наших руках, в руках інтелігенції. Для її відродження і розвитку необхідно самим усвідомлювати, що таке література, які її функції і призначення в національній культурі, чому саме її, єдиний вид мистецтва, так послідовно вивчають у своїх школах різні нарди упродовж різних часових відрізків. Поява нових талантів і геніїв – ось майбутнє української літератури, як і кожної іншої. Бо ще “жоден поет не був непоетом” (Л.Костенко). За сучасних обставин варто знову бути “трагічним оптимістом” (Д.Донцов) і вірити в те, що брудна хвиля нігілізму буде подолана доброю волею відповідних інституцій національної держави та зусиллями інтелігентних людей, отих “творців” (письменників) та “охоронців” (читачів) (за М.Гайдеггером). Саме ці люди, творячи й оберігаючи літературу, оберігають істину національного буття, а значить – оберігають можливість свого нормального, вільного, по-

етичного, пастирського, неспустошеного, нерабського, не-нігілістичного майбутнього.

Яка методика стимулювання і підтримки такого способу мислення і творення? Для цього, очевидно, насамперед варто рішуче протиставлятися антилітературі та іншими проявами антикультури – ось шлях нашої новітньої культурної боротьби, яка, зрештою, ніколи й не припинялася. Толерантність до антикультури – це поразенство і духовна смерть, тому варто завойовувати свідомість своїх земляків, руйнувати антинаціональні, антидуховні стереотипи (імперські політичні міфи). І водночас слід утверджувати й захищати усе культурне, мистецьке, літературне, усе те, що творило й творить людину і націю, що допомагає відкривати істину національного буття.

Перспективи цієї інтелектуальної боротьби бачу і в нашу постіндустріальну, інформаційно-електронну добу: електронні журнали, електронні бібліотеки, фільми та ігри базовані на літературних творах...

Певні вимоги висуває час і до кадрів цього культуротворчого чину. І ці вимоги, як і в кожній серйозній боротьбі, боротьбі за найважливіше у житті нації, достатньо суворі, не терплять половинчастості. Цілком в дусі Арістотелівського: “Платон мені друг, а істина ще більший друг”. Частина (на щастя, не всі!) відомих та заслужених людей, яких дехто покvapливо оголошує колективною “совістю”, на жаль, не спроможні усвідомити своєї ролі у цій боротьбі. Тип такого інтелектуала досить суперечливий. Він трохи сервіліст, трохи дисидент, трохи комуніст чи ліберал, а трохи патріот. В одній праці він здатний досить глибоко розкрити сутність явищ національної культури, наприклад, якогось класика чи покритикувати постструктуральні або українофобські ідеологеми. А в іншій – не менш ретельно й гаряче (бо, бачте, прогресивний і толерантний!) підтримує малонаукові, десакралізаторські сентенції й виразно антилітературні проекти. Більше того, часто у радянський час будучи жертвою несправедливих доносів як дисидент (найчастіше – націонал-комуніст), сам тепер залюбки підписує схожі

політичні доноси, навіть не розібравшись у суті справи: хто, довкола чого і з якою метою розпалює скандал супроти іншого “неблагодійного”. І важко сказати, чого тут більше: непослідовності, непродуманості, браку національного світогляду чи незрозумілої залежності від якихось далеких від духовних інтересів, від національної ідеї людей чи факторів?

Важливою складовою програми національного (культурного) відродження мало б стати завершення політичного процесу національної емансипації та створення власне української національної держави (про відсутність якої почитають говорити уже не одинаки-націоналісти початку 90-х, а все більше культурних та політичних діячів, навіть журналістів). Саме шлях національно-визвольної боротьби, здобуття державності завжди надихав кращих із українських класиків (Т.Шевченко, І.Франко, Леся Українка...), робив нашу літературу “державою слова” (М.Орест). Це ж спостерігаємо і в історії інших народів.

Тепер настав час не лише критичної оцінки, а й пошуку новітніх (часто просто замовчуваних або забутих) культуротворчих каталізаторів. Ідеться, наприклад, про **націоналізм** (зокрема культурологічний, навіть “націоналізм в літературі”, як окреслював його свого часу Ю.Шерех) як могутній засіб людино-, націо- та державотворення, визначальний ідейний мотор будь-якого національного відродження (чому ж не літературного?). Його естетичний потенціал перевірено не лише українською – Т.Шевченко, П.Куліш, І.Нечуй-Левицький, А.Свидницький, І.Франко, Леся Українка, В.Стефаник, вісниківці, нонконформісти-шістдесятники та ін., – а й іншими літературами (культурами взагалі), де часто письменники, філософи, релігійні діячі тощо були якраз культурними націоналістами – геніальними виразниками й захисниками духу народу, найглибшими осмислювачами національного буття: Гомер, Гесіод, Геродот, Платон, Арістотель у Давній Греції, Вергілій, Сенека і Ціцерон у Давньому Римі, Данте, Джузеппе Мадзіні в Італії, Шандор Петефі в Угорщині, Сервантес, Унамуно,

Ортега-і-Гасет в Іспанії, Міцкевич та Словацький у Польщі, Лютер, Гердер, Новаліс, Фіхте, Шлейермахер, Гегель, Дільтей, Гайдеггер у Німеччині, кардинал Рішельє, Руссо, Монтеск'є, Жермена де Сталь, Морра у Франції, Шекспір, Шефстсбері, Байрон, Карлайл, Честертон, Толкін в Англії, Самуель Рамос у Мексиці, Герцль, Жаботинський, Ахад-ха-Ам в Ізраїлі, Махатма Ганді в Індії, Юкіо Місіма в Японії, Шарль де Костер у Бельгії, Сйтс в Ірландії та багато інших. Це у них, мабуть, варто шукати те, що Оксана Пахльовська знайшла, для прикладу, в Івана Франка, – “національно-культурну стратегію”. Тобто шукати те, що було закладено в ідейну основу, генеральну інтенцію української літератури від часів Т.Шевченка: захист, духовне пробудження, національне звільнення і духовний провід народу на його шляху до свободи і власної державності.

Художня література була, є і таки залишиться основоположним фактором тривання й прирощення національного буття. Саме вона значною мірою сформувала нас як сучасних людей, українців “атомної” чи “інформаційної” доби. Тож які нам ще потрібні докази її незамінності, важливості та перспективності? Завжди й у всьому “спочатку було Слово”. Слово, а не самовдоволене і цинічне ніщо. Не від сьогодні відомо: *de nihilo nihil...*

Лютий 2008р.

У СУТІНКАХ СОДОМУ (ДЕЯКІ РОЗДУМИ ПРО ФЕНОМЕН ГОМОСЕКСУАЛІЗМУ)¹

*У Києві – виток педерастії.
Петро Скунець*

*...нас чекає доля оніміла
Рабів нових.
Борис Олійник*

У дивному й часто незрозумілому світі ми живемо. Світі дуже гуманістичному, але чомусь переважно нелюдському. Світі дуже поліконфесійному, але чомусь переважно безбожному. Світі дуже толерантному, але чомусь переважно не стосовно традиційних національних та християнських вартостей. Світі глобального поширення лібералістичної демократії, де чомусь окрема людина і цілі народи позбавлені свободи. Воістину, праві були Фрідріх Гельдерлін та Мартін Гайдеггер, коли окреслювали нашу епоху, епоху Нового часу, як “час ночі світу”. Таки сутеніє, якщо поглянути не на яскраві здобутки цивілізаційного, науково-технічного прогресу, а зазирнути у буттеві глибини, у сфери культури, духовності, людяності... І за останні п’ятдесят-шістдесят років це посутеніння лише прискорилося.

Прямим і промовистим свідченням поглиблення “ночі світу” після другої світової війни стало масове утвердження й розповсюдження неоліберальних “загальнолюдських” ідей та практик, споріднених між собою (вестернізації, мультикультуралізму, атеїзму, сексуальної революції, неофемінізму, глобалізації, постмодернізму, апатридства, порнографізму, “радикальної демократії”, “воєнного гуманізму” та ін.), зокрема й

¹ Перша публікація: Іванишин П. У сутінках Содому // Альманах «ЛітАкцент». – К.: Темпора, 2010. – Вип. 2(4). – С.88-108.

так званої “культури секс-меншин”, “культури геїв і лесбійок” (чи ще “квір-культури”). Із здобуттям Україною незалежності, не без політичного тиску з боку Євросоюзу і США, пропагування гомосексуалізму стало відчутним і в нашій країні. Спеціалізовані видання, клуби, організації, тусівки, вечірки, дискотеки, псевдохудожня творчість, телепередачі, гей-паради, квір-зорієнтована мода, різні шоу, публічне і горде визнання у своїй нетрадиційній орієнтації передусім успішних людей – відомих політиків, дизайнерів, письменників, зірок шоу-бізнесу, бізнесменів тощо – усе це сприяє утвердженню в суспільній свідомості сучасного покоління українців думки про те, що гей-лесбійство треба не просто ігнорувати чи толерувати, а й навіть шанувати як певну культурну, естетичну та політичну – “демократичну” – цінність, і як статеву норму також. Але це тільки початок. Руслан Кухарчук, лідер руху “Любов проти гомосексуалізму”, часто застерігає від агресивності та підступності квір-спільноти, яка, і це підтверджує ситуація в низці західних країн, нав’язує іншим людям “справжній гомо-диктат”, вимагаючи правової та релігійної легалізації одностатевих шлюбів, легалізації поняття сексуальної орієнтації в трудовому законодавстві (а це може означати не лише право на роботу, наприклад, у дитсадках і школах, а й уведення обов’язкових “антидискримінаційних” квот для секс-меншин), запровадження у школах уроків толерантності щодо гомосексуалізму (наприклад, в межах так званої “гендерної педагогіки”), забезпечення права гомосексуалістам усиновлювати дітей, уведення кримінальної відповідальності за критику гомосексуалізму тощо. Як бачимо, претензії досить глобальні, але чи виправдані?

Що ж, новітню – постмодерну – західну цивілізацію часто ототожнюють із космополітичним Вавилоном чи глобалістичною Вавилонською вежею, але, мабуть, не була б недоречною й асоціація тут із біблійними Содом та Гоморрою. У постімперський період до цієї цивілізації намагаються прищепити й нашу країну. Якщо до 1991 року в Україні гомосексуалізм (ще

– содомія, педерастія, мужоложство, уранізм тощо) вважався кримінальним злочином, то зараз, переважно під впливом постмодерних інтелектуальних середовищ (що засвідчують, наприклад, лібералістичні часописи “Г”, “Критика” тощо), ЗМІ та чинників мас-культури, для багатьох став, якщо не чесною, то принаймні нормальним явищем (тобто нормальною “психосексуальною орієнтацією”, ознакою “сексуального здоров’я”, однією з природних форм статевого акту тощо). Чи так воно насправді? Поглянемо на це явище з різних поглядів.

З погляду *психології*, гомосексуалізм – це в абсолютній більшості випадків набута (а не вроджена) форма душевного захворювання, різновид перверсії (поруч із садизмом, мазохізмом, педофілією, фетишизмом тощо). Йдеться про статево збочення, “протиприродний статевий потяг до осіб своєї статі”. Хоча гомосексуальну аномалію можуть спричинити хвороби головного мозку, наркоманія, деякі види отруень тощо, а можливо, й генетичні патології, найбільшу роль відіграють все ж зовнішні фактори – виховання, соціальне оточення, вплив сім’ї, друзів, ЗМІ, літератури, фільмів, комп’ютерних ігор, інтернету тощо. Цікавими можуть видатися дослідження тих психологів, які вказують на ключову роль нормальної, здорової сім’ї у вихованні нормальної сексуальної (і не лише) орієнтації в дитини. Фахівці (наприклад, Д.Шпірер, Л.Джілберт, Дж.Ніколсі та ін.) твердять, що не випадає говорити про природність гомосексуалізму, що це набутий фактор, спричинений насамперед неправильним батьківським вихованням (чи відсутністю такого). Бо кожен із батьків відіграє ключову й унікальну людинотворчу роль, коли виховує, навчає й дисциплінує своїх дітей, коли стає для них прикладом, авторитетом, який допомагає долати внутрішні і зовнішні деструктивні потяги.

Відомий психолог Нейл Вайтхед зазначає, що “життя чоловічини-гомосексуаліста” “є психічним порушенням”, що “психічні проблеми дійсно пов’язані із гомосексуалізмом”. Як приклад він наводить велику (у три рази вищу, ніж в гетеросек-

суальних людей) схильність гомосексуалістів до актів суїциду. Причому тиск суспільства тут відіграє незначну роль, бо така статистика характерна і для тих країн, скажімо, Нової Зеландії, де толерантність до гомосексуалізму навіть вища, ніж у США. З іншого боку, психологи вказують на схильність гомосексуалістів і до соціопатичної поведінки, і до безвідповідального проміскуїтету, що катастрофічно прискорює поширення епідемії ВІЛ-СНІДу. Цікавим і промовистим доказом на користь того, що гомосексуалізм належить таки не до вроджених, а набутих хвороб, можуть бути численні свідчення психологів (наприклад, Р.Спітцера, С.Джонса, М.Ярхауса та ін.), про те, що гомосексуалізм піддається лікуванню, тобто нетрадиційну сексуальну орієнтацію можна змінити на традиційну.

Інша психологічна позиція – гомосексуалізм, мовляв, не є хворобою – ґрунтується на рішенні Американської психіатричної асоціації 1973 року. Однак ця позиція чомусь не схильна враховувати принаймні три речі. По-перше, далеко не всі психологи визнали (і визнають) рішення АПА науково обґрунтованим. По-друге, досі не спростованою є інформація про те, що чимало членів АПА самі були явними чи прихованими гомосексуалістами, а отже, були зацікавленими щодо цього питання. По-третє, потребує детальнішого розгляду припущення, про політично-замовний характер цього рішення, враховуючи схильність неоліберальної ідеології (що тотально утвердилася у повоєнних США) стимулювати гомосексуальні (як і інші антикультурні) нахили у суспільстві. Не випадково Стівен Епстайн у 1987 році вказував, що метою “геївської політики” є “повалення [існуючого] сексуального порядку”. Як видається, у деяких країнах цього ідеалу за сприяння потужних гей-лесбійських лобі вже майже вдалось досягнути.

З погляду **онтології**, тобто філософії буття, гомосексуалізм стає прогнозованим виявом деструктивних процесів буттєпокинутості (чи, в іншій термінології, обездуховлення): нігілізму, спустошення, знекоріненості тощо окремої людини і цілих народів. При цьому нігілізм витлумачують як процес

знецінення вищих цінностей – ідеалів, принципів, норм, правил, цілей тощо – усього того, що встановлено над суцим. Таке знецінення, на думку філософа Мартіна Гайдегера, призводить зрештою і до втрати цінності й сенсу саме суще, а отже, й людину. Ключовою тезою нігілізму стає гасло: “Бог помер”. Саме від нього беруть початок інші нігілістичні гасла уже доби постмодерну, які з кумедною наполегливістю проголошують смерть людини, історії, національної держави, культури, нації, літератури, науки, філософії тощо, а також традиційної статевої ідентичності.

Спустошення – ще один вияв буттепокинутості – виражається у процесі златорення: у спустошенні людського буття, у покинутості життям, у перетворенні всього – світу, людини, землі – у пустелю. М.Гайдегер вказує, що спустошення випливає з людської гордині, з “волі до волі”, з гуманістичного бажання панувати над суцим, яке призводить до скочування людини у Ніщо, у небуття. Тобто призводить до беззмістовності людської дії, до нищівної деієрархізації, до “служіння ідолам”, до світових війн, до перетворення світу у “несвіт”, в об’єкт, у “ринок”, до технічного рабства, до самообожнення, до “бездомності новоєвропейської людини”, до панування розрахункового мислення та ін. Гомосексуалізм стає елементом цього смертетворчого процесу, стає фактором життепокинутості, а отже, як твердить онтологічна філософія, неминуче стає злом.

В національному плані буття постає як опорна основа національного сущого, як пряма близькість ненав’язливої сили, що стосується кожної національної спільноти, тобто як буття нації, як Батьківщина. Саме Батьківщина, на думку філософів, є тим ґрунтом, у якому “коріння людини”, коріння її екзистенції, існування. Французький філософ Сімона Вейль вказувала, що найважливішою потребою людської душі є “укорінення” в націю, Батьківщину, національну державу, країну: “...є певна частина душі та певні способи мислення і діяльності, які переходять від одних до інших і можуть жити тільки у наці-

ональному середовищі й зникають, коли країна зруйнована”. Натомість протилежний антибуттєвий процес окреслюється нею як “знекорінення”, як процес позбавлення людини національних онтологічно-екзистенціальних коренів. При чому “навіть без збройного завоювання влада грошей і економічне панування можуть нав’язувати чужорідний вплив і викликати хворобу позбавлення коріння”. Одним із виявів буттєвої хвороби знекорінення, під тиском західної “влади грошей”, і стає гомосексуалізм, який радикально заперечує усталений статевий аспект “національного середовища”.

З *націологічної* та *соціологічної* точок зору, гомосексуалізм постає одним із виявів маргіналізму (конкретніше – статевого маргіналізму), що має антинаціональну, антикультурну, антисоціальну природу. Маргінал завжди перебуває на межі різних, часто суперечливих чи несумісних, систем вартостей, різних культур, різних суспільних груп, що накладає посутній відбиток на межовий спосіб буття такої людини. Пасивні маргінали просто відкидають певні (чи всі) цінності й традиції тієї чи іншої націокультурної спільноти чи соціальної групи, натомість активні маргінали прагнуть за будь-яку ціну ще й утвердити власну систему норм та вартостей. У межах імперської держави та суспільства умовна маргінальність може відігравати й конструктивну, емансипаційну роль (наприклад, політичні та культурні цінності національних меншин в Російській імперії чи в СРСР, що вважалися маргінальними стосовно традицій панівного московського етносу, стимулювали національно-визвольні процеси різних народів), натомість у межах органічних національних спільнот групи активних маргіналів виконують деструктивну, антисоціальну й антинаціональну функцію.

На думку націологів, провідною ідентичністю людини, яка структурує всі інші колективні ідентичності (родову, статеву, релігійну, політичну, фахову та ін.), виступає ідентичність національна. Тому кожен маргінал – це передусім національний маргінал, людина, яка, відкидаючи традиційні, скажімо, сімей-

ні чи моральні цінності, водночас усвідомлено чи бездумно руйнує й цілу систему національно-культурних вартостей. Якщо, з погляду онтологічної герменевтики, маргінал може бути окресленим як знекорінений, спустошений індивід, людина, що котиться у Ніщо, то з погляду націології – це людина без виразної національної ідентичності. На думку Романа Кіся, така людина “втрачає... сам стрижень своєї національної вдачі, а саме – втрачає певну сенсожиттєву спрямованість особистості”, людина без національних вартостей “позбавляється навіть щонайглибиннішого у власній психічній структурі”.

Промовисто, що за деякими статистичними даними та емпіричними спостереженнями, дуже часто гомосексуалізм як статевий маргіналізм пропагується передусім середовищами яскраво виражених національних маргіналів (русифікованих чи вестернізованих типів), які в українській культурній традиції окреслювалися завжди негативно: як малороси, хруні, манкурти, перевертні, яничари та ін.

З **естетичного** та **літературознавчого** погляду, гомосексуалізм як письменство постає феноменом антимицтєства, конкретніше – антилітератури. Але що таке мистецтво і література (як мистецтво слова)? Якщо новітні постмодерні й авангардні теоретики неспроможні дати відповіді на це питання (бо в їхній концепції “усе може бути мистецтвом, якщо його таким назвати”; наприклад, робота ватажника чи використана банка з-під пива), то більш наукові теорії пропонують набагато вивіреніший погляд на ці речі.

Насамперед мистецтво – органічна частинка культури. При цьому варто пригадати, що безнаціональної культури мислителі та вчені досі не виявили. Уже класичними стали визначення, наприклад, Макса Вебера про те, що культура – це сфера, що охоплює “всі вияви духовності, які відрізняють одну національну спільноту від іншої”, чи Поля Рікера, який вбачав у ній “комплекс цінностей”, що конституують народ як народ. Отже, література як невід’ємна складова мистецтва теж володіє загальнокультурною національно-духовною, духовнот-

ворчою сутністю. Не випадково Мартін Гайдеггер окреслював мистецтво як “джерело звершено-історичного тут-буття народу”, і відзначав, що в літературі (як поезії) кожному народові “передзакарбовані поняття про його сутність”. Цю ж думку розвинув згодом і Ганс-Георг Гадамер: “Література... грає роль функції духовного збереження й традиції, а тому вона до всього сучасного вносить приховану в собі історію”. Так проявляє себе духовнотворчий (людино- і націотворчий) аспект художності як сутності (чи ідеї) мистецтва.

Як же ж варто назвати творчість, що, як література гомосексуальна (“гомоеротична естетика”, “квір-творчість” тощо, наприклад, яскраво виражені у порнографічних романах де Сада), виконує антидуховну, руйнівну стосовно тієї чи іншої національної культури функцію, утверджуючи як нормальні явно аморальні, нігілістичні, перверсійні ідеї та практики? Такий тип мистецтва чи письма виламується з-поза духовних меж культури й перетворюється у феномен антикультури. Антикультура ж – це комплекс цінностей антинаціональних, антидуховних, антигуманних. Якщо культура творить людину (як національну особистість), культивує людяність, то антикультура людину вбиває, нівелює категорію людяного. Усе це дозволяє говорити про гомосексуалістські (перверсійні) твори як про явища антимистецтва, антилітератури, міцно базовані на утвердженні обездуховлюючих, денационалізуючих, космополітичних цінностей західного лібералізму.

Мабуть, усвідомлюючи це, кілька постмодерних критиків (Г.Грабович, С.Павличко, Т.Гундорова, В.Агеева та ін.) прагне легітимізувати квір-літературу в українському культурному просторі у досить дивний спосіб. Ідеться про нав'язування малонаукової, зате дуже лібералістичної, думки про те, що начебто низка українських класиків (Т.Шевченко, Леся Українка, О.Кобилянська та ін.) належали до гомосексуалістів. Так науковий нігілізм – “нецікаве й нудне стягання класиків під ноги” (Б.Бойчук) – подає руку підтримки нігілізму статевому. (Нічого, отже, дивного, що деякі із цих критиків залюбки роз-

мінюють свій академічний авторитет на заходах, де популяризують гомосексуалістську творчість.)

Мабуть, найбільш давню й потужну традицію осмислення гомосексуалізму спостерігаємо у сфері *релігії*. Там він трактується однозначно як вельми тяжкий гріх. І Старий, і Новий Завіти (Буття, Левит, Второзаконня, Перше соборне послання апостола Петра, Перше послання до коринтян апостола Павла, Перше послання до Тимотея апостола Павла), і писання отців християнської Церкви та богословів рясніють недвозначними й суворими засудженнями гомосексуалізму (мужоложства). Тому, базуючись на багатовіковій традиції, християнський катехізіс відносить содомський гріх до тих чотирьох гріхів, які “закликають до неба про помсту”. А оскільки спонукання, дораджування, дозволяння, допомога, непокарання, хваління, замовчування тощо будь-якого гріха є також гріхом, бо уможливають гріхопримноження, то не дивно, що й священнослужителі, і миряни, і Церква в цілому, делікатно трактуючи окремих гомосексуалістів (як і інших грішників), все ж твердо протиставляються політичним спробам утвердити содомію як норму сучасного суспільного життя: через пропаганду у ЗМІ та мистецтві, через трудове законодавство, а особливо – через практику одностатевих шлюбів та усиновлення дітей.

Вельми послідовну позицію стосовно новітньої глорифікації гомосексуалізму займає Католицька Церква. Свідченням цьому можуть бути, наприклад, зауваження Конгрегації віровчення Святого Престолу, що стосуються проєктів правової легалізації союзів між гомосексуальними особами “Про дозвіл одностатевих шлюбів”, укладених тодішнім префектом Конгрегації Йосифом Кардиналом Рацінгером (тепер – папа Бенедикт XVI) та підписаних папою Іваном Павлом II 28 травня 2003 р. У них, серед іншого, можна прочитати, що узаконення співжиття гомосексуальних індивідів є “схваленням і узаконенням зла”, легалізація гомосексуальних союзів призводить до “девальвації шлюбу”, що “включення дітей в гомосексуальний союз через усиновлення, по суті, означає

здійснення насильства над цими дітьми”, що певна увага до окремих гомосексуалістів, у жодному випадку не може привести до схвалення гомосексуальної поведінки чи до легалізації гомосексуальних союзів” тощо. Тому висновок Конгрегації однозначний і цілком логічний: “Суспільне благо вимагає, щоб закони підтримували і захищали подружні союзи, першу клітину суспільства. Законне визнання гомосексуальних союзів чи їх порівняння із подружжям означало б не лише схвалення непорядної поведінки і згодом визнання її моделлю для актуального суспільства, а й також зруйнування фундаментальних цінностей, що належать до спільної спадщини людства”.

Схожу позицію можемо спостерегти і в інших традиційних релігіях, наприклад, у юдаїзмі. У Торі на окреслення гомосексуалізму вживається термін “мерзота” (“тоєва”), що Талмуд тлумачить як “відхилення від природного”. Бенціон Зільбер, міркуючи про гомосексуалізм як про гріх (“нахил до лихого”), а про гей-паради як утвердження “неправильного як норми”, вказував, що остаточне рішення про всесвітній потоп Господь прийняв, коли “люди узаконили мужоложство”. Рабин Іммануель Якубовіч у 1968 р. зазначав, що єврейський закон “засуджує гомосексуальні стосунки не менше, ніж інші моральні порушення, що базуються на гедоністичній етиці”. У 1974 р. представник поміркованішої течії в юдаїзмі рабин Норман Ламм в “Енциклопедії юдаїзму”, закликаючи до більш толерантного ставлення стосовно окремих гомосексуалістів, все ж вважав гомосексуалізм збоченням (перверсією) і застерігав супроти терпимості стосовно гомосексуальності, оскільки це може призвести до більшої агресивності педофілів стосовно неповнолітніх.

Прикметно, що 15 травня 2007 року Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій, куди входять представники різних християнських, мусульманських та юдейських конфесій, прийняла декларацію “Про негативне ставлення до явища гомосексуалізму та спроб легалізації так званих одностатевих шлюбів”. У ній, зокрема, йдеться про одностатеву сексуаль-

ність як “наслідок особисто вільного, але помилкового, вибору людини та проявом глибоко вкоріненого в ній гріха”, і вказується, що “релігійні люди не можуть миритися з гомосексуалізмом, іншими аморальними діями та їхньою пропагандою, як явищами духовного й суспільного життя”, до речі, пропагандою “під виглядом боротьби за права людини й демократії”. З іншого боку, вартують на увагу дослідження (наприклад, К.Вайт і Дж.Стейнберга), у яких гомосексуалізм (та інші статеві збочення) пов’язується із сатанізмом та його кривавими культурами. Тому викликають подив і занепокоєння як спроби у деяких країнах ув’язнення священників та мирян за критику гомосексуалізму, так і міркування окремих начебто християнських українських публіцистів, у яких толерування гомосексуалізму виправдовується політично: як, мовляв, застосування справжніх “демократичних підходів”.

Зрештою, з *політологічного* та *ідеологічного* (суспільно-світоглядного) погляду, гомосексуалізм та його новітня пропаганда постають перед нами як вияви культурного імперіалізму, як органічні елементи – поруч із глобалізацією, мультикультуралізмом, сексуальною революцією, неофемінізмом, постмодернізмом тощо – ідеології неолібералізму. Тому закономірно, що саме українські демоліберали (як-от Ю.Андрухович чи А.Бондар), передусім переймаються суспільною легітимізацією гомосексуалізму.

Взагалі, імперіалізм розглядають як чужорідну суспільну свідомість і суспільний світогляд колоніалістичного типу. Це стратегія та відповідна їй практика колонізації – “сукупність заходів, якими колонізатор перебирає і реалізовує владу над колонізованим, примушуючи його діяти згідно з рішенням і в інтересах не своїх, а колонізатора” (Е.Саїд). Імперіалізм взагалі – це форма несвободи, поневолення, на відміну, скажімо, від націоналізму, який розглядають як “форму свободи” (С.Дюрінг). Західний історичний досвід ХІХ і ХХ століть дозволяє виділити три основні модифікації імперського світогляду: демоліберальний (лібералізм, неолібералізм), соціал-де-

мократичний (комунізм, соціалізм) і псевдотрадиціоналістичний (націонал-соціалізм, націонал-більшовизм). Характерною особливістю всіх трьох колоніалістичних доктрин є прагнення до всесвітнього чи хоча б регіонального панування, шляхом деструкції національних культур та держав, і витворення глобальних наддержавних конструктів: світової “пролетарської” держави у російських більшовиків, “нового порядку” у Європі в німецьких націонал-соціалістів чи мондіалістичної “глобальної цивілізації” у сучасних неолібералів. Власне, специфіка лібералізму звідси, використовуючи думку Ролана Барта, полягає в тому, що цей світогляд прагне категорію “бути” звести до категорії “мати”, а з будь-якого об’єкту зробити річ.

Імперіалізм у сфері культури називають ще культурним (чи культурологічним) імперіалізмом. Під ним розуміють методологічну настанову та її практичну реалізацію у сфері культури (як системи національно-духовних вартостей), що призводить до фальшування дійсності в інтересах колоніалістичних ідеологій. Фактично імперіалізм продукує в межах культури чужорідні стосовно національного буття вторинні семіотичні системи – політичні міфи, – що деформують реальність за допомогою різних за формою, але однакових за своєю денационалізуючою, нігілістично суттю методів. Прикладами можуть бути – расистський метод у націонал-соціалізмі, “пролетарський” інтернаціоналізм у марксизмі (комунізмі) або космополітизація у класичному лібералізмі чи неолібералізмі. Якщо розглядати культурний імперіалізм на рівні стратегії спілкування між різними народами, то тут він постає як універсалістська доктрина, суть якої – у нав’язуванні іншим націям власних культурних (чи таких, що вважаються культурними) надбань: мови, релігії, політичних ідеологій, філософських поглядів, художніх (чи антихудожніх) творів тощо і, в тому числі, практик статевої ідентифікації. Утвердження гомосексуалізму в Україні як певної статевої, психічної, юридичної чи релігійної норми, яка цілковито несумісна із традиційними українськими уяв-

леннями та культурними вартостями, цілком відповідає суті культурного імперіалізму.

Ліберальна деструкція (передусім в політико-економічних інтересах західних наддержав та транснаціональних корпорацій) національних культур, витворення космополітичної надкультури, утвердження антинаціональних та антирелігійних цінностей неодноразово критикувалася різними вченими, богословами, політиками, письменниками, філософами різних світоглядних орієнтирів (М.Гайдеггер, Д.Донцов, Дж.Толкін, Г.Георг-Гадамер, Є.Маланюк, Р.Бредбері, Е.Сміт, С.Гантінгтон, Н.Хомський, Е.Шаргаф, Іван Павло II, о.І.Гаваньо, команданте Маркос та ін.). Однак найбільш промовистою є критика глобалістичної ерзац-культури з погляду частини ліберальних мислителів і вчених.

Як приклад, можна назвати монографію англійського політичного філософа Джона Грея “Поминки за Просвітництвом” (1997), у якій однією із ключових тем стає критика сучасних шкіл “англо-американського ліберального фундаменталізму” та західного культурного імперіалізму, що коріняться в гуманістичному проекті Просвітництва. Дж.Грей, виступаючи за політику толерантності (яка передбачає наявність неповноцінності чи гріховності в об’єкті толерування) стосовно гомосексуалістів, водночас не сприймає неоліберальної політики наділення останніх рівноправністю та привілеями як окремої культурної групи. Визнання за гомосексуалістами групових прав (включно із правом на одностатевий союз) стає вираженням політики мультикультуралізму, яка призводить до дестабілізації суспільства, до “хаосу”, до неможливості “збереження громадянського миру”. На думку філософа, стабільне суспільство “не може бути в основі мультикультурним”, для нормального розвитку воно мусить мати скріплючу тканину національної культури – спільної культури, “просякнутої почуттям спільності історії та національності”.

Тому, очевидно, стосовно гомосексуалізму як вияву неоліберальної політики мультикультуралізму, яка вельми нетоле-

рантно нав'язується сучасній Україні із євроатлантичного Заходу, варто застосувати думку відомого славіста Санте Ірочотті: “Боюся, що імітація Заходу, яка спостерігається в Східній Європі, зрештою може привести до патологічних явищ. Тобто Схід Європи може не лише повторити, а й поглибити помилки Заходу. Тому вам, українцям, варто бути консервативними в позитивному сенсі, тобто зберігати свої традиції і здобутки”.

Звичайно ж, феномен гомосексуалізму можна розглянути із набагато більшої кількості ракурсів (скажімо, кримінального, демографічного чи економічного), однак загальні висновки навряд чи зазнають суттєвих змін. У випадку гомосексуалізму, ми маємо справу із психічним захворюванням, перверсією, статевим збоченням, виявом нігілізму, спустошення, культурної знекоріненості, обездуховлення, національного маргіналізму, антимилицтва, із тяжким гріхом, із аморальністю, із антинаціональним виявом культурного імперіалізму неоліберального зразка. Перелік таких характеристик свідчить явно не на користь явища і змушує серйозно засумніватися в апологетичних спробах довести його нормальність, природність, здоровість чи нешкідливість. А ще він спонукає принаймні із розумінням (якщо не зі схваленням) поставитися до численних спроб активно протиставитися аморальним спробам пропагування гомосексуалізму у вигляді гей-парадів, презентацій, показу пропагандивних фільмів тощо.

До них, безумовно, варто віднести й активні протести молодих українських християн (переважно із всеукраїнської організації “Тризуб” ім. С.Бандери), звісно ж, спрямовані не проти сексуальних уподобань окремих хворих людей. Спрямовані ці виступи проти презентацій та перформансів естетично убогої брошури про “содомітів солодких”, “зголоднілих жінок” та “хлопчиків-шльондр” – “120 сторінок Содому”, – що видало створене сумновідомим гарвардським професором-десакралізатором Г.Грабовичем видавництво “Критика”. Щоправда, стосовно інформаційного шуму стосовно цих 120-ти переважно графоманських сторінок пропаганди содомії та лесбійства ди-

вує одна річ. Чомусь активну підтримку й охорону цим акціям гомосексуалістської пропаганди, як свідчать деякі інтернет-ресурси, забезпечували представники промосковських шовіністичних організацій. Погодьтеся, це якийсь дивний симбіоз у душі знаменитого союзу “Меча і орала” Остапа Бендера. Віра в те, що не лише західна, а й російська “заграниця нам допоможе”? Що ж, антинаціональна налаштованість об’єднує різні імперські інтереси.

Напевно, приватне інтимне життя будь-якої людини – її особиста справа. Однак такі публічні акції утвердження перверсій повинні б викликати зацікавлення не лише в окремих представників української громади, а й у представників українських влади й закону, оскільки лібералістичне множення аморальних практик неминуче призводить і до поглиблення духовної деградації суспільства, і до громадянських протистоянь. У вже згадуваній декларації Всеукраїнської Ради Церков міститься вагома пересторога: “Там, де легалізовано проституцію й наркоманію, одностатеві шлюби й евтаназію, вже зараз ставиться питання про легалізацію педофілії. Україна не повинна йти таким згубним шляхом”. Якщо згадати нещодавні події довкола справи депутатів-педофілів і припустити, скільки такого типу інформації так ніколи не вийшло і не вийде у ЗМІ, можна усвідомити усю значущість і даного нам попередження, й необхідності появи врешті ефективних політичних механізмів захисту прав і свобод корінного українського населення в цій невідомо чийй державі. Таки володіють непроминально вартістю слова Блаженного Августина: “Щодо ганебних учинків, скерованих проти звичаїв, то їх треба оминати, беручи до уваги різноманітність звичаїв, і не можна допустити, щоб угоду, яку склали між собою звичаї або права якоїсь держави чи якогось народу, порушувала примха якогось громадянина чи чужинця. Бо кожна частина, яка не узгоджується з цілістю, гідка”. На жаль, цю гідотність, антилюдянність, націо- та християнофобську сутність гомосексуалізму та інших форм обездуховлення усвідомлюють ще далеко не всі, особливо з числа

так званих ліберальних інтелектуалів і політиків, тож моральне здоров'я нації опиняється під серйозною загрозою. Невже непочутими виявляться голоси наших великих духом, що, як, для прикладу, митрополит Андрей Шептицький, навчали: "... Браття мої милі! Коли любите свої діти і свій народ, коли дбаєте про щастя і здоров'я, живіть морально, не убивайте самі себе, не убивайте своїх дітей, не марнуйте неморальністю основних, фізичних сил народних!"?

Що ж, дивлячись на сумні спроби утвердити в Україні пропаганду різних форм аморальності, в тому числі й гомосексуалізму, у засобах масової інформації, у творах псевдомистецтва, в інших сферах суспільного життя, все чіткіше усвідомлюєш: таки сутеніє... Але хіба не в сутінках Содому ще потужніше розгоряється полум'я віри? Хіба не його світло є опорою праведної боротьби зі злом? Хіба не це полум'я гартує надію нашого небесного спасіння?

21-26.10.2009р.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ЯК КІТЧ?¹

Гундорова Т. *Кітч і Література. Травестії*. – К.: Факт, 2008. – 284с. – (Сер. «Висока полиця»).

У доволі непростій ситуації опиняється сучасний дослідник, який береться за створення метакритичних праць, тобто намагається дати оцінку роботам своїх колег (особливо старших, авторитетних). Власне, складність з'являється тоді, коли та оцінка не зовсім глорифікаційна, коли критикована робота спонукає до дискусії чи полеміки, особливо ж – коли важко заплющувати очі на сумні прояви апатридського нігілізму чи політичних аберацій. Тоді часто можна очікувати від покритикованої сторони замість аргументування власної думки, закономірно наукового обстоювання позиції – не зовсім адекватних способів ведення суперечки. А способи ці давно відомі. Найчастіше зустрінемо в якості аргумента банальну лайку. При цьому опонента елегантно окреслять і “маразматиком”, і “фашистом”, і “нативістом”, і “ксенофобом”, і “нацреалістом”, і “негідником”, і “рагулем” тощо, чи, скажімо, звинуватять у “лесбійській закоханості” або творенні загадкового “советсько-націоналістичного дискурсу”. Не бракує також і використання засобів цензури і тиску: доноси публічні й кулуарні, апеляції до різнорівневого керівництва, маніпулювання інформацією з боку начебто “обурених”, і навіть пряме переслідування знайомих та однодумців “єретика” тощо (про такі сумні факти уже писала українська преса). На жаль, всі ці заходи найчастіше відбуваються без однієї дрібнички – вивчення (або хоча б побіжного прочитання!) праць протилежної сторони. Та, будьмо справедливі, хіба все

¹ Перша публікація: Іванишин П. Літературознавство як кітч? // Слово і Час. – 2009. – № 7. – С.76-86.

встигнеш у запалі відстоювання плюралізму, етики й толерантності!

Тому не варто дивуватися, що схожа реакція багатьом відбирає охоту до наукової критики. І шкода, бо, мабуть, нормальний розвиток гносеологічної сфери без присутніх поліметодологічних оцінок поточного наукового процесу навряд чи можливий. Казарменна й поверхнева одноманітність тут, очевидно, згубна, сприяє породженню групівщини, снобізму, кумедних культиків особи маленьких авторитарних авторитетів, штучно стимулює малопродуктивні з наукового погляду концепції тощо. Тому відмовлятися від оцінок, де треба – навіть гострих, навряд чи доцільно. Варто пригадати собі слова Івана Франка, які, на наш погляд, можна вважати загальною методологічно настановою у сфері людської діяльності, зокрема наукової: “Наша масова інерція, що приймає безкритично слова тих, які сим чи іншим випадком були поставлені «на чоло народу», стали послами, професорами, головами товариств і т.і., мусить уступити місце живій, критичній праці думок і готовності – все і всюди подати й свій голос у загальній справі, виконувати діяльно, на власне ризико, але з повною свідомістю своє горожанське право”². Щоправда, Франка тепер дехто з постмодерністичних інтелектуалів популяризує як запеклого й “периферійного” “народника” чи то як “атеїста кінченого” (Ю.Андрухович), тож і прислухатися до порад українського класика навряд чи мусить. Нам же вони видаються на диво актуальними й слухними. І слухність ця підкреслюється плюралістичною настановою сьогодення. Бо ж сказано дійсно мудро: інтерпретуй сам і дай інтерпретувати іншому. От тільки ця настанова не каже, що робити, коли замість *наукової інтерпретації* зустрічаємось із *політичними фальсифікаціями* у найгламурніших авторів. А Франкова позиція підказує вихід гідний для вільного і водночас відповідального розуму.

² Франко І. Одвертий лист до гал[ицької] української молодезі // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.45. – С.406.

Наведені вище принагідні міркування, як видається, дозволяють більш осмислено підійти до оцінки сучасних наукових праць. Однією з найбільш помітних, що вже отримала полярні характеристики, стала книжка відомої української дослідниці Тамари Гундорової “Кітч і Література. Травестії” (2008). Перед нами збірка десяти однотематичних праць, розділів-есе, жанрово окреслена як “травестії” (травестія, як відомо, в перекладі – переодягання). Визначення, звичайно ж, оригінальне, але не зовсім зрозуміле і сповнене деякої двозначності. Насправді нелегко збагнути, в чому сенс асоціювання наукової, хай і есеїстичної, роботи із жанром комічної поеми, із амплу актриси, що виконує ролі підлітків чи із оперними партіями юнаків, що виконуються жінками³. (Сама дослідниця визначає травестіювання як семіотичний код малоросійської субкультури (с.92).) Хоча, з іншого боку, чому авторка не може собі дозволити таке самовизначення?

Студія присвячена не новій, хоча все ще цікавій і важливій проблемі: співвіднесення кітч (чи кічу) та художньої літератури, зокрема літератури популярної. Загалом спостереження (часто доволі строкаті) різних авторів дозволяють окреслити кітч (в інших мовах – Kitsch, trite, рoncif, мазня, халтура) як псевдомистецьке явище, синонім примітиву й вульгарності на рівні масової культури. Так, ще у 1939 році Климент Грінберг стверджував, що “кітч – це підмінений досвід і підроблені почуття”⁴. Сучасна російська дослідниця А.М.Яковлева додає нові штрихи до розуміння принципів відмінностей між мистецтвом і кітчем як чимось неістинним, фальшивим, оскільки той “не дає істинного уявлення про історію, про різні країни та народи, про психологію людини і реальні відмінності між людьми за характером, світоглядом і т.п.”⁵. Міхал Гло-

³ Див.: Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С.568.

⁴ Грінберг К. Авангард и китч // Режим доступу: <http://azbuka.gif.ru/important/avangard-i-kitch>

⁵ Яковлева А.М. Китч и художественная культура // Режим доступу: <http://ec-dejavu.ru/k/Kitsch-3.html>

вінський вказує також і на можливий рецептивний релятивізм поняття “кітч”, оскільки те, що “з огляду на смак певної епохи може видаватися кітчем, в інших часах може бути оцінене інакше”. Як приклад наводиться переосмислене сприйняття сецесії⁶, до речі, у праці Т.Гундорової потрактованої все ж традиційно – як кітч (с.150-166). Вадим Руднев розглядає кітч як “зародження й один із різновидів постмодернізму”⁷. І є, мабуть, правий, хоча не всі постструктуральні теоретики із цим би погодилися, оскільки доволі гостро висловлювалися про кітч. Жан Бордріяр, наприклад, чітко пов’язував кітч із “антиестетичною функцією”: “Естетиці краси й оригінальності кітч протиставляє свою естетику симуляції...”⁸. Здається, саме про це йдеться в одному з пізніх верлібрів Євгена Маланюка, де інтерпретуються кітчеві аспекти новітньої американської літератури – “Лірики клоачного каналу / Електронічної ери”: “Криклива косметика літератур / (Сміття паперових бздур)”, “...розхлюпана пазуха кіновенери / Та порожня гума презервативу” (“Епос зачинається так...”, 1963)⁹.

Сучасні українські дослідники цілком підтверджують усталену інтерпретацію кітчу, додаючи деякі уточнення. Вони говорять про кітч як “механічно виконаний твір”, “розрахований на пересічного реципієнта з невибагливим, часто невиробленим смаком”¹⁰, як “низькопробне псевдомистецтво, характерні ознаки якого – художній безсмак, примітивізм, моральний релятивізм, ідейно-світоглядне звиродніння”, як “різновид егалітарного (популярного чи масового) антимистецтва, в якому низькопробна естетичність прикриває антихудожню

⁶ Słownik terminów literackich / Pod redakcją Janusza Sławińskiego. – Wrocław, 2000. – S.240.

⁷ Руднев В.П. Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1999. – С.134.

⁸ Бодрияр Ж. Китч // Бодрияр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. – М.: Культурная революция; Республика, 2006. – С.146.

⁹ Маланюк Є. Поезії (Упорядк. та передмова Т.Салиги, примітки М.Старовойта). Мистецьке оформлення О.Тищука. – Львів: УПІ ім. Івана Федорова; “Фенікс Лтд”, 1992. – С.582.

¹⁰ Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.1 / Авт.-уклад. Ю.І.Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – С.482.

інтенціональність”¹¹. Деякі із схожих розмірковувань схвально наводить й Т.Гундорова у своїй праці.

Неважко помітити, що в постімперській українській культурі кітч зустрічається аж надто часто (від вульгарних естради й малярства до постмодерної літератури й численних українофобських “жлоб-шоу” (Л.Костенко)), підмінюючи собою твори національного популярного мистецтва й плекаючи породу примітивного реципієнта – кітчмена-міщанина малоросійського чи вестернізованого типів. Тут є чим зайнятися відповідальному і вдумливому дослідникові, демаскуючи антиестетичну, антилюдяну й антидуховну сутність вульгарних продуктів, які, не без сприяння певних зацікавлених груп та підконтрольних їм ЗМІ (часто закордонних), чомусь переважають в сучасній масовій культурі України. Добрі зразки критичного сприйняття такого кшталту феноменів дають окремі праці С.Андрусів, І.Дзюби, В.Дончика, Д.Дроздовського, С.Гречанюка, С.Квіта, Г.Клочка, Л.Костенко, І.Кравченка, В.Моренця, М.Наєнка, В.Панченка, О.Пахльовської, Т.Салиги, І.Фізера, О.Хоменка, О.Ярового та ін. Однак простір для полемічної діяльності ще далеко не заповнений і питання кітчу далеко не вичерпане, особливо в контексті наступу антинаціональних імперських доктрин різних наддержав та космополітичної глобалізації.

Від досвідченої української дослідниці із виробленим естетичним смаком, представниці Національної Академії Наук України читач міг сподіватися не лише теоретично більш ґрунтовного й оригінального (ніж наявні) окреслення кітчу, а й глибшого пізнання кітчєвих феноменів. Однак, на жаль, мета та методологічні напрямні роботи Т.Гундорової виявились не зовсім близькими до цього. Отут і випадає запропонувати декілька міркувань, хоча не думаємо, що деякими колегами вони будуть схвалені чи що вони сприймуть їх із захопленням.

¹¹ Іванишин В.П. Тезаурус до курсу “Теорія літератури”. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2007. – С.34.

Найперше й основне, що прикро вражає й не отримує пояснення, що перешкоджає вибудуванню будь-якої більш-менш логічної наукової концепції, – це брак бодай робочого визначення базового поняття – *кітч*. Не те щоб у книжці бракувало дефінітивних окреслень та міркувань про кітч. Їх чимало і найбільше вони зосереджені у першому есе “Всередині кітч”. Однак практично всі ці методологічні цитації (нетотожні чи навіть протилежні за значенням, як-от у Т.Адорно чи О.Нердрума) наведені однаково схвально, без належного авторського критичного розмежування та теоретичного підсумування, а тому назагал витворюють на диво суперечливе уявлення про кітч. (Про інші ключові терміни вже й не згадуємо.) Бо, виявляється, з одного боку, кітч це щось *тотожне масовій* (або популярній) *культурі* – “мікромодель масової культури” (с.5). Тому, кажучи про “Енеїду” І.Котляревського, авторка твердить, що та “існувала у двох культурах – високій і низькій”, була й “енциклопедією етнонаціонального побуту”, й, поруч із цим, “грою, кітчем” (с.107). Тут “низька” культура ототожнюється із популярною, а остання – із кітчем. Або ще такий цікавий доказ ототожнення масово-культурного й кітчевого: “Необхідність легкої і популярної літератури узаконює існування кітч як форми терапії для читача середніх класів” (с.120). Але, з іншого боку, стверджується й протилежне – що кітч є лише “однією з форм популярної культури” (с.24).

Одного разу авторці видається, що кітч як “естетичний феномен” (с.26) *естетизує* (“кітч зводить піднесене до прекрасного і культивує підкореність естетизму, сентиментальності, романтизму і ностальгії, прив’язуючи до краси” (с.21)), іншого разу навпаки – *деестетизує*: кітч “передусім пов’язаний з продукуванням і споживанням мистецтва як певної речі”, при цьому “спостерігаємо процес деестетизації мистецтва” (с.24-25). Інколи дослідниця переконана, що кітч – “*тотально експліцитний*” (с.26), тобто явний, неприхований, а потім раптом втрачає цю переконаність і, слідом за Т.Адорно, твердить, що

він (тут в іпостасі популярної культури) *розицелюється на “явний” і “прихований” змісти* (с.44).

Але найцікавіше, що цей явно протейчний термін, здатний набувати у дискурсі Т.Гундорової будь-яких форм, зберігає схожу семантичну поліморфність і на рівні оцінних суджень. А це не може не підважувати переконливість й наукову авторитетність самого дослідження. Уважному читачеві неважко буде помітити, що достатньо часто, особливо в основній частині першого розмислу, авторкою вельми докладно, хоча в основному й на матеріалі чужих думок, артикулюється *антихудожність і культурна деструктивність кітч*. Так, наприклад, слідом за Т.Адорно, вказується, що декаданс, філософія естетизму (“мистецтва для мистецтва”) “приречені стати кітчем” (с.21), що, за німецьким філософом, в кітчі ми отримуємо “квазі-катарсис” і “ерзац-задоволення” (с.22), що кітч – це отрута, яка органічно абсорбується постмодернізмом (“мистецтво постмодерної доби... не одержиме звільненням від цієї отрути, воно активно засвоює її і намагається перетворити на форму спокуси” (с.21)), що, знову підтримуючи думку Т.Адорно, кітч – “складник деструкції художніх творів” (с.30), це – знелюднювальний феномен (“Відбувається відтворення не лише єдиного людського типу, але і єдиного ментального стану, позбавленого нюансів та індивідуальності”, за Т.Адорно) (с.36), що кітч репрезентує імітаторство, вульгарність, інфантилізацію, нарцисизм, “поганий смак” (Л.Гіш), “ерзац-культуру” (с.37-46, 50), що він – це “не-мистецтво, не-стиль, не-катарсис” (с.50), що він є “фальшивою естетичною свідомістю” (М.Калінеску) (с.59), що кітч “твориться з візуальних образів – носіїв ідеологем та коментарів, він не потребує бути осмисленим, є текстом контрольованим і прогнозованим” (с.217), кітч – поневолююча “іміджологія” (М.Кундера), “симулякр”, імітація, що не імітує нічого реального (Ж.Бодріяр) (с.235-236), кітч – “прийом і стиль” доби постмодернізму, що призводить до “смерті мистецтва” (“...письменники-постмодерністи імітують і сам кітч, часто пародіюючи його. Щоправда, при цьому лишається

запитання, хто кого полонив, адже «кітч» у лапках запозичає основний принцип кітчю – симулювання творчості, прикидання справжнім мистецтвом») (с.258), зрештою, кітч постає як імперський ідеологічний феномен, як космополітичний засіб культурної колонізації, тобто як “інший бік мультикультуралізму”, що виступає в часи глобалізації як “колоніальний кітч” (с.258) та ін.

Водночас читачеві пропонується і протилежна оцінка, яка значною мірою реабілітує та виправдовує кітч, щоправда, у не зовсім переконливих судженнях. Мовляв, кітч (найчастіше ототожнений із поп-культурою), сприяв “секуляризації” та “демократизації мистецтва та його смаків” (с.63), він сприймається “як протидія напруженій гонитві за модернізмом і модернізацією” (с.65), наводяться “догми” сучасних “митців”, де кітч – це “людяність, чуттєвість, світло” (с.66), утверджується ідея про літературність цього феномену як “суттєвої складової в розвитку... літератури” (с.67) тощо. Але найбільш конкретно своє виразно позитивне уявлення про кітч (між іншим, усупереч більшості схвально цитованих авторів) дослідниця виявляє під час потрійного окреслення *мети* своєї праці. Отож мета авторки: “дати уявлення про теорію кітчю, його естетичну природу, продемонструвати різні способи функціонування кітчю в літературі, а також показати всеприсутність кітчю у творах різних часів, різних жанрів і різних авторів” (с.7); “розпочати розмову про місце масової культури в розвитку національної літератури і при цьому доконче переглянути досить трафаретне й обмежене розуміння масової культури, яке сьогодні можна зустріти в українському літературознавстві” (с.9); “по-перше, легалізувати існування популярної і масової культури в українській літературі, по-друге, зруйнувати міф про кітч як поганий смак і показати, що кітч явно чи неявно присутній в багатьох літературних творах, і по-третє, засвідчити, що модернізм і сам був не байдужий до кітчю” (с.67).

Із наведених суджень недвозначно випливає, по-перше, таки схиляння до ототожнення дослідницею кітчю та масової

літератури (культури взагалі), що на практиці означає поставлення знаку рівності між, наприклад, піснями Володимира Івасюка і “текстами” тієї ж Верки Сердючки. А по-друге, очевидно постає легалізація кітч як літературного, тобто мистецького, а не антимистецького, феномену (інакше навіщо тоді руйнувати “міф про кітч як поганий смак”?). Але здивованим декларацією такої начебто однозначної кітчменської, “необмеженої” позиції варто заспокоїтися: насправді Т.Гундорова досить вільно трактує і задекларовані завдання, і симпатичне їй поняття кітч як “непоганого” смаку. Принципову амбівалентність, двозначність сприйняття кітч бачимо в подальших оцінках авторки. Стосовно одних творчих досвідів, ототожнених із кітчем (наприклад, О.Гончара чи Л.Костенко), він оцінюється вельми, сказати б, “трафаретно”, тобто негативно. Подекуди поняття кітч навіть набуває демонічних рис. Так, наприклад, не без феміністичних емоцій, з обуренням Т.Гундорова викриває роман “Маруся Чурай” Ліни Костенко як “патріархальний”, антижіночий, “народницький”, “хворий на героїзм” “романтизований кітч” (с.227-230). А тому позитивно розглядає кітчеву інтернет-гру студентів “Могилянки” “Маруся Чурай. Мафія в Полтаві”, що є типовим стьобом – пародією-знущанням над романом, як “своєрідний спосіб лікування чи, точніше, хірургічного вилучення ракової пухлини героїчного кітч” (с.234).

Однак стосовно інших творчих досвідів термін кітч вживається у зовсім іншому, далеко не такому страшному значенні, як він начебто побутує в Л.Костенко. Зовсім не хворобою, а цілком протилежним – дотепними ліками, на думку авторки, постає кітч, скажімо, у “піснях” Верки Сердючки чи “драмах” О.Подерв’янського. Особливо цікаво осмислюється сценічний образ Андрія Данилка (Сердючка): як “реінкарнація знаменитої баби Палажки”, як архетип традиційної української ляльки, як втілення “глибоко вкоріненого в українське життя материнського культу”, як щось протилежне глобалістичним “Диким танцям” Руслани (с.10-13). “Мета такого кітч, – підсу-

мовує свої міркування дослідниця про “суржик-кітч” Данилка, – розсмішити й об’єднати людей, давши їм пародії на різні комплекси” (с.14). На жаль, очевидного, те, що помічає і чим обурюється більшість українських реципієнтів, – а саме **дискредитації українства** в одіозної Верки, – вдумлива дослідниця так і не зауважила. Тому це визначення ми наважимося підказати Т.Гундоровій, якій його, як бачиться, було важко відшукати.

Хоча в такий спосіб термін “кітч” явно еклектизується, стає конрroversійним, а тому малоприслатним для наукового аналізу, однак водночас він перетворюється у вельми зручне для подвійного використання поняття. За його допомогою (в “трафаретному”, негативно-антимистецькому значенні) можна жорстко критикувати одних авторів, і (в значенні “деміфологізованому”, “необмеженому”, естетично-мистецькому), переважно ототожнивши із популярною культурою, толерантно виправдовувати чи навіть глорифікувати інших. І все це виключно за бажанням дослідника. Вигідність і зручність очевидні. Правда, чому “суржик-кітч” Сердючки все ж таки перестає бути “поганим смаком” і переважає “героїчний кітч” Л.Костенко (навіть за умови, що “Маруся Чурай” справді є кітчем, а в цьому є вагомні підстави сумніватися), – залишається великою і незбагненною аналітичною таємницею. Не розкриває цю таємницю (фактично, таємницю еклектичності основного терміну) і підсумковий розділ-есе із багатообіцяючою назвою “Post scriptum. У полоні кітчу”. У ньому так і нез’ясованими залишаються провідні питання: що ж таке, зрештою, той кітч, котрий, як на лихо, полонив усю українську літературу? в чому полягає його “естетична природа”? яким чином у роботі було здійснено “легалізацію існування популярної і масової культури в українській літературі”? чому не вдалось “зруйнувати міф про кітч як поганий смак”? в чому сенс авторського перегляду “досить трафаретного й обмеженого розуміння масової культури”, до речі, чомусь часто ототожнюваної з кітчем? Читачеві залишається тільки насолоджуватись езотеричним останнім

реченням: “Зрештою, існує безліч спроб втекти від кітчю і так само безліч способів бути полоненим кітчем...” (с.266).

Про що свідчить поява у начебто серйозному та ґрунтовному дослідженні авторитетної авторки такого дивовижного, внутрішньо суперечливого терміна-привида, що виявляє свій смисл в ірраціональний спосіб, терміна-протея, що легко видозмінює своє значення? Це питання має чимало відповідей і ми до нього ще повернемося, але одна видається найбільш імовірною. Йдеться про прикру, з наукового погляду, хибу на теоретико-методологічному рівні студії, що проявляє себе у двох аспектах. По-перше, у непродуманості методики аналізу кітчєвих явищ (звідси надмірна залежність від теорій різних авторів). По-друге, у дивній для досвідченого науковця неверифікованості основних термінів (звідси набування провідними лексемами – “кітч”, “культура”, “естетика”, “масова (популярна) культура”, “мистецтво”, “література” та ін. – різних, навіть протилежних значень). Більш переконливих, власне наукових, результатів досягають автори, які про такі методологічні речі не забувають. Прикладом може бути використувана дослідницею “Теорія естетики” Теодора Адорно, який хоча й не дав остаточного визначення кітчю (це й не було метою його праці), проте таки доволі переконливо окреслив його як тип міщанського варіанта масової культури, навів чимало атрибутивних ознак, і протиставив художнім творам як “духовним” феноменам¹². Іншим прикладом може бути не використувана Т.Гундоровою теоретико-історіографічна праця Джона Сторі “Теорія культури та масова культура”¹³, в якій у першому розділі – “Що таке масова культура?” – дається, можливо, і не цілком вичерпне чи єдино вірогідне, але прийнятне робоче визначення базових понять “культура”, “ідеологія”, “масова культура”, що дозволяє авторові в подальших розділах справді запропонувати читачеві бачення “чільних теоретич-

¹² Адорно Т. Теорія естетики / Пер. з нім. П.Тарашук. – К.: Видавництво Соломії Павличко “Основи”, 2002. – С.322, 370, 423 та ін.

¹³ Сторі Дж. Теорія культури та масова культура: вступний курс / Пер. с англ. С. Савченка. – Харків : Акта, 2005. – 359 с.

них та політичних дискусій, що характеризують аналіз масової культури”¹⁴.

На жаль, українська авторка чомусь знехтувала таким способом осмислення й “перегляду” кітчю й літератури, тому її спостереження та висновки не завжди переконують. Хоча не всі. Робота, і це типово для еkleктичних студій, назагал утворена переплетенням двох протилежних типів дискурсу, які можна окреслити як *науковий* та *контроверсійний*. Міркування в межах першого дискурсивного типу загалом не містять логічних суперечностей, можливо, тому, що не ототожнюють масову літературу з кітчем, а сам кітч розглядають адекватно – як псевдомистецький феномен на рівні популярної антикультури. Тому слушним видається солідаризування дослідниці з тими авторами, які твердять про те, що саме поп-арт (як різновид кітчю), засновником якого був Е.Воргол, породжує постмодернізм (с.62-63); цілком слушно нав’язування думки про абстракціонізм як про мистецтво називається “інтелектуальним шантажем” (с.63); слушною, хоча й епізодичною, без належного розвитку, є критика концепції модерністичного естетизму, що підмінював етику естетикою (с.74); добре зауважено про огидний і антинаціональний характер “кітчевого колоніального дискурсу” в Російській імперії як “спосіб ігрового підкорення” (шкода тільки, що суржиковий феномен Верки Сердючки чомусь розглядається авторкою поза цим природним для нього малоросійським контекстом) (с.95-96, 98, 101); повторюючи в основних моментах критику хатян та вісниківців, народництво поділяється авторкою на два види: “високе”, “романтичне”, націотворче, та масово-кітчеве, імітаційне, малоросійське (с.110) (правда, вартує глибшого осмислення питання, чи залишається той другий варіант у межах власне народництва); слушна, хоч і не нова, критика котляревщини за культивування малоросійщини (с.110 та ін.); цікаво і слушно, слідом за Б.Гройсом, артикулюється зв’язок соцреалізму із авангардизмом (с.169-170); багато в чому слушна, хоч і надто прямоліній-

¹⁴ Там само. – С.36.

на, без врахування культурно-історичного контексту та іманентних творчих особливостей кожного письменника, критика соцреалістичних авторів (с.181 та ін.); цілком закономірно дослідниця пов'язує “радянський імперіалістичний комплекс” не з “обсесивним націоналізмом”, як А.Ярмолінський, а таки з “шовінізмом” (с.194); підтверджено вже традиційну для української метакритики думку про те, що соцреалістичний твір зобов'язаний був фальшувати дійсність в інтересах компартії, тому він “не відображає ніяку реальність, але перетворює її в ряд ідеологем і замикає у світі імітації, міфів, фальсифікацій” (с.215) (інша річ, як ця настанова проявлялася в конкретних творах); чимало слушного, хоч і надто мало, з огляду на актуальність проблеми, сказано також про постмодерну літературу як кітч (Л.Подерв'янський, Ю.Андрухович, С.Жадан та ін.) (с.235-249) та ін. Прикро тільки, що майже кожна слушна думка у студії виявляється не цілком новою.

Цей науковий дискурсивний тип, як можна помітити, породжений в основному методологемами (правда, сприйняти ми авторкою доволі вибірково), що найчастіше залежать від теорії *постколоніалізму*, причому *націоцентричного* зразка¹⁵. Однак, на жаль, у рецензованій праці потужно переважає все ж контroversійний дискурс, в якому кітч семантично поляризується, втрачає своє іманентне значення і найчастіше стає синонімом масової культури. У цьому випадку отримуємо в межах розгляду різних “кітчів” – колоніального, жіночого, сексесійного, ідеологічного, героїчного, карнавального та “стюбу” – мало переконливі трактування. Не зовсім зрозуміло, наприклад, чому в другому розділі майже ні слова не сказано про кітч, лише про популярну культуру (с.80-91); незрозуміло, що таке “жіночий кітч”, і чи кітч мав на увазі І.Франко, коли вказував на пов'язаність деяких творів О.Кобилянської із сентиментальними творами німецької письменниці Євгенії

¹⁵ Детальніше про два типи постколоніалізму див.: Іванишин П.В. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти): Монографія. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2005. – С.64-85.

Марліт (с.123-150); чому без глибшого теоретичного пояснення творчість молодомузівців пов'язується із кітччем (с.154); чому була потреба уже в іншому розділі ототожнювати твори О.Кобилянської та Лесі Українки ще й із “сецесійним кітччем”, прикметами якого стають “декаданс, сатанізм, меланхолія”, “андрогінна сексуальність, інфантильність, нарцисизм та мазохізм” (с.152, 161, 162-169) (цікаво, як дослідниця відрізняє “жіночий” від “сецесійного” кітчу в О.Кобилянської?); чи виправдано ототожнювати всю без винятку українську літературу радянського періоду із соцреалістичною літературою, а ту – із масовим мистецтвом як “ідеологічним кітччем” (“Попри всю різницю стилів, довоєнна і післявоєнна література становлять собою одне ціле – літературу тоталітарного типу. Остання підкоряється принципам соцреалізму, утверджує ідеї марксизму-ленінізму і виховує нову радянську людину” (с.192)); чи варто твердити на основі епізодичних цитат лише із кількох творів (“Соняшники”, “Прапорonosці”, “Тронка”, “Собор”), що “у всіх творах Гончара без винятку домінуючою естетичною структурою... лишаться кітч” (с.200); чому кітчеву поп-культуру виокремлено в окремий розділ, ніби тут не йдеться про постмодернізм, що, як ми пам'ятаємо, органічно виростає із кітчу (с.249 та ін.); чому всуціль матюкливий кітч Л.Подерв'янського виправдовується (“...все це імовірно для того, щоб через заперечення ствердити цінності культури як співтворчості” (с.251)), а твори В.Цибулька¹⁶ однозначно засуджуються як кітч-“стьоб”, в якому начебто “висміюється серйозне та сакральне” і наводяться наступні приклади: “герої соцреалістичного кітчу”, “Гітлер-Ворошилов з Брежневим на додачу”, “колективізація... борделів” у Техасі, “двуглава свиня” та

¹⁶ Очевидно, що у випадку творчості В.Цибулька ми, швидше, маємо справу не з постмодерним кітччем, як це свого часу показав С.Квіт (див.: Квіт С. Народний Цибулько // Квіт С. Свобода стилю: есеї та статті. – К., 1996. – С.41-42.), а з тим, що І.Льїн називає “постмодерною манерою письма”: “...необхідно розрізняти літературну течію постмодернізму, світоглядно зорієнтованого на відтворення життя як хаосу, позбавленого мети й сенсу, байдужого і чужого людині і постмодерну манеру письма” (Ільїн І. Постмодернізм от стоком до конца столетия: эволюция научного мифа. – М.: Интрада, 1998. – С.167.)

ін. (важко не помітити екстравагантність дослідницьких уявлень про “серйозне та сакральне”) (с.251-256); на яких підставах до кітчу зараховано класичні твори Г.Квітки-Основ’яненка та І.Нечуя-Левицького (с.261-263) та ін.

Однак найприкріші питання виникають, коли зустрічаємо у дослідниці тенденцію озвучувати найбільш суперечливі і водночас найменш коректні судження стосовно відомих письменниць, класиків. Таке спостерігаємо, коли авторка навіщо знову реанімує контroversійну інтерпретацію С.Павличко, ґрунтовно заперечену, наприклад, Л.Мірошніченко¹⁷, про начебто сецесійно-кітчеве, “згідно з андрогінною і гомоеротичною чуттєвістю”¹⁸, “еротичне спілкування” Лесі Українки та О.Кобилянської (с.161-162), коли виявляє раптом “стилізовану псевдопорнографію” у “Царівні” О.Кобилянської” (с.163) чи коли віднаходить неіснуючий кітч “дочки кобзаря” у “Марусі Чурай” Л.Костенко та приписує авторці антижіночу й антилюдяну (!) налаштованість. В останньому випадку логіка перевищує аристотелівські “Аналітики”: оскільки письменниця начебто “зневажає саму сферу жіночого як такого” (с.227), оскільки “в поемі нема відсилань до причинності, божевілля, відьомства” чи “посттраматичного імпульсу, з яким сучасний фемінізм пов’язує народження жіночої творчості”, значить Л.Костенко приймає “парадигму патріархального мислення” (с.228). До речі, парадигмальна для українських феміністок авторка С.Павличко у своїх україно- та англомовних роботах досить високо оцінювала творчість Л.Костенко, обережно (і, мабуть, не зовсім виправдано) закидаючи їй лише слабкість у “вираженні інтимних почуттів”¹⁹.

¹⁷ Мірошніченко Л.П. Над рукописами Лесі Українки. Нариси з психології творчості та текстології. – К., 2001. – С.215-249.

¹⁸ Думку С.Павличко про “гомоеротичність платонічного типу”, що начебто вплинула на листування письменниць, Т.Гундорова озвучила й у давнішій праці: Гундорова Т. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. – К.: Критика, 2002. – С.74.

¹⁹ Павличко С. Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі // Павличко С. *Фемінізм / Передм. В.Агеєвої*. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – С.182.

Схожі “іконоборчі” (Дж.Фаулз) формулювання вимагають поставити питання про причину відсутності бодай кількох переконливих доказів на підтримку таких загадкових спостережень. Невже такими доказами слід вважати мало виправдані й спрощені узагальнення на основі кількох цитат? Раз згадала Леся Українка у нарисі “Сліпець” про квітку, мушлю і “слухання душі”, значить в неї “гомоеротично”-сецесійний “роман” із О.Кобилянською (с.161-162). Раз Наталка у повісті “Царівна” мала над своїм ліжком “образок” із “неодягнутою жінчиною” – значить повість є “стилізованою псевдопорнографією” (с.163). Раз Л.Костенко вивищує в “Марусі Чурай” Марусю над Галею, значить “приймає патріархальну ідеологію” і “підставляє на місце жінки – чоловічий героїзм” (с. 227) (тобто, як згадувалось, “ракову пухлину”). Усе це можна було б сприйняти за не зовсім мудрі фантазмагоричні фантазії неокріплого й узалеженого аспірантського чи маргіналізованого бульварного розумів (“адаптованих”, за Л.Костенко), якщо б автором цих, хоч як їх роглядати, не зовсім солідних суджень не була доктор філологічних наук, член-кореспондент, професор, лауреат численних премій etc. (с.282).

Оскільки у контрверсійному типі дискурсу Т.Гундорової бракує якраз найголовнішого для гносеологічного осмислення – виважених аргументів, фактів, то дозволимо собі вважати не всі міркування шановної авторки суто науковими. Підважують літературознавчу вартість книжки й інші моменти, яким варто присвятити окремі роботи. Наприклад, дещо дивує якась принципова зорієнтованість на *вторинність* (антиноваторство) власної праці. Йдеться про загрозливо тотальне використання, щоправда, із частою видозміною (інколи до невпізнання прототипних суджень) ідей інших авторів (про що ми вже неодноразово згадували вище). Наприклад, трактування кітчу подається за Т.Адорно, А.Модем, К.Грінбергом, В.Рудневим та ін., думка про кітчевість молодомузівців розкрита у монографії А.Матусяк, паралелі між Є.Марліт та О.Кобилянською окреслив ще І.Франко, суголосність соцре-

алізму із авангардом та масовою культурою артикульовані Б.Гройсом та Н.Козловою, сумнівна ідея про кітчевість шістдесятників озвучена в Ю.Іздрика та В.Єшкілева, деканонізація Л.Костенко дуплікує сумну феміністичну традицію О.Забужко (“Хроніки від Фортінбраса”, “Notre Dame d’Ukraine: Українка в конфлікті міфологій”) та В.Агеевої (“Жіночий простір”) та ін. Взагалі, за менш уважного прочитання, може скластися враження, що ті слухні думки і частина суперечливих, які висловлює Т.Гундорова “були уже чиймись”, згадавши нелюбу їй авторку-нефеміфстку, а от більшість суджень контроверсійних – уже витвір самої дослідниці.

Не додають науковій новизни та актуальності студії Т.Гундрової і численні, хоча й таємні, без посилань, *самопостири*. Найбільше автозапозичень різних текстуальних шматків (від абзацу до кількох сторінок) спостерігаємо із “Післячорнобильської бібліотеки” (2005)²⁰ (на с.77, 180, 186-189, 191-192, 196, 205-215 та ін. у цьому виданні). Там само зустрічаємо і знайомі окреслення “кітч-кайфу” чи “кітч-Карнавалу” (лише тут кітч пишеться як “кіч”). Не погодимось із тими, хто вважатиме такі речі проявом нарцисизму чи ознакою самовичерпання, можливо, йдеться про звичайну неуважність.

Однак, повертаючись до озвучених вище питань, варто не просто констатувати виразне переважання у студії контроверсійного дискурсу над науковим, а й простежити витоки цієї достатньо дивної для відомої авторки контроверсійності. При цьому ми не схильні вбачати тут особисту злу волю чи брак аналітичного досвіду в дослідниці. Швидше, йдеться про інше. А саме – про свідому чи мимовільну залежність авторського мислення від стереотипів – власне, ідеологем – *постмодерного неофемінізму* (із яким авторка себе відверто ідентифікує). Звичайно, це не заборонено. Проблема тільки в тому, що ця західна інтелектуальна стратегія (чи “культ”, за Е.Саїдом) надто політично ідеологізована, щоб пропонувати надійний на-

²⁰ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн. – К : Критика, 2005. – 263 с.

уковий інструментарій. Про явну політичну заангажованість постмодернізму та його різновидів (постструктуралізму, деконструктивізму, неофемінізму, гей-лесбійських студій та ін.) неодноразово висловлювались українські автори (О.Баган, І.Денисюк, В.Дончик, М.Ігнатенко, С.Квіт, Г.Клочек, Т.Салига та ін.). Не менше таких спостережень віднаходимо і в зарубіжних дослідників (Е.Саїд, Е.Джарелс, Н.Хомський, Д.Кліпінгер, С.Дюрінг, Г.Бгабга та ін.²¹), які, як-от Річард Рорті чи Браєн Шоу, прямо говорять про “постмодерністський буржуазний лібералізм”²².

Вельми показовим прикладом, що розкриває політичну тенденційність та літературознавчу й педагогічну квазіплюралістичність постмодерно-феміністичного мислення, може бути анекдотична доповідна записка Джоанни Т. Райт, радника з культури губернатора штату Айова за 1997 р. У ній пропонувалось вилучити із шкільної програми півтора десятка авторів, серед яких Б.Шоу, К.С.Льюїс, Дж.Р.Р.Толкін, Р.Вільямс та ін. Закиди були доволі стереотипні. Зокрема творами всесвітньо відомого англійського католицького письменника Джона Толкіна закидалось наступне. Найбільший недолік – це “поділ на позитивних і негативних персонажів”, що розглядається радницею як “пропаганда фанатизму в його найбільш потворних та огидних формах”. Ще один недолік – “усі позитивні герої Толкіна мають яскраво виражену європеїдну зовнішність, тоді як всі носії інших типів зовнішності – герої негативні”. Наступне, що не сподобалось лібералістичній авторці, – “очевидна статева дискримінація” – “серед активних персонажів його книг немає жодної жінки”, правда, є принцеса-воїн Йовін, але “до кінця книги автор надає їй пасивного характеру в шлюбі, тим самим стверджуючи підлеглий характер жінки у світі”. Ще одним виявом відсутності “політичної коректності” є начебто “релігійна та сексуальна дискримінація”, оскільки у творах

²¹ Чимало таких міркувань можна знайти в наступному виданні: Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч.Вінквіста та В.Тейлора; Пер. з англ. В.Шовкун; Наук. ред. пер. О.Шевченко. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2003. – 503с.

²² Енциклопедія постмодернізму... – С. 313-314.

англійського письменника декларується “існування єдино вірної релігії” і “цілеспрямовано замовчується проблема нетрадиційних сексуальних стосунків”²³. (Мабуть, фахівцю, що читав ці демократичні оцінки, важко втриматись тут не лише від посмішки, а й від проведення паралелей із компартійною радянською цензурою та аналогій із толерантними закликами професора Г.Грабовича “заборонити викладання української літератури в школі” чи, повертаючись до студії Т.Гундорової, із її дивовижними оцінками Г.Квітки-Основ’яненка, І.Нечуя-Левицького, О.Кобиланської, Лесі Українки, Л.Костенко та ін.)

Усе це дозволяє обґрунтовано ідентифікувати світоглядну залежність постмодернізму передусім від *ідеології неолібералізму* (хоч є прямий зв’язок і з неомарксизмом), тобто залежність від *космополітичних доктрин* “радикальної демократії”, глобалізму, мультикультуралізму, універсалізму та ін., що володіють неабияким імперським потенціалом. Зрозуміло, що політичні ідеологеми в якості методологічних засновків, і про це добре свідчить незабутня “марксистсько-ленінська методологія” радянського часу (про її міфотворчу “соцреалістичну” фальшивість згадує й Т.Гундорова), діють як стратегеми “культурного імперіалізму” (Е.Сміт). Вони змушують дослідника не так вивчати, інтерпретувати, скільки фальшувати, десакралізувати, “надінтерпретувати” (У.Еко) художню дійсність в інтересах колоніалістичної політичної доктрини (а це не так просто, як комусь видається: “Захований у героїчну концепцію романтизований кітч у «Марусі Чурай» не легко виділити” (с.230), – зізнається авторка). Ці стратегеми змушують нав’язувати тій чи іншій культурі, зокрема, літературі, чужорідні їй елементи, з метою денационалізації, обездуховлення, дегуманізації. (Чи не тому авторка аж надто пафосно як на українського академічного вченого засуджує національне: “Ліна Костенко судить творчість національним ідеалом. Хай гине людина, хай живе нація! – дещо видозмінено могла б вона повторити за Франковим героєм із повісті «На дні». І це також чоловічий транс-

²³ Див.: http://www.krotov.info/yakov/6_bios/59/tolkien.html

цендентний погляд, який затирає іманентність буття, буденність існування, екзистенційну вкоріненість людини в буття” (с.230).) Не слід при цьому забувати, що така виразна налаштованість проти своєї культури робить націю вельми вразливою, бо “що ж як не культура захищає від культурного, економічного і військового вторгнення імперіалізму?”²⁴, – слушно зауважував С.Дюрінг.

Можливо, наш висновок багатьох засмутить, але наряд чи це достатня підстава його змінювати. На жаль, дослідниця не врахувала небезпечних політичних аспектів улюбленої методології та ідеології, а тому значна (якщо не переважна) частина її суджень і перетворюється в еkleктичний, контровесійний, самосуперечливий дискурс, що демонструє сумнівну тенденцію розглядати нову українську літературу як кітч, а сам кітч двоїсто – то як атимистецьке (“отруту”), то як мистецьке явище (тут однозначності дошукатися складно). Правда, дає надію авторка, частково втекти від кітчу все ж можливо, але тільки не їм, не українським авторам. Не володіють вони елітарним творчим потенціалом на кшталт В.Беньяміна, Б.Шульца чи В.Набокова (с.264-265). (У середовищі демоліберальних інтелектуалів це вже стає кумедною самобичувальною традицією. Не так давно один історик наполегливо радив українським інтелігентам позбутися нарешті “сили національного тяжіння”, притаманної І.Франкові, і розвиватися в бік космополітичних ідеалів Л.Вітгенштейна та К.Попера.)

Не зайвим видається пригадати, що основоположниця “феміністичної критики” в українському постімперському літературознавстві, можливо, пам’ятаючи про сумну традицію радянського фемінізму, хоча й називала цю критику ще в 1993 році “найбільш перспективною... серед ідеологічних”, все ж наголошувала: “...але й тут не будемо забувати про її межі, за якими закінчуються продуктивні ідеї й залишаються банальні

²⁴ Дюрінг С. Література – двійник націоналізму? // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – С.566.

і вторинні політично забарвлені лозунги”²⁵. На жаль, її талановиті товаришки не зовсім зважають на застереження своєї колеги. Не стала винятком і нова праця Т.Гундорової²⁶. Що ж, нехай читач сам вирішує, чого в ній більше: продуктивних наукових ідей чи “банальних і вторинних політично забарвлених” гасел, гуманітарних методів аналізу чи ідеологічної упередженості, виваженого літературознавства чи поганого наукового смаку, власне, такої собі травестії в кітч. А от вдумливу “розмову про місце масової культури в розвитку національної літератури”, пригадавши наробок попередників, не завадило б, очевидно, таки розпочати.

11-22.01.2009р.

²⁵ Павличко С. Методологічна ситуація в сучасному українському літературознавстві // Павличко С. Теорія літератури / Передм. Марії Зубрицької. – К.: Видво Соломії Павличко «Основи», 2002. – С.488.

²⁶ Це спонукає і більш уважно поставитись до тих критичних зауважень, які свого часу висловили стосовно творчості цієї дослідниці С.Андрусів, В.Дончик, Н.Зборовська, В.Моренець, К.Москалець, Т.Салига та ін.

ПОСТМОДЕРНІ (ПОСТСТРУКТУРАЛЬНІ) ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ¹

Доволі помітними у 90-ті роки ХХ ст. були також методологічні інтенції постмодернізму, компаративізму, міфокритики та христології. Постмодернізм (постструктуралізм) був переважно зорієнтований на засвоєння зарубіжної мета-дискурсивної традиції, не знаходячи тривкого оперття в національній гносеологічній культурі. У намаганнях деміфологізувати нігілістичний політичний досвід інтернаціоналістичного соцреалізму, деякі українські дослідники звернулися до іншого політико-міфологічного досвіду – космополітичного постмодернізму (постструктуралізму), що естетично й теоретико-методологічно виражав ідеологію неолібералізму та, частково, неомарксизму (праці Ж.Батая, М.Фуко, Ж.Дерріди, Р.Барта, Ж.-Ф.Ліотара, Ж.Дельоза, Ю.Крістевой, Г.Сіксу та ін.). Постмодернізм як інтердисциплінарна методологія структурувався на деконструктивізм, неофемінізм (феміністичну критику), гей-лесбійські студії та деякі космополітичні течії в постколоніальній критиці, культурних дослідженнях, дискурс-аналізі та ін.

Постструктуральний дискурс формували: ідея деструкції (утвердження вичерпності (“смерті”) історії, естетики, мистецтва, людини, теорії літератури, нації, культури, герменевтики, статевої ідентичності та ін.); релятивний еkleктизм (стирання меж між мистецтвом і немистецтвом); апофеоз суб’єктного самовираження із одночасним нехтуванням ідеалами краси, добра, правди, людяності, релігійності, національної солідарності, осмисленості як “метафізичними ілю-

¹ Уривок із монографії: Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду: монографія. – К.: ВЦ «Академія», 2014. – С.62-77.

зіями”; розгляд літератури як іронічно-ігрового “письма”; утвердження перманентного скепсису стосовно традиційних вартостей; глорифікація (часто прихована) концепцій мультикультуралізму, антиісторизму, космополітизму та ін. Серед основних постструктуральних проблем — “деконструкція” європейської свідомості як “білої міфології” (Ж.Дерріда); “війна цілісності”; “активізація розбрату” (Ж.-Ф.Ліотар); “гноїння ідей” чи розгляд літератури як “яскраво вираженої форми зла” (Ж.Батай); “смерть автора” (Р.Барт, М.Фуко); “фашизм мови” (Р.Барт); “мовні ігри” (Л.Вітгенштейн); боротьба проти традиції, як патріархальної (фалічної) культури та ін. Постмодерністські тексти насичені термінами «деконструкція», «гра», «влада», «міфологія», «текст», «письмо», «слід», «фалічна культура», «ідеологія», «децентрація», «дискурс», «ризома», «маргінальність», «цитовання», «відмінність», «симулякр», «логоцентризм», «гіпертекст», «досвід лесбіянства», «інтертекст», «політика» та ін.

Конструктивні елементи (критика тоталітарної свідомості чи деяких рис споживацького суспільства), за спостереженнями фахівців, часто поєднувалися в цих дослідженнях із нігілістичними інтенціями, підсилених політичною, міфотворчою риторикою. Тому постструктуральні явища і тенденції незрідка окреслювались як “культурний імперіалізм” (Е.Сміт, Е.Саїд); вираження “нігілістичної метафізики” (І.Льїн) і “буржуазного лібералізму” (Р.Рорті, Б.Шов); “абсурдний момент в сучасній літературній теорії, бо вони не містять чіткого уявлення про те, що таке література” [196, 4] (Г.Вайт). Іван Фізер цитував Рене Веллека, котрий так окреслював постструктуралістську теоретичну парадигму: “Вона довела до зловживання свободою, довільно накручувала метафори, каламбури, гру в слівця. Вона захочувала до нестабільності, крайнього суб’єктивізму, а цим до руйнування самого поняття знання і правди”, і так підсумовував постмодерні теоретизування: постмодернізм виявився скептичним до всіх традиційних літературознавчих понять (автора, чита-

ча, літературного твору, теорії та ін.), він розглядав мистецьку творчість як антитезу до “телічної спрямованості, етичної та естетичної переконаності”, художня творчість для нього – “ідіолект, який розкладає, децентрує, відокремлює”, це “сучасність без минулого”, “парадокс” [22, 5, 78].

У межах українського постструктурального метадискурсу (В.Агеева, Р.Веретельник, Г.Грабович, Т.Гундорова, І.Жерьобкіна, О.Забужко, Н.Зборовська, М.Зубрицька, С.Павличко, М.Павлишин та ін.) найпослідовніше проявили себе три течії – деконструктивізм, неофемінізм (гендерна критика) та постмодерний постколоніалізм, котрі не лише взаємно переплітались, а й часто поєднувались із іншими методами – психоаналізом, міфокритикою, формалізмом, соціологізмом, структуралізмом, феноменологією, біографізмом та ін. В окремих студіях і теоретичних досвідах можна було віднайти доволі активне інтегрування національно-екзистенціальних методологем (праці М.Богачевської-Хом’як, Т.Гундорової, О.Забужко, Н.Зборовської, С.Павличко та ін.).

Засвоєння постмодерної методології часто відбувалося на основі спроб не завжди критичної “модернізації” та “вестернізації” постколоніальної культурної парадигми (політики, науки, мистецтва та ін.), що мало, на думку дослідників, і негативні наслідки: “Поверхова «окциденталізація» зруйнувала... слабкі оборонні споруди національної культури. Культурне життя набуло невідомих досі ритмів. Український культурний простір поглинав маси європейської і загалом західної різномасштабної продукції, часто без необхідних критичних фільтрів та контекстуальних адаптацій. (...) Естетичні (а частіше – антиестетичні) моди й «тренди» та супровідні до них ідеологічні імперативи, проголошені постмодернізмом, витісняли одне одного, мов кадри в старій зіпсутій кінострічці у сільському клубі. Але серед цих мод і «трендів» почали утворюватися і свої константи під незмінним знаком «деполітизації» культурної свідомості: скажімо, теза «література як гра» чи похідна від вищезгаданої теза «незаангажо-

ваної літератури», «десакралізація», різні форми запізнілого фемінізму.., вже не кажучи про поширені «скандальні імперативи» як ефективний засіб «творчо збутися» тут-і-зараз, типу наративних еротичних екстремів чи безглуздо експресивної агресії так званої ненормативної лексики» [19]. Все це витворювало в межах постмодерного напрямку доволі складні, внутрішньо суперечливі теоретичні моделі.

Найбільший вплив на становлення та розвиток постмодерної літературознавчої парадигми мав доробок професора Гарвардського університету Григорія (Джорджа) Грабовича: «Поет як міфотворець» (К., 1991, 1998), «У пошуках великої літератури» (К., 1993), «До історії української літератури» (К., 1997), «Шевченко, якого не знаємо» (К., 2000). Г. Грабович засновує газету «Критика» та однойменне видавництво. Загалом його інструментарій охоплював різні, інколи протилежні, теоретичні підходи – структуралізм, феноменологію, рецептивну естетику, міфокритику, націологію, компаративізм, соціологію, формалізм та ін. Плідне, попри деякі суперечливі моменти, їх застосування ілюструють праці «До історії української літератури» (1977, 1981, 1995), «Ще про «неісторичні» нації і «неповні» літератури» (1981), «Семантика котляревщини» (1994), «Теорія та історія: «горизонт сподівань» і рання рецепція нової української літератури» (1996) та ін.

У цих роботах актуалізувались концептуально важливі, віддавна апробовані літературознавчою традицією положення, що стосувались осмислення національної сутності літератури та її націотвірної функції («...пошук органічності чи «органічного українського» стилю тощо – це необхідне і неминуче шукання того своєрідно-українського, без якого ця література, культура взагалі не мають сенсу. Бо жодна творчість не може існувати тільки на запозиченій моделі, якою б вона не була високою» («Деякі теоретичні проблеми українського літературознавства») [1, 21]; «Література як вияв самотвердження не могла не враховувати в першу чергу свій власний культурно-психічний простір. (...) На літературно-

му ґрунті, і тим самим в національному, або скоріше націотворчому дискурсі, кожний етап реформулює попередній, впроваджує основне пересунення і розширення горизонту сподівань; кількома, зовсім не пропорційними етапами, протягом одного сторіччя уможлиблюється перехід від провінції до нації” (“Теорія та історія: «горизонт сподівань» і рання рецепція нової української літератури”) [1, 81]); наголошення поруч із естетичним – суспільного коду літератури (“...разом з іншими видами мистецтва – живописом, архітектурою, музикою і т.ін. – література існує в комплексному культурно-естетичному й суспільному коді”); увиразнення теоретичної необхідності для вирішення складних історико-літературних питань опертя на “аналіз творення канону, його риторики і суспільно-політичних функцій, символіки і, сказати б, державно-національного міфу” [1, 22, 19]; критики універсалістських, космополітичних уявлень про мистецтво слова (“По-при те, що будь-яка література посідає різні універсальні риси, вона є – у своїй специфічності – еманациєю та віддзеркаленням конкретної культури. Відтак її безпосередні вияви ґрунтуються на культурній підготовленості й на потребах групи” [1,566]).

Однак у 90-ті домінував у працях Г.Грабовича постструктуралізм. Саме постструктуралістом він окреслював себе в інтерв'ю “Літературній Україні” 1987 року [15, 445]. У передмові до збірника праць “До історії української літератури” (1995) вів мову про притаманну йому теоретичну еволюційність – “від певного історизму й дослідження формальних моментів до постструктуралістських і культурологічних настанов” [1, 10]. У 1989-му чітко протиставляв “традиційне, авторитарне, до речі, ще далі народницьке світосприймання” лібералістичному, “вільноринковому” контекстові, “де плюралізм, спочатку поверховий на рівні політичного сектантства, починає утверджуватися на глибших духовних і естетичних рівнях” [4, 53]. Один із постійних складників дослідницьких сюжетів — протиставлення позитивно трак-

тованого “модерного” і “ліберального” “народницькому”, “патріархальному”, “традиційному”, “нативістичному”, “націоналістичному” тощо.

З усієї постмодерної проблематики найпоспідовніше дослідник утверджував деконструктивістський метод з його опертям на ідею децентрування. Вже у 1985 році Г.Грабовичу йшлося про актуалізацію в українському теоретичному контексті ідеологічного “питання, що на Заході тепер широко привертає увагу вчених” – “канону і творення канону”: “В контексті постструктуральної критики, дослідження того, ким, з якими свідомими і несвідомими цілями творилися канони або взагалі канонізувалися ті чи інші твори, творці, комплексні явища, цінності тощо, – є визначальним напрямом власне тому, що він дає змогу перевірити весь тягар суспільно-культурної традиції, яку ми звикли трактувати як закономірність, як цілковиту даність” (“Деякі теоретичні проблеми українського літературознавства”) [1, 18-19]. Однак, окрім ревізії соцреалістичних канонотворчих міфів, дослідник основну увагу скеровує на “перевірку” національно-культурної традиції, перетлумачуючи класичні літературні досвіди з позицій “децентрування”, “самодеконструкції”, “деконструктивного прочитання” та ін. [5, 68, 104, 9]

Основним предметом деконструктивістського аналізу Г. Грабович обирає творчість та біографію Т.Шевченка [11]. У студії “Поет як міфотворець”, перекладеній С.Павличко, він пропонував тлумачити Шевченка як самосуперечливого “міфотворця”, антитрадиціоналіста, атимаскулініста, “шамана”, антиреволюціонера, антидержавника, “популіста”, богоборця, розірваного між українським та російським світами маргінала, космополітичного універсаліста. Оскільки, як стверджував дослідник, “незважаючи на силу власного зв’язку з народом, Шевченко просувається від нативістичної й етноцентричної настанови до універсальних істин”, його “міфічна мисль” – “глибинна, позачасова й універсальна”. Водночас “міф” (“символічний код”) Т.Шевченка хоч і “допоміг своє-

му народів знайти себе й досягнути свою відроджену силу”, виявився деструктивним – “містив у собі і краплю отрути”, бо “залишив сумнівну соціально-політичну спадщину” й “фатально” спричинив до гіпертрофування “емоційних та блокування раціональних видів мислення” [3, 168, 188]. В такий спосіб дослідник начебто виводив Шевченка з “домену священного”, критикував “культ Шевченка” та “популярні сприйняття його як... батька свого народу («батько Тарас»), «великий Кобзар», котрий як ніхто до й після нього зазирнув у самі глибини національної душі й висловив її потреби, цінності” [3, 193, 184].

В інших роботах Г.Грабович висловлював ідеї, що увиразнювали інтенцію на деконструювання творчості Т.Шевченка (десакралізацію та деканонізацію – одночасне підважування герменевтичної авторитетності в межах українського культурного та літературного канонів). Значна їх частина викладена у збірнику есе “Шевченко, якого не знаємо”, де вміщено давнє (з перекладеної статті 1979 року) припущення про перверсійність поета (“Існує чимало розгорнутих і різною мірою патетичних коментарів про центральне місце жінки в Шевченковій творчості, передусім у плані самоототожнення. Ми перебуваємо нині лише на попередній стадії аналізу, але треба зазначити, що з погляду психоаналітичної теорії таке ото-тожнення з жінкою часто вказує на гомосексуальну орієнтацію”), містилися, на основі оголеного автопортрета, осяжні висновки про Т.Шевченка як “достеменну реальну людину, зі статтю”, з “фізичністю, сексуальністю”, знову виявлялися “децентрувальні” суперечності “символічної автобіографії”, протиставлялися “громадські” тлумачення Т.Шевченка як “серцевини українського самоототожнення, української духовності” та прочитання за “інтелектуальними” критеріями, заторкувались “питання канону й боротьби за канон” і доволі різко були критиковані пострадянські тлумачення Т.Шевченка (І.Дзюби, І.Драча, М.Жулинського, В.Пахаренка, Є.Сверстюка, Вал.Шевчука та ін.) за “національний і націо-

налістичний, антиімперський” пафос, “встановлення нової офіційної парадигми, нового канонічного обличчя Шевченка”, “невідрадну традиційність” та ін. Можна побачити там спробу підважити вартість української постімперської академічної науки: “Поширення невіглаських побудов і підміна науки науковою фантастикою – закономірний результат майже цілковитого колапсу академічних інституцій, зокрема в гуманітарному секторі, і втрати ними решток наукового авторитету” [5, 37, 302, 10-12, 248-249, 240, 15]. Пропонував Г.Грабович деконструктивне прочитання й інших ключових для історії української літератури класиків — І.Франка та Лесі Українки [2].

Очевидні епатажність, контрверсійність та політична зангажованість постструктуральних оцінок дослідника викликала аргументований полемічний опір “десакралізаційним” (Л.Костенко) тлумаченням у 90-х ХХ ст. та особливо в наступному десятилітті (С.Андрусів, Б.Бойчук, О.Вертій, С.Гречанюк, Я.Дашкевич, І.Денисюк, В.Дончик, П.Іванишин, С.Караванський, І.Калинець, С.Квіт, Г.Клочек, Л.Костенко, Т.Мейзерська, М.Наєнко, О.Пахльовська, Т.Салига, Л.Сеник, І.Фізер, К.Фролова, О.Хоменко, Вал.Шевчук та ін.). Своєрідним узагальненням ситуації є підстави вважати міркування І.Фізера. Беручи до уваги судження С.Андрусів стосовно того, що Г. Грабович “привніс в нашу науку про літературу дуже корисні, ще недавно малодоступні в першоджерелах західні методології, але з виразними реліктами східної нетолерантності й нетерпимості, як теж східної – манери згущення, демонізації рис супротивника й поділу наукового світу на «ми-вони»”, дослідник стверджував: “Долучаюсь до цього і скажу, що такої участі філологів із діаспори українська літературознавча наука навряд чи потребує” [21, 9].

Методологічні амбівалентність і дуалістичність, що поєднувала постструктуральні (деконструктивістські, феміністичні, постмодерно-постколоніалістичні) методологеми із іншими, толерантніше налаштованими стосовно національної

традиції інтерпретаційними стратегіями, була притаманна більшості українських постструктуралістів. Чи не найяскравіше була позиціонована в цьому дискурсі Соломія Павличко, котра здобула визнання як основоположниця новітньої феміністичної критики (“Лабіринти мислення. Інтелектуальний роман сучасної Великобританії” (К., 1993), “Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського” (К., 2000), “Зарубіжна література: дослідження та критичні статті” (К., 2001), “Теорія літератури” (К., 2002), “Фемінізм” (К., 2002)). Її теоретичне мислення синтезувало концепти постструктуралізму, психоаналізу та національно-екзистенціальної методології. Домінантним став, за окресленнями авторки, “постмодерний” (“ліберальний”) фемінізм, взятий не лише як літературознавчий метод, а й як ідеологія (суспільний світогляд), соціальний рух та політична доктрина жіночої емансипації. Вже у 1990-му році С.Павличко організовує феміністичний семінар в Інституті літератури, перші феміністичні статті виходять друком у 1991 році в академічному журналі “Слово і час”. У 1998 році дослідниця висловлювалася, що “фемінізму в Україні як масового явища і масової свідомості немає, адже Україна не є ліберальним, демократичним суспільством”, а українська “академія” “не сприйняла” феміністичного дискурсу, попри те, що він існує як “інтелектуальна теорія” та “несвідома практика ... невідворотний як частина демократизації і модернізації суспільства та його інтелектуальної думки” [16, 175-176]. Щоправда, ще у 1993-му в концептуальній статті “Методологічна ситуація в сучасному українському літературознавстві” вона хоч і називала феміністичну критику “найбільш перспективною... серед ідеологічних”, відразу ж застерігала: “...але й тут не будемо забувати про її межі, за якими закінчуються продуктивні ідеї й залишаються банальні і вторинні політично забарвлені лозунги” [14, 488]. Прикметно, що деякі прихильниці фемінізму (Н.Зборовська), згодом активно позбуватимуться гендерних ідеологем.

У 1997 році С.Павличко друкує монографію “Дискурс модернізму в українській літературі”, що викликала чимало полемічних оцінок. Перероблене і доповнене двома розділами видання цієї монографії побачило світ у 1999 році. Саме цю історико-теоретичну монографію вважають основною в доробку С.Павличко. У ній вона застосовувала різні методологічні підходи – деконструктивізм, фемінізм, постколоніалізм, психоаналіз, історизм, дискурс-аналіз та ін. – із виразним домінуванням постструктурального способу розуміння, налаштованого на перегляд, деканонізацію, “перечитання” української літератури останніх десятиліть ХІХ – середини ХХ століть під оглядом центральної дискурсивної опозиції народництво / модернізм. Оминувши деякі важливі проблеми (творчість письменників-вісниківців, греко-католицьких літераторів міжвоєнного періоду), С. Павличко поставила в центр уваги модернізм як “певну мистецьку філософію”, “безперервну деканонізацію”, що “має фундаментальні національні відмінності”; літературну “неуспішність”, незавершеність українського модернізму; народницьку культуру як “традиційну, корінну, центральну” в українському контексті; складники модерністського дискурсу — європеїзм (західництво), сучасність, інтелектуалізм, антинародництво, індивідуалізм, фемінізм, зняття культурних табу, інтерес до сексуальності, деканонізація, формалізм та ін.

Як дискусійні було сприйнято твердження авторки про начебто виражену в листах “лесбійську фантазію”, що фігурувала між Лесею Українкою та Ольгою Кобилянською, а також парадигматичну для інших постмодерних авторів критику політичного та літературного народництва, котре, за її словами, тривало від Котляревського та Шевченка до Франка та Коцюбинського. Народники, стверджувала С.Павличко, ототожнювали народ і селянство, культивували ідею “національного відродження” та “міф про славне минуле України”, висували на перше місце образ поета як “борця, пророка, шамана”, практикували ритуальність і культовість, у сфері

критики утверджували імперативність і патетичність. Значною мірою із народництвом (у цьому авторка солідаризувалася з тезою В.Петрова та інших ліберальних теоретиків), пов'язаний соцреалізм радянського часу. Тому народництво поставало в її оцінках як “парадигма тоталітарної реакції” на “зовнішній тоталітарний тиск на українське мистецтво” [13, 86-87, 27-39, 436]. Згодом ці положення аргументовано спростували Л.Голомб, І.Денисюк, Н.Зборовська, Л.Мірошніченко, В.Моренець, Т.Скрипка та ін.

Певною внутрішньою антитезою до низки постструктуральних тлумачень, особливо до концепції модернізму в С.Павличко, є підстави розглядати студії Тамари Гундорової. У 1996 році вона видала працю “Франко не Каменяр” (Мельбурн), а через рік монографію “Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація”. Полемічна назва та зовнішня настанова в ній на “деканонізацію Франка-Каменяра”, на “десакралізацію міфологізованої культурної свідомості” аж ніяк не означали постмодерного руйнування в її тексті “культурного міфу” (Каменяр як уособлення культурного “дилетанства”, суспільного обов'язку та “національної ідеї”). Більше в ній ішлося про еволюцію мінливого творчого методу (методів) І.Франка, висвітлення його творчої біографії як представника “емансипаційного проекту” “Молодої України”. Це висвітлення здійснено, на чому авторка наголошувала і перевидаючи свою працю десятьма роками пізніше, через озвучення питань, “занурених у політику, критику, філософію позитивістської та постпозитивістської епохи” [7, 15]. В такий спосіб це естетико-ідеологічне дослідження більше опонувало соцреалістичним аберациям та нігілістичним прочитанням творчості І.Франка минулого (І.Костецький) і сучасності, ніж цілковито децентрувало її: “...Франко надавав цілісного системного характеру взаємодії літературної творчості й літературної критики, заактивізував процес національно-культурного самовизначення, підносив зна-

чення та роль творчої індивідуальності в історії української літератури” [7, 151].

У “Проявленні Слова...” запропоновано оригінальне бачення раннього українського модернізму, авторське трактування постмодерної методології. При цьому помітне дещо ідеалізоване уявлення про постмодерністську критику, спрямовану «на широку культурну гру, діалог різних символів і знаків, включаючи передмодерні, на зміщення абсолютного права якого б то не було закону чи канону», поза якими, схоже, опинилися потужні ідеологічні імперативи цієї теорії. Водночас розкрито ідейну та естетичну самотність українського модернізму, що відрізняло його від універсалістського “європейського модернізму”. Розглянуто конкретні національні варіанти цього напрямку – “європейські модернізми”: “Нинішня постмодерна свідомість наближає нас до того, щоб усвідомити цей факт, переглянувши канони, які відводили національним варіантам модернізму роль маргінальну стосовно «великого» європейського модернізму”. У тлумаченні Т. Гундорової постмодернізм насправді ідентифікувався із традиційним академічним плюралізмом та постколоніальним критицизмом. Найбільшої деконструкції зазнав європоцентричний та космополітично-постмодерний “канон «великого» європейського модернізму”, з позицій котрого український модерн сприймався “гібридним, а то й несправдженим різновидом європейського модернізму”.

Методологічну основу цього дослідження структурували формалізм, націоцентризм та постструктуралізм (деконструктивізм і фемінізм). Крім них, було застосовано екзистенціалізм, неомарксизм, семіотику, феноменологію, рецептивну естетику, культурний історизм, постколоніалізм, міфокритику та ін.

Монографія, хоч і не продемонструвала чіткість та послідовність застосування постмодерного тлумачення, все ж виявилась плідною в аналізі “національної моделі модернізму” [6, 69, 9, 285]. Це дало підставу В.Брюховецькому висло-

витися про дослідження Т.Гундорової, в якому проаналізовано “явище власне українського літературного модерну, а не... тіні якихось видатних, проте недосяжних європейських впливів”, як “безперечне досягнення нашої сучасної літературознавчої думки – при всіх дискусійних моментах, присутніх у ньому”. Значно чіткіше і послідовніше постструктуральні методи особливо деконструктивізм та феміністичну критику, Т.Гундорова застосовуватиме у наступному десятилітті.

Концепти постмодерного постколоніалізму отримали чітке обґрунтування в статтях Марка Павлишина, що склали збірник “Канон та іконостас” (К., 1997). Плюралістичність, іноді — еkleктичність, застосованих класичних та новітніх підходів – формально-естетичного методу, міфокритики, біографізму, культурно-історичного методу, націологізму, компаративізму, рецептивної естетики, феноменології та ін. – не затінили домінування в ній постструктуралізму, передусім його постколоніальної течії як методологічної домінанти і теоретичного рефлексування щодо нього. Цій проблематиці була присвячена і теоретична стаття “Постколоніальна критика і теорія” в “Антології світової літературно-критичної думки ХХ ст.” (1996).

Однією з концептуальних проблем постколоніальних студій, що розвинулися після Другої світової війни із здобуттям незалежності колоніями європейських держав, М. Павлишин назвав “відсутність загальноприйнятого визначення терміна «постколоніальний» щодо явищ культури”. До невдалих, бо надто всеохопних і неконкретних, він зараховував “первісне хронологічне значення” (“після колоніального періоду”), а також значення, котре пробує “об’єднати під поняттям «постколоніальна культура» всі культурні явища, що постали під впливом колонізації”. Від себе пропонував тлумачити цей термін “аналогічно до понять «постмодернізм» і «постструктуралізм», де префікс «пост» не виключає паралельного існування у часі і сигналізує не так заперечення, як діалектне злиття”. Отже, “постколоніальне, не відмежовуючись

від колоніального, рівночасно вбирає в себе його історичний досвід, а то й співіснує з ним в одному часі, місці і навіть в одному культурному явищі” [18, 532]. При цьому колоніалізм чи імперіалізм, за його міркуваннями, — це “ідеологія, яка впливає на людей і на установи так, що вони приймають імперську структуру домінування за нормальну і своєю поведінкою її зміцнюють” [17, 225]. А культурний колоніалізм / імперіалізм тлумачив як “комплекс заходів... у будь-яких видах популярної чи високої культури, спрямований на підтримку політичної та економічної влади – гегемонії”.

Чітко розрізняв М. Павлишин два види протистояння колоніалізму в культурі: антиколоніальний та постколоніальний. Антиколоніальний спротив вважав більш примітивним (“простий опір колоніалізму”): “Свою полемічну виразність і політичну заангажованість антиколоніалізм досягає коштом прямого успадкування структур колоніалізму” [18, 533]. У 1992 році висловлювався ще конкретніше: “Антиколоніальні стратегії об’єднує структура заперечення – переставлення з ніг на голову – колишніх колоніальних аргументів та цінностей. Антиколоніалізм не менш монологічний та ідеологізований, ніж його противник, і в дискурсі антиколоніалізму зустрічається часто підсвідоме бажання далі говорити від імені влади – хоч, правда, влади нової та іншої” [17, 227]. Над такими оцінками антиколоніалізму дотепно іронізував основоположник постколоніальної критики Едвард Саїд: “В той час як антиколоніалізм стає на Сході дедалі впливовішим і по суті об’єднує весь орієнтальний світ, орієнталіст проклинає весь цей процес не тільки як велику прикрість, а й як образу західним демократіям” [20, 144].

Зовсім іншу природу, на думку М. Павлишина, мав постколоніалізм: “Постколоніальним можна вважати протистояння на рівні не простого заперечення колоніалізму й схвалення протилежного (як звичайно, нації), а на рівні усвідомлення” [18, 533]. І цю “природу” він витлумачував цілком у постмодерному дусі, оскільки “постколоніальне... впису-

ється в знайому раму постмодерного”. Постколоніалізм поставав як дискурс “менш реакційний, більш оригінальний і творчий”, він “не так веде боротьбу проти колоніалізму, як обганяє його і стає на «вищі» позиції” [17, 227], він “не позбавлений політичної заангажованості”, але ця заангажованість тлумачиться дослідником (на відміну від антиколоніальної) як правильна, бо “їй притаманна схильність до плюралізму, толерантності, компромісу й іронії” [18, 533]. На відміну від національного антиколоніалізму, який був більш “реакційним”, менш “оригінальним і творчим”, “нижчим” від колоніалізму, неспроможним “сформувати власну самосвідомість”, ліберальний постколоніалізм поставав як вищий тип свідомості: “Озброєний постструктуралістським скептицизмом, постколоніалізм розуміє релятивність і терміну «колоніалізм», і його заперечення: він готовий користати з такого стану справ у сферах політичної дії та культурної продукції. В політиці постколоніалізм створює свободу орієнтуватися на прагматизм, звільнений від ідеології, а в творі мистецтва він відкриває можливість використовувати старі колоніальні міфи й гратися ними – не так заперечуючи чи стверджуючи їх, як використовуючи для власних, нових, естетичних задумів” [17, 227].

На практиці це означало підтримку автором постмодерної деканонізації та ігнорування антиколоніальної, національно зорієнтованої культурної політики. Його обурювали дерусифікаторські ініціативи — як приклад небезпечного перевернення з ніг на голову “ієрархії колоніальних вартостей”: “Замість русифікаторської освітньої політики антиколоніалізм кінця 1980-х початку 1990-х років вимагав українських шкіл, одержавлення української мови, пожвавлення видавничої діяльності українською мовою, посилення українськомовних засобів масової інформації та інших державних ініціатив у сфері культури” [17, 226].

Цілісної постмодерної концепції праці М.Павлишина не репрезентували. Бо ще у статті 1990 року він висловлювався

цілком в антиколоніальному дусі націоцентричного постколоніалізму: “Безперечно, треба бути обережним, щоб процес переоцінки не став простим начиненням нового канону, породженого західними методами і оцінками, і навантаженого їхніми ж ідеологічними передумовами. Але для досягнення не-колоніальної культури необхідно припинити теперішнє репродукування й поширення соцреалістичного іконостасу” [18, 197].

Не уникнув внутрішніх методологічних суперечностей постмодерно-феміністичний дискурс Оксани Забужко, що дуалістично інтегрував у собі націоцентричну компоненту. Художнє вираження цього дуалізму — роман “Польові дослідження з українського сексу” (К., 1996)). Помітними також виявились її зацікавлення у сферах постколоніалізму, неоміфологізму та психоаналізу — це продемонструвала збірка есе “Хроніки від Фортінбраса” (К., 1999). В есе “Жінка-автор у колоніальній культурі” (1996) О. Забужко взялася обмірковувати “травму нашої колоніальної історії в гендерному аспекті” на прикладі літератури, зокрема жіночої творчості, в українській “патріархальній” культурі. У процесі осмислення відбувалося і деконструктивістське прочитання не лише імперського антинаціонального досвіду, а й літературного жіночого канону (Леся Українка, О.Теліга, Л.Костенко). Особливо категоричної феміністичної деканонізації зазнала творчість Л.Костенко, котра, на думку О.Забужко, “прийняла для себе «не за розміром» скроєного «лицарського корсета» і прирекла себе “на фактичне насильство над природою власного обдарування”. Її жіночість, мовляв, ігноруючи першообрази Жінки та Матері, проявлялася тільки у “фольклорному архетипі Мудрої Баби”, поза тим поетеса “зриває голос”, що виявлялося у “неперетравності” світової культури, у “вторинності” тем і прийомів, у “до несмаку наївному школярстві”, у “виклично демонстрованій «мужності»”, що “перескакує у нарцисичне самозамилування”, у поглинанні образу Матері “барикадно-борцівським” каноном тощо [8, 182-185].

Наймасштабніший постструктуральний твір О.Забужко — монографія “Шевченків міф України” (К., 1997), базована на феміністичній критиці, неоміфологізмі та, частково, постколоніалізмі. Окремі спроби дискутувати із деякими контрверсійними положеннями Г.Грабовича (звідси — аргументоване висвітлення Шевченка як “першого українського національного інтелігента”), не завадили високій оцінці його за піонерську тезу про “міфотворчість”. Дослідниця, постійно суперечачи власним міркуванням про “націотворчість” Шевченка, розвивала деконструктивістське тлумачення [11]. Шевченків “міф України” виростає із зображення героїв національно-визвольної боротьби (козаків та гайдамаків) як “демонічних”, “нечистих” фігур, котрі, чинячи необхідне зло, закладають “у національну долю програму самознищення”, “відьмацтво” і “шаманство” самого поета, “ворожість” національного світу стосовно Шевченка та ін. Намагання космополітично роздивитися творчу персоналію Шевченка — як “деполітизовану” й “універсальну” — вивершувалося міркуваннями, що ціннісна структура її “не національна”, а “панетична”. На думку О. Забужко, водночас “модерний і християнський” “Шевченків міф” є вельми актуальним у сьогоденні, коли “громадянська історія перестала бути історією націй, а стала в щонайпрямішому, буквальному сенсі історією людства як єдиної спільноти” [9, 141].

Немало попрацювала на полі феміністичної критики Ніла Зборовська, учасниця феміністичного семінару й очільниця Центру гендерних досліджень при Інституті літератури. Не цуралася вона й ідей націоекзистенціального постколоніалізму, формалізму та актуалізованих класичних методологій — монографія “«Танцююча зірка» Тодося Осьмачки” (К., 1996), статті “Без задавнених комплексів і стереотипів” (1997), “Шістдесятники” (1999). З тих, що репрезентували постмодерний фемінізм, найяскравіші — “На карнавалі мертвих поцілунків” (Львів, 1999), “Пришестя вічності” (К., 2000). Мабуть, жодна із представниць

гендерного підходу так чітко не артикулювала й не обґрунтувала спробу свого методологічного синтезу постструктуралізму, від якого на початку XXI ст. відмовиться на користь психоаналізу та націоцентризму: “В Україні вже сьогодні можна констатувати як факт – розгортання феміністичної критики, тобто такого типу критичної свідомості, що виявляє пильну увагу до гендерно розколотого буття світу і спрямована на деструкцію та підрив патріархальної цивілізації, що сама себе викінчує. У такій критиці можна схематично означити дві тенденції: перша оперує ворожим ставленням до національного вияву буття і визначає націоналізм як найпершого ворога феміністичних інтелектуальних стратегій в Україні (така критика декларує себе як космополітичний фемінізм), друга – активно включає національну специфіку в «жіночі» студії і може бути означена як «м’який» національний фемінізм”.

З позицій “м’якого” національного фемінізму Н. Збаровська опонувала шовіністичним та космополітичним абераціям творчості Т.Шевченка у працях інших феміністок: “Прочитання Шевченка поза національною перспективою, національною ідеєю – просто недоцільне. Тенденційний «космополітичний» характер тлумачення І.Жерьобкіною є не що інше як штучно накладена методологія на живу поетову душу. «Космополітична» правота дослідниці – ідеологічний владний дискурс, спрямований на боротьбу з політичним націоналізмом. Проте націоналізм Шевченка – це «жива душа», яку не можна привласнити жодним епатажним дискурсом. Феміністична стратегія письма, як її розумію я, тобто яка не ігнорує органічні засади індивідуальної національної душі, здатна відкрити саме цю відчуту і пережиту поетом свободу як свободу душі, на яку немає жодної ради” [10, 39, 52-53]. Цей методологічний ракурс оцінювання феміністичних тлумачень поділятимуть і поглиблюватимуть й інші дослідники, стверджуючи, що “українському фемінізму бракує національної гідності, і тому він послідовно керується космополі-

тичними поглядами на феномен України та її літератури” [12, 443].

Близькі до постструктуральної методології праці М.Богачевської-Хом'як “Білим по білому. Жінки у громадському житті України 1884-1939” (К., 1995), І.Жерьобкіної “Женское политическое бессознательное” (Харків, 1996), В.Агеевої “Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації” (К., 1999) та ін.

2012-2013 рр.

1. Грабович Г. До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка / Г.Грабович. – К.: Основи, 1997. – 604 с.

2. Грабович Г. Кобзар. Каменяр. Дочка Прометея / Г.Грабович // Критика. – 1999. – Ч. 12. – С.16-19.

3. Грабович Г. Поет як міфотворець. Семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Г.Грабович. – К.: Критика, 1998. – 208 с.

4. Грабович Г. У пошуках великої літератури / Г.Грабович. – К.: б.в., 1993. – 55 с.

5. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо (З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета) / Г.Грабович. – К.: Критика, 2000. – 319 с.

6. Гундорова Т. Проявлення Слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т.Гундорова. – Львів: Літопис, 1997. – 299 с.

7. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр / Т.Гундорова. – К.: Критика, 2006. – 352 с.

8. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології / О.Забужко // Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. – К.: Факт, 1999. – С.152-195.

9. Забужко О.С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.С.Забужко. – К.: Абрис, 1997. – 144 с.

10. Зборовська Н. Карнавал мертвих поцілунків (Феміністичні роздуми) / Н.Зборовська // Зборовська Н. На карнавалі мертвих поцілунків. – Львів: Літопис, 1999. – С.7-193.

11. Іванишин П. Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка / П.Іванишин. – Дрогобич: ВФ “Відродження”, 2001. – 174 с.

12. Наєнко М.К. Історія українського літературознавства і критики: навч. посіб. / М.К.Наєнко. – К.: ВЦ “Академія”, 2010. – 520 с.

13. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія / С.Павличко. – 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: Либідь, 1999. – 447с.

14. Павличко С. Методологічна ситуація в сучасному українсько-му літературознавстві / С.Павличко // Павличко С. Теорія літератури / Передм. Марії Зубрицької. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – С.483-491.

15. Павличко С. Про дослідження Джорджа Грабовича / С.Павличко // Павличко С. Теорія літератури / Передм. Марії Зубрицької. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – С.443-447.

16. Павличко С. Чи можливий в Україні фемінізм? / С.Павличко // Павличко С. Фемінізм / Передм. Віри Агеєвої. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 20002. – С.167-177.

17. Павлишин М. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті / М.Павлишин. – К.:Час,1997. – 447 с.

18. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія / М.Павлишин// Антологія світової літературно-критичної думки / За ред. М.Зубрицької. – Львів:Літопис,1996. – С.531-536.

19. Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм / О.Пахльовська // Сучасність. – 2003. – Ч.10 // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/499654/>

20. Саїд Е.Д. Орієнталізм / Пер. з англ. В.Шовкун / Е.Д.Саїд. – К.: Основи, 2001. – 511 с.

21. Фізер І. Зустрічі чи зіткнення української філології із західними методологічними стратегіями / І.Фізер // Слово і час. – 2006. – № 4. – С.5-10.

22. Фізер І.М. Американське літературознавство: Іст.-критич. Нарис / І.М.Фізер. – К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2006. – 108 с.

ЕРИСТИЧНИЙ ДИСКУРС – ХХІ¹

Силіві лінії інтерпретаційних обривів українського літературознавства 2000-х можна простежити і через осмислення метакритичних закономірностей та явищ, котрі сформувався ще у 1990-ті. Йдеться про різноманітні прояви еристичного (сперечального) дискурсу, насамперед про магістральне теоретичне протистояння, котре актуалізувало значні науково-методологічні та світоглядні антагонізми між окремими вченими та літературознавчими середовищами в межах корелятивної пари: постмодернізм (інші ліберально-космополітичні методологічні течії) та академізм, або традиціоналізм (класичні та націоцентричні теоретичні напрями). Ці теоретичні суперечки заторкували не лише методологічні, а й історико-літературні, літературно-критичні та загальнокультурологічні питання.

Основним ретранслятором постмодерних ідей виступив Григорій Грабович, а їх рупором – газета і видавництво “Критика”. Інші дослідники (переважно з числа авторів “Критики”) так чи інакше розвивали його концепти. Судження Г.Грабовича ідеологічно виструнчені довкола доктрини космополітичного неолібералізму. Їх спектр був доволі широкий: від окремих особистостей до наукових інституцій та української гуманітаристики загалом. Вже у передмові до збірника статей “Шевченко, якого не знаємо”, датованій 2000-м роком, дослідник впевнено констатував: “Поширення невіглаських побудов і підміна науки науковою фантастикою – закономірний результат майже цілковитого колапсу академічних інституцій, зокрема в гуманітарному секторі, і втрати ними решток наукового авторитету” [6, 15].

¹ Уривок із монографії: Іванишин П. Українське літературознавство постколоніального періоду: монографія. – К.: ВЦ «Академія», 2014. – С.152-177.

У 2001-му Г.Грабович дорікав українській літературі та літературознавству за патріархальність, антиінтелектуальність, антилібералізм, ксенофобію, нацреалізм, націотворчість: “Передусім, від советських часів не змінилася кадрова політика й самі керівні кадри, їхній стиль праці, їхній монополістично-авторитарний, патріархально-«дідівський» і, що найважливіше, присутньо антиінтелектуальний (і антиліберальний, антизахідний) етос”; “Постійно, хай тільки й імпліцитно, відживлюється ксенофобська позиція «вітчизняної» окремішності та самовистачальності, і за першої-ліпшої нагоди твердиться, що деякі історіографічні питання (як, наприклад, спір про автентичність «Слова о полку Ігоревім») уже давно і, що найважливіше, остаточно розв’язані”; “...місце соцреалізму посів своєрідний гіперпатріотичний нацреалізм...”. Як наслідок, Г. Грабович пропонував взагалі відмовитися від викладання літератури, враженої “народницькою, а потім своветсько-марксистською традицією, в якій література та її історія виконували основні націотворчі функції, бачилися обличчям і сурогатом нації”: “...чи не варто, бодай на якийсь час, а може, і взагалі, припинити викладання літератури в школах? Ніхто, звісно, не заборонятиме школярам читати, що ті хочуть. Важливо припинити шкільні екзегези про літературу, зокрема її історію” [2, 11-15].

У 2002-му Г.Грабовича стурбувала монографія С.Андрусів “Модус національної ідентичності”, за його словами, “крипто-постмодерністська студія” і “претензійне дослідження”, де “старосвітсько-націоналістичний патос заховано за маскою, оздобленою термінами «текст», «код», «міт» і навіть «національний космо-психо-логос»” [5, 173-17]. У 2004-му автор ще раз наголошував на “антикаменярстві” Франка й пишався своїм космополітичним літературознавчим вишколом в Єйльському університеті: “Зате не було на моїх курсах місця для цурієнія² – бо університет був університетом, і література не бачилася в якихось суспільних чи націотворчих функціях...” [5, 10, 15].

² Одуріння (лат.).

У 2005-му і 2006-му роках Г.Грабович обрав об'єктами критики академічних літературознавців за їх "нативізм", непомічання "корупції": "Корупція в науці – в її суто інтелектуальному, власне науковому плані – не останньою чергою засвідчує про себе як уже традиційна (від советських часів) підміна наукових цінностей ідеологічними або популістськими, явно нативістичними сурогатами". Реформування академічної науки, на його думку, мало б відбуватися як люстрація "некомпетентних", якщо під "науковою компетентністю" розуміти космополітичну налаштованість та упередженість щодо національної традиції: "Провести переатестацію всіх викладачів, професорів, штатних науковців щодо академічних кваліфікацій (знання мов, елементарної наукової компетентності, продуктивності тощо)" [4, 23-25]. Осередком антинауковості зображалась Академія наук: "...наука має такий стосунок до академії, тобто НАНУ (чи навпаки, НАНУ до науки – знову нагадую, що йдеться передусім про гуманітарну науку), як реформи мають до маразму (і навпаки)" [3, 4].

Найпослідовніше розвивала полемічні ідеї Г.Грабовича Тамара Гундорова — найактивніша постмодерна дослідниця 2000-х: монографії "Femina melancholica. Стать і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської" (К., 2002), "Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн" (К., 2005), "Кітч і література. Травестії" (К., 2008). У 2002 році вона фіксувала "теоретичну кризу" й висловлювала жаль щодо надто малих "тенденцій «західництва» в українському літературознавстві", шкодувала, що "нова постмодерна методологія" тут "не прижилася", натомість "народницькі" "ідеали національної органіки й надалі залишаються найвпливовішими в університетському середовищі". Пострадянський літературознавчий академізм, на її погляд, виростав із "утопічної" шістдесятницької критики культури, що апелювала "до національної ідеології, поміркованого модернізму й поміркованого формалізму, а також органічності національної культури". Феміністична дослідниця застерігала супроти нової "консервативно-

національної критики” академічного та “дилетантського” типів (маючи на увазі, наприклад, поняття “розгулу методологій” М.Наєнка чи “штовханини на методологічному полі” І.Дзюби), котра висловлювала “розчарування та незадоволення модними західними теоріями” (деконструкцією, постструктуралізмом, фемінізмом та ін.). Тому критичні міркування І.Дзюби, на її думку, не лише “приховують... острах щодо руйнування національної органіки культури”, а й “сакралізують «національний» канон українського письменства... і муміфікують ідеали шістдесятництва” [8, 15-17].

У 2007 році Т.Гундорова закидала посттоталітарній академічній критиці ідеологічність, витворення “пострадянського ідеологічного літературознавства”. Не задовольняла її й “дилетантська” критика (чи “поп-критика”) з її “мімікрією будь-якої методології”: “Сприйняття тексту підмінюється нарцисичним самоспогляданням критика, який не прагне досягнути естетичної самототожності твору й задовольняється відшукуванням у тексті слідів свого «я» та творить власний образ-ідеал”. “Прекрасними дилетантами” Т.Гундорова вважала М.Рябчука і С.Павличко, до інших “поп-критиків” зараховувала І.Бондар-Терещенка, Є.Барана, Ю.Андруховича, В.Єшкілева, П.Іванишина, Н.Зборовську та ін. При цьому вільно послуговувалась припущеннями й відверто опонувала націоналцентричному мисленню: “Ще один різновид поп-критики – активне вибудовування іміджу «суперзірки» (наприклад, як для Ніли Зборовської): численні саморекламні інтерв’ю з використанням провокаційних ходів (скажімо, імітація мало не лесбійської закоханості в «мою Соломію») створюють дещо знахарський образ критика-психоаналітика... Подібно до Іванишина, Зборовська вибудовує свій текст на ствердженні національного, однак, на відміну від герменевтики та іманентності, до яких апелює дрогобицький критик, Ніла звертається до фрейдівського біологізму” [9, 22-23].

Не менш потужним виявилось опонування постмодерним “деміфологізаційним” (деконструктивістським) ідеям з боку

авторів різних методологічних орієнтацій (герменевтичної, націоцентричної, філологічної, компаративної та ін.). Тому значна кількість монографій була або полемічною або містила концептуальні еристичні акценти, спрямовані проти ліберально-космополітичного дискурсу. Посутньо критикував постструктуральну методологію (передусім фемінізм) М.Наєнко у навчальних посібниках “Історія українського літературознавства” (К., 2001, 2003), “Історія українського літературознавства і критики” (К., 2010), а також у праці “Художня література України: від міфів до модерної реальності” (К., 2005, 2008). У розвідці “«Personae verbum» (Слово іпостасне)” (К., 2001) Вал.Шевчук ґрунтовно спростував спроби десаκραлізації творчості Т.Шевченка, характеризував Г.Грабовича як “негативно налаштованого до Т.Шевченка літературознавця”, представника “літературознавчого фарисейства” [30, 31, 71, 253]. Деструктивний характер постмодернізму та матірної щодо нього ідеології неолибералізму розкривав у своїх монографіях П.Іванишин, звертаючись до тем неоміфологічної “надінтерпретації” (У.Еко) українських класиків (Т.Шевченка, І.Франка), лібералістичного аберування у сфері христології, постмодерного культурного імперіалізму в деяких постколоніальних тлумаченнях, фальшування творчості письменників-вісниківів та ін. (“Вульгарний «неоміфологізм»: від інтерпретації до фальсифікації Т.Шевченка” (Дрогобич, 2001), “Аберація християнства, або Культурний імперіалізм у шатах псевдохристології” (Дрогобич, 2005), “Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти)” (Дрогобич, 2005), “Національний спосіб розуміння в поезії Т.Шевченка, Є.Маланюка, Л.Костенко” (К., 2008)).

Принципові полемічні зауваги, спрямовані проти неадекватного висвітлення українського модернізму та народництва в деяких постструктуральних прочитаннях, запропонував В.Моренець у студії “Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща” (К., 2002). Герменевтичну критику постструктурального мислення як

“фетишизації лібералізму”, “методології блефу” та “імітації цільності” здійснив С.Квіт у навчальному посібнику “Основи герменевтики” (К., 2003). Спростовував постмодерні оцінки українського класичного письменства О.Вертії у монографії “Народні джерела національної самобутності української літератури 70-90 років ХІХ століття” (Суми, 2005). Переконливі аргументи, спрямовані проти десакралізаторських тлумачень явищ української літератури, були запропоновані у працях Т.Салиги — “Вокатив” (Львів, 2002), “Франко – Каменярь” (Ужгород, 2007), “Розкуймося, братаймося” (Ужгород, 2009)), В.Дончика — “З потоку літ і літпотоку” (К., 2003), “Спільний знаменник – тринадцять” (К., 2004)), І.Денисюка — “Літературознавчі та фольклористичні праці” (Львів, 2005), Г.Сивоконя — “У вимірах сприймання” (К., 2006), Г.Клочка — “Енергія художнього слова” (Кіровоград, 2007) та ін.

Значно частіше зверталися до проблеми постмодерних прочитань автори статей. Одним із перших ґрунтовно, хоч і не завжди послідовно, методологічну критику постструктуралізму запропонував Іван Дзюба у розмислі “Метод – це насамперед розуміння” (“Літературна Україна”, 2001, 25 січня) [12]. Фіксує реальність “єдиного потоку” різних західних методологій, що увірвалися в українській гуманітарний простір, утворивши “шттовханину на методологічному полі, хаос у поняттях і спокусу еkleктики” і дотримуючись герменевтичного принципу переваги розуміння над будь-яким конкретним методом, він застерігав від дослідницького суб’єктивізму: “...на наших очах відбувається потворна гіпертрофія цього зв’язку (між об’єктом і суб’єктом дослідження. – П.І.), хай і освячений іменами метрів постмодернізму, але в масовій критичній практиці безвідповідальний зсув у бік суб’єкта, коли той, хто мав би інтерпретувати явище, насправді демонструє себе, свій артистизм в інтелектуальних викрутах і фактично задля честолюбного самоствердження просто паразитує на досліджуваних текстах, «перепрочитуючи» їх до демонстративної невпізнанності. (...) Конвульсії самовираження ще можуть бути

природними у митця, але в інтерпретатора вони здебільше – сміховинна претензія”.

Щодо некритичного засвоєння зарубіжних принципів і методик інтерпретації, І.Дзюба писав: “...маємо потік публікацій, які виблискують формальними запозиченнями без глибокої проробки методів і прийомів, вироблених іншими, в культурній ситуації, далекій від нашої. Маємо феєрверк інтелектуальних ефектів «ментального колоніалізму» всуміш із плебейською риторикою елітарності, що дає лише ілюзію подолання провінційності”. Із цих засад охарактеризував активізацію термінологічних запозичень (від “ультрамодернізму” чи “гомосекскультури” і до “постструктуралізму, деконструктивізму, десакралізації і постмодерну”): “Важко сказати, скільки тут адекватності нашим культурним реаліям і скільки безконтрольного термінологічного блефу. Чи безпомічності й паніки перед великою кількістю реальної культури, яку нагромадило людство”. Водночас І. Дзюба помічав світові тенденції до “втрати універсальності”, “пошук нового універсалізму та синкретизму” у методологічній сфері. В цьому, на його погляд, захована «реальна загроза, по-перше, копіїляції, по-друге, абсолютизації окремого методу чи прийому, задля «продвинутої» топіки. В тому числі й постмодерністське ухиляння від власної позиції може набирати репресивного характеру. Адже творчість, творче явище – відкрита система, а всяка догма, навіть догма антидогматизму, – система закрита”.

Своє вивіряння проблеми І.Дзюба базує на національно-екзистенціальній позиції, ідучи від презумпцій культурної самобутності: “Потрібне чуття міри і великий такт дослідника, щоб уникнути методологічного насильства над органікою культури, щоб іти від неї, від її макрорухів і мікрорухів, а не від готового набору розсудкових лекал і від методологічної догми, хай навіть і загальноновизнаної на сьогодні – адже й вона завтра засвідчить свою неабсолютність і буде подолана. І плідною вона буде лише тоді, коли дослідник відчуває її відносність, коли крім методу він володіє розумінням, смаком, інтуїцією,

інтимним переживанням, імпресією, історичним чуттям, баченням руху в часі інтелектуальних понять і духовних станів”. І додавав: “Величезний культурологічний апарат, що уклався на сьогодні, є світовим надбанням, однак потрібні особисті творчі зусилля і талант, щоб адаптувати його до реалій саме цієї і в саме цей час культури. Бо автоматизація алгоритмів у цій невловній сфері веде тільки до розкультурування”.

Послідовно зауважував нігілістичні концепції постмодерного метадискурсу Віталій Дончик. На протигагу постмодерному децентруванню усього класичного й національного як начебто “старосвітського”, “патріархального” й “нацреалістичного”, він обстоював позицію, що узгоджувалась з українською гносеологічною культурою та світовою буттєво-історичною герменевтикою. Література, за його твердженнями, – не лише естетичний, а глибинно національний, націотворчий і націозахисний художній феномен: “...мистецтво... завжди – якщо воно справжнє мистецтво, – патріотичне” [17, 454]. Про феномен Ліни Костенко він розмірковував як про органічне продовження Шевченкової літературно-герменевтичної традиції, особливо підкреслюючи еристичний смисловий аспект її творчості, коли в добу Незалежності поетеса “полемізує з тими, що «добивають» свій народ байдужістю, зверхнім ставленням до «незалежності», рабським менталітетом, міряючи все дрібними мірками свого власного, вузького, ізольованого від турбот нації, заангажованого безнаціональною «незаангажованістю» нутра” [15, 407].

Концептуальні думки щодо методологічного оновлення постімперської науки В.Дончик висловив у 2002 році на філологічному семінарі у Київському національному університеті: “Одним із найпоширеніших чи, може, навіть ключових слів нашого літературознавчого життя останнього десятиліття було: засвоєння, освоєння, оволодіння. Йшлося (і йдеться подосі) про зарубіжні, європейські естетико-філософські теорії, концепції, методики.

І таке освоєння відбулося (відбувається) – за всіх немисних втрат спрощеності й «начотництва», еkleктизму, спіз-

неного відкриття відкритого, штучного прикладання подекуди і самих по собі штучних доктрин до національного досвіду. (...)

Однак, що непокоїть? Не стала гаслом, орієнтиром, ключовим словом процесу оновлення літературної науки необхідність творення власних, національних, українських теоретико-методологічних концепцій, особливого, національно неповторного, адекватного особливій національно-неповторній літературі українського літературознавства.

Принципове, акцентоване відкидання, заперечення, руйнування дотеперішніх напрацювань – не найкращі передумови такого творення. Тому й не дивно, що “демократичний нігілізм” (термін І.Дзюби. – П.І.) багато в чому збігається з руйнацьким у своїй суті більшовизмом. Дивно тут інше: негаційний, а не об’єктивний аналітичний підхід до явищ української культури демонструють часто новітні прихильники різних західних концепцій, тобто ті, хто ідеологічний підхід до художньої творчості категорично не приймає...”

Провідною методологічною ідеєю В. Дончик проголосив “Засвоєння чужого, зарубіжного досвіду – не копіювання”: “А головне – не хотілося б, щоб дехто з наших літераторів і літературознавців (а така загроза є) уподібнився тим політикам і «політмейкерам», які вперто затрачають зусилля, аби національні й патріотичні сили та спрямування – єдиний справжній державотворчий напрямок у теперішній поки що неукраїнській Україні – виставити як винятково крайні, екстремістські, руйнівні, «націонал-фашистські» і под. І, всіляко зомбуючи люд, схилити його до нібито найперспективнішої для України лінії – «центристської», «ненаціональної», а то й взагалі «антинаціональної», а замасковано – то й антиукраїнської. Таким, мовляв, є сучасний, модерний, європейський підхід.

Європейський, справжній, не може, не повинен виключати національного. До європейського дому йдемо ж бо не з порожніми руками. В його духовних скарбницях присутній український внесок – перша демократична козацька республіка

в Європі і перша демократична конституція, кордоцентризм Сквороди, геній Шевченка, безліч поетичних шедеврів хоч би тільки з першої чверті ХХ ст., і модерна скульптура Архипенка, і ноосфера Вернадського, і поетичний національний кінематограф Довженка, і багато чого іншого” [18, 421, 425-426].

Космополітично-заангажовану сутність постмодерних прочитань В.Дончик пояснював на прикладі тлумачень класиків, особливо Т.Шевченка. Перевидаючи у 2004 році у монографії “Спільний знаменник – тринадцять” шевченкознавчу статтю “«Нічим отверзуться уста...»?”, він доповнив її перемовою, де висвітлював культурно-імперіалістичну, лібералістичну природу деконструктивістських “неоміфологічних” інтерпретацій: “Один із парадоксів, на які така щедра наша сьогоднішня пора, – це раптом активізована політизація Шевченкового імені та творчості. А паралельно з нею – систематичні менторські повчання про згубність колишньої нав’язливої ідеологізації, про неприпустимість сучасної політизації літератури, історії, взагалі науки (мовляв, замість соцреалізму утверджується “нацреалізм”) /.../

...по-перше, такі концепти дуже нагадують більшовицькі, революційно-соціологічні, ідеологічні витлумачення Шевченка. На позір різні, у чомусь навіть протилежні, вони, і ті й ті, вихолощують національну суть творчості поета як речника самостійного, незалежницького вибору українського народу, виступають проти очевидних речей (радянські інтерпретатори намагалися затушкувати й замовчати їх, а неоміфологізатори націєтворчу програму поета оголошують міфом).

По-друге, хитромудрі підходи сучасних учених «деіконізаторів» Шевченка щоразу дуже добре вписуються в нову активізацію хвилі, яку систематично здійсмає в Україні розгнuzдана у своїх діях українофобська рать, – хвилі дискредитації всього українського, передусім, звичайно, того, що є святим для нас, і щонайперше – Шевченка. Прикро спостерігати, як борзописці-недоуки, здебільшого з числа мосьок-«общечеловеков», спеціалізуючись на паплюженні національних цінностей, радо

знаходять «наукову підпору» у відповідних писаннях відповідних учених. Та засвідчуючи свою «духовну близькість», тим самим виявляють і справжню суть цих писань – позбавлена казуїстичних маскування, вона постає як оголено антиукраїнська і, як така, є відверто політичною.

(...) Такий підхід закріплює... позиції культурного імперіалізму, а вони є й іншими бути не можуть, як суто політичними” [16, 377-378].

Незрідка В.Дончик персоніфікував методологічні нігілістичні явища. Як, наприклад, у післямові до статті “Про історію літератури, якої досі не було” (2002): “...коли я читаю, як Г.Грабович, формально пов’язуючи з явищами, що залишилися «від советських часів», вдаючись до рішуче викривальних інтонацій (та й стереотипів із згаданого арсеналу), характеризує стиль, чи «етос», сучасної української гуманітаристики, літературознавства як «монополістично-авторитарний», «патріархально-дідівський», «посутньо-антиінтелектуальний», «антиліберальний», «антизахідний»... невдоволено вказує на «гіперпатріотичний нацреалізм», «ікону історії» і (sic!) «ксенофобську позицію «вітчизняної» окремішності та самовистачальності», то ставлю собі запитання: навіщо серйозному літературознавцеві і отой наскрізний у статті (“Літературне історіописання та його контексти”. – П.І.) негативізм, і оці заполітизовані огульні (і вже тому приблизні й сумнівні) ескапади? Чи й вільні науковці – не вільні від заангажованості? Чому тоді саме такої?” [13, 27].

Етапною в дискусійному процесі 2000-х стала масштабна стаття В.Дончика “Якщо з позицій національних і конструктивних (нотатки з приводу)” (2008), в котрій розглянуто полемічні літературознавчі контрапункти доби Незалежності. Були в ній і посутні методологічні спостереження в межах дихотомії постмодернізм / націоцентризм: “Тепер про пастки (їх іноді м’яко називають «виклики»), які, за загальним визнанням, постають перед культурою (зокрема перед українською), літературою, мистецтвом і джерела яких у тому, що називають

глобалізм, пост (чи нео) колоніалізм, постмодернізм. Якщо абстрагуватись від теоретичних питань про адекватність дефініцій, їх різнотлумачення і т.ін., то побачимо, що, по-суті, ідеться про цілком конкретні і практичні речі, зазіхання або й відвертий замах на життя національних культур, з одного боку, космополітичної ідеології, з другого – культурного імперіалізму. На позір відмінні й різні, ці «боки» прозоро об'єднують далекою мета щодо сучасного гуманітарного простору – знівелювати (здебільше з підступним експлуатуванням понять багатоетнічності та багатокультурності), зденаціоналізувати й «очолити».

У характерних для постмодернізму процесах “деестетизації”, змішування “моралі та імморалізму, культури та некультури, мистецтва та антимистецтва” дослідник виявляв стратегічну антинаціональну мету: “Серйозні аналітики підставово вважають, що спроби руйнування мови «зсередини», приниження й відкидання традицій, одвічних духовних цінностей, добра, краси, «десакралізація» світочів і святощів (нерідко під прикриттям «даканонізації») – це все і свідомо (як «цілком політична акція», переконаний Вал.Шевчук) й позасвідомо, «від природи», закладено в сучасних неокolonіалістських та космополітично-глобалістських «наднаціональних» стратегіях і спрямоване на загальну деструкцію, дискримінацію духовності як такої. А отже й передовсім – на зруйнування самої серцевини будь-якої культури – її національних основ, іманентності та ідентичності”.

Пропонуючи природний для носіїв будь-яких методологія шлях світоглядного порозуміння на національних, проукраїнських засадах, солідарної філологічної позиції, В.Дончик вів мову і про катастрофічні наслідки для наукового розуму позиції протилежної, не- чи антинаціональної, неминуче українофобської: “...така солідарна позиція... зробила б категорично неможливим змикання окремих науковців і критиків, «принципових десакралізаторів», з авторами «наоднудудку» писань із реанімованих, ще царських, україножерських часописів чи

незгірших «новонароджених», що сьогодні залюбки послуговуються пропозиціями, які їм постачає т.зв. «непатріотичне» літературознавство. Унаслідку несамохит'я (а частіше «самохит'я») здобуває наукову підтримку й поширення в медіа нехитра «парадигма»: усе українське... – може бути тільки гіршим – неповноцінним, недолугим, таким, що вже відживає («шароварщина і сало»!). А крім того, усі разом і окремо, за прикладом радянських ідеологів, скрізь і всіяко дискредитують націоналізм, по-шулерськи підверстуючи сюди расизм, нацизм, антисемітизм, найчастіше «ксенофобію». І всім тим лише доводять, що вона в Україні є і має конктерну назву – українофобія” [14, 32-35].

Чимало аргументованих критичних спостережень стосовно постмодернізму висловили й інші вчені У концептуальній статті Оксани Пахльовської “Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм” [26], що вийшла друком у журналі “Сучасність” (2003), одним із центральних полемічних об’єктів є українських постмодернізм. Чи не найвагоміший її висновок стосується тоталітарної налаштованості цієї методології: “Парадокс... у тому, що і в період хай і відносної, але все ж свободи культура несвідомо імпортувала імперативні механізми дії тоталітарного суспільства (під знаком сумнозвісно горьковсько-ленінського «кто не с нами, тот против нас» тривалий час проіснували різноманітні дискусії в українських постмодерністських гаетних, журнальних та інших поспіхом організованих реальних і віртуальних «салонах»). Відтак постмодернізм, який теоретично мав би стати виявом справжньої творчої свободи, перетворився на суму диктаторських приписів щодо того, яким повинен бути модерн, самим цим підходом знищуючи ефект непередбачуваності й об’єктивності – один з найважливіших кодів нової художньої ментальності”. При цьому ігнорується ключова для постколоніальної України загальнонаціональна проблема – “відчуження суспільства від власної культури”.

У тому ж 2003-му році Григорій Клочек пише статтю “Проблема Григорія Грабовича: момент істини”, в якій, опонуючи постмодерним авторам, підтримує меаткритичні ідеї П.Іванишина, в яких постмодерна фальсифікація творчості Т.Шевченка ставилась у залежність від стратегем ліберального культурного імперіалізму. Ведучи мову про потребу додання “методологічної розгубленості” на початку 1990-х років, не завжди продумане засвоєння західних досвідів, дослідник стверджував явну суперечливість постмодерної методології, “апостолом і місіонером якої став Григорій Грабович”, що проявилось передусім в його шевченкознавчій монографії: “Над книжкою Грабовича про Шевченка постійно стояв ледь чутний протестний шум. Увесь підтекстовий пафос книжки Грабовича полягав у тому, щоб знівелювати Шевченка як поета національної ідеї, натомість зробити його таким чобі «міфотворцем», людиною роздвоєною, з певними комплексами і т.п. (...) ...«міфи», які народжувалися «високою» наукою Грабовича та його послідовників, дуже швидко підхоплювалися й по-своєму, уже на низькому, жовтобульварному рівні... трансформувалися в читацькі, переважно зденаціоналізовані маси. Цей тандем працював вельми синхронно” [21].

Полемічну загостреність мала й доповідь Володимира Моренця на круглому столі в Києво-Могилянській академії, присвячену Джеймсу Мейсу, в котрій він опонував методологічній позиції Т.Гундорової (“Післячорнобильська бібліотека...” (К., 2005)), котра ігнорувала “постгеноцидний стан” (Дж.Мейс) українського суспільства й зосереджувала увагу лише на Чорнобильській катастрофі: “...в тому то й річ, що Чорнобиль став називним, бо ця катастрофа зачепила весь світ, завдала шкоди всьому людству. А те, що призвело до цієї катастрофи, лишило світ байдужим. Мене вразила сліпота і глухота досвідченого українського аналітика, для якого Чорнобиль, а не той жах, що його у ХХ столітті зазнав цей народ, поставив під сумнів «саму ідею об’єктивної репрезентації та (...) модернізаційний проект культурної емансипації» (які ви-

шукані модуляції!). А як же «Жовтий князь» В.Барки, «План до двору» вбо «Поет» Т.Осьмачки, «Голод» Б.Бойчука, хіба вже не там визріває сумнів у ймовірності «повної історії» або «правдивої репрезентації»? Хіба з травня 1986-го, а не з мороку 30-х або «людських заготівель» 50-х походить у нас ота зсудомлена свідомість, яка зрештою набуває ознак постмодерної?». В. Моринець вбачав у цьому загрозу національного знекорінення наукової свідомості, бо коли “серйозний і знаний дослідник кладе в основу своїх суджень... справді «знакову» для людства техногенну катастрофу, але при цьому оминає в цих своїх судженнях катастрофу українського геноциду.., він імпліцитно утверджує «не знаковість» геноциду”. Вибудовування “власних культурологічних чи літературознавчих сюжетів на позичених у світу засновках”, на думку В.Моренці, неминуче призводило до “подальшої маргіналізації вітчизняної літератури в контексті світової”. Звідси й мотивований заклик наприкінці студії: “Тож почнемо «вибудовувати найелементарніші цеглини думок свого народу» чи й далі вдаватимемося до аберації предмета й будемо вічними «позичальниками», самобутньо (!) демонструючи гуманітарній спільноті, як майстерно ми володіємо сучасними теоріями?” [22, 80-83].

У 2007 році значний резонанс здобула опублікована в часописі “Слово і час” полемічна студія Ніли Зборовської “Сучасне українське літературознавство: локальний конфлікт в Інституті літератури чи порубіжна наукова дискусія?”. То була реакція на статтю Т.Гундорової “Поп-критика: імідж та ідеологія”. Н.Зборовська відзначала “факт зіткнення національної та космополітичної ідей в українській гуманітаристиці” й відповідала Т.Гундоровій у світлі цього парадигмального зіткнення. При цьому використовувала цікаві і багато в чому слушні паралелі між російським шовіністичним, імперським запереченням наукових робіт І.Франка щодо “несумісності «національно-патріотичних настроїв» і наукового дослідження” та типологічно схожими постмодерними ідеями: “Під впливом постмодерністської космополітичної ідео-

логії ідею несумісності «національно-патріотичних настроїв» і наукового дослідження в наш час підхопили українські діаспорні вчені і привели цю міфічну ідею до розгортання в Україні». Висновок Н.Зборовської був цілком вивіреним і звучав як пересторога: “Якби сьогодні відділ теорії літератури, який очолює Тамара Гундорова в Інституті літератури, розбудував хоча б одну школу на ґрунті вітчизняних методологічних та теоретичних розробок (наприклад, як це має місце у Словенії, коли навколо Славоя Жижека сформувалася нова психоаналітична школа, про яку нині заговорили в Європі), то це було б справді українським внеском у науку. Для цього науковець має бути геніально патріотичним, щоб спромогтися поставити за мету утверджувати вітчизняну науку, наприклад, розробити таку українську методологію на основі історії української літератури, яку б використовували у світі поряд з улюбленими вченими Т.Гундоровою – Ж.Деррідю, Ж.Бодріаром та ін. Але неспроможність діяти у великих масштабах виводить українських вчених у сферу локальної війни, яка нічого не додасть до науки, а лише відніме наші шанси в майбутньому...” [20, 9-10].

Центральною, тісно пов'язаною із теоретичною та загальнокультурною проблематикою, серед історико-літературних була дискусія щодо написання нової академічної “Історії української літератури” у 12-ти (спочатку – в 10-ти) томах, що тривала впродовж першої половини 2000-х. У ній взяли участь: О.Астаф'єв, П.Білоус, М.Бондар, І.Денисюк, Г.Грабович, Т.Гундорова, Л.Демська-Будзуляк, Т.Денисова, В.Дончик, П.Іванишин, М.Кодак, В.Костюк, О.Мишанич, Л.Мороз, І.Моторнюк, Ю.Пелешенко, Я.Поліщук, Г.Сивокінь, Л.Скупейко, М.Сорока, Л.Ушкалов, Н.Шумило та ін. У журналі “Слово і час” було відкрито спеціальну рубрику “Нова історія української літератури”. Найконструктивніші дискусійні матеріали цієї рубрики за 2001-2004 роки склали книгу “Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти)” (К., 2005).

Полемічну інтригу зумовлювала насамперед скептична позиція представників постмодерністської течії. Г.Грабович у категоричній формі поставив під сумнів необхідність написання нової історії української літератури і потрібність її викладання у школі [2]. У тому ж 2001 році Т.Гундорова, розглядала різні канони та міфи із постструктуральної позиції з виразною космополітичною заангажованістю: “Деконструкція кожного з таких наративів, як літературний канон, велика традиція, національна література, – умова будь-якої історіографії” [7, 15-24].

Наступного року Я.Поліщук доволі обережно закликав до “постмодерного переписування історії літератури” [27], а ще через два роки наполягав на тому, що нові ефективні методології написання історії літератури слід шукати тільки на постмодерному / постструктуральному Заході, оминаючи вітчизняну літературознавчу спадщину, ігноруючи епістемологічну значущість непостмодерних інтерпретаційних теорій у західному метадискурсі, висловлюючись на користь простого, на його думку, технічного методу – “інсталювання на українському ґрунті західних методологій” [28, 12].

На противагу деконструктивістському скепсису, більшість учасників дискусії не ставила під сумнів потрібність і актуальність нової академічної історії літератури, висловлюючи різні міркування щодо того, якою вона має бути. На програмованість у цьому сенсі претендувала стаття В.Дончика “Про історію літератури, якої досі не було” (2002), в якій автор недвозначно сформулював своє розуміння її особливостей і завдань: “...один із парадоксів теперешнього плюралістичного, назагал індивідуалізованого, орієнтованого на західні системи літературно-наукового, літературно-критичного мислення, – пристрасть до категоризму й доктринерства, нав’язування власної (точніше, якоїсь облюбованої) методики як «єдино правильної», «чорно-білі» розтинання цілісності, розриви єдностей і взагалі досить свавільне й агресивне ставлення («підкорення», «ламання») до предмета дослідження за принципом: «якщо він не піддається, то тим гірше для нього». Від усього цього швид-

ко стомлюються, і за здоровою позитивністю, за розважливим, орієнтованим на спокійні аргументи й не метушливі висновки, академічним стилем, здається, вже сьогодні занудьгувалися.

Майбутня академічна історія має, на мій погляд, оприятити «великий» синтез, органічну єдність герменевтичного та аксіологічного підходів, академічно-колективного й індивідуально-особистісного письма, раціональних і інтуїтивних концепцій, «історії процесу» й «портретованої історії»; літератури свого часу і свого місця (в її національній самототожності), уважно пророблених як «внутрішнього», так і «зовнішнього» контекстів... При цьому він акцентував на потребі випрацювання власних методологічних підходів, оскільки використання, навіть творче, західних стратегій – це всього лише “заміник власних національних теоретико-методологічних, інтерпретаційних концепцій і технологій, які мали б пропонувати талановиті українські теоретики, філософи й історики літератури, висновуючи їх на достеменно знаному ними і «сродному» матеріалі” [13, 18-19].

Уникнути новітнього “більшовизму”, спираючись на класичні досвіди І.Франка, С.Єфремова, М.Возняка, М.Грушевського та ін., закликав Іван Денисюк: “Цілком закономірний потяг молоді до всього нового, антидогматичного. Та, на жаль, серед сучасних концепцій літератури мало справжнього новаторства, а багато необільшовизму. Це, передусім, поділ, цілком за Леніним, літературного процесу на два напрями. (...) Сучасні наші постмодерністи, культивуючи, по суті, теорію «двох напрямів», розпанахують українську літературу не за єдиним принципом, а за двома різними: соціологічним (народництво) і мистецьким (модернізм)”. І додавав: “Створення науково виваженої концепції національної літератури і на її основі підручника для студентів університету, який би виконував місію виховання «молодих духів» (І.Франко), – це надзавдання, складне й відповідальне. Адже антиукраїнські тенденції проявляються у спробах дискредитувати світочів нашого письменства применшити оригіналь-

ність, багатство й розмаїтість нашої художньої словесності” [11, 118, 119].

Лариса Мороз спростовувала закиди у провінційності української літератури, орієнтувала дослідників на пошук та осмислення атрибутивної ознаки українського художнього мислення – “духового універсалізму”, міцно вкоріненого у національну та християнську традиції: “Українська літературно-художня думка підносила таку модель життя, що, у принципі, оптимальна: у гармонійному поєднанні, взаємопов’язаності потреб тілесних і духових. Її етнографізм і фольклоризм виявляють високу духову наснаженість і масштабність звучання. Таку основоположну особливість української літератури можна визначити як універсалізм: це – вірність життєвій реальності й висока духово-символічна наснаженість. Кожний образ-символ містить код прадавніх архетипів національного світогляду. Водночас чимало архетипів спільні для багатьох народів світу, через них національна ментальність постає як частина загальнолюдської” [23, 99-100].

Методологічно глибоко осмисливши ключові для написання будь-якої історії національної літератури поняття «історичність і художність», Микола Бондар підійшов до вагомого герменевтичного висновку: “Явлення літератури (у даному разі точніше було б сказати: словесне заманіфестування художнього начала) безпосередньо пов’язане з ірраціональними глибинами етнічного духу, з них зринає. Ні певна практична потреба, ні раціональна ідея, ні якась усвідомлювана мета не виступають активатором цього процесу, – лише колективно значиме переживання перед Ніщо власної вкинутості в буття, переживання, зміст і структура якого надзвичайно складні (від любовної довірливості – до турботи, тривоги, туги та жаху) й характеризуються потенціальним тяжінням до інозначення, іносказання – одного з основних принципів художнього мислення”. У новочасову добу, наголошував М.Бондар, першим “націопобудовчим” твором стала “Енеїда” І.Котляревського, в якій “чи не вперше було внесено ствердження... великих ху-

дожних спромог національного духу, було відкрито перспективи художніх форм інобуття національної ідеї”.

На його думку “про «національний дух», про національний світогляд тощо, характеристики яких так важко піддаються науковим формулюванням, найдокладніше й найвиразніше може мовити література, художня своєрідність якої виступає їхнім мистецьким маніфестуванням, найвищим рівнем вияву і – на цьому рівні – їхнім же активним визначальником, формувачем їхнього профілю”. Водночас нова “Історія української літератури” повинна стати і “розважливою відповіддю на поверхові нігілістичні «переоцінювання»” [1, 223-224, 226, 234].

Постійними у 2000-х були літературно-критичні дискусії та полеміки. Далеко не всі з них долали межі суб’єктивізму, банальності чи тенденційності. Проблеми літературної критики на академічному рівні порушувались у журналі “Слово і час”, на сайті “ЛітАкцент”, на наукових конференціях і філологічному семінарі в Київському університеті, літературознавчих семінарах, ініційованих кафедрами української літератури Львівського, Прикарпатського, Ужгородського, Дрогобицького та інших університетів. Менше йшлося там про художні чи естетичні проблеми, ніж про світоглядні, ціннісні (аксіологічні), методологічні протистояння і загальнокультурні критичні контексти.

У статті “Любити по-гарвардськи: технологія процесу” (2003) Олександр Хоменко полемізував із дописом Світлани Матвієнко “Любити Шевченка: демонтаж риторизму”, котра розвивала ідею Г.Грабовича щодо вилучення зі шкільних програм деяких творів Т.Шевченка як начебто “літературний екстрим”. Щодо цього він висноував: “Мав рацію покійний Юрко Гудзь, коли стверджував: закінчиться цей постмодерний карнавал великим концтабором. І першу ластівку, у траєкторії польоту якої вгадуються обриси майбутніх вишок з кулеметами, вже маємо: у своєму матеріалі Світлана Матвієнко фактично пропонує ввести цензуру. Для початку – Шевченкових текстів. Бо як іще вільно потрактовувати її рекомендацію вилучити зі

шкільних програм його твори. Що буде далі – зрозуміло: позбавлені Шевченка, і не лише його (ентузіаста школи Григорія Грабовича віддавна пропонують «викреслити зі списку» також Павла Грабовського, Івана Нечуя-Левичцького, Панаса Мирного – вони, бачте, занадто соціальні) навчальні програми перетворяться на звичайні прес-форми для серійного виробництва дешевої робсили для потреб нового правлячого класу, потенційних аграрних рабів чи безсловесної обслуги в «макдональдсах». Твердження ж про те, що дитині (читай – українському народові) треба дозволити «самій долучитися до Шевченка, коли матиме на те потребу», взагалі, як висловлюються росіяни, уміляєт. Вже хто-хто, а Система та її ідеологічно-мистецька обслуга потурбуються, аби потенційні гвинтики для транснаціональних корпорацій не дісталися ні до Тараса Шевченка, ні до Кена Кізі, Герберта Маркузе, Архипа Тесленка чи Гі Дебора. Ринкова економіка запропонує їм Поплавського й Марініну або ще якусь одиницю масової культури, а потім «процес піде», стане майже незворотнім. Ось тільки наприкінці цього шляху на мандрівника очікує не вільна зустріч із текстом, у чому переконана п. Матвієнко, а зустріч із наглядачем” [29, 104].

Часто студії, присвячені окремим сучасним творам, переростали межі жанру й пропонували вагомі методологічні узагальнення. Володимир Панченко в статті “Тенітальна література, або Дурдом Софії Андрухович” [153] розгледів у романі “Сьомга” позалітературний, точніше, антилітературний феномен порнографічного типу: “Те, що видавництво «Нора-друк» запропонувало читачам як роман під назвою «Сьомга», насправді є розтягнутим на 350 сторінок текстом НІ ПРО ЩО. «Як ні про що? – здивується довірливий споживач «жіночого» читва. – А секс?» І покаже обкладинку, на якій зображено – рожеве на чорному – шмат сьомги, розрізаної так, щоб викликати цілком певні асоціації. Оце вам і main idea, як люблять казати американці. Все довкола цього й обертається в піхвоцентричному «романі» Софії Андрухович, – довкола пригод

із геніталіями, нікчемних сексуальних експериментів головної героїні та її подруг, гінекологічних одкровень та всяких збочень, про які, зрештою, більш фахово можуть оповісти різні науково-популярні збірники про статеві розлади.

Шість розділів «роману» – це одкровення замученої мізантропією й егоїзмом журналістки Софії щодо власного «інтиму», спостереженого з ретельністю екстібіціоністки, уважної не стільки до психології, скільки до фізіології. (...)

І не варто думати, що в цьому «романі» йдеться про секс: його там немає й близько! Є суцільна нудота, «трахання», від якого самій «експериментаторці» Софії хочеться позіхати. Про любов тут узагалі не йдеться – це щось дивне й незрозуміле в дурдомі «роману» С.Андрухович. Тут панують фізіологія, інстинкти кроликів, «соціалістичні» змагання між очманілими подружками на ниві сексуальних «подвигів» – та й усе”.

Сказане про текст С.Андрухович цілком могло стосуватися десятків інших творів постмодерних авторів. Критик, оцінюючи окреме явище, виявляв і важливу закономірність, імпліцитно пропонував тлумачення одного із напрямів у сучасній літературі, далекого від мистецтва: “...«Сьомга» – це дурдом (не згірш того, про який ідеться в розділі «Райський сад і прилеглі території»), це порожнеча, купа слів, які розлазяться в різні боки, наче пацюки. Так буває тоді, коли СКАЗАТИ – НІЧОГО. Через те я й беру слово «роман» постійно в лапки. То дивак Ф.Достоевський вважав, що для написання роману авторові потрібні ідея і пристрасть. Нічого подібного: потрібно співати про все, що бачиш, будь-що епатувати публіку, трошити останні табу, засипати читачів гінекологічними подробицями, порпатися у кволіх сексуальних рефлексіях (такий собі ауто-вуайеризм!) – і тебе за неписаними законами тусовки проголосять новітньою Джейн Остен, відкривачем «забруднених вод життєвого досвіду», висунуть у лауреатки якоїсь із премій «для своїх», після чого з утаємничено-розумним виглядом говоритимуть: ось він, прорив у літературі, – нарешті, дочекалися...

Цікаво, що рівно сто років тому щось подібне вже було. Після соціальних катаклізмів і барикад література занурилася в розгадування таємниць статі – і теж було багато піни й смороду. Так і тепер: жадоба епатажу змушує естрадних зірок роздягатися, навіть якщо, крім кісточок, показувати їм нічого (скромняга Ані Лорак в якомусь рейтингу опинилася аж на десятому – останньому – місці, оскільки так і не набралася духу, щоб бути «по-справжньому відвертою!»). Ця сама жадоба рухає й непоодинокими нашими літераторками, яким хочеться «піаритися» (Ірена Карпа подалася у «Плейбой»), хочеться дивувати, ошелешувати, шокувати...

Таланту обмаль? Ну то й що: пустимо в хід останній – генітальний – резерв. А раптом комусь він таки видасться геніальним?”

Чимало критичних публікацій стосувалося осмислення сутнісності ширших явищ – сучасного літературного процесу чи специфіки сучасної літературної критики. Спроби цілісно витлумачити постколоніальний літературний процес зробив Володимир Даниленко у книзі “Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес” (К., 2008). Для окреслення особливостей існування постімперської літератури він знайшов такі слова: “До 1991 р. українській літературі був притаманний приховано антиколоніальний пафос, а після розвалу Радянського Союзу й утворення української держави література вступила в постколоніальну стадію свого розвитку. Після зникнення літературоцентризму українська література розпочала пошуки і створення нового героя, нового світу, нової української людини”. Одним із наслідків звільнення від імперських обставин мистецького буття стало те, що літератора “ніхто не помічає” – “від незвички український письменник очманів”. Тепер “українська література розвивається не завдяки, а всупереч державній політиці”, “жоден літератор в Україні не може вижити завдяки своєму таланту” (звідси залежність від “зарубіжних грантів” або звичайної роботи). Перед мистецтвом слова постала дилема: “...або вона має далі боротися за ідею виживан-

ня української нації, або створювати літературу космополітичну, вийти на світовий ринок і залишити вирішення проблеми виживання нації політикам і суспільству, пам'ятаючи, що для України все ще актуальною залишається духовна боротьба за самоствердження, якої вже давно не мають інші європейські нації”.

Не забракло В. Даниленку відвертості в характеристиці літературних кланів (традиціоналістів, західників та неотрадиціоналістів), котрі “формують сучасну українську літературу”: “Клани мають власні видавництва, літературні газети, журнали або кафедри філології. Ключовими фігурами є ідеологи кланів, які, вказуючи пальцем на обраних ними авторів, і закладають основи для літературної слави. Ідеологи кланів вибудовують кланову ієрархію і вкомплектовують обойму імен, які репрезентують клан.

Клани перебувають між собою у прихованій чи відвертій війні. При цьому кожен клан зневажає ієрархії та обойми своїх суперників. (...) Саме клановість сучасного українського літературного процесу не дає змоги вибудувати єдину національну ієрархію, яка є в кожній розвинутій літературі світу”.

Двома найпотужнішими течіями в сучасній літературі В. Даниленко називав традиціоналістів, що “завжди відстоювали національну самобутність літератури”, і західників, котрі за взірць обрали “естетики модернізму й постмодернізму”. Виразне ідеологічне протистояння між видавництвом і часописом “Критика” та НСПУ, газетою “Літературна Україна” й Інститутом літератури НАН України він охарактеризував як “протистояння між ідеологією лібералізму і націоналізму”: “Ворожнеча між західниками і традиціоналістами зводиться до того, що видання вперто не помічають письменників, критиків і літературознавців, що входять до ворожого клану. Якщо, наприклад, статтю представник іншого табору принесе до часопису “Критика”, то йому... скажуть, що це не їхній дискурс. У своїх методах боротьби з націоналізмом в українській літературі відання “Критика” мало чим поступається

комуністичним газетам і журналам. (...) Коли професор Ягеллонського університету Ярослав Поліщук приніс машинопис своєї книжки з наміром видати її у видавництві “Критика”, то один із відповідальних працівників “Критики”, переглянувши текст, відповів, що до якості в нього немає претензій, але треба перевірити, чи ніде він не засвітився як особа, нелояльна до ліберальної ідеології”.

Важливими були також культурно-політичні спостереження критика про український книжковий ринок як один із елементів літературного життя. Йшлося В.Даниленку про те, що український книжковий ринок виявився окупованим російським бізнесом, оскільки “на печерських пагорбах завжди вважали, що книжка – предмет не політики, а комерції, тоді як у Кремлі вважають, що книжка – це насамперед ідеологічна зброя”. Наслідками недолугості, а фактично, відсутності проукраїнської культурної політики він назвав: залежність українського книжкового ринку від колоніальної ментальності українського суспільства; несформованість національних нормативних актів; окупацію книжкового ринку російською продукцією; занепад пропаганди української книжки та книжкової дистрибуції; низький авторитет української мови в Україні; принизливий статус українського письменника; млявий інтерес до сучасної української літератури з боку ЗМІ; бездіяльність державних інституцій щодо регуляції книжкового ринку; слабка капіталізація вітчизняних видавництв; низький фаховий рівень видавничого персоналу і, найголовніше, – “брак в українській владі бажання і волі деколонізувати український інформаційно-культурний простір”.

Намагався В. Даниленко й узагальнювати свої міркування, не без іронії та прихованого оптимізму твердячи: “Сучасна українська література хворіє на ті ж хвороби, що й політика. Частина суспільства їй співчуває, частина до неї байдужа, а певна частина ставиться з гидливістю, як до запаршивленого вуличного кота. Розірвана кланами, віковим шовінізмом і двомовним народом, вона не може створити єдиного здорового

організму, оскільки Україна все ще перебуває в полоні колоніального сну. І багато людей дивиться цей сон і вірить, що він буде тривати вічно” [10, 7-8, 29-33, 64-66, 343-346].

Чимало полемічних узагальнень пропоновано і щодо літературно-критичного процесу 2000-х. Ніла Зборовська, наприклад, констатує у 2004-му маргіналізацію новітньої літературної свідомості в Україні як неокolonіальній державі, “ситуацію зависання в перехідному періоді”, коли “креативні акти переважно перетворюються на маргінальні руйнівні акти”, пропонувала відновити “втрату великої мети, національної духовної перспективи”: “...ситуація сучасного літературного процесу характерна тим, що немає глибинного усвідомлення творення великого епічного шляху (індивідуального та колективного пошуку на перспективу віків), того, що відсутність альтернативної (тепер до новоколоніальної держави) міфотворчості постає катастрофічно для духовної України (ситуація нагадує стародавній міф, в якому чужинець позбавляє Колхіду золотого руна – сакрального ядра варварської країни). Україна сучасна, йдучи в світ без власного сакрального ядра, стає імітацією держави, а українська література – імітацією літератури”. Вихід вона бачила в появі “академічної високопрофесійної критики, яка б мала перед собою не маргінальну мету”. Основними напрямками її пошуків могли б стати психокритика, міфокритика та філологічна критика.

Змодельовала Н. Зборовська й образ ідеального академічного критика, підтекстово опонуючи критику як постмодерному циніку (агресивному “блазню” й культурному імперіалісту): “Для мене критик народжується в той момент, коли народжується жага до пізнання, а не бажання утвердитися за рахунок іншої особистості. Якщо ж критик не має поваги до чужого тексту, до іншого, відмінного від його власного, пошуку, то він змушений стати блазнем, якому невідомо геніальність з її провідною ознакою – універсальності, цілісності, повноти. Блазня видає підсвідома відраза до позачасових вищих цінностей. Блазень проявляється у ставленні до іншого й до

архетипної глибинної міфології, яку він так само зневажає, як і концептуально іншого. Академічний критик не повинен сприяти тому, щоб блазень став головним героєм нашого часу або головним його персонажем. Він не може також не реагувати на переважаючі мортідозні та маргінальні явища в творчості сучасних майстрів: адже, чим більший талант, тим небезпечнішою стає руйнівна ідеологія, яку він утверджує за допомогою яскравої майстерності” [19, 6-7].

Із близької світоглядної позиції, хоч і на інших методологічних засадах, розмірковував у 2009-му й Олег Баган у статті “Спокуси і пастки літературної критики”. До спокус, що завжди стоять перед критиком, О.Баган відносив “настійливе прагнення навчати”, “прагнення впливати на літературний процес”, “бажання програмувати розвиток літератури”, “надміру теоретичний підхід”, настійливе “прагнення бути модним”. Водночас виявляв і проблеми (пастки) новітньої української критики, що накладаються на спокуси: “проблема світоглядного хаосу”, “проблема відсутності етичної основи”, “проблема стирання індивідуальності”, “проблема відсутності настрою змагання”, “проблема нового масовизму”, “проблема відсутності реального критицизму”. За його переконаннями, «не може бути критиком людина, яка цурається чіткої світоглядної позиції через ліберальницький релятивізм, яка не має визначених основ і мотивацій пристрасного змагання за ідею, яка остерігається виділитися із юрби і боротися за щось, яка підігрує плебейським настроям і смакам у суспільстві й об’єктивно нічого не може вдіяти із всезагальним тиском капіталу та його корисливих інтересів”.

Шукати вихід О.Баган пропонував у якісних літературних часописах: “В усі часи головними трибунами і «двигунами» критики були якісні журнали. Сьогодні до друкованих часописів додалися ще інтернет-видання. Сучасною українською проблемою залишається лише те, як зробити їх «пробоевими», як висловлювалися в міжвоєнну добу. На жаль, сучасні літературні українські часописи часто створюються за принципом

«групової приналежності», тобто вони передусім націлені на обслуговування інтересів певної наукової і літературної групи... (...)

Проблемою залишається створення в нашій культурі справді концептуального, принципового та якісного за професійністю аналізу літпроцесу часопису, редактором якого була б дійсно Особистість, людина широких поглядів, яка б розуміла ідейні завдання критики, людина з відповідним характером”.

Певним узагальненням літературного процесу та критичного дискурсу 2000-х стала історіографічна праця Михайла Наєнка “Історія українського літературознавства і критики” (К., 2010). У ній окреслено кризові явища (загальмований розвиток критики на початку ХХІ ст., недостатня увага до неї у періодичних виданнях, відсутність нарисів про творчість сучасних письменників, безгонорарність, “суб’єктивізований есеїзм” та ін.), дискусійні моменти та позитивні тенденції в літературознавстві та критиці. “Є підстави сподіватись, – відзначав М.Наєнко, – що чекає нас у критиці й літературознавстві взагалі перспектива обнадійлива. Попри зникнення з критичного поля деяких жанрів, переобтяження процесу фрагментарним літературознавством чи історико-літературними дослідженнями «разового використання» («потрібні» вони лише як публікації для ахисту дисертацій), загальна картина науки про літературу видається багатогранною і змістовною. А що впливає інколи на її поверхню піна, то це лиш ознака того, що в глибинах десь нуртують здорові творчі і критичні процеси”.

Аргументовано висловився М. Наєнко щодо дослідження Я.Голобородька “Артеграунд...”, в якому тлумачено твори сучасних авторів постмодерної заангажованості (Ю.Андруховича, С.Жадана, Ю.Винничука, О.Забужко, Л.Подерв’янського та ін.). М.Наєнко ставив питання вельми чітко: “Чи весь той артеграунд є літературою – питання спірне”. І як приклад наводив відомий текст Ю.Андруховича “Bad company”, що складався із сумнівних характеристик класиків української літератури. Я.Голобородько оцінював цей верлібр як “деміфологізатор-

ський” та “деромантизаторський”, однак М.Наєнко полемічно загострював проблему, підважуючи наукову аргументованість висновків критика: “Але чи це література? Чи була б літературою фраза: “Андрухович – жид, поляк чи кацап?”... Якщо художньою літературою називати коридорну балачку, то так. А якщо література – це мистецтво, то, питається в задачі, де в процитованому «шедеврi» артеграунду мистецтво?.. Критика як частина науки про літературу мала б відповідати на такі питання... відповідально”. І додавав: “Відповідальність у критиці і літературознавствi загалом – це коли критична діяльність сприймається як наука, наука (за О.Пушкіним) відкривати красоти і вади у творах літературного мистецтва” [24, 491-496].

Полемічний дискурс 2000-х формували також різні погляди на теорію літератури, феномен шістдесятництва, постмодерну десакралізацію класичної спадщини, викладання літератури в школі та університетах, тлумачення окремих творів Л.Костенко, Б.Олійника, О.Забужко, В.Шкляра, Ю.Щербака, П.Кралука та ін.

2012-2013 рр.

1. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма / Ю.Барабаш. – К.: Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія», 2004. – 181 с.
2. Грабович Г. Літературне історіописання та його контексти / Г.Грабович // Критика. – 2001. – Ч. 12. – С.11-15.
3. Грабович Г. Наука Академія Реформи Маразм / Г.Грабович // Критика. – 2006. – Ч. 6. – С.4-6.
4. Грабович Г. Перед Європою: чи можлива реформа в науці та освіті? / Г.Грабович // Критика. – 2005. – Ч. 1-2. – С.23-25.
5. Грабович Г. Тексти і маски / Г.Грабович. – К.: Критика, 2005. – 312 с.
6. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо (3 проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета) / Г.Грабович. – К.: Критика, 2000. – 319 с.
7. Гундорова Т. Літературний канон і міф / Т.Гундорова // Слово і час. – 2001. – № 5. – С.15-24.

8. Гундорова Т. Методологічний тиск / Т.Гундорова // Критика. – 2002. – Ч. 12. – С.14-17.
9. Гундорова Т. Поп-критика: імідж та ідеологія / Т.Гундорова // Книжник-review. – 2007. – № 6. – С.22-23.
10. Даниленко В.Г. Лісоруб у пустелі: Письменник і літературний процес / В.Г.Даниленко. – К.: Академвидав, 2008. – 352с.
11. Денисюк І. Кілька міркувань щодо концепції нової української літератури (із приводу сучасного підручника) / І.Денисюк // Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти): Зб. – К.: Фенікс, 2005. – С.117-130.
12. Дзюба І. Метод – це насамперед розуміння / І.Дзюба // Дзюба І.М. З криниці літ: У 3 т. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т.2. – С.677-687.
13. Дончик В. Про історію літератури, якої досі не було / В.Дончик // Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти): Зб. – К.: Фенікс, 2005. – С.9-28.
14. Дончик В. Якщо з позицій національних і конструктивних (нотатки з приводу) / В.Дончик // Слово і час. – 2008. – № 9. – С.30-46.
15. Дончик В.Г. “А ми ще є” (“Берестечко” Ліни Костенко) / В.Г.Дончик // Дончик В.Г. З потоку літ і літпотоку... – С.400-408.
16. Дончик В.Г. “Нічим отверзуться уста...”? / В.Г.Дончик // Дончик В.Г. Спільний знаменник – тринадцять. – К.: Ліга-Інформ, 2004. – С.377-385.
17. Дончик В.Г. А що замість патріотизму і хто замість патріотів? / В.Г.Дончик // Дончик В.Г. З потоку літ і літпотоку. – К.: К.: ВД “Стилос”, 2003. – С.450-455.
18. Дончик В.Г. Щодо переоцінки (й недооцінки) / В.Г.Дончик // Дончик В.Г. З потоку літ і літ потоку. – К.: ВД “Стилос”, 2003. – С.419-426.
19. Зборовська Н. Літературний процес і завдання критики / Н.Зборовська // Слово і час. – 2004. – № 4. – С.3-7.
20. Зборовська Н. Сучасне українське літературознавство: локальний конфлікт в Інституті літератури чи порубіжна наукова дискусія? / Н.Зборовська // Слово і час. – 2007. – № 7. – С.3-11.
21. Клочек Г. Проблема Григорія Грабовича: момент істини / Г.Клочек // Дзеркало тижня. – 2003. – 1 листопада.
22. Моренець В. Голос у пустелі / В.Моренець // Слово і час. – 2006. – № 4. – С.80-83.
23. Мороз Л. Триєдиність як основа універсалізму (національне – загальнолюдське – духове) / Л.Мороз // Нова історія української літератури (теоретико-методологічні аспекти): Зб. – К.: Фенікс, 2005. – С.86-101.

24. Наєнко М.К. Історія українського літературознавства і критики: навч. посіб. / М.К.Наєнко. – К.: ВЦ “Академія”, 2010. – 520 с.

25. Панченко В. Генітальна література, або Дурдом Софії Андрухович / В.Панченко// Режим доступу: <http://litakcent.com/2008/01/10/volodymyr-panchenko-henitalna-literatura-abo-durdom-sofiji-andruhovykh/>

26. Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм / О.Пахльовська // Сучасність. – 2003. – Ч.10 // Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/499654/>

27. Поліщук Я. Альтернативна історія літератури – постмодерна парадигма / Я.Поліщук // Слово і час. – 2002. – № 1. – С.20-26.

28. Поліщук Я. Шизофренія невідповідностей. З приводу дискусії про історію літератури / Я.Поліщук // Актуальні питання сучасної філології: Літературознавство.– Рівне, 2004.– Вип. XIII.– С.11-27.

29. Хоменко О. Любити по-гарвардськи: типологія процесу / О.Хоменко // Хоменко О. Есеї республіканської осени. – Тернопіль: Джура, 2011. – С.100-105.

30. Шевчук В.О. “Personae verbum” (Слово іпостасне): Розмисел / В.О.Шевчук. – К.: Твім інтер, 2001 – 264 с.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Петро Васильович ІВАНИШИН

**АГОН,
АБО ПЕРИПЕТІЇ ОДНОГО ЗАХИСТУ**

Макетування та верстка

Василь Герман

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 20.06.2015 р. Підписано до друку 27.10.2015 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 15,81. Зам. №

Наклад 1000 примірників